

Yaşar Kemal

ZULMÜN ARTSIN

Yaşar Kemal
ZULMÜN ARTSIN

YKY

YKY

ZULMÜN ARTSIN

Yaşar Kemal 1923'te Osmaniye'nin Hemite (bugün Gökçedam) köyünde doğdu. Komşu Burhanlı köyünde başladığı ilköğrenimini Kadirli'de tamamladı. Adana'da ortaokula devam ederken bir yandan da çıırır fabrikalarında çalıştı. Ortaokulu son sınıf öğrencisiyken terk ettikten sonra ırgat kâtipliği, ırgatbaşılık, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptı. 1940'lı yılların başlarında Pertev Naili Boratav, Abidin Dino ve Arif Dino gibi sol eğilimli sanatçı ve yazarlarla ilişki kurdu, 17 yaşındayken siyasi nedenlerle ilk tutukluluk deneyimini yaşadı. 1943'te bir folklor derlemesi olan ilk kitabı *Ağitlar*'ı yayımladı. Askerliğini yaptıktan sonra 1946'da gittiği İstanbul'da Fransızlara ait Havagazı Şirketi'nde gaz kontrol memuru olarak çalıştı. 1948'de Kadirli'ye döndü, bir süre yine çeltik tarlalarında kontrolörlük, daha sonra arzuhalcilik yaptı. 1950'de komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı, Kozan cezaevinde yattı. 1951'de salıverildikten sonra İstanbul'a gitti, 1951 - 63 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde fıkra ve röportaj yazarı olarak çalıştı. Bu arada 1952'de ilk öykü kitabı *Sarı Sıcak*'ı, 1955'te kendisine büyük bir ün kazandıran ilk romanı *İnce Memed*'i yayımladı. 1962'de girdiği Türkiye İşçi Partisi'nde genel yönetim kurulu üyeliği, merkez yürütme kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Yazıları ve siyasi etkinlikleri dolayısıyla birçok kez kovuşturmaya uğradı, 1967'de haftalık siyasi dergi *Anı*'ın kurucuları arasında yer aldı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974 - 75 arasında ilk genel başkanlığını üstlendi. 1988'de kurulan PEN Yazarlar Derneği'nin ilk başkanı oldu. 1995'te *Der Spiegel*'de yayımlanan bir yazısı nedeniyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. Aynı yıl *Index on Censorship*'te yayımlanan "Türkiye'nin Üstündeki Karabulut" başlıklı yazısı dolayısıyla 1 yıl 8 ay hapis cezasına mahkûm edildi, cezası ertelendi.

Şaşırtıcı imgelemi, insan ruhunun derinliklerine nüfuz eden kavrayışı, anlatımının şiirselliğiyle yalnızca Türk romanının değil dünya edebiyatının da önde gelen isimlerinden biri olan Yaşar Kemal 1973'ten bu yana Nobel Edebiyat Ödülü adayıdır. Yapıtlarını kırka yakın dile çevrilen Yaşar Kemal, Türkiye'de aldığı çok sayıda ödülün yanı sıra yurtdışında aralarında Uluslararası Cino del Duca Ödülü (1982), Légion d'Honneur nişanı Commandeur payesi (1984), Fransız Kültür Bakanlığı Commandeur des Arts et des Lettres Nişanı (1993), Premi Internacional Catalunya (1996), Alman Kitapçılar Birliği Frankfurt Kitap Fuarı Barış Ödülü'nün (1997) de bulunduğu 19 ödüle değer görüldü.

YAŞAR KEMAL

ZULMÜN ARTSIN

YAZILAR – KONUŞMALAR

YAYINA HAZIRLAYAN:
ALPAY KABACALI

**Yapı Kredi Yayınları - 1994
Edebiyat - 586**

**Zulmün Artsun / Yaşar Kemal
Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı**

**Kitap Editörleri: Kaan Özkan - Tamer Erdoğan
Düzeltili: İncilay Yilmazyurt**

Kapak Tasarımı: Yeşim Balaban

**Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli/İstanbul**

**1. Baskı: 1995, Can Yayınları
1995-2003 Can Yayınları, Adam Yayınları
YKY'de 1. Baskı: İstanbul, Ocak 2004
2. Baskı: İstanbul, Ekim 2005
ISBN 975-08-0749-9**

**© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2003
Tüm yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.**

**Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 292 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://yky.estore.com.tr>
www.teleweb.com.tr**

İÇİNDEKİLER

Yılanların Öfkesi, Yılanların Öcü, Yılanların Hışmı ve Özgürlük Üstüne • 9
Eski Tas, Eski Hamam Oyunu • 13
İki Çıplaktan Birisi • 16
Umutsuzluğa Düşmenin Gereği Yok • 20
Sevmek, Sevinmek, İyi Şeyler Üstüne • 24
İnsan Hakkı, Toprak Hakkı, Yurttaş Hakkı • 28
Ucuzluk ve Gününü Gün Etme • 32
Bugünlerde Bahar İndi • 36
Doğayı Öldürmek • 40
Auschwitz, Treblinka, Haydari ve... • 44
Öldürülen Toprak • 49
Solun Bağımsızlığı • 54
Türkiye Avrupa Konseyinde Kalabilir mi? • 59
Oyun Başlıyor • 64
Isık Göl Forumunun Önemi • 69
Akdeniz Kültür Çemberi • 72
Epope Aydınlığı • 76
Oslobodenje İçin Yardımlaşma Yazısı • 82
Yerel Kültürden Evrensele • 85
“Ya Devlet Başa ya Kuzgun Leşe” Değil • 95
Türkiyenin Kanına Ekmek • 101

KİMLİKLER

- Anadolu Kadın Kıyafetleri ve
Elleri Sergisi / Kenan Özbel • 115
Bir Yargıç Öldü / Fevzi Boran • 118
Füreyadan Bir Tutam Işık • 121
Abidin Dinoya Mektup • 126
Orhan Kemal Üstüne • 130
Yaralısın, Romanımızın Unutulmazları Arasına Girecek • 132
"Güle Güle İstanbul" • 138
Bozkırı Çiçeklemiş Adam, Ceyhun Atuf Kansu • 141
Turhanı Anlamak • 146
Koroğlu Antep Rivayeti • 149
İlhan Koman ya da Heykelde Şiir • 154
Oğuz Akkan İçin • 158
Merhaba Mücap, Merhaba Kardeşim • 162
Reşat Enis: Bir Romancının Ölümü • 165
İçinin Aydınlığını Koruyan Adam, İsmet Ay • 168

KONUŞMALAR

- Asya-Afrika Yazarlar Birliği Kongresinde / Zeynep Oral • 173
Neden "Çocuklar İnsandır"? / Kemal Özer • 175
Bir Sanatçının 24 Saati / Onat Kutlar • 186
Fransadaki *Accueillir* Dergisiyle Söyleşi • 191
İşçi Gazetesi *Arbetet*'in Sorularına Yanıtlar • 200
Anlatım Sanatı Üzerine / Alpay Kabacalı • 213
Demokrasi, Roman, Dil, Eğitim, Sanat, Politika Üzerine /
Ahmet Taner Kışlalı • 218
Dünya Kabuk Değiştirirken... / Raşit Gökçeli • 227
Edebiyat ve Kürt Sorunu Üstüne
Yaşar Kemalle Konuşmalar / Yavuz Baydar • 240

Yılanların Öfkesi, Yılanların Öcü, Yılanların Hışmı ve Özgürlük Üstüne

Bizi düşünmeye alıştırmamışlar. Üstelik de düşünmeyelim diye ellerinden geleni yapmışlar. Allah betterin betterinden saklasın derler, bir de düşünenleri, gelin şuna düşünenleri demeyelim, düşünmeye çabalayanları hep öldürmüşler. İstanbul, bir zamanlar, düşünmeye çalışanlara cehennem olmuş. Düşünmek, tıpatıplaşmanın dışına çıkmak demektir. Düşünmek, kişiliği olmak demektir. Düşünmek, en küçük anlamda, var olmak demektir. Ve insanlar düşünmeyi öğrendikleri zaman, dünyayı tattıkları, ölçtükleri biçtikleri zaman, birtakım çıkarıcıların, insanları yüzyıllardan bu yana köle olarak kullananların, ya bu çeşit, ya da şu çeşit, çanlarına ok tılandı, demektir.

Bizim çıkarıcılarımız, çok kurnaz davranmışlar. Bilmişler ki, düşünen adam arayan adamdır. Arayan adam birtakım yenilikler bulan adamdır. Donmuş bir durumu parçalayan adamdır. Durumu olduğu gibi tutmak için insanları düşündürmemişler. İşte bizim tarihimiz aşağı yukarı bu.

Bakar mısınız Osmanlı, İslam tarihine, kaç kişinin derisini yüzmüşler? Bu derisi yüzülenlerin birçoğunu tanıyoruz. O kadar da masumca, o kadar da az aykırı düşünmüşler ki, gene de düşünceye önderlik ettiklerinden dolayı yakalarını, derilerini zalimlerin ellerinden kurtaramamışlar.

İşte biz böyle bir sonuçtan süzülüp yirminci yüzyıla gelmiş bir kuşağız. Bizim karşımızda deri yüzenlerin soyundan gelenler, oldukları gibi duruyorlar. Azıcık düşündüler diye, şimdiki-

ler daha kötü yapıyorlar. Yoklukla, açlıkla, polisle terbiye ediyorlar. Bizim Anadolunun bir sözü vardır, "Allah, kimseyi açlıkla terbiye etmesin," derler. Bizim çağımızın deri yüzücüleri açlıkla terbiye ettiler uzun zaman düşünenleri.

Deri yüzücüler, gittikçe azıtıyorlar. Bekleyin, bekleyin ki, daha neler gelecek başımıza. Onlar bizi söyletmeyecekler. Kendileri konuşacaklar. Yalanlarıyla halkı daha, daha uyutacaklar. Onlar, milliyetçi olacaklar, evet onlar, onlar ki, birkaç sömürücünün kesesine satmışlardır vicdanlarını. Onlar vatansever geçinecekler, ne kadar gerilik varsa, sırtlarını ona dayayıp... Halkımızın böyle kalması, ezilmesi için ellerinden geleni de gelmeyen de yapacaklar. Sabahtan akşama kadar millet, vatan, halk diye bağıracaklar. Halkı sevdiklerini söyleyecekler. Tarihimiz boyunca halkımız için bir tek güzel şey, Köy Enstitüleri açılacak, onu kapattıracaklar. Kapatılanları da kutsal birer yaratık gibi halka yutturmaya çalışacaklar.

Soracağız, peki siz halkın iyiliği için ne istiyorsunuz? Planınız ne? Susacaklar. Çünkü torbalarında azıcık olsun unları yok. Onlar o kadar akılsızlar ki, ağaların, softaların düdüklerini ötürecekler. Gene benim saflığım tuttu, belki hiç de akılsız değil, çıkarları ağaların, softaların çıkarları ile aynı çizgide birleşiyor. Bizim Çukurovanın en milliyetçisi, milliyetçi kisvesine bürünmüş en yüce çığırtkanı kim biliyor musunuz? Bütün Çukurovayı soyup soğana çevirmiş, bir ömür boyu kirden yüzüne bakılamayacak bir ağanın oğlu.

Biz diyoruz ki, bu halk soyulmasın... Halkı soyanları artık aradan çıkaralım. Yirminci yüzyıl milletlerin soyulmaktan kurtuldukları, kendi benliklerini buldukları yüzyıldır. Bizim toprağımızın kendine has bir kültürü var, amanın buna hiç önem verilmiyor, önem verilsin, diyoruz. Başka çaremiz yok, diyoruz. Amanın millet, toprağımız yok oluyor, ağalar, beyler, gericiler, toptan, toprağımızı, ormanlarımızı yok etmek için yarışa çıkmışlar, ne duruyoruz, diyoruz... Onlar karşımıza geçmişler bre vatan hainleri, bre zındıklar... Bre! Bre!.. Azıcık vicdanı olan, elini vicdanına koyup söylesin, kim vatan haini, kim değil!..

Açlık, şu doğudaki açlık, kimin yüzünden? Söyleyin benim mi? Bu açlık bugünkü açlık değil, yüzyıllardan bu yana geliyor.

Şimdi patlak verdi. Bir daha da durmayacak. Bu açlık halkı sömürenlerin, onları yeraltındaki evlerinde gerilik, pislik içinde bırakanların yüzünden. Biz onlara karşıyız. Açlığın, sömürünün, pislüğün, geriliğin olduğu gibi kalmasını isteyenler milliyetçi... Sevsinler senin milliyetçiliğini... Bir gün yutturursun, iki gün... Çekirge bile iki kere...

Fakir Baykurt bir roman yazdı. Adı da, *Yılanların Öcü*. Bu roman, bir köy romanıydı. Fakir, köylü. Köy Enstitüsünden çıkma, öğretmen. Roman, gazetemizin Yunus Nadi Armağanını kazandı. Sonra da bizim edebiyatımızda görülmemiş bir ilgiyle karşılandı. Çok satıldı, çok okundu. Sinemaya almaya kalktılar. Bu sansürle nasıl aldılar sinemaya, onun orasına Rufailer karıştır. Sonra bu romanı bir delikanlı piyes yapmış. Devlet Tiyatrosuna vermiş. Devlet Tiyatrosu da oynamaya karar vermiş. Sonra ne olmuş? Köy Enstitülerini kapatan bakanın özel kalem müdürü senatör olmuş. Olur ya, düşmez kalkmaz bir Allah... Olmuş ya, Köy Enstitülerini kapatıp bu millete müthiş bir iyilik etmişler ya, şu *Yılanların Öcünü* sahneden kaldırarak daha büyük iyilik edecekler. *Yılanların Öcü*, belalı eser! Bir oynamaya görsün. Alimallah, Türkiye yıkılır. Şimdi yalnız doğu mu aç, *Yılanların Öcü* oynarsa, tüm Türkiye aç kalır. Halkımızın çoğu yeraltında, mağaradan beter yerlerde mi yaşıyor, daha beter olur. Beterin beteri olur. *Yılanların Öcü* oynarsa, hepimiz zehirleniriz. Şimdiye kadar Köy Enstitüleri kalsaydı, kırk bin köye, kırk bin öğretmen olacaktı. Türk köylüsü aydınlanacaktı. Milliyetçi dediğin adam, buna izin verir mi? Milliyetçi dediğin adam, *Yılanların Öcünün* oynanmasına izin verir de koskoca bir Türk milletini zehirletir mi?

Sayın okurlarım, *Yılanların Öcü* romanını okuyan var, okumayan var. Size küçük bir özetini vereceğim: Bir Irazca var, Karataş Köyünde. Yaşlı bir hatun. Onun Kara Bayram adında bir oğlu var. Kara Bayramın bir karısı, bir çocuğu var. Kara Bayram, yıllardan bu yana, daha yenilerde bir avuç toprağa sahip olmuş. Onun sevinci içinde. Toprağından başka düşündüğü yok. Derken, bir gün kurul üyesi ocağı batasınca Hacı Ali gelir, Irazcanın evinin önüne bir ev yapar. Evin önü kapanacak. Irazca, buna razı gelmez. Irazcayla ocağı batasınca Hacı Ali arasında

bir savaştır başlar. Muhtar, öteki kurul üyeleri hep Hacı Ali tarafında... Kara Bayramı döverler, karısına çocuk düşürtürler, döve döve... Ama, Irazca işin ardını bırakmaz. Köye gelen Kaymakama sözlü bir dilekçe verir. Kaymakam da Hacı Alinin evini Irazcanın evi önünden kaldırtır. İşte roman bu kadar. Şimdi bunun nesi var? Söyleyin bakalım, yasaklık nesi var? Yazık be, ayıp be!..

Fakir Baykurt, basın toplantısında diyor ki: "Türkiyeyi bir kültür çölü mü yapacaklar?"

Yapacaklar ya, ne sandın ya arkadaşım. Bu milletin cümle felaketi, geriliği bu yüzden değil mi? Sen halksın, seni düşündürürler mi? Seni söyletirler mi? Gözünü oyarlar adımın gözünü, arkadaşım.

Yılanların Öcünü, onun sonu olan *Irazcanın Dirliğini* bitirdiğimde, işte demiştim, bir milleti bunlar millet yapar... Elin adamı anlar mı bunu? Bu halk ne, tadı nerede? Dilinin, söyleyişinin güzelliği nerede? Farkına varırlar mı sanıyorsun, aslanım.

"Türkiyeyi kültür çölü mü edecekler?" Amma iyi niyetli adamsın be arkadaşım. Etmişler de, öteye bile geçmişler.

Adamın derisini yüzerler. Yüzmediklerine şükredelim arkadaşım. Yüzmediklerinin bir tek sebebi var, yüzyıl yirminci yüzyıldır da ondan, arkadaşım. Yoksa adamın dumanını attırırlar.

Demokrasi mi? Görüyoruz ki, o demokrasi dedikleri, bir kısım insanlar için nur nimet. Bir kısmımız için, elden gel...

Özgürlük mü, özgürlük yalnız onlar için... Onlar söyleyecekler, onlar yazacaklar... Her şey onların...

İşte bizde özgürlük böyle... *Yılanların Öcü* böyle... Savaş uzun süreceğe benzer.

31 Ocak 1962

Eski Tas, Eski Hamam Oyunu

Bana öyle geliyor ki, on altı yıldır biz demokrasicilik oynuyoruz. Nedir demokrasi, beş on adamın boyuna birbirine sövmesi mi? On altı yıl durmadan birtakım insanlar birbirlerine sövüyorlar. Seçim gören var mı içinizde? Seçimlerde milletvekili adaylarını dinleyenler var mı? Onların konuşmalarını dinleyen kusar. Seçim konuşmalarını ne yapacaksınız, Meclis konuşmalarına bir kulak verin yeter. Hep, sen ben... Şu on altı yıllık demokrasi oyunu bize neye mal oldu, hesabını bir yapsak altından kalkamayız. Gözümüz fal taşı gibi açılır. Demokrasi oyunu bu milletin nasıl belini kırdı, anlarız. Bir iyi yönü oldu demokrasi oyununun. O da başımıza geçenlerin ne mal olduklarını milletçe bir daha bir iyi anladık. Yassıada mahkemeleri unutulamaz. Şimdiki havaya bakmayın. Bunların içinde, kuyrukgillerin içinde Yassıadanın altından kalkacak babayiğit yok. Tarih, Yassıada cezasının bin mislini hem kuyrukgillere, hem de onlara verecektir. Ebedi Yassıada mahkumları bu milletin elinden yakasını kurtaramayacaktır. Kuyrukgillerle birlikte daha birçok kişiler de, iyi niyetli görünen kişiler de yakalarını kurtaramayacaklardır.

Ben, Anadoluyu görmüş kişiyim. Binlerce köyü yer altında gördüm. Köyün içinde çırılçıplak, ala karda dolaşan insanlar gördüm. İnanan inanır, işine gelmeyen inanmaz. Halep oradaysa arşın burada. Benimle gelip görmek isteyen varsa, buyursun. Binlerce köy göstereyim ki onlara, toprak altında, tıpkı köstebek yuvaları gibi yuvaları var. Yedikleri ekmek, kara balçık par-

çası... İçtikleri su, yeşillenmiş göl suyu epeyce yerde. Etleri erimiş, yalnız gözden ibaret kalmış yüzler gördüm. Işık yüzü görmemiş, et parçası girmemiş evler. Doktor, ilaç bilmemiş insanlar... Sonra açlık... Yüzyılların açlığı...

Yakılmış yıkılmış bir vatan parçası. Bu insanları biz bu hallerde bırakmışız. Bizim atalarımız bırakmışlar. Onlar ipekli se-dirlerde yan gelip yatıyorlar diye Anadolu halkı böyle aç, sefil, yoksul, perişan kalmış. Yirminci yüzyılda mağara hayatından beter bir hayat yaşıyor.

Bu yazımda, hep 'ben', diyeceğim. Dertli olacağım. Ben, insanlığımdan, böylesi insanların arasında yaşadığımdan utanıyorum. Yazar olduğumdan utanıyorum. Anladınız mı? Yemek yediğimden, su içtiğimden, gezdiğimden, tozduğumdan utanıyorum. Bir gerici gazete yazdı. Hiltonlarda eğleniyor diye, viski içiyor diye. Yalan söylüyor. Beni gravatsız diye Hiltona almazlar. BBC'nin İstanbula gelen bir müdürü beni Hiltona yemeğe çağırdı. Ne bileyim, gittim. Gravatsız diye almadılar. Bir daha da gitmedim. Arada sırada birkaç kadeh içiyorum. Gerçekten ondan da utanıyorum. İçmek, güzel yemekler yemek, derin uyku-lar uyumak, güzel düşler görmek, ne bileyim iyi şeyler yapmak, bu çağda, bu korkunç yoksulluğun kıyıcığında gerçekten vicdan olan bir vicdanın harcı olmamalı. Ben insanlığımdan utanıyorum. Utanıyorum. Gözü yaşlı değilim. Çok görmüş geçirmiş bir adamım. Övünmüyorum, zaten övünülecek bir şey de değil yoksulluk çekmek... Benim ömrüm acılardan acı be-ğenli geçti. Halkımızın hayatı gibi. Başka türlü olamazdı zaten.

Siz bir koskoca ova insanının sıtmadan kıvrandığını gördünüz mü? Ben, gördüm... Siz sıtmalıların doktor kapısı önünde üç günlük sıtma kuyruğu yaptığını gördünüz mü? Siz, kıtlık yılları güzelim Çukurova toprağında, sakızağacı purcu yendiğini gördünüz mü?

Siz demokratlık oynuyorsunuz, siz milliyetçilik oynuyorsunuz. Ne demokrat, ne de milliyetçisiniz.

Bizim politikacıların aklına kim soktu Köy Enstitülerini? Kim kurdurdu? İlk olarak Türk halkına, yüzyıllar boyu ezilmiş insanlara bir el uzatılıyordu. Gerçek, yalın, yalansız, oyunsuz bir dost eli. Baktılar ki, iş kötüye varıyor. Bu halk böyle kalmalı

ki, üstünde türlü oyunlar oynansın, sömürülsün, ezilebilsin... Köy Enstitülerini kapattılar. Gene Anadoluyu yüz bin yıllık karanlığına gerisin geri yuvarladılar.

Siz, yıllarca bu topraklara matbaa girmesin diye çarpışanların ahfadı. Sonunda, geç de olsa Türkiye'ye matbaa girdi. Bakın, bu halk böyle ezik, böyle sömürülmüş kalsın diye, bize gelmemesi için çırpındığınız matbaada gazete basıyorsunuz. Şimdi de bu gazetelerde bu topraklara ışık sızmasın, Anadolu yüz bin yıllık, kılıç kesmez karanlığında kalsın diye çırpınıyorsunuz. Görüyorsunuz, sonunda matbaa girdi. Işık da girecek.

Ben, Anadolunun korkunçluğunu görmüş, yüreğimde duymuş kişiyim. Makal da öyle, Fakir de öyle... Oyunlarınızı bize yutturamazsınız. Bundan sonra mağaradan, yeraltından, aklıktan gelen hiç kimseye yutturamayacaksınız. Biliyor musunuz, haberiniz var mı, biz değil, o mağaradan beter yerlerde yaşayan ışiksızlar da görür gibi oldular oyunlarınızı. Heeeeey, gözünü sevdiğimin yirminci yüzyılı, sen olmasan, sendeki halkın gücü olmasa, üstümüzdeki kara bulut, karanlık gece böyle kolayca kalkar mıydı?

Bu yirminci yüzyıldır. *Yılanların Öcü* oynanmasa da olur. Fakir yazmasa da, öğretmen olmasa da olur. Yüzlerce *Yılanların Öcü* yazılacak, binlerce Fakir Baykurt çıkacak.

Dün oyununuzu açık oynuyordunuz. Bugün bir paravan buldunuz. Yarın, er geç, o paravan önünüzden çekilecek. Ve siz Anadolu düzlüğünün ortasında çırılçıplak, ışığımızın içinde yarasalar gibi, baykuşlar gibi halkımızın karşısında, gerçek vatanseverlerin karşısında kalacaksınız.

Yobazlarınızla, ağalarınızla, yalanlarınızla, yutturmacılarınızla, bütün karanlık, gerici gücünüzle bir zaman daha oyalanacaksınız, biraz daha ışığımıza bent kurmaya çalışacaksınız. Ama sonunda ışığımız gözlerinizi kör edecek.

Ama siz içimizde, insanlığımızda birer çirkin yarasınız. Geçen yazımda da söyledim, bizim memleketimizde sizin gibiler var diye, ben yirminci yüzyıldan utanıyorum.

11 Şubat 1962

İki Çıplaktan Birisi

Bugünlerde Pariste bir Japon filmi gösteriliyor. Gazeteler yazıyor, gidip görenler söylüyor: Bu film üstüne kıyametler kopuyor. Geçen yıl bu Japon filmi birkaç festivalde de birincilik aldı. Pariste bu filme girmek için insanlar birkaç günlük kuyruklar da yapıyorlarmış. Vebali günahı söyleyenin boy-nuna... Onun orası bu yazı için önemli değil. Asıl önemli olan bu film...

Filmin aşağıya bir özetini çıkarayım da ondan sonra söyleyeceklerime geçeyim...

Filmin adı *Çıplak Ada*. Film çırılçıplak, ot bitmez bir adada geçiyor.

Bir karıkoca, bir de çocukları var.

Adaya, yani çıplak adaya bir kayık yanaşılıyor. Nuhtan kalma bir kayık. Kayıktan bir karıkoca, iki kişi çıkıyorlar. Sırtlarında birer sırik, sırikların uçlarında birer su dolu kova. Bu çıplak adada su yok. Gerçekten ada öylesine çıplak ki, tarıfsız bir çıplaklıkta... Bu adanın biraz ötesinde de çıplak olmayan, üstünde büyücek, mutlu bir şehir olan bir başka ada var. İşte bu karıkoca kovalarındaki suyu karşıki büyücek adadan getirmekteler.

Karıkoca, sırtlarında sıriklar, sırikların uçlarında kovalar çıplak adaya tırmanırlar. Hiç konuşmazlar. Uzun bir tırmanış. Bir ara kadının ayağı kayar, kovadaki su dökülür. Erkek kadına suyu döktü diye bir tokat patlatır. Filmdeki ilk ses budur. Neyse, uzun bir tırmanıştan sonra varacakları yere varırlar. Çıplak kayanın bir köşesinde bir tarla vardır, kayaların arasında. Bu

tarlada bir süngüç (karış) boyunda bitkiler vardır. Karıkoca damla damla, getirdikleri suyla, bu bitkileri sularlar.

Karşı adadan kayıkla su getirirler, bütün mevsim böyle böyle, damla damla tarlayı sularlar. Bir gün, çocukları, kayıkla giderlerken bir balık tutar. Kocaman, iki üç kilo ağırlığında bir balıktır bu. Ailenin sevincine diyecek yoktur. Bu balık, altın bulmuşlar gibi, aileyi mutluluğa boğar. Öteki adadaki şehirde baba balığı ağalara götürür. Ağalar nazlanırlar, balığı almak istemezler. En sonunda balığı alır bir tanesi. Bir sevinç, bir sevinç... Giderler bir lokantaya, balığın parasıyla yemek yerler.

Adada küçücük bir odaları da vardır.

İşte bu küçücük odada kalırlar. Oda o kadar küçüktür ki, yıkanamazlar bile. İğrenç, insanlara yakışmayan bir hayat. Sonra efendim, çocukları hastalanır. Baba doktor doktor gezer, karışki adada... En sonunda bir doktor bulur. Gelirler ki, çocuk ölmüş. Ana bir çığlık atar, bir ağıt söyler. Bu da filmdeki ikinci sestir.

Sonra ürünü alırlar, sonbaharda. Çuvallara doldurur, gider karşı adadaki şehirde satarlar. Bir koca mevsim, bir koca yıl damla damla sulayarak meydana getirdikleri ürünleri satarlar.

Bunca emeğin karşılığı ne? Ne mi? Buyurun işte. Kazandıkları ürünün karşılığı olarak bir şişe zeytinyağla, bir sepet yiyecek alırlar ve çıplak adalarına dönerler.

Tarlalarını yeniden ekmişlerdir. Kadın bu tarlaya, bu hayata isyan eder. Damla damla suladıkları ürünü yolmaya başlar. Bir delilik nöbeti geçiriyor sanır koca. Kadının nöbeti geçince, yeniden damla damla sulamaya başlarlar. Bu hayat böylecene sürüp gider.

Muradım şu ki, Japonya uygarlığa ermiş, Avrupayla yarışa çıkmış bir ülkedir. Bu ülkede böyle bir yoksulluğun olduğu kimin aklına gelirdi. Söyleseler bu kadar korkunç bir yoksulluğa kim inanırdı. Japon sinemacısı inandırıyor. Dünyaya bu kadar acı yoksulluğunu ilan ediyor. Japonya ekonomik yönden geri kalmış bir ülke değil. Bunu bütün dünya biliyor. Öyleyse böyle bir filme niçin izin veriyorlar? Hiç mi akılları yok? Aaaaah Japonyaya, Hindistana bizim sivri akıllılardan göndermeli ki... Akıllarını başlarına alsınlar. Dünyaya böyle yoksulluk örnek-

ri sunmasınlar. Sunup da o güzelim Japon memleketini dünyaya rezil etmesinler. Bu filmi gören Batılılar, Japonyadan öğrenecekler! Japonya rezil olacak! Amanın bir iki sivri akıllı yasakçı ihraç edelim Japonyaya. Onlar yüzünden, şükür ki, ihraç edecek hiçbir şeyimiz kalmadı. Bari biz de onları, yasakçı kahramanları ihraç edelim.

Bu işin şaka götürür yeri de yok.

Onlar bir iki çıplak ada bulup böyle bir film yapmışlar. Bizde koskocaman çırılçıplak bir Anadolu var. Bizim insanımızın gerçekliği, iyiliği, kötülüğü bu çırılçıplaklığın içinde. Bizim gerçeğimiz bu. Bizim gerçeğimizin de bu olduğunu şu yeryüzünde bilmeyen yok. Şu Doğu Anadoludaki açlığı, Ayda insan varsa, onlar da duyduklar. Radyolar, gazeteler söyledi.

Yıllardan beri, kedi gibi, yoksulluğumuzu saklıyoruz. Yoksulluğumuzu söyleyenlere, bir zamanlar, vatan haini gözüyle bakıyorduk. Şimdi o kadar değil ya, gene de o akılda epeyce sivri akıllı var. Sakladık sakladık da ne oldu? Kimse duymadı değil mi? Dünya, Türkiyeyi cennet bahçesi mi sayıyor? Yoksulluğumuzu sakladığımızın küçüklüğüne, devekuşuluğuna, akılsızlığımıza gülüyor.

Yığitsen Türkiyede *Çıplak Ada* gibi bir film yapmaya kalk, adamın gözünü patlatırlar, memleketten sürgün ederler, vatan haini ilan ederler. Onu yapmazlar, yasak ediverirler. Sen de memleketinin gerçeğine ait bir sanat eseri çıkaramazsın ortaya. Çıkardığın eserler yapmacık, iğreti, gülünç olur. El alem de sana gül babam gül eder.

Bir Türk filmi, yüzü kızarmadan, azıcık seviyesi olan bir insana gösterebilir misiniz? Herhangi bir Türk filmi gören kişi neden yoksun olduğumuzu anlamakta güçlük çekmeyecektir. Biz iyi niyetten, biz akıldan, biz kültürden yoksunuz. Bereket ki, hiçbir Avrupalı bizim herhangi bir filmimizi görmeye tahammül edemez. Biz de rezil olmaktan bu yüzden kurtuluruz.

Biz her şeyin aksini yapmışız. Azıcık düşünce kırıntısı olan bir senaryoyu yasak etmişiz. Ama yüzlerce baldırbacak, iğrençlik akan senaryoyu severek tasdik etmişiz. Şu yazıyı yazarken, o filmler gözümün önüne geliyor da kusacağım geliyor. Şu sansür heyetinin de amma midesi varmış!

Bu kadarı da olmaz. Bu kadar korkunç bir şeyi nolur, şu millete reva görmeyin. Sinema yirminci yüzyılın bir numaralı halk sanatıdır. Bunu bu iğrençlikte bırakmayın. Sinemacılar, bu aşağılık filmler tarafından Türk halkı sömürülüyor. Duygusu, zevki sömürülüyor. Şunun önüne geçin. Bu filmler böyle sürüp gittikçe halkımız mahvolacak.

Evet, evet bu filmleri yasak etmeli. Bu sansürü tezelden kaldırmalı. Şu sansürdeki kişilere bir tek film bile emanet etmemeli.

Hemen, bu işten anlar, gözü pek, üniversiteden, bağımsız aydınlardan bir kurul kurmalı... Yasakçı kurulu... Düşünce kısıntısı olmayan aşağılık filmler yasak edilmeli. Düşünce kısıntısı olan, bir şeyler söyleyen filmlere de armağanlar verilmeli...

Ne duruyorsunuz? Sayın İsmet İnönü, şu antidemokratik sansürü kaldırın.

14 Şubat 1962

Umutsuzluğa Düşmenin Gereği Yok

Hikaye bugünün hikayesi değil. Tam yüz elli yıldır aynı hikaye sürüp gidiyor. Yüz elli yıldır donmuşlar, gericiler yurdumuza gelen her yeniliğe karşı koyuyorlar. Bir zamanlar bütün teknik ileriliğe karşı koydular. Bütün teknik yenilikleri reddedip yurdumuza sokmadılar. Sonunda, uzun bir savaştan sonra güçleri kırıldı, yeniciler zafer kazandı, teknik yenilikler de yurdumuza usul usul girmeye başladı. Başladı, ama kolu kanadı kırılmış yarım yamalak.

Yurdumuzda toplu iğne daha yeni yeni yapılıyorsa, hep gericilerin yüzünden.

Teknik ileriliğe karşı koymalarının sebebi neydi? Din elden gidiyor, diye tutturmuşlardı. Onların çabası ne dindi, ne bir şeydi. Onların çabası, teknik girince düzenin sarsılması, bu yüzden de ekonomik durumlarının sarsılmasıydı. Düzenlerinin yıkılıp yerine yeni bir düzenin kurulması, millet çoğunluğunun yeni düzenden daha çok yararlanması... Korkuları buydu. Dünyaları, düzenleri yıkılmasın diye ellerinden ne gelirse yapıyorlardı.

1951 yılında Doğu Anadolu'da yaptığım gezilerde şeyhlerin, ağaların radyoya düşman olduklarını görmüştüm. Radyodan ödleri patlıyordu. Sonra bir de baktım ki, radyoya dost olmuşlar.

Bir örnek vereyim: Diyarbakır'da bir şeyh, radyo sesinin sindiği sıvılar içilmez, haramdır, diye fetva çıkarmıştı.

Radyoda Kuran okundu. Radyoda mevlitler. Din üstüne konuşmalar. Radyo, halkı uyarıcı bir yaratık! Bundan korkulur.

Radyonun öbür yanı ortaya çıkınca yüreklerine su serpildi. Kurranlar, mevlitler... Şimdi radyo, gavur icadı değil. Şimdi radyo sesinin sindiği sular içilir. Hem de kutsal ilaç olarak içilir.

Tekniğin önüne yıllarca geçtiler, sonra yenildiler.

Yeni düşüncelere sıra geldi. Azıcık düşün, azıcık onlardan ayrı düşün, ellerinde kara damga...

Bu yobaz çetesinin korkunçluğunu, milletin canına, varlığına kastetmişliğini, tarihimiz boyunca Türk milletini yok etmek için her şeyi yapmışlığını, elinden geleni ardına komamışlığını tarihimizi azıcık okumuşlar bilirler.

Kurtuluş Savaşımızı göz önüne getirin, bir yanda bir avuç insan canını dişine takmış, kellesinden de vazgeçmiş. Bir yanda softalar, yobazlar. Emperyalistler, düşmanlar yurdumuzu dört bir yandan sarmışlar, yurdumuzu işgal etmişler. Yobazlar, gericiler onlarla birlik. Gelenler, yurdumuzu işgal edip bizi esir edenler Müslüman olsalar neysem ne, üstelik de yobazların yüzyıllarca din savaşı yaptıkları Hristiyanlar. Bunlara karşı koyan da Mustafa Kemal. Esirliğimize karşı koyan Mustafa Kemal için dinsiz diye fetva çıkarıyorlar.

Düşman. Hem de düpedüz düşman, din düşmanı gelince, düzen o kadar sarsılmayacak, Mustafa Kemal gelince düzen sarsılacak. Öyleyse düşmanlara karşı koyan Mustafa Kemal dinsiz, bizi esir etmeye gelen Hristiyanlar öz Müslüman.

İnsan deli olacak. Şu bazı insanlara bakıyor, bakıyor da gözünüz kör, kulağınız sağır mı, diye bağırasa geliyor: Daha dün, daha dün bu milletin yobazı hem din düşmanı, hem milleti esir etmeye gelenlerle birleşti. Türk ilericilerine karşı birleşti. Görmüyor musunuz, bir yobazın bir millete yapmayacağı ihanet yoktur.

Kardeşleri düşmanla ölüm kalım savaşına girmişken, onlar kardeşlerini daha dün arkadan vurmadılar mı? Bunu Türkiye-de bilmeyen var mı?

Şimdi niçin çırpınıyoruz? Çabamız ne? Niçin açız? Yirminci yüzyılın ortasında, Avrupanın kıyıcığında halkımız mağara çağındakinden daha beter bir hayatı niçin yaşıyor? Bütün bu soruların karşılığı: Yobaz izin vermedi. İnsan yeni düşüncelerle çağa uyar. Yobaz, memleketimize hiçbir yeni düşüncenin gir-

mesine izin vermedi. Kolay kolay vermeyecektir. Yobaz, tuhaf bir yaratıktır. Yalnız çıkarını düşünür. İşine geliyor mu, radyodan iyisi yok. İşine gelmiyor mu, o radyo, gavur icadıdır.

Köy Enstitüleri açıldı. Gün yüzü görmemiş köylerden çocuklar gelip doluştular oraya. Yeni bir okuma türü, yeni bir hayat... Bozkır bir canlandı, Türk milleti ayağa kalkıyordu. Yüzyıllık uyuşmuşluğundan utanıyordu. Çocuklar, Enstitüye türkülerıyla, oyunlarıyla, sesleriyle, güzel görenekleri, gelenekleriyle geliyordu. Gerçekten bu topraktan olan ne varsa biraz daha güzelleşiyordu. Yobaz, milliyetçi kisvesine girip, ağa kisvesine girip, politikacı olup Enstitülerle savaşa başladı. Onu yıktı. Hani milliyetçiydiler ya! Milliyetçi insan, gün ışığına kavuşan bir milletin çocuklarına, onların yaptıklarını reva görür mü?

Bütün mesele gerici, sömürücü düzen sarsılmasın... Ne olursa olsun halk sömürücülerin elinden kurtulmasın.

Köy Enstitüleri azıcık daha, bir on yıl daha kalsaydı, onların bekledikleri dağa kar yağacaktı. Halk, toptan okumuş olacaktı. Türk halkı ağaların emrinde Mısırlı köleler gibi çalışmayacaktı. Buna izin verirler mi?

Ama, ne yaparsa yapsınlar, halkın uyanışının önüne geçemeyecekler. Gelen yenilik selinin önünde duramayacaklar.

Bir umutsuzluk yeli ortalığı kasıp kavuruyor. Yobazlar, gericiler, tarihimizin hiçbir döneminde bu kadar güçlenmediler. 1- Milliyetçilik kisvesine bürünmüşler. Daha birçoklarımız bu yobazları gerçek milliyetçilerle karıştırıyoruz. Hani, o Osmanlı çağında, Osmanlılığa karşı koyup da Osmanlılar, yobazlar tarafından öldürülenlerle... Bu milliyetçilerle onların hiçbir ilişkisi yok. Şimdi o eski milliyetçiler olsalardı, bunlar, onlara düşman olurlardı. Çünkü, o milliyetçiler, bugün halkı sömürenlere karşı çıkarlardı. 2- Bunlar yobaz... Ya da çoğu yobazların kucağına düşmüşler. 3-Yayın organlarının parasını, geçimlerini ağalar sağlıyor... Yobazların, milliyetçi geçinenlerin, ağaların bir araya gelip bir cephe kurmaları, bir umutsuzluk yelinin esmesine sebep oluyor.

Ben diyorum ki, korkulmasın, dünyanın hiçbir yerinde, durum ne kadar umutsuz olursa olsun, ilericiler öyle uzun

zaman gericilere yenik kalmazlar. Mustafa Kemal ortaya çıktığı zaman, durum umutsuzun umutsuzuydu, yenildi mi? İnsan, umutlu olsun diye bundan sağlam, bundan güzel örnek mi olur?

Gericiler ne kadar birleşirlerse birleşsinler, karşılarındaki ilericiler daha güçlenecektir.

Bugünkü, bu gelip geçici duruma bakıp umutsuzluğa düşmenin bir gereğı yok...

18 Şubat 1962

Sevmek, Sevinmek, İyi Şeyler Üstüne

Siz ne derseniz deyin, ben bıktım. Nah burama geldi. Neredeyse öfkeden, çaresizlikten boğulacağım. Kendimi kandırma-ya çalışıyorum. İyi olacak, iyi olacak! Başkalarını da kendimle birlikte kandırmaya yöneltiyorum belki, iyi olacak, iyi olacak. Ne zaman? Çok yakın mı? Ya da bin yıl sonra mı? İşte onun orası belli değil. Ben sadece iyi olacak, diyorum. İyi olacak diyorum ya, siz ona bakın! On yıl, on iki yıl orman yazısı yaz... Git şu koskoca Anadolunun ormanlarını adım adım dolaş, yıkılmışlığını, yakılmışlığını gör, yurdun çöl olmaya doğru gittiğini gör, on iki yıl durmadan ha yaz, de yaz. Hiçbir ses çıkmaz. Sen yazdıkça onlar ormanı yok etsinler. Sonra, daha iyi olacak, iyi olacak. Halkın mağarada yaşıyor, aç, perişan, üstelik de sömürülüyor. Yıllar yılı bunu da yaz. Toprak reformu de, ağalar de, toprak ölüyor de... Hiç mi hiç ses gelmesin. Dünya sağır olsun... Sonra sen gene durmadan bağirtını sürdür. Buna can mı dayanır. Bu memleketin canına okuyan yobaz yasakları... Hiçbir yeni düşüncenin bu yurda girmesini istemiyor. Aman bu yasaklar gereksizdir, işe yaramaz, bizi öldürüyor. Siz bu vatani sevmez misiniz, siz bu toprakların çocukları değil misiniz? Kim anlar, kim dinler... Kabile düzeniyle devlet idare edilir mi? Türkmen kabileleri çok uzakta kaldı. Etmeyin eylemeyin... Bizim atalarımız, diyorlar da bir şey demiyorlar... Var olsun, sağ olsun sizin şanlı atalarınız. Onlar iyiymişler, hasmışlar ya, bu çağda sökmezler... Adam anlamıyor, ya da anlamak işine gelmiyor, elinde ok yayla, yalın kılıçla Altaylara gidip atalara karı-

sacağı üstüne destanlar düzüyor. Arkadaş, ok, yay, yalın kılıç atalarının zamanında kaldı. Şimdi atom var. Atalarının devrinin düşüncesi, atalarının kılıcıyla birlikte, kodu da gitti. Şimdi atom çağıdır. Ataların çağında elde kılıç gider, Altaylarda teke tek dövüşürsün... Dövüşmenin, adam öldürmenin kutsallığını da yayarsın. Şimdi adam öldürmek kutsaldır dersen, senden iğrenirler. Harbetmek güzeldir dersen seni kınarlar, yabanıl derler, kan içici derler. Savunma kutsal, ama saldırma değil. Atom çağının getirdiği barıştır, sevgidir. Başka çare de yok... Anlamazlar, anlatamazsın... Bunlar insan soyunun ahmakları...İyi olacak, iyi olacak...

Bu yazar hep aynı şeyleri tutturmuş... Sınırlı yazar... Ben de bıktım. Vallahi bıktım bu konulardan. Ama neyleyim ki göz görüyor, gönül katlanmıyor. Bir zaman geliyor kendime söz veriyorum, bir daha böyle acılı konuları yazma, şöyle güzel sevinçli konuları yaz, bu memlekette hiç güzel şey yok mu? Var, var, var... Kendimi inandırmaya çalışıyorum. Bakın bizim memlekette güzel düşünen insanlar da... Buradaki, başı deri külahlı, keçe külahlı, eli oklu, ayağı çarıklı Turancı züppelerinin karşısında canını dişine takmış dövüşen, akli söyleyen, çağımızın gerçeklerini söyleyen güzel insanlar da var. Onları övmeli... Gerçekten övülmeye değer insanlar...

Hep Anadoluda kötülük görür, on yıldır bu yazar. Çirkinlik görür. Düşün bakalım aslanım, bir iyi yanı yok mu? Kilimi güzel, türküleri güzel, halayları güzel, kültürü güzel halkın... Bunlarla uğraşan kim, bunları kültürden sayan kim? Hepsi bir bir Köy Enstitülerinde canlanıyordu. O çirkin adamlar, o Kara Cephe, Karalar Cephesi, yerle bir etti en güzel şeyimizi...

Bakın Erciyes dağı çok güzel... Dümdüz bir bozkırın ortasından, bıçak gibi göğe doğru ağılar. Ovanın, dünyanın pırıltılı aklığında...

Ben sevgiden, sevinçten söz açmak istemez miyim, delice, çılgınca, içim taşa taşa, bir sevinçten söz açmak istemez miyim? Ben sevinçli adamım. Bu dünya böyle olmasa, böyle kara, karanlık olmasa, ben sevinçten taşar coşardım. Yaradılışım karanlıktan çok aydınlığa, acıdan çok sevince... Ne çare, ne çare ki sevinmek gelmiyor elimden... Dostluktan söz açmak, ne güzel.

Bir dostum var. Sıcacık eli var. Sevgi dolu gözleri var. Ne güzel yalansız, salt sevgi dolu bir insan eli sıkamak. Sıcacık, sıcacık... Ben deli olurum, insanlar karanlık karanlık, kuşkulu baktıkça bana... Bütün insanlar kuşkusuz, korkusuz, çıkar düşünmeden, düşmanlık geçirmeden içlerinden baksalar birbirlerine... İnsan, ne olur biliyor musunuz, sıcacık bir bahar güneşinin bahtiyarlığında duyar kendisini... Bahar güneşinde bir sevinç içinde gerinir. İnsan bir bahar çiçeği temizliğinde olur.

Şu koskocaman şehrin sokaklarında dolaşanların yüzlerine bakın... Yüz mü bunlar! Sararmış, uzamış... Gülmeyi unutmuş... Bu yüzler sevinci unutmuş. Sevmeyi unutmuş. Şöyle yürek dolusu, can dolusu, kucak dolusu sevmeyi unutmuş. Ağız dolusu öpmeyi unutmuş bunlar. Şöyle sağlıklı, kütür kütür öpmeyi unutmuşlar. Gözleri kırgın, yılgın, paslı... Kuşkulu, korkulu, düşmanca... Ben bu şehirden korkuyorum, bu şehirde hasta oluyorum, deliriyorum... İçimden her şeyi bırakıp kaçmak geliyor. Kirlenmiş, bitlenmiş, çamur içinde bir şehir. Dedi-kodu hastalığında, merhametsiz, sevgisiz, kazıkçı... Bu şehir karaborsacıların şehri... Bire bin kazananların, lüksün şehri... Ve bu şehrin dört bir yanını çamur deryası içindeki çerden çöpten gecekondulu, yüz binlerce insanın yaşadığı umutsuz insanların mahalleleri çevirmiş. Ağzını açmış, bir ejderha gibi duruyor.

Ben güzellikten söz açmayı istemez miyim. Ben karnı tok, sırtı peklikten söz açmayı istemez miyim... Ben insanların önüne güzel sözcüklerle, güzel bir dünya açmayı öylesine bir isterim ki, can atarım..

Sonra ben yazar olarak, capcanlı bir güneş altında sevişenlerden de söz açmayı isterim. İki genç, daha çiçeği burnunda. Kol kola yumulmuşlar... Bunu yazmayı nasıl, nasıl isterim... Ve bir yazar bunu ne güzel anlatır. Böyle şeyleri çok anlatmışlar, diyeceksiniz. Ama sağlıklı bir dünyada, bu sevginin anlatacak çok yeni, pırıl pırıl bir yönü de bulunur.

Ben, kendim, bu şehirden gidemem. Bütün mümkünüm çarelerim kesilmiş. Ama böylesi bir dünyada da sevinemem. Hayal kurarım hayal. Işıklı, sevinçli, çiçekli, kimsenin kimseyi sömürmediği, kimsenin kimseden korkmadığı, kuşkulananmadığı, kimsenin kimseye düşmanca bakmadığı bir dünyanın haya-

lini kurarım. Kimsenin kimseye dış gıcırdatmadığı bir dünya... Gönlü gani bir adam sayarım kendimi. Bu kadarı bile bana yeter, bu kadarı bile beni mutlu eder.

Bir söz vardır. Derler ki, insanoğlu arsız bir yaratıktır. Gerçekten de arsız. Bu açlık yanı başımızda dururken, bu yoksulluğu, bu perişanlığı, bu kiri görürken gene de seviniyor, coşuyoruz. Size bir şey söyleyim mi, insanoğlu bütün bunların arasında bile güzel. Ya durumu bu olmasa... Kim bilir dünyayı ne cennete çevirir insanlar!

Bana şöyle küçücük bir dünya... Hiç olmazsa her isteyenin aşkla şevkle onuru kırılmadan çalışacağı bir dünya verin. Böyle bir dünyamız yok mu? Öyleyse susun. Öyleyse kimseye karamsar demeyin. Bütün bu karanlıktan size umut ışığı göstermeye gene de savaşıyorum. Siz de beni kınamayın, karalamayın.

Bakın bakın, ne geldi kalemimin ucuna... Ne geldi de durdu gözümün önünde? Bir gündü. Sıcak bir yaz günüydü. Diyarbakırın Kulp ilçesinin Şikevtan köyündeyim. Şikevt, mağara anlamına gelir. Bütün köyün evleri mağaralarda. Kayaya oyulmuş kovuklarda. Halim Yıldız on tane çıplak, çırılçıplak çocuğunu elinden tutmuş, beşini bir yanına, beşini de bir yanına almış bana göstermeye getirdi.

“Ben Halim Yıldız, on çırılçıplak çocuğun babası... Ömründe gömlek yüzü görmemiş...”

Bana bakın, ben öyle tatlı matlı yazı yazamam. Kırarım bu kalemi. Dileyen okur, dilemeyen okumaz.

21 Şubat 1962

İnsan Hakkı, Toprak Hakkı, Yurttaş Hakkı

*Her sabah her sabah çıkar bakarım
Karşımda iki yıldız süzölmüş durur
Günahım çok deyi korku çekerim
Günahım deftere yazılmış durur.*

Pir Sultan Abdal

Tam Torosun eteğindeydim. Geceydi, gökte yığın yığın, pırılıyla dönen yıldızlar vardı. Yıldızları müthiş bir pırılıyla gökyüzüne sermişler. Bir de iri ki yıldızlar. Saydım, Tekeç dağının tepesine otuz kadar kocaman yıldız yapışmış. Uzakta ova gözüküyor. Şu bizim belalı Çukurova. Ben Çukurovaya bayılırım. Sıcğını, tozunu, dumanını, acı çiçeklerini... Toza bulanmış, yalnız yalnız kalmış dut ağaçlarını severim.

Çukurovaya bakıyordum. Çukurova yıldız yıldızdı. Çukurova toprağına da yıldız serpmişler. Bu, tarla süren, gidip gelen traktörlerin yıldızı. Torosa yukarı çıkıyordum. Şu Çukurova toprağı bire otuz, bire kırk, bire elli vermeye hazırlanıyor. Traktör yıldızları, gökyüzü yıldızlarından daha tatlı. Çukurova sırtı ışıltılı, yatmış, kocaman, yüzyıllar ötesinden gelme bir hayvan gibi soluyor. Gebe, neredeyse doğurdu doğuracak bir hayvan.

Önümde Torosun kayalıkları. Önümde Toros çamlıklarının yangını. Önümde gümbürdeyen sular. Benim Andırın köylüklerinde bir dostum var. Onun kadar güzel türkü söyleyen az bulunur. Ali Kıvrak derler adına. Kim bilir, şimdi ne kadar yaşlanmıştır. Sonra onun yakınında Topa lak Hoca... İnsanların ve

Allahın dostu. Allahtan çok insanların dostu. Muskaya düş-man, muskaya inanmaz, ama insanların gönlünü kırmamak için gene de keskin muskalar yazar. Kara bir sakalı vardır. Yeşil yeşil ışıldar. Bir de Armut Kuyusunun ötesinde Ahmet var. Çok yaşlı, beli iki büklüm. Yüzünde bütün insanların kederi, acısı. Yalnız gözleri, amanallah gözleri. Gözlerinde gülme, ama ne candan gülme! Gözlerinde umut, ama ne belalı umut! Gözlerinde cennet! Yani gözlerinde tüm yıldızlarıyla bir belalı gökyüzü.

Bu benim dostumdur, canım ciğerimdir. Sarı, kırışık içinde, güneş yanığı yüzü, uzun uzun, çok uzun kirpikli gözleri... Gözünün yanındaki yönündeki kırışıkları sayamazsın.

Uzatmayayım. Ahmedin en belalı, en harikulade yeri, elleri. Böyle eller görülmüş değil. Yaradan, Ahmed'i yalnız elleri için yaratmış. Başka hiçbir şey için... Yalnız elleri... Uzun parmaklı, kamış gibi... Kocaman kocaman...

Ellerinin içi, hani yüzyıllık ağaçlar vardır ya, hani o yüzyıllık ağaçların gövdeyle ilgisini kesmiş, neredeyse düştü düşecek, yarık yarık, kabarmış, kınş kırış kabukları vardır ya, işte işte Ahmedimin ellerinin içi böyledir.

Bu iş burada biter. Sevdiğim, hikayesine bayıldığım bu en güzel dostumun yüzü, durumu burada bitsin varsın. Onun orasını başka bir gün uzun uzun anlatırım. İnsanoğlunda anlatılacak o kadar çok güzel şey var ki... Güzel demem belki fazla, o kadar anlatılacak şey...

Köy, bir koyağa sırtını vermiş. Öylesine yapışmış ki koyağa, neredeyse akıp gidecek... İşte burada, bu yalnız, bu kyalıkların arasındaki bu kuş uçmaz, bu kervan geçmez köyde, bu kuş kanadıyla, yılan gövdesiyle ulaşamaz köyde cümle köylülerle birlikte Ahmedin macerası bir altından kalkılmaz maceradır.

Gece yürüyerek gündüz yürüyerek, demir çarık demir asa, geldim Ahmedin köyüne. İnanın bana, Ahmedin bu anlattığı hikayeyi sekizinci olarak duyuyorum. Bu hikaye yalnız Ahmedin olsa boşverir geçerdim. Bu hikaye bütün ormanda yaşayan köylülerin hikayesi...

“Ormancı duysa da bir şey çıkmaz. Bütün mümkünümüz çarelerimiz kesilmiş, hiçbir çaremiz kalmamış. Ne yaparsa yap-

sın. Alsın da darağacına çeksin. Biliyorum orman kalmayacak beş altı yıl sonra, biz buradan göçeceğiz. Bütün köylü de biliyor. İnsan çaresiz olunca bilse de bilmese de... Bir dal koptukça benim yüreğimden kan gider. Boşver bunlara da benim işime bak. Zoruma bak. Birinci yıl ağaçları boğarım, ikinci yıl ateş veririm. Üçüncü yıl yanmış ağaçları keserim. Ağaçları köklerim... Ağaçların yerini bir güzelce tarla yaparım. Bu tarlada çoluk çocuğum, atım itim, her bir şeyimle çalışırım. Sonra ekerim. Etti mi sana dört yıl. Dört yılda canımı dişime taktığım tarla bire yirmi verir. Tarlanın yeri çok akabaysa iki yıl daha verir. Üçüncü yıl seller alır, alır gider toprağı... Kaya kalır yerinde. Yer o kadar akaba (iniş aşağı) değilse, aşağı, koyaklara akmuş toprağı oradan alır, çuvallara doldurur vururuz sırtımıza getirir yerine geri sereriz. Bundan zor iş bulunmaz. Bundan kolayı, bir orman bulup gene ağacını boğacaksın. Sonra yakacaksın, sonra tarla olacak, sonra ekeceksin... Sonra da sel alıp gidecek... Ben tam kırk yıldır bunu yaparım..." Elini karşıki kayalık yamaca uzattı. "Şu gördüğün koca alan, çırılçıplak kayalık benim ellerimin emeğidir. Buna can mı dayanır. Oralar öylesine bir ormandı ki zamanında... Şu da Kör Hösüğün eseri... O benden daha güçlü bir adam... Şu Ali Karbulağın. Şu da..."

Şu adamın evini, şu adamların köyünü anlatamam. Bıktım usandım, yüreğim götürmüyor anlatmayı. Varın siz göz önüne getirin diyeceğim, ama mümkünü yok getiremezsiniz.

Niçin yazdım bunu? İşte ben bunun romanını yazıyorum. Bir zamanlar böyle işlerin adını ağza aldırmazlardı. Şimdi ben yazacağım. Bu benim yazar olarak, vatandaş olarak borcum. Sanırım bunu roman yapmamın önüne geçmek istemezler. Geçemezler de. Milletin gönlü onlarla değil, benimle. Akıl benimle.

Asıl diyeceğim o da değil, ben bu konuyu film senaryosu olarak da yazıyorum. Buna izin verirler mi? Ellerini ateşe sokarlar da buna izin vermezler. Biliyorum, ne yaparsam yapayım, vermezler. Niçin vermezler, bu benim anlattığım doğru değil mi? Bu koşullar içindeki insanlarımızın, ölmek için yaptıkları insanüstü savaş korkunç değil mi? İnsanlar bu umutsuzluk, çaresizlik savaşına saygı duymayacaklar mı? Ve benim

güzelim, elleri harikulade Ahmedimi sevmezler mi, sevmesinler mi? Asıl sanat, doğa içindeki bu insanların çırpınılarından çıkmayacak mı? Hem ne zararı var bu millete bu durumdaki hallerini göstermemin? Üstelik de bu vatan için, bu insanların hallerini dünyaya ve bizimkilere göstermekte sayılamayacak kadar yarar var. Bakın sayılamayacak kadar, diyorum. Sonra pişman olursunuz.

Bu konuyu film olarak yaptırmamak Anayasaya aykırıdır. Sansürün beteriştir. Milletin gözü açıldı. Artık Anayasayı kimse çiğnetmeyecek.

Ben bunu film yapmak fırsatını bulayım da aykırıcalar ne yaparlarsa yapsınlar. Ne yapacaklar bakalım?

Taş çatlasa da yurdumuzun gerçeğini roman yapacağız, film yapacağız, yazacağız, çizeceğiz, göstereceğiz. Milletimiz sanatımızda da var olacak. Geri kafalılar, akli ermezler bunun önüne geçemeyecekler.

Yurdumuzu vermek, insanını vermek, göstermek, kültürünü, gerçek kültürünü dünyaya tanıtmak insan olarak hakkımız, ödevimiz. Bu toprakların özelliği var. Seslenmesi, sesini duyurması, özelliğini, ne kadar acı olursa olsun özelliğini göstermesi, çevresiz gökten düşme sanat olmaz, sanat toprak, insan ilişkilerinin özelliğinden doğar, böylesi milli de olur, beşeri de olur, toprağın hakkı, ödevidir. Kendini tanıması, sayması, iyi kötü yönüyle kendine varması bir yurttaşın hakkı, ödevidir.

25 Şubat 1962

Çok öfkeli insanlarız. Eskiden bizimkiler daha da öfkeli insanlarmış ya... Neden bu kadar öfkeliyiz, neden bu kadar gözü dönmüş kişileriz, soğukkanlılıkla bir işe sarılıp onu niçin sonuna kadar vardırıyoruz? Bir arkadaşım var, çok zamandır öfke üstüne konuşuyoruz onunla. Günlerdir, şu öfke duygusunun altından girdik, üstünden çıktık. Diyor ki, öfke bir kendine güvensizliktir. Öfke çaresizliğin arkasından gelir. Daha da ağır konuşuyor, öfke dünyayı tanımamaktan, bilgisizlikten gelir. Ben burada öfkeyi savunacak, kutsallaştıracak değilim... Bazı yerlerde arkadaşımın düşüncesine katılıyorsam da, bazı yerlerde onunla birlik olamıyorum. Öfke büyük bir inancın sonucu da olabilir gibime geliyor. Öfke, kör bir duvarla karşılaşan, aydınlığı görmüş insanın öfkesi de olabilir.

Öfke, karmakarışıklıktan da gelebilir.

Her neyse, bizim bugünlerde işimiz öfke. Öfkeyi neredeyse kutsal bir hale getireceğiz. Öfke, işin kötüsü, moda olmaya doğru gidiyor. Öfkeli adam diye, bazı kişileri hoş görüyorlar, zıplırlıklarına sünger de çekiyorlar.

Bana kalırsa öfkemizin sebebini araştırmamız gerek.

Az sonra ben de öfkeyle konuşacağım, diyeceğim ki, şu bizim aydınların çoğu ucuzcu. Bilim adamımız ucuzcu, sanatçımız ucuzcu, politikacımız ucuzcu, emekçilerimiz ucuzcu, tüm toplumumuz ucuzcu... Biz bir ucuzcu milletiz.

Şöyle bir bakarsak da, bütün bu saydıklarım, doğru gibi geliyor. Doğru gibi geliyor değil de, düpedüz doğru... Şimdilik böyle diyelim.

Bir bilim adamımız var, gitmiş Avrupalarda okumuş, bal gibi de güzelce bir dirsek çürütmüş. Doktora da vermiş orarlarda. Parlak da bir usu var. Gelmiş memlekete, girmiş üniversiteye, binbir bela, savaşımla asistan olmuş, doçent olmuş, sonra da profesör olmuş. Kendisinin buraya gelmek için verdiği bir emek, harcadığı bir çaba var. Millet de ona bir şeyler vermiş olacak. Bizim bu bilim adamımız üniversitesinde iyi kötü çocuklarını okutuyor. Onlara bilgisinden bir şeyler aktarıyor. Onun ödevi öğretmek... Bilim adamının işi, biliyoruz ki; burada bitmiyor. Ondan araştırmalar, bilime yeni buluşlar katmasını da bekliyoruz. Bu bilim adamını bir sosyolog sayın... Öğretmekten başka ondan ne bekleyebiliriz? Örneğin, bizim yurdumuz insanların yaşayışı sosyoloji bakımından önemli. Avrupayla Asyanın köprüsünde, Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığının kavşağında... Bu topraklar üstünden türlü insanlar gelmiş geçmiş, burada birtakım uygarlıklar bırakmışlar. Her geçen kendinden bir şeyler bırakmış. Ben bırakmış diyorum ya, hiçbir şeye dayanmadan, bilimsel bir gerçeğe dayanmadan söylüyorum. Elimde bilimsel hiçbir sonuç yok. Bırakmışlar mı bırakmamışlar mı bunu bize sosyoloğumuz vermeli değil mi? Yurdumuzdaki toplum ilişkilerini bu kadar okumuş, dirsek çürütmüş bilim adamımız bize bütün çıplaklığıyla göstermeli değil mi?

İşte bize, bilimde, bunu verecek hiç kimsemiz çıkmamış. Yanlış anlaşılmasın, bu küçük bir örnek. Bilim adamlarımız, yurdumuzdaki gerçeklerle bilimsel bir şekilde uğraşmıyorlar. Hangi konuyu ele alırsan al, doğru dürüst bir kitap bulamıyorsun. Bir örnek daha vereyim, yıllardan bu yana toprak reformu, toprak reformu, diye bağırıp duruyoruz. Bu memleketin toprağının gerçeği ne, yani düpedüz toprak bilimi, şurasının toprağı şuna, şu bitkiye, şu hayvana elverişli de burası değil... Ne bileyim ben, daha bir sürü buna benzer şeyler...

Demem o ki, yurdumuzda herhangi bir alan için, bilimsel bir araştırma yok.

Folkloru ele alalım. Folklor bilimini, ileri gitmiş toplumlarda ilkel kalmış insanların bilimi olarak tarif ederler. Belki daha doğrusu, doğa karşısındaki insanın, yüzyıllardan beri doğayla

ve birbirleriyle ilişkilerinden çıkmış bilimdir, diyebiliriz. Bu bilimi coğrafya, tarih, ekonomi, sosyoloji koşulları ortaya çıkarır.

Yurdumuz insanların çoğunluğu hâlâ doğanın karşısında... Folkloru da önemli... On yıldan bu yana doğru dürüst folklor araştırması yapan bir tek kişi, bir tek bilim adamı bile çıkmadı. Bir meraklı, bir meraklı bile çıkmadı. Bugünlerde bizim folklorumuzla yabancılar uğraşüyor. Onlar da olmasalar, bu topraklar üstündeki halk uygarlığından kimsenin haberi olmayacak. Ünlü, büyük bir folklorcumuz vardı, Pertev Naili Boratav... Gerçekten büyük bir bilim adamıydı. Büyüklüğünü ben söylemiyorum. Dünyanın bilim adamları bunu böyle kabul ediyorlar. Çalışkandı, tek başına bizim folklor bilimimizde büyük işler başaran adamdı. Onu yurdundan ayrılmak, yabancı ellerde çalışmak zorunda bıraktık. Onu asıl kaynağından uzaklaştırdık. Bundan kim zarar etti? Biz ve dünya bilimi... Kim yaptı bunu? Millet olarak böyle bir adamın bilim kaynağından uzaklaşmasına kim sebep oldu? Bu çalışkan bilim adamımızın kaynağından uzaklaşmasına gönlümüz nasıl razı oldu? Pertev Bey gibi beş on adamımız olsa haydi neyse ne diyelim, bir tek adam olunca, bu çağda onun yapabileceğini, önümüzdeki yıllarda yapabilmek imkanı da olmayınca, bu işi nasıl yaptık? Folklor dedikleri iş, uygarlıkla zıt bir iştir. Uygarlığın girdiği yerde folklor ürünleri yaşayamaz. Şehir yakınlarındaki köylerimizde folklor ürünleri çok azalmıştır. Bu, bilimsel bir gerçektir. Pertev Naili Boratav gibi bir bilim adamı yoksa bu memlekette, birtakım ürünler gün ışığına çıkmadan yok olmaya mahkumdur. Öyleyse bu korkunç işi nasıl yaptık?

Şimdi bilim adamlarımız niçin çalışmıyorlar diye öfkeleniyoruz. Çalışan bilim adamlarımızı niçin uzaklaştırdılar diye öfkeleniyoruz. On yıldır folklor çalışmaları için Anadolu'ya bizden bir tek kişi bile gitmedi, bir meraklı bile gitmedi diye öfkeleniyoruz.

Türk halkı tembel, köylüsü, işçisi yeteri kadar çalışmıyor. Basını yetersiz, her şey yetersiz. Geri kalmış bir memleketiz. Elbette birçok yönümüz yetersiz olacak.

Bu Türk köylüsü niçin yetersiz? İşçisinin derdi ne?

Tembeldir, deyip işin içinden çıkıyoruz.

Bu tembelliğin, varsa, sebebini bize bilim adamları niçin söylemiyorlar? Besin yetersizliğinden mi, kötü bir gelenekten mi, toprağın yetersizliğinden mi?

Bilim adamlarının tembelliğinden, deyiveririz... Peki bilim neden yetersiz, neden tembel?

Sanatçımız neden taklitçi? Tembelliğinden mi? Kendisini yaratma, bulma çabasına varmadan, Batıdan hazırlop!

Aydına, köylüye, bilim adamına, bilim adamlarını uzaklaştıranlara veryansın ediyoruz.

Belki bu öfke haklı bir öfke. Bir bozukluk olduğu belli.

Öfkeyi bir yana atıp da şöyle bir düşünsek...

Bir kısımları diyor ki, bu toplum toptan bozuk. Bu, gemisini kurtaran kaptandır düzeni, bu altta kalanın canı çıksın düzeni, bu temeli sömürme olan düzen... Bütün kötülüklerin temeli bu düzendir, diyorlar. Suçu tüm düzene yüklüyorlar.

Bana da öyle geliyor ki, öfkeyi bıraksak da, düşünüp taşınsak da, gerçekten kötü olan bu düzenden yakayı kurtarsak... Ne dersiniz, geç kalmadan bu işe hemen başlasak mı?

Ucuz öfkelerden, ucuz yüklenmelerden, gününü gün etme yoksulluğundan, ucuz ünlerden vazgeçsek de... Bence vakit kalmadı... Hiç mi hiç kalmadı. Yirminci yüzyıla gülünç olmayalım.

Ucuz kazanç, ucuz bilim, ucuz sanat, ucuz ün... Her şey ucuza...

4 Nisan 1962

Bugünlerde Bahar İndi

Bugünlerde bahar indi Anadolunun düzüne... Çukurova'nın, Harranın, Konyanın düzüne. Şimdi bahardan, baharın güzelliğinden söz açacaktım. Gene karşıma geldi dikildi, Anadolunun yüzlerce yıllık yoksulluğu. Anadoludan söz açmak isterken, ister istemez, bu yoksulluk belası gelip karşına dikiliyor. Oysa ben bahardan, baharın güzelliğinden söz açmak istiyordum. Bahar, güneş soyut şeyler değil ki... İster istemez insanların yaşantısı giriyor araya. İnat ettim, ben bugün gene de bahardan, salt bahardan söz açmak istiyorum.

21 Mart baharın ilk günüdür. Anadoluda doğanın uyanışı kutlanır. Anadolu halkı bahar üstüne türlü efsaneler çıkarmıştır. Her yıl bahar, yeniden bir uyanış, yeniden bir hayata gelişir.

Baharın büyük bayramları vardır. Eskiden Anadoludaki en büyük bayram bahar bayramıydı. Çocukluğumda bizim köy, bütün bayramlardan daha çok önem verirdi bahar bayramına. Köyde hiç kimse kalmaz, bütün köy, çoluk çocuk, kadın erkek dağlara ovalara düşerdi. Baharı bütün tadıyla karşılamaya, doğa uyanırken onu karşılamaya, bütün sevinçleriyle doğanın uyanışına katılmaya dağlara, ovalara dökülürlerdi.

Doğa ve insan bir sevinç kasırgasında birleşirlerdi. Doğa, çiçeği, tomurcuğu, çimeni, güneşiyle gelir, insanlar da en güzel giyitleriyle, en güzel türküleri oyunlarıyla ona katılırdı.

Denizlerin ermişi boz atlı Hızır, karaların ermişi İlyas... Biri denizden gelir, ötekisi karadan. Karaların, denizlerin ucunda

birleşirler. Birleşip el ele tutuştukları an... İşte bu anda doğada ne varsa, işte tam bu anda her şey durur. Denizlerin dalgalanması, rüzgarı durur. Göğün bulutu, yağmur yağıyorsa yağmuru durur. Tomurcukların büyümesi, çiçeklerin açması durur. Topraktan bir filiz başını çıkardı çıkaracak, öylece durur. Akar sular durur, akmaz olur. Donar kalır. Ağaçlar da o anda büyümelerini keser.

Hızır ile İlyas biribirlerinden ayrılınca kadar, bu çok sürmez, doğada her şey durur. En küçük bir kıpırdanma olmaz, doğada ne varsa o an her şey ölmüştür.

Hızır ile İlyas biribirlerinden ayrılır ayrılmaz da her şey yeniden büyük bir coşkunlukla devinmeye başlar. Tomurcuklar birden patlar, filizler birden toprağı yarar. Sular daha bir coşkunlukla çağıldamaya başlar. Bu duruş, bu ölüm doğaya yeni bir hız verir. Bu durgunluk, ölüm yeni bir atılmadır. Her yıl 21 Martta bir dünya, her bir şeyiyle ölür, her bir şeyiyle yeni bir hızla, daha da güzel yeniden kurulur.

Doğa yeniden yaratılırken, insanlar da yeniden yaratıldıklarını kabul ederler. Doğayla, doğanın yeniden doğuşu sevinçle insanlar sarmaş dolaş olurlar.

Doğanın öldüğü, sonra da dirildiği an büyük bir andır. O gün, gece Anadolu insanları sabaha kadar suları beklerler. Suların durup yeniden akmaya başladığı anı beklerler.

Bu anı gören her kişinin bir dilekte bulunması gerektir. Suların durup da, yani doğanın durup da yeniden başladığı anı gören her kişi, hemen o anda bir dilek diler:

“Bu toprak verimli olsun.”

O yıl toprak verimli olur. Bu kutsal anı gören kişi, dileğini dileyen kişi en güzel kişi sayılır.

Ve o yıl, adam “toprak verimli olsun,” derse, toprak verimli olur.

Adam “benim toprağım verimli olsun,” demişse, onun toprağı verimli olur. Ama o adama da iyi gözle bakılmaz.

Doğayı uyanırken gören kişi herkesi ilgilendiren bir dilekte bulunmalıdır. Bu gelenektir.

“Bu yıl, bu toprakların üstüne hiçbir felaket gelmesin.”

O yıl o topraklar üstüne hiçbir felaket gelemesin.

Dilekler üstüne çok hikayeler duydum. Bir adam pınarın başına sermiş postunu. Yarı uyur, yarı uyanık bekler durur. Tam günbatımına karşı, bir de bakar ki, suyun sesi kesildi... O anda aklına hiçbir şey gelmez. Adamın çocuğu olmazmış hiç.

"Bütün karılar dört doğursun," der.

O yıl, gerçekten, bütün kadınlar dörder dörder doğurur.

Başka bir adam, Kazdağı yörelerinde, akar suyun başında... Su büyük bir su. Suyu gün vurdu vuracak... Birden durur su. Adamda bir telaş, dili boğazına akar. Amanın geldi geçiyor. Amanın fırsat kaçıyor. Kurduğu dilek bir türlü de aklına gelmez. Kıvrır durur. Derken gözüne kuru bir ağaç ilişir:

"Ağaç ağaç..." der. "Bütün dünya çiçek olsun. Kurumuş ağaç da..."

O yıl bütün ağaçlar yalnız çiçek açar. Ne meyve, ne bir şey... Doğada ne varsa çiçeklenir. Kuru çöllere çiçekler fışkırır. Rivayet ederler ki, kayalardan, kuru ağaçlardan, doğada çiçek açmaz ne varsa, hepsinden çiçek fışkırmış. O yıl, bütün yıl her yer çiçekle donanmış. Kar yağmış, karı açmış bakmışlar ki, toprak tüm çiçek. Kurumuş yaz. Bir damla su yok. Ama her yer çiçekli.

Anadolu halkı doğa yeniden kurulurken, kurulduğunu gördüğün an, ne istersen o olacağına inanır.

21 Marttan çok önce Doğu Anadolu'nun insanları akın akın yüce dağlara çekilirler. Binlerce kişi dağların, tepelerin doruklarını doldurur. Oyunlar, türküler.

Batıda Kazdağını biliyorum. Anadolu'nun en güzel bayramını Kazdağına gelenler yaparlar. Kazdağının tepesinde bir Sarıkız Türbesi vardır. Orada olur bayram... Büyük bir ateş yakarlar Kazdağının tepesine. Sazcılar gelirler Anadolu'nun çok yerlerinden. En güzel giyitini giymiştir herkes. Üç gün, üç gece yüzlerce kadın erkek, büyük bir esriklik içinde "Mengü" dönerler.

Adapazarının bir köyündeki dostumdan bir çağrı aldım. Orada Kafkaslılar otururlar. Kafkaslıların bahar bayramı 21 Martta değil de, 6 Mayıs'taymış. Kim bilir, diye düşündüm, belki Kafkaslara bahar geç geliyordur. Fırsat bulursam Kafkaslı kardeşlerin bahar bayramlarına katılacağım. Yakup Kobaş kar-

deŖe, çağrısından dolayı sağ ol derim. En güzel bayramlarına beni ağırdıklarından dolayı gönlümü hoŖ ettiler. Gönülleri hoŖ olsun.

Anadolunun güzel iŖleri var. Bu yoksulluk, bu çaresizlik içinde bile. Bu doğanın zulmü, bu insanların zulmü içinde bile. Vuruyorlar kendilerini doğanın uyanıŖına, sevincine...

11 Nisan 1962

Doğayı Öldürmek

12 Mart'tı, şuydu buydu, Feyzioğlu, Süleyman Beydi derken çok şey güme gidiyor. Bugünkü düzen, kompradorluk düzeni bir hopur, bir hababam düzenidir. Az gelişmiş ülkelerde doğar, büyür, semirir, ama az gelişmiş ülkeye yaramaz, ülkenin iflahını keser. Bu düzenin elinden bu çağda hiçbir ulus doğru dürüst, ulus niteliklerini koruyarak kurtulamaz. Bir şeyler yitirir, yüzyıllarca onulmayacak yaralar açılır sinesinde. Kompradorluk, kolay, dışa çalışan, tabakasal çıkarları yeğleyen bir düzendir. Ulusal hiçbir şeyle bağdaşamaz. İnsancı gözükür, ulusalcı gözükür, hakçı hukukçu gözükür, gözükür oğlu gözükür. Demokrat bile gözükür. Ama kompradorluk düzeni ne kadar demokratik gözükürse gözüksün bir diktatoryayı her zaman içinde taşır. Zamana göre siner, fırsatı bulursa bütün dişlerini dışarı çıkarır, ulusal tarihin görmediği, dünya tarihinin az gördüğü işkenceleri yapar, yurdu bir hapisaneye çevirir, insan soyunun yüzyıllardır geliştirdiği hukuku, insan hakları düşüncesini bir anda bir varmış bir yokmuş eder. Bir de başka bir şey yapar, bir de başka bir şey...

Bu hayıhuyda güme giden, toprağımızdır. Bu düzensizlikte güme giden, en büyük varlığımızdır. Bu hayıhuyda yok olan, bir daha geri gelmeyecek olandır. Bu hayıhuyda güme giden dünyanın bir numaralı sorunu olmuş doğamızdır.

Toprağı, doğayı öldürmek kolay, yaratmak zordur. Toprağı, doğayı yeniden yaratmaya kalkışanlar bunu biliyorlar. Öldürülmüş doğayı yaratmak için insanüstü, umutsuz çabayla çaba-

lamak gerek. Bizim ağaçlandırmadaki uzmanlara bir soralım da görelim, bir tek ağacı yeşertmek neye, kaç mal oluyor.

Türkiye sorumsuzluklar ülkesidir. Kafası az gelişmiş aydınlar ülkesidir. Az gelişmişliğin bir yanı düzen sorunu değildir. Bir üstyapı, bir az gelişmiş düşünce sorunudur. Böyle olmasaydı biz de, bu çağda doğamızın da kurtulacağını sanabilirdik. Bu düzenden bile iyi niyetle doğamızın kurtuluşunu bekleyebilirdik. Yok yok, yani ben can çıkmayınca huy değil de, umut çıkmaz diyen adamım. Onun için bu düzenden bile, bu karmaşadan bile bir umut umuyorum.

Geçenlerde kültürümüzün yüzyıllardır hopura uğradığını yazmıştım. 12 Marttan sonra da kara hopurun hükümfermalığını söylemiştim. Bu yıkımlar yanında doğamızın da öldürüldüğünü söylemeliydim. Unutmadım, yıllardır doğa hopurunu yazar, söyler dururum. Yazarlar, söylerler dururlar. Ama doğamız gün geçtikçe eriyip gider.

Az gelişmiş ülkelerde, daha çok kompradorluk belasına iyice uğramış ülkelerde en başta gelen sorun doğa hopuru sorunudur. Kompradorluk bir hopur düzenidir her ülkede. Hopurun üstüne oturur, hopurla gelişir büyür. Bir gün Türkiye'nin hopur tarihi yazılacak olursa dünyanın parmağı ağzında kalır. Bir toprağı bilerek nasıl öldürmüşler, kuşaklar ibretle öğrenecekler. Türkiyeden geride ne kadar bir Türkiye kaldı, kuşaklar bu Türkiye'yi insanca yaşanacak hale ne kadar bir çabayla getirebilirler, şimdilik bilmiyoruz. Savaşımız, ne kurtarabilirsek savaşıdır şimdilik... Bu büyük, bu ulusal, bu insanlık savaşımızda karşımıza çıkabilenler bize kara sürüyorlar. Üstümüze ele geçirdikleri kadim güçlerle yürüyorlar. Koşullar onlara yardım etti. Ve bizler eli kolu bağlı kaldık. Söz söyleyebileceğimiz alanlar küçüldü, küçültüldü. Biz küçük bir alanda konuşuyoruz, konuşabilirsek o da... Onlar her ücra köye kadar bed seslerini yayıyorlar. Bize satılmış diye bağırmaları kulakları sağır edecek kadar ayyuka çıktı. Bundan korkmamalıyız. Yurdumuza, yurdumuzun gerçeklerine, ulusca büyük deneyimize güvenmeliyiz. Onlar, yıllarca en büyük propaganda güçleriyle, olanaklarıyla bağırınlar, beyinleri yıkasınlar, kolay tutmaz. Biz bir kere söyleyelim, tamamdır. Gerçeğin yanında olmak kadar güçlüsü

yoktur yeryüzünde. Dünyada en büyük satılmışlık düzeni, bir yurdu hopur etme düzeni kompradorluktur. Kurtulsunlar bakalım bu gerçekten. Yadsısınlar bakalım bu korkunç gerçeği... Ne kadar gizleyebilirler bu yıkımı insanlardan, yurttaşlardan...

Türkiyenin doğasını öldürdüler derken bu gerçektir. Türkiye kalkınıyor derken doğru söylemiyorlar. Kalkınma, kılı kılına bir bütündür. Bir ulusun doğası öldürülürken başka bir yönü dirilebilir mi? Türkiyede erozyon, toprak aşınması bir felaket halinde. Seller, kuraklık bunun sonucu. Daha da artacak. Bir de Süleyman Beyin makilikleri orman saymayan kanunu çıksaydı, Türkiyede dikili ağaç kalmazdı. Şimdi, bu düzende kalacak mı? Bu düzende de kalmayacak, ama toptan bir hopura uğramayacak ormanlarımız. Bu gidişle on, on beş yıl sonra, Türkiye çöl, kayalık kalacak. Görünen köy kılavuz istemez. Bizim derdimiz, düzen değişikliği istememiz, salt düzen için değil, bir yurdun, can damarı kesilmiş bir yurdun toptan kurtuluşu içindir de. Ölmekte, can çekişmekte olan bir toprak parçasını diriltmek içindir. Düzen değişikliği bizim için bir ölüm kalım sorunudur. Can çekişmekte olan toprakların üstünde oturanlar, altındaki toprağın öldüğünü görüp duranlar uzun süre bu can çekişmeye izin veremezler. Türkiye ya ölecek, ya kurtulacak demiyorum. Türkiye kurtulacak. Türkiye için sonuncu Türk devleti de demiyorum. Böyle bir ağıt yakmaya dilim varmaz, varmamalı. Ne demek sonuncu Türk Devleti? İngiltere, Fransa, İran, Almanya da devletlerinin sonuncuları... Kim yakınıyor bizler gibi? Küçültücü. Bir akıllı ortaya bir söz atıyor, o söz üstüne bir takım dostlar veryansın ediyorlar ağıda...

Ormanlar içindeki köylerde dokuz milyon kişi yaşıyor. Geçimlileri de hopur. Bu düzen, daha doğrusu bu düzensizlik bu dokuz milyon insanı ormandan kurtarabilir mi? Kurtarsaydı şimdiye kadar kurtarırdı zaten. Az mı savaşıldı bu uğurda. Bu bir genel plan, genel kalkınma, bir bilinç sorunudur. Bugünkü hopur düzeni genel hopurun önüne geçer mi? Varoluşu hopur üstüne... Biz bu varoluşun bilincine varmalı, vatanseverleri bu bilince vardırmalıyız. Elimizden gelirse dünyayı bu bilince vardırmalıyız. Öldürülen, üstünde hangi ulus oturursa otursun, dünyanın bir parçası, dünya insanların toprağıdır. Savaş kötü

bir şeydir. Birleşmiş Milletler savaşların önüne geçmek için büyük çabalar harcıyor. Savaşlardan daha önemli olan, dünya için savaşlardan daha büyük yıkım olan doğanın, toprakların, suların öldürülmesidir. Dünya bir süre sonra insanlara yetmeyecek. Hele Türkiye, yılda bir milyondan fazla artış gösteren insan kalabalığına hiç yetmeyecek. Bu gidiş böyle sürüp gidecek olursa, az süre sonra görün hengameyi. Ölmüş topraklar üstünde işsizler, işsizler...

Biliyor musunuz nehirlerde, çaylarda, denizlerde balık koymadılar... Bir dinamit furyasıdır başını aldı gitti. Dinamit, trol, kirli sular balıkların kökünü kuruttu. Bu gidişle tamam... Sinersek, korkarsak, koşullar bize yardım etmedi, yanlış işler yaptık dersek, umutsuzluğa kapılırsak, işte o zaman yanlışın büyüğünü yaparız. Bir memleketi taşıyla toprağıya sevmek kolay iş. Ama böylesine belalı bir toprağı, feleğin çemberinden geçmiş, nice belalardan geçmiş bir ulusu sevmek kolay iş değildir. Dünyayı tadına vararak derinlemesine sevmek hiç kolay bir iş değildir. Onun için tez günde silkinmeli, şu uyuşukluğu üstümüzden atmalıyız. İnsan yenilir, düşmez kalkmaz bir Allah, yenilgimizin üstüne kapanıp kalmamalıyız. Yurdumuzun gerçekleriyle birliksek yaralarımız çabuk kabuk bağlar. Unutmamalıyız ki, en büyük güç, bir ulusun yaşama gücüdür. Bu güçle bir olayın yenilgisi uzun sürmez. Hiçbir güç bir milletin yaşama gücü kadar güçlü değildir.

Hopura uğrayan kültürümüzün gücü, onuru, hopura uğrayan toprağımızın, insanımızın yaşama gücü bizimle birliktir. Bu güce inanç bir romantizm değil, gerçektir. Bu gerçekle birlik olanlara sinmek yakışmaz, yaramaz, hayretmez.

30 Mayıs 1973

Auschwitz, insanlığın yüzkarasıdır. Bir küçük şehirdir. İkinci Dünya Savaşı olmasaydı, adını haritalarda bile bulamazdık. Şimdi insan soyunun yaptığı en ünlü yerlerden biridir. Üstüne ciltler dolusu kitaplar yazılmış, sinemalar dolusu filmler çevrilmiştir. Çağımızın en büyük birkaç sinema yapıtından biri ya da birkaçı Auschwitz üstüne yapılmıştır. Auschwitz şiirlerde, romanlarda, destanlardadır. İnsanoğlu daha yüzlerce yıl Auschwitz'i unutmayacak, hakkında yüzyıllarca şiirler, destanlar, romanlar yazacak, filmler çevirecek, müzikler yapacaktır. Auschwitz alçakgönüllü, küçücük bir şehirdir. Güneybatı Polonyada... Almanlar topladıkları binlerce, yüz binlerce, milyonlarca kişiye burada işkence etmişler, burada işçileri, Yahudileri yakmışlardır. Auschwitz deyince insanın aklına zulmün, işkencenin, ölümün, kötülüğün en yoğununu, en katmerlisi gelir. Orada insan kötülüğü, insan alçaklığı, insan deliliği somutlaşmıştır. Şimdi şu anda dünya için Auschwitz altından kalkılmaz bir vicdan azabı, bir insan alçaklığı anıtıdır. Auschwitz durdukça insanlığın vicdanı bir alçaklıkta, bir delilikte kanayıp duracaktır. Treblinka da böyle... Yunanistandaki Haydari Kampı da böyle... Haydari Kampı alçaklığını eşsiz bir romandan, güzel, acı bir müzikten, şiirlerden öğreniyoruz. Hitler'in, Hitlercilerin Yunan halkına reva gördükleri zulmün dinmeyen ağrısıdır Haydari. Auschwitz, Treblinka, Haydari dünya durdukça duracaktır. Daha böyle nice zulüm, işkence kaynakları... İnsanlık bu işkence, zulüm yerlerini, bu somutlaşmış insan alçaklığını hiç-

bir zaman unutmayacaktır. Hitler, bu zulüm, bu işkence, bu insanlığın yüzkarası eylemlerini kimlere yaptırmıştır? Alman asıllı kişilere... Bunca zulüm yapan Almanya, bu kadar alçaklıktan sonra nasıl ayakta duruyor, şimdi neden, nasıl bu halde? Bir Auschwitz Kampı bile Almanyayı yerle bir etmeli, onu insanlıktan silip süpürüp atmalıydı. Örneğin insanlar Almanım demekten utanmalı, Almanyaya gitmeyi, onlarla alışveriş etmeyi, bir Almanla konuşmayı, bir Alman kitabını okumayı, bir Alman yapıtını kullanmayı, bir Almanla herhangi bir ilişkide bulunmayı onursuzluk saymalıydı. Yani İkinci Dünya Savaşında Almanların yaptıklarından dolayı insanlık vicdanı Almanyayı toptan kusmalıydı. Olağanı da buydu. İnsan vicdanı Alman alçaklığından sonra onu insanlıktan silip atmalıydı. Niçin böyle olmadı, Alman canavarlığını insan vicdanı nasıl kabul etti? İnsanlık, böylesine insanlık dışı davranışları, işlemleri kabul edecek kadar barbar mı? Yoksa insan soyu Hitler'i kabul edebilecek kadar hasta mı? Şunu iyice bilmeliyiz ki, insanlık toptan hastalanmaz, delirmez. Bizim çağımızda da insanlığımız delirmiş değil. İnsanoğlu toptan hastalanır, delirirse bu insanlığın sonu demektir.

Bakın işin içinde iş var. Hitler'e karşı en büyük savaşı Alman ulusu verdi. Hitler'den en büyük zararı Alman ulusu gördü. Hitler yüzünden insanlığın en büyük utancını Alman ulusu duydu. Dünyanın sonuna kadar da Hitler'den dolayı Alman ulusu bu büyük utançtan, bu sonsuz kanayan onursuzluktan kurtulamayacaktır. Ve Hitler ortadan kalktığından bu yana da Hitler'in alçaklıklarının, zulümlerinin, kötülüklerinin üstüne Alman ulusu yürüdü... Alman ulusu Hitler'in canavarlıklarını saklayacağına, insanlığın bilemediği Hitler canavarlıklarını da bir bir insanlığın önüne döktü. *İşte Alman ulusu böyle yapmasa, Hitler'in canavarlıklarını insanlıktan saklamaya çalışsaydı, çabalasaydı bugün ortada bir Alman ulusu kalmazdı. Kalamazdı. İnsanlığın vicdanı Alman ulusunu ne yapar yapar kendi vicdanından, insanlığından silerdi.* Alman ulusu Hitler'in canavarlıklarının üstüne yürüdü, bu canavarlıkların bilinmeyen yönlerini de insanlığa bütün acı, pis yönleriyle gösterdi. Ve Hitler'den en çok Alman halkının zarar gördüğünü insanlığa tanıkladı. Ve ulusların ya-

şamlarında böyle deliliklerin olabileceğini insanlığa gösterdi. Alman ulusu bütün insanlığın yardımıyla bu pisliği kendi vicdanında yumaya çalışıyor, yıllar yılı yüzyıllarca bütün insanlığın yardımıyla Alman ulusu kendi vicdanını yıkayacak, yıkayacak, yıkayacak... Ta ki...

Şimdi şu anda Amerikan ulusu insanlığın karşısında kalabilmek için, insanlıkla birlikte onuruyla yaşayabilmek için Vietnamda yapılanların hesabını soruyor ve veriyor. Amerikan ulusu bir abanmış Vietnam sorumlularının üstüne ki, amanallah... Daha abanacağından başka... Yakında bir Vietnamlar göreceğiz ki, parmağımız ağzımızda kalacak. Yoksa, ne kadar güçlü olursa olsun, Amerikan ulusu insanlıkla birlikte uzun bir süre yaşayamaz. Bu bir mistik umut ve görüş değildir. İnsanlık tarihi bunu tanıqlamıştır.

Bir ulus ne kadar kötülük yaparsa yapsın, ne kadar kötü durumlara düşerse düşsün, insanlıkla birlikte yaptığı kötülüklerin üstüne yürürse kurtulur, yoksa ağzıyla kuş tutsa insanlık onu siler. Bu böylece biline ve...

Ve... ve.. ve... Şöyle rivayet ederler ki... Ve ol hikayet... Ve yürümelii... Ve insanoğlunun vicdanına bırakmamalı. Bu çağ ayrı, insanlığın vicdanının insanlıkla en ilgilendiği çağdır. Hiçbir kötülük, zulüm, insanlığa yakışmayan işkence yerde kalmaz.

Ve ol hikayet...

Ve bir hapisane...

Ve tel örgüler içinde.

Ve analar çiçek götürüyorlar. İçeriye çiçek alınmıyor. Bir lokma, eliyle yaptığı yemeği götürüyor ana, çocuğu yesin diye, canı çekmiştir diye ve ananın yaptığı bir lokma yiyeceği yüzüne fırlatılıyor.

Ve mide hastalarına ve kalp hastalarına ve kanserli hastalara perhiz yapabilmek olanağı tanınmıyor.

Ve kimsesi yok... Akrabalarıyla görüşebilmek olanağı tanınmıyor.

Kırk sekiz saat susuzluk cezası veriliyor. İçeriye bir damla su gönderilmiyor.

Gece yarısı yataktan alınıp bilinmeyen yerlere götürülüyor. Kan revan içinde sabahleyin geri getiriliyor.

Avukat görüşmeleri dinleniliyor. Ve karışılıyor görüşmelere.

Kızlara kadınlara kelepçeler vuruluyor.

Kızları kadınları zincire vuruyorlar.

(Hapisanelerde kızları kadınları dövmek, onları zincire vurmak, onlara işkence etmek, susuzluk cezasına çarptırmak Kenyadan Ugandaya, Ugandadan Sudana, İrandan Turana kadar tüm insanlık geleneğine aykırıdır. Kadınlara zulüm zulümlerin en beteridir. Zinhaaaar, kadınlara zulmetmeyesin. Bu senin sonun olur. Dört kitap da bunu yazar, bütün insanlık gelenekleri, bütün kitaplar da...)

Tıp Fakültesinden çıkarken insanlık andı içen doktor, hastalara cellat davranışında bulunuyor. "Ölürseniz seviniriz," diyebiliyor.

İşkenceden dolayı bir kanamalı hasta kadın dokuz aydır hastaneye götürülmüyor.

Ve gene kömür odun cezasına çarptırılıyorlar ve eksi on sekiz derecede tutuklular ayazda donuyorlar. Bunların da çoğu kadın.

Ve hamam cezaları veriliyor. Bir buçuk ay tutuklular hamam yüzü görmüyor, kokuyorlar. Ve içeriye kolonya verilmiyor. Yemekler kısıtlanıyor...

Ve ol hikayet ve ol hikayet çok uzun... Saymakla bitmez. Ve kadınlara uygulanıyor bu ceza...

Ve HAVA CEZASI veriliyor. Kim icat etmiş bu cezayı? Bu büyük icadı yeryüzüne kim armağanlamış, bir gün bu büyük icadın dahi mucidi insanlığa gösterilmeli. Hapisede bütün pencereler kapatılıyor. Günlerce hava yüzü görmüyorlar kadın erkek tutuklular ve şişiyorlar oksijensizlikten... Hastanelere götürülüyorlar sonunda, şişmişler..

Ve yirminci yüzyılın şurasında işte, insanlığa böyle zulümler reva görülüyor. Bir ulus, hangi ulus olursa olsun, ister Yunan, ister İspanyol, ister Portekiz, bu türlü işkenceleri insanlığa reva görüyorsa, o ulus hiç saklamadan kendi üstüne yürümeli. Dünyanın vicdanı duymaz diye bir şey yok... Bu çağda, burada

bir yaprak kıpırdasa, orada tüm insanlık bir anda duyuyor. Kapalı duvarlar arkasında her olup biten herkese, bütün dünyaya bir anda varıveriyor. Onun için uluslar ayakta kalacaklarsa, bir kısım insanların insan soyuna reva gördüklerinin üstüne yürüyecekler. Her ulusta işkence heveslileri, insanlığa, ulus geleneklerine, ulus vicdanlarına kıyanlar çıkabilir.

Eğer uluslar ayakta kalacaklarsa Almanların yaptıklarını, Amerikalıların yaptıklarını yapmak zorundadırlar. Kendi kötülüklerinin üstüne bütün insanlıktan önce yürümek zorundadırlar!

Öldürülen Toprak

Kötünün kötüsü, tehlikelinin en tehlikelisi, gününü gün etmektir. Gününü gün etmek için de elden gelen hiçbir şey arda konmaz. Bizim Türkiyede politikacıların çoğunluğu gününü gün eden kişilerdir. Hiçbir sorumlulukları yoktur. İnsanı insan eden, omuzlarında geleceğin sorumluluğunu taşımaktır. Tarih yapmak, geleceğin sorumluluğunu duymak, insan olabilmek için belki de birinci davranıştır, yaşama karşı. Tarih onu lanetleyecektir, sözü umutsuz bir sözdür. O tarihin en güzel yerinde olacak, insanlar onu örnek alacaklardır, sözü de bence sanıldığı kadar önemli değildir. Geleceğin sorumluluğunu yüreğinin başında duymak, yaşamını ona göre çizmek, öylesine davranmak insanı da, yüreği de, kafayı da, gönlü de kurtarır. Az gelişmiş kafaların, vicdanların, gönüllerin gelecek sorumluluğu diye bir sorumlulukları yoktur. Gelecek sorumluluğu duyan insan gerçek insandır ve olgun insandır. Eskilerin "insanı kamil" dedikleridir. Çağımız politikada olsun, sanatta olsun geleceğin sorumluluğunu yüreğinin başında duyanların da çağıdır. Sorumluluk önemli bir sorundur. Örneğin çağının, kendi gününün sorununu aynı hışımla yüreğinin başında, gönlünün içinde duyamayan kişi, geleceğin sorununu hiçbir yerinde duyamaz. Geleceğin sorunu günün sorunundan başlar. Günün sorununu duymakla, geleceğin sorununu duymak birdir.

Az gelişmiş ülkelerin az gelişmiş kafalı aydınları, çoğu da politikacıları, ne günün sorunlarını duyarlar, ne de bununla birlik olarak geleceğin sorununu. Sorumluluk duygusu, doğa-

ya karşı, insana karşı, geleceğe karşı gerçekten insan olmakla orantılıdır. Tekbaşına kendi sorumluluğunu, çocuklarının sorumluluğunu, çıkarlarının sorumluluğunu duymak, başka bir sorumluluk tanımamak insanca bir şeyleri, iyi olanı, sevgi olanı, dost olanı yitirmek demektir.

Kırk günlük yolda yaprak kırırdasa sen burada ta yüreğinin başında duyacaksın. Asıl sorun olan, insanca olan budur. Ve hem de sağlıklı olan... Kendi çıkarı için öteki sorumluluklarını unutan kişi sağlıklı değil, hastadır. Çok ileri gitmek istemiyorum, insandan bile sayılmamalı yalnız kişisel sorunları içinde bunalan bir kişi. Kişisel sorun da önemlidir. Böylesi berbat edilmiş bir dünyada insan ister istemez kişisel sorumluluğu da duymak zorundadır. Ama bunun yanında da günün sorunları, geleceğin sorunları yer almalıdır.

Kişisel sorunlarının içinde kalmak, oraya hapsedilmek bir bunalımdır, hastalıktır, tekbaşına kalınca. Dünyanın, öbür insanların, doğanın sorunlarına katılmak bir kişi için bulunmaz, erişilmez bir sevinç, bir coşkudur. Karışmakta inat etmek insanın biraz daha insan olmasıdır. Gelecek bir hayal değil, bir yaşımdır. O yaşama katılmamak biraz tekbaşına kalmak değil mi? Öyle yaşamın da Allah bin belasını versin. Bu da çağın bir sorunudur denebilir, doğru. Ama çağın bu sorununa da karşı koymalıyız. Çağdan kaçanlara, ben günümü gün ederim diyenlere karşı gerçekten savaşımalı. Hele "benden sonrası tufan" diyenlere karşı savaşımın en yoğunu verilmeli. Onlara daha yaşarken öldükleri anlatılmalı. İnsan çağına ne kadar karışmışsa, çağının sorunlarıyla ne kadar uğraşmışsa onunla övünmeli. Ben büyük bir sanatçı tanıdım, yaptıklarını uzun uzun anlatıyor, işiyle gerçekten övünüyordu. Çağa katıldığıyla, katılışının büyüklüğü, güzelliğiyle kıvanç içindeydi. Çünkü biz onun dünyaya katkısından uzak kalmıştık, onun güzelim katkılarını bilmiyorduk. Kendisinden öğreniyorduk yaptıklarını. Plaklarını çalıyor, türkülerini söylüyordu. Bize kendi büyük dünyasını açıyordu.

Türkiyede insan sayısı her yıl bir buçuk milyona yakın artıyor. Üretim kısıtlı. Bu topraklar üstünde yaşayan insanların güvenleri sıfırda. İşsizlik almış başını gidiyor. Yoksulluksa dolu-

dizgin. Açlıktan insanların kırfacana varıp dayandığı yere birkaç adım kalmış. Sonra da kötü bir düzen yüzünden topraklar ölümle pençeleşiyor. Toprak aşınması bir felaket. Her yıl milyonlarca metreküp toprak yok olup gidiyor. Bilim adamları toprağın yok olmasının ne demek olduğunu biliyorlar, bizi ve bütün insanlığı uyarıyorlar. Bir santimetreküp toprağın bin yılda meydana geldiğini bilimsel olarak bize tarırlıyorlar. Yani toprak gidince bir daha kolay kolay gelmiyor. Toprak yaratmak, ölmüş toprakları diriltmek mümkünsüz gibi bir şey.

Türkiyede bunun sebebi var ve bu sebepler ortada, ayan beyan... Yani apaçık. Ormanlarımızın içinde dokuz milyon köylü yaşıyor. En kötü koşullarda, en ilkel durumlarda. Açlıkla tokluk arası. En beter olanı da açlıkla tokluk arasındaki yaşamdır. Gene bilim adamları diyorlar ki, ormanda yaşayan bu dokuz milyon insan ormanlardan çıkarılmalı. Bugünlerde çıkarılamazlarsa, onlara işler bulunmalı. Onlar bugünkü durumlarında bırakılmamalı. Bırakılırlarsa ormanı yer bitirirler.

Orman affı veto edildi. Bir yanından bakınca iyi, has denebilir. Ama dünyanın, insanların deneyleri var. İnsanoğlu, derinde büyük sorunlar yatarken biliyor ki cezayla hiç, hiçbir iş halledilemiyor. Dokuz milyon köylünün yarısını alsan da hapse atsan, bugünkü ekonomik durumları sürüp gittikçe neyi halleder ki... Geriye kalan yarısı aynı suçu işlemeyi sürdürür, ta ki hepsini alıp deliğe tıkıncaya kadar. Bu, bu kadar mı, diye bir soru akla gelebilir. Türkiyede ormanda yaşayan köylüler için bu, bu kadar işte.

Ormanda yaşayan köylü hayvan besleyecek. Ormana en uygun hayvan da keçidir. Ormanda yaşamını en iyi sürdüren hayvan keçidir. Keçi orman yaratıcıdır. Köylünün ona, eğer yiyebilirse, etine, sütüne, yağına gerekliliği vardır. Kılı da gerek ona. Orman köylüsü bugünkü ilkel yaşamışta keçisiz yapamaz. Biz otuz beş milyonuz şimdi ya, otuz beş milyon da keçimiz var ormanlarda. Dünyanın en keçili milleti Türk milletidir. İşte bu yeryüzündeki en büyük rekorumuz. İnsan başına bir keçi az mı? Küçümsenecek bir sayı değil gerçekten... Otuz beş milyon ördek var mı Türkiyede? Otuz beş milyon tavuk? Tavuk vardır, vardır canım...

Bir de ormanı hopur edecek. Hopur ettiği yere ekin edecek. Birinci yıl iyi ürün alacak, ikinci yıl yarısını... Dört yıl sonra hopur edilen yerin toprağını seller alıp götürecektir. Köylü gene hopur edecek, gene seller götürecektir... Gene hopur edecek... Sonra, el elde, baş başta.

Sonra köylü ormanı yakacak. Yaktığı yeri tarla edecek... Sonra o tarla da gidecek... Başka ormanı yakacak, gene tarla edecek. O da gidecek. Sonra ormanı yakacak, yakıp da ısınacak. Sonra da geceleri çalıp satacak... Tomruk çok para getiriyor. Sonra ne olacak, orman bitecek... Yirmi yıl önceyle şimdi çok fark var. Yirmi yıl önceki ormandan bugüne, ancak ormanın yarısı kalmıştır. Dr. Kemal Savaş, Antalya ormanları üstüne bir araştırma yapmış, bir ormanın yıllar sonra ne kadar eksildiğini saptamıştı. Şimdi Dr. Savaş bütün Türkiye için bir araştırma yapamaz mı? Tahmini de olsa. Yapıp da bütün Türkiye'ye açıklayamaz mı? Hiç olmazsa Torosta biten ormanın macerasını açıklayamaz mı? Yoksa çok mu ihtiyarladı Dr. Savaş? Yoksa çabalarından ötürü onu da mı kızağa çektiler? Kızağa çektiler de elini kolunu bağladılar fıkaranın.

Dünya ekonomistleri yeni bir şey öğrendiler: Son yıllarda boyuna da yazıyorlar. Bir ülkede endüstri ne kadar güçlü olursa olsun, o memleketin toprağı ölmüşse o ülke yarı ölü ülke sayılıyor. Endüstri, toprağı ölmüş bir ülkenin insanlarını tekbaşına mutlu kılamıyor. Alın bela bir sorun işte...

Bu gidiş, gidiş değil. Son Orman Kanunu değişikliği de bir balta daha vurdu ormanın beline. Bu kanundan sonra ormanlar biraz daha kasıp kavrulacak.

Toprak reformu... 12 Martın toprak reformu kanunu gerçekleşmeyecek, ama... Biz söyleyelim, kuşa dönmüş bir toprak reformudur o... Toprak reformu bir bütündür. Bir ülkenin politikasının, davranışının içindedir. Bir yanda komprador, montajcı uydurma kapitalizm, en iyi niyetiyle de olsa, bir yanda toprak reformu. Gel de bu oyunu sen benim külahıma anlat sevgili 12 Mart... Senin işin başkaydı, geldin ve yel gibi gittin.

Sorumluluk mu, bir çıkarıcı insan bölüğünün, çağdışı isteklerini sorumluluk mu saydınız yiğitlerim? Öyle mi sandınız gerçekten? Kimseyi yermek istemem, hele iyi niyetlerin üstüne,

Sosyalist olmak büyük bir insani sorumluluk taşımaktır. Ve bu sorumluluğun da gereklerini yerine getirmektir. Sosyalist insan, yeni bir insandır. Çağların bizim çağımıza kadar görmediği bir insan tipidir. Düşüncesinin zaferi için, hiçbir şey beklemeden savaşılan bir kimsedir. Sosyalist insan, bir tek şey düşünür, o da düşüncesinin zaferini. O alçakgönüllü bir kişidir de. Doğanın ve yaşamın ve büyük insan topluluğunun karşısında kendi insan bireyinin küçüklüğünü bilir, insan olmanın, var olmanın akıp giden, ölümsüz olan büyük emekçi seline katılmak, onunla bütünleşmek, onunla birlikte ölümsüzlüğe varmak olduğunu bilir. Bütün bunlardan geçtik, sosyalist insan bir bilimsel gerçek için, salt bunun için savaşılan insandır. Sömürme, bir kadim gerçektir. Her şeyden vazgeçtik, salt bunun için savaşılan sosyalist insan. Bu savaş, bir başlangıç ve son değildir. Sosyalist insan tipi, sosyalizm kurulduktan sonra da var olacaktır ve işi gene böyle olacaktır. Sosyalist kavga hiçbir zaman son bulmayacaktır. Çelişkileri aşı aşı yeni çelişkilere varacağız. Yönetime ulaşmak, sosyalizmi kurmak demek de değildir. Sosyalizmi kurduklarını sananlar, her şeyin halledildiğini de saymışlar, dogmatizmin batağına yuvarlanmışlar, hem kendilerini bitirmişler, hem de en iyi niyetlerine karşın, sosyalizme zararlı olmuşlardır. Sorun çağın sorumluluğunu duymak gerçekleştirmek sorunudur. Başka bir şey değildir. Gelecek çelişkileri saptamak büyük bir deha işidir. Belki epeyce de işimize yarar bu saptama. Bizim gücümüz, çağımızın çelişkilerine yeterse bu da

bir şey olmalı bizim için. Dünya o kadar karışık ki, çağımızın çelişkilerini saptamak bile bize zor geliyor. Yanılgılarımız da çağımıza bile varamadığımızdan dolayıdır.

Sol bağımsızdır. Sosyalizm hiçbir sınıfın, tabakanın emrine girmez. Bu, kesindir. O, emekçi sınıfın ideolojisidir ve bu ideoloji hiçbir kimsenin, bölüğün, tabakanın, sınıfın emrine ne için olursa olsun girmez.

Emekçiler savaşırlarken, varacakları amaç uğruna, geçtikleri yolda birtakım tabakalarla, bölüklerle işbirliği yaparlar. O işbirliğini eşit koşullarla da yapmazlar, o tabakaları, bölükleri sosyalizmin geniş bir sahayı kaplayan bayrağı altına çağırırlar.

Örneğin burjuvazinin sillesini yemiş, daha doğrusu burjuvazinin işçiler kadar sömürüsüne uğramış, bundan dolayı da yoksulluk imanına tak demiş bürokrasinin alt tabakasıyla işbirliği yaparlar. Emekçi bayrağının altına sığınan bürokrasinin, oraya sığınmaktan başka hiçbir mümkün çaresi kalmamıştır. Gönüllü, gelir emekçiyle birleşir ve mücadeleye başlar. Bu, dünyamızda görülmüştür.

Emekçilerin, yani fabrika işçilerinin bir yandaşı olan köylüler bile durumları sarsılmadıkça emekçi bayrağı altına zor gelirler. Bir örnek vereyim: Şu anda köylü günde bir kiloluk bir somun yiyor değil mi? İnsanlığın büyük deneyleri göstermiştir ki, bu bir kilo ekmek sürüp gittikçe köylü, öyle pek fazla yerinden kıpırdamıyor. Ekmek, bir kilodan yedi yüz elli grama düşüncedir ki, sen işte o zaman seyreyle gümbürtüyü. Bütün köylü devrimlerinin başında bu ekmek sorunu geliyor. Yani yukarıda verdiğim örnek geliyor.

Bazı az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin geleneği yokmuş gibi, sosyalizm doğası gereği hiçbir bölüğün, tabakanın, sınıfın emrine giremezken, sosyalizm bazı tabakaların emrine sokulmak isteniyor.

Bizim ülkemizde bürokrasinin büyük, köklü bir geleneği vardır. Kendini koşullara uyduramadığından, ya da bunu beceremediğinden yönetimden epeyce uzaklaşmış bulunuyor. Her an da yüreğinde yönetim aslanı yatıyor. Bürokrasinin iktidar savaşı burjuvalığa karşıdır. Bunu yapabilmek için de birtakım güçler arıyor, işbirliği yapacak. En geçerli, en sağlam devrim gücü

de sosyalizm, işte onu emrine ya da yanına alıp amacına varmak istiyor. Amacına varınca ne olacak? Sosyalizm mi yapacak? Niçin yapsın? Sosyalizmin niçin emrine girsin bürokrasi, onda ne çıkan olacak? Bürokrasinin bir sosyalizmde çıkarı olacaksa o yönetimin adına sosyalizm denir mi? Sosyalizmin emrine girmek için bürokrasi neden devrim yapsın? Yapsın da tatlı canını devrim zahmetine soksun. Burjuvazinin emrinde kalır, daha iyi onun için. Bürokrasinin muradı sosyalist güce dayanarak kendi yönetime geçmektir. Kendi devrimini de yapacak kadar hiçbir zaman güçlü değildir. Onun için, bir süre, o da çok az bir süre, köprüyü geçinceye kadar sosyalistleri kullanır, ondan sonra da... Vay Allah vay... Zulümlerden zulüm beğen... Ondan sonra onun çıkarlarına en büyük engel sosyalist güçtür. Sosyalist güç, bürokrasinin çıkarlarına her zaman, her yerde karşı koymak zorundadır. Dünya, hele çağımızda, bunun örnekleriyle doludur.

Bir de bir ülkede demokratik yolu açmak var. Gene bütün dünyada sosyalistler kendi demokratik yollarını kendi güçleriyle açmışlardır. Bu demokratik yolu açarlarken sosyalistler başka tabakalar, bölükler, sınıflarla işbirliği yapamaz diyecek kadar hiçbir sosyalist bağınaz olamaz. Sosyalistlerle birlikte çıkarları demokratik düzende olan tabakalar, bölükler, sınıflar vardır. Sosyalistler bunlarla demokratik yolu açmak için işbirliğine girerler. Ama hiçbir zaman bir tabakanın, bir bölüğün, bir sınıfın bu yol uğruna emrine girmezler.

Çağımızın gerçeklerini iyi değerlendirmeliyiz. Örneğin, bürokrasi ne alemde? Kadim bürokrasimizin gerçek bir demokrasi işine gelir mi? Bir süre için de olsa... Gerçek bir demokratik düzende bürokrasimizin kendi çıkarları için göreceği birtakım işleri var mı? Gerçek bir demokraside ezilmiş, daha da ezilecek olan bürokrasimizin derdine derman olacak birtakım koşullar oluşacak mı? Yani bürokrasinin demokratik düzenden bir çıkarı olacak mı?

Bütün bunları saptadıktan sonra bu sınıflarla, tabakalarla bir amaca, bir ortak amaca varmak için işbirliği yapabiliriz. Varılacak yeri, geçilecek yolu da bir bir karşılıklı saptarız. Yoksa her kafadan bir ses çıkar, sosyalizm de, düşünce de, eylem de güme gider.

Sorun gerdek sorunudur. Hiç kimse babasının hayrına eşeğe torba takmaz.

Emekçiler kendi demokratik yollarını kendileri açarlar. Bu yol zordur, sarptır, engellidir. Bu yolda emekçilerin işbirliği yapabilecekleri tabakalar, bölükler elbette olacaktır. Şimdiye kadar olduğu gibi. Çıkarları öteki sınıf ve tabakalarla uyuşmayanlar elbetteki sosyalizm bayrağı altına geleceklerdir. Öteki tabakaların, bölüklerin sosyalist bayrak altına gelmeleri bir çıkar sorunu olduğu kadar, bir bilinç sorunudur da.

Emekçilerin bilinçlenmeleri ne kadar kolaysa, öteki tabakaların bilinçlenmeleri o kadar zordur. Bilinçlenen emekçiler sonuna kadar mücadeleyi sürdürürler de, bilinçlenen bürokratlar insanı yolun bir yerinde bırakıverirler.

İnsanın bir şeye gülesi geliyor, İşçi Partisinin oylarını CHP'ye aktarmak isteyen bir kısım sosyalist arkadaşlar, sebeplerini tartışmıyorum, kendi aralarında bölünüyorlar. Bu bölünmeyi de ağızlarının suları akarak körüklüyorlar. Amanın, CHP'ye küçücük bir faydan olacak, bu yüzden sen kendin darmaduman oluyorsun. Tam Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olma hesabı. Eller gider Mersine biz gideriz tersine. Bir zamanlar Türkiyemizde bir Demokratik Devrimciler vardı. Bunlar geniş cephe kurmak istiyorlardı. Öylesine ki, olmayan bir milli burjuvazi bile yaratıyorlardı, işbirliği yapmak için. İşbirliği yapabilmek için neler neler yapmıyorlardı. Uçan kuştan bile medet umuyorlardı. İyi, has, güzel bir çaba. İşbirliği yapmak için olmayan bir milli burjuva yaratacaksın, onunla da sonra işbirliği yapacaksın, bu da iyi has. Böyle iyi niyetli düşünceye can kurban. Ama bu arkadaşlar yedi kat yabancıyla işbirliği yapmak ister, yedi kat yabancıya el uzatırlarken, bir sosyalist kuruluş olan İşçi Partisine veryansın ediyorlardı. Burjuvaziden ileri düşmanları İşçi Partisiydi. Bu partinin ne oportünistliği, ne satılmışlığı, ne icazetliliği kalıyordu. Seçimde de onun oy alamaması için ellerinden geleni geri koymuyorlardı. Benim hiçbir zaman bu türlü davranışlara aklım ermedi. Acaba bu da yeni bir sol taktik miydi? Ne bileyim ben. Yedi düvelle, yedi kat yabancıyla işbirliği yapmak isteyen sosyalist kardeşlerimiz İşçi Partisini yerden yere vuruyorlardı. Bu, Türkiye solunun daha halledilmemiş bir gerçeğidir.

Biribirine düşmeye can atan aydın kardeşlerimiz, işçilerin başı belada. Ülkemizde işçileri baskıya alabilmek, sindirmek için işverenler lokavt üstüne lokavt yapıyorlar. Bu lokavtlar bugünkü Anayasamıza bile aykırıymış. Bunu da bilim adamları yazıyorlar, söylüyorlar. Aydın kardeşlerimiz, bu işçilere ülkemizde kimse yardım da etmiyor. Tırnağın var ise başını kaşı. İşçilerimizin başlarını kaşıyacak tırnakları o kadar uzun olsaydı, işverenler lokavt kararı almaya zaten cesaret edemezlerdi. Ne diyorsunuz, biribirimizin gözlerini oymaya devam edelim mi?

12 Ağustos 1973

Türkiye Avrupa Konseyinde Kalabilir mi?

Günümüzde dünyalar yıkılıp dünyalar kuruluyor. Akla gelmez işler oluyor. Politikalar değişiyor. En sağlam bildiğimiz paralar zayıflıyor, çürük bildiğimiz paralar değer kazanıyor. Günümüz epeyce karmaşık. Bu karmaşıklığa dayanabilmek, bu karmaşıklıkta ayakta kalabilmek için günümüzü kılı kılına iyi izlemek gerek. Yoksa çok gerilerde kalınız. Gerilerde kalır da, bir daha hiçbir şeye, hiçbir zaman ulaşamayız.

Avrupa buhran geçiriyor. Durumu çok iyi görünmesine karşın hiç de iyi değil. Avrupada, yüzyılların sömürgeciliğinden dolayı büyük bir kapital birikimi var. Bu kapital bile Avrupa'yı kurtaramıyor. Ve Avrupa kendi durumunu iyi biliyor, durumundan da kurtulmak için çabalar harcıyor.

Avrupa teknolojik bakımdan Sovyetler Birliği ve Birleşik Amerikadan çok geride. Aradaki açığı kapatma olanakları şimdilik yok. Bu arada da günden güne, gittikçe açılıyor. Bir de Avrupanın elindeki pazarlar kayıyor. Ya da önemini yitiriyor. Avrupa gelişen dünyaya karşı ayakta kalma olanağını birleşmekte buluyor. Ortak Pazar bunun en güzel örneği. Bir de Avrupa Konseyi var. Bu da politik birleşme.

Avrupa, Amerika ve Sovyetler Birliği karşısına Ortak Pazarla çıkmaktan başka çare bulamamıştır. Ortak Pazara bir kuruluş simidi gibi yapışmıştır Avrupa. Olanakları birleştirmek ve yeni olanaklar bulmak, yeni pazarlar yaratmak...

Avrupa Konseyinin temelinde bir çeşit özgürlük anlayışı var. Yani batının yüzyıllardan bu yana getirdiği özgürlük anla-

yışı. Sovyetler Birliğinin, Amerikanın özgürlük anlayışları Av-
rupanın özgürlük anlayışına uymuyor. Bu özgürlük anlayışı
oluşa oluşa Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisindeki öz-
gürlük anlayışına varmıştır. Avrupa ayakta kalabilmek, Sovyet-
ler ve Amerikanın karşısında durabilmek, dahası da bu iki bü-
yük ulusa üstünlük sağlamak için, bu özgürlük anlayışına sıkı
sıkıya sarılmıştır. Sovyetler Birliği Pragda kendi özgürlük anla-
yışının dışına düşmüş, Avrupa bunun üstüne bütün gücüyle
yürümüşür. Vietnamda Amerika tarihin görüp göreceği en bü-
yük zulmü, insanlık dışı hareketleri yapmıştır. Avrupa bunun
üstüne de bütün gücüyle yürümüşür. Sovyetler Birliğinin ve
Amerikanın insan hakları anlayışları, Birleşmiş Milletler İnsan
Hakları Bildirisine imza koymalarına karşın, pratikte bambaşka
olmuştur. İnsan hakları anlayışları bu iki büyük devleti çağımı-
zın gözünde zedelemiştir.

İnsan hakları anlayışında bu iki büyük devlet zedelendikçe
Avrupa insan haklarına, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildi-
risine daha içtenlikle, daha başka türlü sarılmaya başladı. Av-
rupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi beş aşağı, beş yukarı
Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisinin aynıdır. Ve Avru-
pa, sonuna kadar bu sözleşmeye bağlı kalmaya çalışıyor. Ya da
öyle görünüyor. Bunda, buna içtenlikle inanmasında, ya da ina-
nır görünmesinde çıkarı var.

Gittikçe eski, büyük görkemini yitiren Avrupa kendi gelişt-
tirip oluşturduğu insan hakları anlayışına, özgürlük anlayışına
sarılmaktadır. Bununla Avrupa insanlığın gözünde gene eski
görmeli Avrupa olma amacını gütmektedir.

Adına batılı demokrasi dediğimiz demokrasinin yerleş-
mesinde, elbette Avrupa halklarının büyük çabaları olmuştur.
Elbette Avrupanın insan hakları ve özgürlük anlayışının iç-
tenlikli savunucuları var. Ve bunlar etkili bir çoğunluk. Batılı
aydın bu anlayışa gelinceye kadar çok maceralardan geçmiş,
çok badirelerden geriye kalmıştır. Özgürlük adına Avrupa
büyük savaşlar vermiştir. Yani demem o ki, bugünün Avru-
pasındaki özgürlük anlayışı lüks değildir. Bir milletler toplu-
luğunun dört başı bayındır çıkar işidir. Hem öz, hem de dış
ilişkiler bakımından.

Bu Avrupa topluluğunda, bu ilkelere bağlı milletler var. Çizilmiş yasası var Avrupa topluluğunun.

Albaylar cuntasıyla Yunanistan, bu topluluğun dışına düştü. Ve Avrupa Konseyi bütün direnmelere karşın, Amerikanın el altından yürüyen ağır baskısına karşın Yunanistanı Avrupa Konseyinden attı. Yunanlı askerlerin insanlık anlayışları Avrupayla taban tabana zıttı. Birisi bir tek insanın, insanlık yasaları dışına düşülerek, kılına hile gelmesini istemiyor, ötekiyse tarihin en iğrenç zulümlerini, işkencelerini kendi vatandaşlarına uygulamaktan çekinmiyordu. Yunanistanın Avrupa Konseyinde kalması, Avrupanın sarıldığı dal olan insanlık ilkelerini yadsıması demekti. Şu koca dünya karşısında, kendi halkları karşısında Avrupa da bir Yunanistan adına bunu göze alamazdı.

Türkiyeye gelelim. 12 Marttan bu yana Türkiyede çok işler oldu. Bütün bu olanları şu anda bile sıkıyönetimden dolayı yazmak olanağım yok da, çok işler oldu, diye geçiştiriyorum. Çok işler olduyu anlayan anlasın diye. Yani sayın okurlarım, çok işler oldu. Çok işleri yazamayacağım, ama bazı şeyleri yazmasak da olmaz. O zaman hiç yazı yazmayalım olsun bitsin. O şeyler de şunlar:

1- Seçime gidiyoruz. Dünyanın karşısına çıkıp da bizde seçim yapılıyor, seçim yapılırca da demokrasi olur, bundan daha iyi demokrasi mi olur, dediğimiz demokrasi bile zedeli. Şöyle ki, şunun şurasına seçime iki aylık bir süre kalmış. Sıkıyönetim yasakları sürüp gidiyor. Basının ağzı daha olduğu gibi kapalı. Millet hala satırların arasını okuyarak haberleri şavulluyor. Sol kanat partileri kapatılmış, dernekleri darmaduman edilmiş, bir insan bölüğünün Anayasal hakları elinden alınmış. Bir korku ki, insanlar başlarını çıkaramıyorlar omuzlarının arasından, sinmişler. Çünkü, hiçbir sebep yokken binlerce kişi gözaltına alınmış, tutuklanmış. İşte biz bu koşullar altında seçime gidiyoruz. Bütün sol kanat felç. Sağ kanat memlekette dilediğini yapıyor. Dilediğini dilediği biçimde söylüyor, yapıyor. Tek kanatlı kuşa dönmüş demokrasi. Fikirlerin bile suç sayıldığı bir demokrasi. Ama seçimli demokrasi. Ve seçimler de kayıtlı şartlı. Ve seçimler sıkıyönetimli. Biz daha önce yazdık. Sıkıyönetimli demokrasiye Türkiyede de, dünyada da kimse itibar etmez. Bi-

zım seçimimizin doğru bir seçim olduğuna kimseyi inandıramayız. Seçimlerden bir hafta önce, on gün önce sıkıyönetimi kaldırmışsın ki, neye yarar. Böylesi bir seçimle demokrasi yapacağına kimi inandırabilirsin?

2- Güvenlik mahkemeleri kuruldu. Güvenlik mahkemeleri niteliğindeki mahkemeler de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesiyle bağdaşmıyor.

3- İşkence haberleri her gün arttıkça artıyor. Bütün bu işkence haberleri de günü gününe dünyanın her yanına yayılıyor. Dünyayı allak bullak etmesi için bir İbrahim Çenet haberinin herhangi bir Batı gazetesinde çıkması yeter de artar bile. Elleri, ayakları kökten kesik bir çocuğu al sen, tekbaşına bir hücreye aylarca kapat ve önüne yemek ver. Bu aç insan, elsiz, ayaksız bu aç insan, tabağa eğilerek, diliyle yalayarak yemeğini yemeye uğraşsın... Bundan daha tüyler ürpertici, bundan beter zulmü tarihler yazmış mı? Gene soruyorum, sayın yöneticiler bu korkunç olay doğru mu? Bu olay yalnız yöneticileri değil, tarih boyunca bir milleti lekeler. Biz Türk milleti adına, bu olayın doğru olmadığının açıklanmasını istiyoruz. Doğru söylenmese de olur. Doğru söylenmese de olur diyorum, çünkü gönlüm bu çağda bir milletin, herhangi bir kişinin bile, böylesine zulüm yapabilecek bir hale düşmesine razı gelmiyor.

4- Bizim hapisanelerimiz birer ortaçağ zindanından beter. Bu zindanlarda da politik mahkumlara çok kötü davranılıyor. Sayın yöneticiler izin verir misiniz ki, Kazıkıçi Bostanlarını* yazayım. Yazayım da, dünyanın parmağı ağzında kalsın. Hiçbir yazarlık hüneri katmadan, sapsade. Her şeyi olduğu gibi. Ben yazamasam bile Kazıkıçi Bostanları trajedisini çoooooooook yazacaklar var. Bir gün insanlık Kazıkıçi Bostanlarını da öğrenecek.

Türkiyede olup bitenleri daha fazla uzatmayayım. Hem durup dururken, başıma iş açarım, hem de yazmam çizmem hiçbir işe yaramaz. Olan bana olur.

Şimdi yukarıda sayıp döktüklerimle, Türkiye Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin dışına düşüyor. Türkiyede bir ka-

* 12 Mart döneminde Ankara'da siyasal tutukluların konulduğu cezaevleri.

nadın, böylesi bir seçimle parlamentoya gelmesi hiçbir şeyi kurtarmaz. Avrupa böyle parlamentolu epeyce memleket görmüştür. Ve Avrupa bilir ki, bu parlamentolar özgürlükleri ellerini kollarını sallaya sallaya yok etmişlerdir. Avrupaya biz parlamentarizmi öğretecek değiliz. Fazla söz etmenin de burada bir gereği yok. Bir memlekette gerçekten kendi istediği demokrasi var mı, yok mu, başından bunca işler geçmiş Avrupa hepimizden iyi bilir.

Avrupanın Türkiyedeki olayların bu kadar üstüne düşmesi, kılı kırk yarması, bize dostluğundan da, düşmanlığından da değil. Türkiyenin Avrupa Konseyinde bulunmasındandır. Türkiye bugünkü tutumuyla Avrupa Konseyinde kaldıkça, Avrupa Konseyinin dünyanın karşısına açık alınla dikilebileceğini sanmadığındandır.

Avrupa topluluğunda kalmak bizim çıkarımıza mı? Demokratik düzeni sürdürmekte millet olarak büyük çıkarımız var mı? Var diyorsak o zaman her şey kolaylaşıyor.

Biz sıkıyönetimli, ağzına kilit vurulmuş basınla seçim yaparız, kim ne bilecek. Biz, İbrahim Çenetin iddialarına cevap bile vermeyiz, kim ne bilecek, kim ne karışır. Bizim hapisanelerimiz ortaçağ mahpusanelerinden beter, üstelik de orada politik mahkumlara çok kötü davranılıyormuş, kim bilecek hapisanelerimizin durumunu. Hatice Alankuş hapiste öldü, gitti, dedikodu ayyuka çıkmış, bunu kim duyacak. Daha önce de yazdık, artık dünya dapdaracak. Burada öksürsen Mısır'daki sağır sultan duyuyor. Gerçekten bizim burada duymadığımız söylentiler, olaylar Avrupada dillerde cirit atıyor.

Seçimden sonra bile böyle gidersek Avrupa Konseyi yakamızda. Avrupa için günümüzde özgürlük, insan hakları hayat memat meselesi. Bunu da Türkiye için zedelemesin.

Çok hatalar yaptık. Gelin de doğru dürüst bir demokratik düzenin kurulması için savaş verelim. Sanıyorum ki, bu düzenin kurulması için halkımız bize yardım edecek. Tarih boyunca az özgürlük yüzü görmüş insanlarımızın büyük özlemleri var özgürlüğe. Ne diyorsunuz, olur mu?

15 Ağustos 1973

Egede, Akdeniz yörelerinde gene ormanlar yanıyor. Benim şaşıtığım daha yanacak orman kaldığıdır. Nereden buluyorlar da, bu kadar ormanı yakıyorlar? Ben bu yörelerde dikili ağaç kalmadığını sanıyordum. Demek ki yanılmışım. Öldürmeyen Allah öldürmez derler, şu ormanı da bitirmeyen Allah bir türlü bitirmiyor demek ki. Bilim adamları da yanılıyorlar hesaplarında. Yıllar önce bilim adamları bu gidişle Akdeniz yörelerinde dikili ağaç kalmayacak demişlerdi. Demek ki yanacak kadar orman kalmış. Büyük başarı Türkiyeyi yönetenler için. Demek bugüne kadar, günümüzde yakılacak kadar ağaç bırakmışlar. Vallahi de pıravo, billahi de pıravo. Böyük başarı ki böyyyüüü-üük başarı. Ya da şu aslan yöneticiler bu ulusa azıcık acımışlar. Yüksek vicdanları bir tek dikili ağaç bırakmamaya elvermemiş, birkaç ağaç bırakmışlar. Sağ olsunlar, var olsunlar, vatan onlara minnettardır. Bugün hepsi yakılıyorsa da, gene yakılacak birkaç tane bırakmışlar. Olacak iş değil. Niçin bırakmışlar acaba bu birkaç ağacı? Köylüler öfkelendikçe, azıcık azıcık tutuştur-sunlar diye mi? Azıcık azıcık ormanı tutuşturup hükümetlere karşı öfkelerini yatıştırsınlar diye mi? Ne bileyim ben, bu kalan birkaç dikili ağacın kalmalarının bir sebebi olacak. Niçin bu ağacı bıraktırmış Süleyman Bey, gidip ona sormalı. Bu vatanseverliğinden dolayı da onu kutlamalı. Kim demiş, hangi ağzı kara söylemiş ona Morison Süleyman Bey, diye. Dilleri kuruyasılar. Şom ağızlılar. Çekemiyorlar Süleyman Beyi, onun ağaç, onun vatan, onun demokrasi severliğini de, fıkara ya iftira edi-

yorlar. Böylesi bir kişiye hiç Amerikan şirketinin adı takılır mı, böylesi bir adama, hiç olmazsa bugünlerde yakabileceğimiz birkaç ağaç bıraktırmış büyük vatan dostuna? Sersemler, kötüler, insan kıymeti bilmezler. Süleyman Bey ve onun dayandıkları bu vatanın has evlatlarıdır. İşte Akdeniz yöresinde bıraktıkları ormanlardan da belli. Yıllarca şu solcular mı ne, orman bitti de bitti, diye bastılar yaygarayı. Orman bitti de, bu kadar yanan orman gökten mi indi behey iftiracı, vatan düşmanı solcular. Sizin dediğiniz olsa köylülerimiz yakacak bu kadar ormanı nereden bulurlardı? Süleyman Bey sayesinde değil de kimin sayesinde bu kalan ormanlar. Evet, kardeşler, ben şimdi utanıyorum, yerin dibine geçiyorum utancımdan. Süleyman Beyden, onun dayandığı sınıftan özürlerin büyüğünü dilerim. İşte bakın ne kadar yanacak orman bırakmışız diye, Süleyman Bey ortaya çıksa da bizi yalanlasa ne deriz. Gene kibar, efendi adam. Köylülük soyluluğu var adamda. Ne de olsa kökü toprakta Süleyman Beyin. Karamızı yüzümüze vurmayacak. Bize, haydiyin vatan haini solcular, yalancılar, hiç orman kalmasaydı, şu vatan böyle cayır cayır yanar mıydı, diyor mu?

Antakya ormanlarında, bakın orada da orman kalmışmış, vay canına, biz bu vatanı hiç mi hiç tanımıyoruz, işte orada yanan ormanlarla birlikte geyikler de yanmış. Bizim sevgili ormancılar da soyu yanarak tükenen geyiklerden nasılsa kalmış bir yavru bulmuşlar. Bu soyu yanarak tükenmiş geyikleri bu yavrudan üreteceklermiş. O yavru dişi mi erkek mi bilmem, dişiye erkeğini arayalım, erkekse dişisini. Bu yanan ormanlarda geyik yavrusunun öteki tekini bulmak zor. Ama bekleyelim, az kaldı seçime, Süleyman Bey nasıl olsa yönetime, sandıktan çıkarak oylarla el atacak. İşte o zaman, Süleyman Bey ne yapar yapar da, bize o geyik yavrusunun tekini buldurur. Buldurur da bizi kaygılardan kurtarır. Ülkemizin alınına da, şu yeryüzünde, bir geyik türünü yok etmenin karası bulaşmaz.

Bakın Süleyman Bey sandıktan öyle anlı şanlı bir çıksın... Göreceksiniz, bize daha ne kadar yanacak orman kaldığını bir bir gösterecek ve o vatan haini solcuları yalancı çıkaracak.

Sayın okurlarım, beni dinleyin, ben vazgeçtim bütün savlarım. İyice vazgeçtim. Ne söyledimse aksi çıktı. Yıllar önce

yazdım, Türkiye kavruldu, yandı, orman bitti, diye. Yıllar önce yazdım, seller, kuraklıklar Türkiyeyi bitirecek diye. Hiçbirisi çıkmadı. Bakın ne kadar daha yanacak orman kalmış. Kuraklık da öyle benim söylediğim gibi insanları açlıktan öldürecek kadar değil. Anadolu halkı gülüm gülüm geçinip gidiyor. Seller de bir ili, bir kasabayı, bir köyü alıp götürmüyor. Şurada beş kişi, burada on kişi, orada elli kişiyi seller almış götürmüş, bütün bunlar da sorun mu? Her gün trafik kazalarında yüzlerce kişi ölüyor. Aman gene yanıldım, şişirdim rakamı, gene solculuk abartmasına vurdum işi, yüzlerce kişi ölür mü her gün kazadan? Ne abartma, ne abartma. Bugün yalnızca 26 kişi ölmüş. Eeeh, ne varmış yani, bu kadar uzun yollarda elbette bir günde yirmi altı kişi ölecek. Az bile. Biz de nüfus planlamasını böyle yapacağız. Nüfus almış başını gidiyor. Her köylünün on çocuğu var. Bu yollar da olmasa birbirimizin gözlerimizi oyacağız açlıktan.

Şu şom ağızlı, yalancı solcular, bütün bu işleri abartarak burjuvazinin üstüne atıyorlar. Yok, bizim burjuvazimiz yalınkatmış da, yok bizim burjuvazimiz kompradormuş da... Yok, bizim burjuvazimiz tefeciymiş de, işbirlikçiymiş de, bu gidişle Türkiyeyi yıkıma, topyekun yıkıma götürüyorlarmış da... Beceriksizmiş de... Bir kere behey yalancı sosyalistler, Türkiye'de burjuva sınıfı yok. Var demek 141-142'ye girer. Burjuvazi olmayınca da işçi sınıfı olmaz. İşçi sınıfı olmayınca da sosyalist mücadele olmaz. Sosyalist mücadele olmayınca da efendiler, siz nereden çıktınız. Öyleyse siz yoksunuz. Varsanız da yoksunuz. Siz olmayınca da sözleriniz bu vatan için makbul olamaz. Siz olmayınca vatan bizimdir. İşkence ediyorsunuz diye yeryüzünü ayağa kaldırdınız. Feryadınız dünya üstünde ayyuka çıktı. Siz yoksunuz ki, biz size işkence edelim. Olmayan bir varlığa işkence edilir mi? Ormanlar kalmadı dediniz. Ama yıllar yılı... Yıllar yılı Türkiyede orman kalmadı, diye de yeri göğü birbirine kattınız. Türkiyeyi seller götürecektir, Türkiyedeki insanlar açlıktan kırfacana dönecekler, diye bastınız feryadü figanı. Alın işte! Alın işte! Alın işte yalancı, yaygaracı solcular, alın işte yangınları! Orman kalmadıysa, şu yananlar ne? Orman kalmadıysa, şu ağaçlar

ne? Hani dikili ağaç kalmamıştı Türkiyede? Bu yüzden de Türkiye batıyordu? Hani, hani, hani? Sizi yalancılar, sizi yalancılar!

Sayın yöneticiler, sayın sevgili kompradorlarımız, işbirlikçilerimiz. Ne yapalım, orman yanarsa yanar demektir. Orman dediğin yanmak içindir. Bakın kayalıklar hiç yanıyor mu? Yakında merak etmeyin, hiç orman yangını olmayacak Türkiyede. Kayalar yanar mı ki hiç, değil mi efendim? Toprak yanar mı ki hiç? İşte o zaman söyleyin bakalım, bu şom ağızlı solcular, bizim aleyhimize neyi istismar mevzuu yapacaklar? Neyi, neyi, neyi? Hiçbir dikili ağaç bırakmayacağız sizin inadınıza. Bu vatan bizim değil mi? İstedikimizi yaparız. Satarız, yakarız, yeriz, içeriz. Size ne oluyor eeeeeeeey, solcular. Irkı, kanı bozuklar. Sizde, size ne oluyor? Bizimdir bu vatan. Çıkarın dilinizin altındaki baklayı, çıkarın haydi. Bu vatan, bizim babamızın çiftliği, bir diyeceğiniz var mı? Elinizden ne geliyorsa geriye koymayın. Baba, baba, babamızın özel de özel çiftliği. Haydiyin bakalım. Yakıyoruz be, satıyoruz. Bu solcular, arlanmazlar, uslanmazlar. Bu solcuları kazığa çakmalı, kazığa. Yetmedi, yetmedi, yetmedi bu kadarı. Daha daha istiyorlar. Dillerini kesmeli, derilerini yüzmeli. Gene de arlanmaz, uslanmazlar bunlar... Durun hele, durun hele... Dahası var... Bir diyeceğiniz var mı, burası, yani bu Türkiye bizim babamızın çiftliği...

Ormanlar yanıyormuş, topraklar gidiyormuş. Ormanlarda yaşayanlar köylüler. Toprakları giden köylüler. Onlar da bize oy veriyorlar. Ormanları daha yakalım. Giden toprakların gidişini bir iyice hızlandıralım, diye. Size ne oluyor efendiler? Bu vatanın koşullarını bilmeyenler. Bilmeyip de başlarına belaların belasını açanlar.

Yalınkatsak yalınkatız. Dünyaya, hukuka, bütün insanlık değerlerine meydan okuyorsak, meydan okuyoruz. Şu dünyada, Türkiyede biz, biz, biz varız. Yalnız biz varız. Allahın gölgesi gibi. Bu vatanda kim varsa, bizim uşaklarımız. "Sınıfları, sınıflar aleyhine kışkırtmak..." Olmayan sınıfları, olmayan sınıflar aleyhine nasıl kışkırtıyoruz sayın yasa uygulayıcısı? Yok, sınıf yok, Türkiye. Pekiyi 141-142 neden var öyleyse? Yalınkatlığın demokrasi aşaması mı? Yasaları yaparken Mussolini İtalyasından süs için alı-

nıvermiş de bazı bazı gerekince uygulanıveriyormuş da... Yoksa-
aaaaaaaaa, Türkiyede sınıf olur mu? Türkiye imtiyazsız, sınıfsız,
kaynaşmış çelikten bir kütledir. Bu çeliğin bir yanı Almanyaya
kadar taşmış, ama olsun.. Taşar ya, taşar ya...

Kusuruma bakmazsınız değil mi sayın okurlarım. Benim
hikayem de Timurlenk hikayesi. Belki Timurlenk değil de, baş-
ka bir Doğu hükümdarı hikayesi. Anadolu da sayın Timurlenke
yakıştırıyorlar.

Timurlenk, adamlarına gidin halktan şu kadar vergi toplayın,
 demiş. Adamları gitmişler, toplamış gelmişler.

Timurlenk sormuş:

"Halk vergiyi verirken ne yaptı?"

Adamları:

"Üzüldüler, mızırgandılar Sultanımız," demişler.

Timurlenk:

"Hemen şimdi bir daha gidin vergi toplayın," diye buyurmuş.

Adamları gitmişler, toplamışlar, gelmişler.

"Bu sefer ne yaptılar?"

"Bu sefer bağıldılar, çağırdılar."

"Bir daha gidin."

Gitmişler.

"Ne yaptılar?"

"Feyradü figan ettiler."

"Gene gidin."

Gitmişler.

"Ne yaptılar?"

"Oynamaya başladılar Sultanım, oynamaya."

"Yeter artık."

Sayın okurlarım, ben yazar olarak, insan olarak oynamaya
başladım, oynamaya başladım. Yakında bütün Türkiye oynama-
maya başlayacak. Şunların arasından "Yeter artık," diyecek ka-
dar bir akıllı sultan çıkacak mı? Ya da oynadıkları kadar oynasınlar,
ne hoş, ne iyi mi diyecekler? Sonuna kadar oynasınlar mı
diyecekler?

Moskovaya Sovyet Yazarlar Birliğinin sekizinci kurultayına haziranın yirmi beşinde gittim. Gözlemci olarak üç gün kurul-tayda bulundum. Birkaç gün Volgagraddaki savaş alanlarını dolaştım. Moskovaya döndüğümde Cengiz Aytmatov beni evi-ne çağırdı, evinde birkaç Sovyet romancısı da vardı. Bunlardan biri de ünlü Ukraynalı yazar Bikovdu. Cengiz evinde, bana bir öneride bulundu. Ekim ayında, özel olarak dünyadan ünlü ya-zarları, sanatçıları Kırgızistana çağıracağını, bu toplantıya katı-lıp katılamayacağımı sordu, çağırdığı sanatçıların listesini bana verdi. Bu çağrıyı kıvançla kabul ettiğimi söyledim. Listede bu-günkü dünyamızı temsil eden büyük sanatçılar vardı. Zülfü Li-vaneli de bu büyük sanatçılar arasındaydı. Bundan da çok kı-vanç duydum. Zülfüye bu haberi ben getirecek, öneride bulu-nacaktım. Zülfü de kabul etti.

Dünya yirmi birinci yüzyıla girerken, dünyamızın geleceği hakkında acaba dünyanın büyük ustaları ne düşünüyorlardı? Bu salt bir sohbet olacaktı, gündemsiz, koşulsuz, hiçbir yere ba-ğimli olmadan salt bir söyleşi olacaktı. Bu toplantıya katılanlar isterlerse bir bildiri yayınlayacaklar, isterlerse hiçbir sonuca varmadan, sonuç hakkında hiçbir söz söylemeden dağılacak-lardı. Sadece bir sohbet. Bir evde, bir yazarın çağrılısı olarak, hiçbir koşula bağlı kalmadan... Bence bu çok ilginçti. Yirmi bi-rinci yüzyıla girerken düşlerimiz, hayallerimiz, gerçeklerimiz neydi? Bu kalın çizgiden bile vazgeçebilir, yeni bambaşka bi-çimde de konuşabilirdik tamamen, her şeyde serbesttik.

Ekim ayında gerekleŖen toplantıda da bu isteğimiz tıpkısı-na oldu. Herkes istediğini, istediği biçimde konuŖtu. Amerikalı bilim adamı Tofler'den Kübalı romancı Otera'ya kadar herkes dŖndėn dile getirdi. Isık Gl kıyısındaki toplantıda yazarlar, öteki sanatçılar inanılmaz bir sıcaklıkla biribirimize kay-naŖtık. Burada yazarlar, sanatçılar arasında bir kardeŖlik, yüz yıllık bir dostluk havası doğdu. Sonra aramızdan birisi öneride bulundu, bu toplantı grne gitmemeliydi, bu toplantıya bir ad koymalıydık. Toplantıya nce Alarca Toplantısı dedik, Alarca, Frinze Ŗehrinde bir büyük koyağın adıydı ve koyak Alatavlara, yani Aladağlara doğru uzanıp gidiyordu. Aladağlar, yedi bin metreden yüksek dağlardı ve ala karlıydılar. Arca da, ardı de-mekmiŖ Kırğızcada. Sonra ondan vazgeçtik. Çünkü asıl toplantımız Isık Göl kıyısında olmuŖtu. Biz de toplantımızın adına Isık Gl Forumu dedik. Bir de Isık Gl Forumu sonuç bildirisi yayımlayıp sonucu ilgililere ulaŖtırmayı istedik. Bu uzun,  gün süren toplantıda hepimiz bazı ilkeler yöresinde birleŖtik. Bu, nükleer tehlikeydi. Bu, doğanın yok edilmesiydi... Bu, a-lıktı... Bu, altı milyara ulaŖmıŖ dünyamız insanların gelecekteki durumlarıydı. Dünyamız yirmi birinci yüzyıla girerken durum çok parlak gözükmüyordu. Dünyamızın geleceği yalnız politikacılara, liderlere bırakılmamalıydı. Gelecek o kadar karanlık gözüküyordu ki, bu büyük yükün altından kalkabilmek için herkes, her kesim, iŖisinden köylüsüne, aydınından sanatçısına kadar, bilim adamından teknisyenine kadar, herkes bu iŖe katılmalıydı.

Büyük insanlığı örgütlemek, diye bir konu attım ortaya, sohbette bulunanlarca kabul gördü. Ve biz de birtakım ilkeler yöresinde ilk adımı atmaya karar verdik. Bundan böyle her yıl dünyanın bir bölgesinde, ülkesinde buluŖmaya, sohbetimizi sürdürmeye karar verdik. Bu toplantıları yalnız kendi gücü-mzle, hiçbir etki alanına girmeden, bağımsız olarak, bir arka-daŖımızın çağrılısı olarak gerekleŖtirmeye alıŖacaktık. Toplan-tılara kadar da biribirimizle mektuplaŖacaktık. Aramızdan biri-mize yazılacak mektup, diğer on beŖ kiŖiye de gönderilecekti. Bu, politikaların dıŖında bir hareketti. Sanatçılar, dünyamızın hayrına olacak böyle bir iŖe giriŖmiŖler, ilk bağımsız adımı at-

muşlardı. Bundan sonra sıra işçilerde, işçi liderlerinde, üniversitelerde, üniversite öğrencilerinde, profesörlerde, bilim adamlarındaydı. Dünyamızı kurtaracak bu bağımsız güçlerin örgütlerinde, başarındaydı.

Nükleer tehlikenin, açlığın, doğanın öldürülmesinin üstüne insanlık bütün gücüyle yürümezse, insanlığın sonu kötü. Büyük insanlık, bütün gücüyle politikacılara yardım etmezse, politikacılara karşın, bu yükün altından, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, salt politikacıların kalkabileceğine inanamayız. Bize Isık Göl Forumları, başka forumlar, sağlam bağımsız örgütler gerek. Bağımsızlık nasıl gerçekleşir böylesi bir dünyada, denilebilir. Nükleer savaşa karşı bağımsız olarak birleşebiliriz. Böylesi bir savaş hiç kimsenin çıkarına olamaz. Doğanın öldürülmesine karşı birleşebiliriz. Dünyanın öldürülmesi, hiç kimsenin çıkarına olamaz, insanların kişilikleri günümüzde her gün öldürülüyor. İnsan kültürü, ulusal kültürler yozlaşmada. İki bin yıllık gerici eğitim düzeni bütün dünyada, çocukların kişiliklerini ellerinden alarak, bir köleler, kişiliksiz köleler ordusu yaratılarak sürüp gidiyor. Ulusal kültürlerin öldürülmesi, kişiliksiz sürüler yaratılması hiçbir ulusun çıkarına olamaz. Burada da, yeni, insanların kişiliğine saygılı, kültürlerin biribirini yememesi, tarihte olduğu gibi biribirini beslemesi üstüne yeni düzenler kurulabilir. Bunda bir hayır olsa gerek. Yani Isık Göl Forumunda... İyi bir başlangıç oldu. Sonra bize katılacaklar da var. Daha da çok adam katılacak. Örneğin toplantıda bulunmayan Kurosawa, Peter Brook, Fellini, Marquez de gelecek yıllarda bize katılacaklar. Bu niyetlerini Isık Göl Forumcularına bildirdiler.

Böyle bir toplantıya önyak olduğundan dolayı, bizi evinde geleneksel Türk konukseverliğiyle konukladığından, büyük Kırgız destanı *Manası* bize dinlettiğinden dolayı eski arkadaşım Cengiz Aytmatova teşekkür ederim. Isık Göl Forumcuları üstüne ilk yazıyı belki de ben yazıyorum. Bu yüzden Isık Göl Forumcuları adına da ona ilk teşekkürü ben ediyorum.

16 Kasım 1986

Şimdiye kadar Anadolu'da on sekiz bin antik yerleşim yerinin olduğu saptandı. Bunların on dört bininin adları biliniyor. Geriye kalan dört binin de adları yavaş yavaş öğreniliyor. Güneyde küçük bir ovada üç yüz tane höyük var. Bunlardan bir tanesi bir karpuz dilimi gibi kesildi. Üst üste dokuz uygarlık çıktı. Bugün o höyükten çıkan Hitit eserleri Antakya Müzesinde sergileniyor. Yazılı kayalar, mağaralar, binlerce höyük daha gizlerine varılmamış öylece duruyorlar. Troya da, kazıya başlamadan önce Anadolu'daki binlerce höyükten herhangi birisiydi. Sonunda üst üste dokuz uygarlık ve Homerosun büyük gizi ortaya serildi. Bugün Troyadan sonra Homerosu, epopeleri daha iyi anlıyoruz.

Anadolu'da kurulmuş en büyük devletlerden biri de Hitit İmparatorluğudur. Gene bugün Anadolu'da bilinen Hitit anıtlarının, yazıtlarının, harabe yerlerinin, yazılı tabletlerinin bulunduğu yerleşim alanları yetmiş kadardır. Bu sayının ne kadar az olduğu yeni yerleşim alanları bulunduğunda anlaşılıyor. Beş yüz yıllık ilginç bir uygarlık yaratmış Hititlerin büyük bir sahadaki yerleşim yerleri elbette yetmiş sayısında kalmayacaktı.

Anadolu'daki bugün bildiğimiz birkaç uygarlığın en ilginç olanlarının adını saymakla yetinelim şimdi. Bunlar orijinal uygarlıklardır. İnsanlık üstündeki etkileri çok büyük olmuştur. Urartular, Mitanniler, Hurriler, Asurlular, Sümerleri de bunlara ekleyebiliriz. Asurun, Sümerin gövdesi Mezopotamyadaysa, başı Anadolu'dadır. Hititler de içinde, bunlar aşağı yukarı bir

kökten filiz vermiş, ayrı ayrı gelişmiş, renk renk çiçek açmış dallardır. Ne kadar kendine has olursa olsun bir Hitit heykeli- nin temelinde Sümeri buluyoruz. Mısırdan bile etkiler, kokular var. Hititlerin o şaheser Kumarbi destanı Gılgamıştan kopmuş, Anadolu gömleğini giymiş yepyeni bir efsanedir. Mezopotam- ya tanrılarını Anadolu'ya çağırılmış, oradan da Greke gönder- miştir. Grek mucizesinin kökeninde daha önce belki de daha sağlam mucizeler yatıyor. Hitit mucizesi, Sümer, Babil, Urartu mucizesi... *Gılgamıştan Kumarbiye, İlyadaya Odysseiaya. Kumar- binin Theogoniayla yakınlıkları* üstünde daha 1945'lerde durul- muştur. Bütün Ortadoğu destanları, bugün bildiğimiz kadarıyla *İlyadadan* Tevrate kadar büyük bir destanın kollarıdır. Destan- ların gelişmesi, çağ çağ, ülke ülke koşullara uyularak yaratılmış olmalarındandır. Bütün yeraltındaki şehirler açıldığı, yüzbin- lerce tablet okunduğu, elimize onlarca *Gılgamış, Kumarbi* geçti- ğinde göreceğiz ki, büyük bir Akdeniz destan dünyası yaratıl- mış çağlar boyunca. Ülkeler, çağlar, uygarlıklar birbirini etkile- yerek, besleyerek büyük bir destanı kol kol, dal dal geliştirmiş- lerdir. *Kumarbiyle Hesiodosun Theogoniasının benzerliği* hiç de yabana atılacak bir uygarlık alışverişi değildir. Yunan ne kadar mermerse, Hitit de o kadar, daha da çok granit kayadır. Eski Yunan ne kadar at, gemiyse, Hitit de o kadar aslan, geyiktir. Geyik dedim de, Anadolu bozkırı bugün uçsuz bucaksız, acı, otsuz ocaksız yangın yeri gibi bomboz, ot bitirmez bir düzlük- tür, burada geyik ne gezer, geyik orman hayvanıdır, biliyoruz. Hitit uygarlığı ince bir uygarlıktır. Heykelleri, destanları, du- aları ayağı yerde, etiyle kanıyla daha yaşayan bir uygarlıktır. Böyle ot bitirmez bir bozkırda, böyle bir uygarlık nasıl boy atar, üstünde düşünülmesi gereken bir olay. Yalnız Anadolu'nun geç- miş toprak örtüsü üstünde biraz durursak, bu toprak parçası üstünde biraz bilgi sahibi olursak, buraların eskiden böyle ot bitirmez bozkırlar olmadığını görürüz. Hititler zamanında bu- raları gür ormanlıklardı ve Orta Anadolu ormanlarında geyik- ler dolaşırdı.

Anadoludaki şimdiye kadar dokunulmamış yüzlerce bü- yük Hitit, Urartu, Mitanni yerleşim yerleri bize gizlerini açtık- ları zaman dünyamız bambaşka bir dünya olacaktır. Tarih gö-

rüşümüz her geçen gün değişikliğe uğruyor ya, çok değişecektir. İnsanoğlunun günümüzdeki aptallıkları, bütün varını savaş için insanları öldürmeye harcama çabaları sanırım uzun sürmeyecektir. O zaman işte geçmişimizi aramaya yöneleceğiz. İnsanlık gelmişiyle geçmişiyile bir bütündür. Nereden geldiğimizi, kimler olduğumuzu, neler yarattığımızı, bütün bu işleri nasıl becerdiğimizi bilmiyorsak ne yapacağımızı da o kadar kolay bilemeyeceğiz. Düşünelim ki, binlerce tablet okunmuş, onlarca *Gilgameş*, *Kumarbi*, *İlyada* çıkmış. Yeni heykeller, seramikler, nakışlar, oyuncaklar, kabartmalar, evler... Kim bilir o zaman insanlığımız, kültürümüz ne kadar zenginleşecek. O zaman Akdenizin bir bütün olduğunu, Akdenizin dünyamız üstünde ayrı bir kimliği, kişiliği bulunduğunu daha iyi anlayacağız. Zengin bir Akdeniz kültür çemberinin iyite pekişmesi insanlığımıza neler, ne olanaklar kazandırabilir, düşünebiliyor muyuz? Şimdiye kadar Akdeniz kültür dünyasının dünyamıza getirdikleri azımsanmayacak kadar büyüktür.

Bugünkü insan uygarlığının dölyatağı Akdenizdir, bu gerçek artık tartışma dışıdır. İşte o zaman Akdeniz başka, yeni bir uygarlık doğurabilir. Örneğin, savaş istemeyen bir insanlık, barış içinde bir insanlık, yeniden yaratılmış insan değerlerine sahip bir insanlık, sevgiyi, belki daha safını, güzelini, dostluğu, kardeşliği yeni yaratmış, sömürüye, insanlığı aşağılayan bütün davranışlara karşı bir insanlık... Unutmayalım, yeraltında insanlığın büyük kültürü yatıyor. Büyük bir parçamız yatıyor. Arkeoloji insanlık mucizelerinden bir tanesidir. Eski yazıları okuyabilme becerisi daha da büyük bir mucizedir. İnsanlık *Gilgameşi* kazandı, *Kumarbi*yi kazandı... Daha çok var. Hitit geyikleri de birer sanat mucizesi değil mi?

Ben bu yazıya, bizim köydeki kayalardan çıkan çeşmeyi anlatmak için başlamıştım. Çeşme mağara gibi bir yerdedir. Dağdan damla damla bir su gelir, küçük bir kaya havuzda toplanır. Çok ıııklı bir sudur. Sıtmaya iyi gelir. Biz küçükken sıtmlandığımızda boğazımıza bir ekmek halkası takar, o halka eriyinceye kadar üstümüze su döker, böylece de sıtmadan kurtulurduk. Son yıllarda arkeologlar bu çeşmenin Hititlerden kalma bir çeşme, çeşmenin kayasındaki işaretin de Hitit hiyeroglifi ol-

duğunu söylediler. En güzel Hitit kabartmalarından biri de bizim köyün kayalıklarındadır. Sarp kayanın üstünde ovaya karşı dönmüştür, elinde de oku, yayı vardır. Karatepe de, köyüme birkaç saat ötededir. Bu son bulunan bir Hitit kalesidir. Burada bulunan yazıt dünya bilimi için çok önemlidir. Fenike yazısıyla Hitit hiyeroglifi bir aradadır. Daha Karatepe keşfedilmeden, ben gençliğimde Karatepe yakınlarında bir köyde öğretmenken çocuklarımla Karatepe taş boğalarının yanında sarı çiğdemler toplardım, pazar günleri.

Le Nouvel Observateur, Aralık 1986

Kayalıklı bir koyakta bir köy, kuzeyde bir dağ, çırılçıplak. Güneyde yüksek bir kayalığın sivrisinin düzlüğünde bir ortaçağ kalesi, kalesinin altında anfiteatr gibi kayalıklar. Köyün son evleri, bu merdiven merdiven yükselmiş kayalığa dayamış sırtını. Köyün önü, Akdenize kadar dümdüz bir mavileyen ova. Koyun tam kıyıcığından da, köyün evlerini yalayarak geçen Ceyhan ırmağı. Köy, altmış evlikti o zamanlar. Ben bu köyde doğdum, on dört yaşıma kadar da burada yaşadım. Ovaya çakıltaşları serilmişti. Köyün kayalıklarında ok sıkan, uzun boylu bir Hitit kabartması, biz kayalığa giden çocukları korkuturdu. İrmağın kıyısında güzel kokulu püren ve çok yeşil ilgın biterdi. Köy, yazları çok sıcak olur, bazı aylar, bazı günler sıcak kırk dereceye bile varırdı. Geniş, ovaya yayılmış akarsuyun yeşil kıyılarından güzel bir serinlik yayılırdı köye, en büyük sıcaklarda bile. Bizim köyde çok büyük sıcaklara “sarı sıcak” derlerdi. Ve benim ilk kitabımın adı bu yüzden *Sarı Sıcaktır*.

Köyün dağı kartal yuvalarıyla doluydu. Biz, köyün çocukları, kartallarla, kartal yuvaları, kartal yavrularıyla iç içeydik. İkinciüstleri güneyden, Akdenizin üstünden ışıkla doldurulmuş apak yelken bulutları kalkınca serin garbi yelleri başlar, yellerle birlikte de gene içleri ışıklarla doldurulmuş toz direkleri ayağa kalkar bizim köye gelirler, köyü geçerler, mor gölgeli Toros dağlarına doğru giderlerdi. Gene ikinciüstleri, garbi yeli çıkınca, yelken bulutları kabardıktan az sonra, kayalıklardaki

* 1984 Göteborg Kitap Fuarı açış konuşması.

kartallar havalanırlardı. O kadar çok doldururlardı ki göğün yüzünü, bu kadar çok kuşun, dağda nerede saklandıklarına hep şaşardık. Kartallar ikindiüstlerinde köyün göğünde kanatlarını açar, hiç kıpırdatmadan süzülür dururlardı, gün kavuşuncaya kadar. Kartallar iki cinsti, birisi büyük, uzun kanatları olan kapkara bir kartaldı. Kayalıklarda ağır, paytak paytak yürürlerdi. Vakur, güvenli bir halleri vardı. Köye, köylülere hiç zarar vermezlerdi. Ötekisi daha küçük, daha hızlı kızıl kartallardı. Bunlar da köyün üstünde saatlarca öteki kartallar gibi süzülürlerdi. Kara kartallar salt süzülmeyle yetinirlerken bunlar köye inerlerdi. İnişleri köyde bir olaydı. Bir bakmışsın gökte bir hışıltı kopmuş. Kızıl kartallar yumulmuş büyük bir yumruk olmuş, hışıltıyla gökten yere sonsuz bir hızla kurşun hışıltısında sağılıyorlar. Sağılıp geliyor, her birisi bir tavuk civcivi kapıyor, yeniden havalanıyorlardı... Bizim köyde bu yüzden kolay tavuk yetiştirmiyordu.

Köyün çeşmesi de bir tuhaftı. Dağın dibinden, büyük bir kayalığın altından su damla damla düşüyor, kayalıkların ortasında birikiyordu. Bizi sıtma tuttuğunda, boğazımıza ekmek asıp o ekmek hamur oluncaya kadar çeşme suyunda yıkanıyorduk, böylelikle de sıtmadan kurtuluyorduk. Sonradan bu çeşmenin Hititler çağında da var olduğunu üstündeki bir işaretten arkeologlar anladı. Demek ki köyüm, 1865'te Kozanoğlu başkaldırısı yenilgisinden sonra kurulmuştu. Çeşme bize köyümün üç bin yıllık bir tarihi olduğunu belli etmişti.

İşte baharları, kartallar göğe ağmış süzülür, gökte hışıltılar kopar, top top olmuş kızıl kartallar son hızla yere iner, Akdenizin üstünde yelken bulutları şişer, dağın koyakları gölgelenirken, kayaların arasından mavi çiçekler fışkırırken, nedense bizim mavi kayalıkların aralarında biten çiçekler de hep mavidir, bir çiğdem çiçekleri turuncuya kaçan bir sarıdır, işte bu sıralar köye gelen ünlü destancılardan birisi o anfi-teatr gibi yere, düz bir kayalığın üstüne konmuş bir kalın minderin üstüne oturur, sazına düzen verir, başlardı çok eski destanları anlatmaya. Köyün bütün insanları, çoluk çocuk, genç yaşlı bir kulak olmuş, destancıyı dinlerdik. Ortalığı kekik kokuları doldurmuş, serin yeller eserken, akşam olur, gün kavuşur, herkes evinden getir-

diği yemeğini yer, yemekten sonra destancı gene destanına başlar. Gece karanlıksa ateşler yanar kayalıkların çukurunda, ay ışığı varsa aşağıdaki geniş Ceyhan ırmağı parlardı. Bir yandan destancı destanını anlatır, bir yandan da kokulu esen yeller ay ışığının üstünde parlardı. Destan sabaha kadar sürerdi. Bir destan bir hafta, on gün, on beş gün sürerdi. Hiçbir çocuğun, destanlar söylenirken uyuduğunu görmedim. Yalnız, o da arada, birkaç yaşlının uyuduğu daha aklımda. Çocuklar için ayrı bir destan da söylendiğini görmedim, duymadım. Çocuklar için ayrı masal da duymadım. Masallar da herkes içindi. Doğa çocuklar için ayrı bir güneş, çiçek, ağaç, bulut, kuş yaratmadığı gibi, halk da çocuklar için ayrı bir sanat yaratmamıştı. Çocuklar kendileri için, kendileri yaratmışlardı. Bütün çocuk oyunlarını, çocuklar kendileri yaratmışlardı. Sonradan yaratılmaya çalışılan o “çocuk edebiyatı” deyimini biz uydurduk. Çocukları insan saymadığımızdan. Biz köyde bütün oyuncaklarımızı da kendimiz yapardık. Hele kokulu hayıt çalışından bir deve yapardık ki, daha o koku, o deve düşlerime giriyor.

Bu destanlarla büyüdüm. İşte bunun içindir ki, karamsar değilim. Yaşam, doğa alçakgönüllü ve kendisi gibidir. Doğada her şey yalın, her şey aydınlıktır. Bataklıklar doğanın hastalığıdır, ama doğa oraya da bir can vermiş, orayı da elinden geldiğince çiçeklere, renklere, güzelliklere boğmuştur. Bataklıklar doğanın kusuruysa doğa bu kusurunu bile güzelleştirmek için elinden geleni yapmış, bataklıklara en güzel, en iri katmer çiçekleri vermiştir.

Kayaların üstünde dinledim büyük destanları, destancıları... Destanlar, her yönleriyle insanlığın aynasıdır, diyeceğim, ama diyemiyorum. Bu ayna sözcüğüünün edebiyatta öylesine canına okudular da... Epope insanlıktır. Eğer epopeler olmasaydı, insanlığımı, öğrenebildiğimiz kadar, öğrenmek kolay olmayacaktı. Belki de insanlığın en *mükemmel* yapıtları epopelerdir. Çünkü epopeleri bir kişi, beş kişi yapmamıştır, epopeleri tarih boyunca seyircilerle, dinleyicilerle birlikte büyük destancılar soyu yapmıştır. Hem de yüzyıllar içinde. Kim bilir, *İlyada*, *Odysseia* kağıda geçmeden kaç yüzyıl dilden dile Homerostan Homerosu dolaştı. Kim bilir bu büyük destanlara kaç milyon

insan soluk verdi. Epopelerle büyüdüm, keskin mavi kayalıklar üstünde... Açlık, yoksulluk, sıtma. Ama bir yandan da büyük destancı Murtaza Ağa, uzun, ince, güzel yüzüyle, olgun, doğa gibi yalın... Sazının üstüne yumulur, destan söylerken, anlatırken devleşen, türlü kılıklara giren... Devle dev, kahramanla kahraman, salakla salak, korkakla korkak olan... Bir akarsuyu anlatırken akarsu gibi gürleyen.

Destan söylenen kayalıklardan ayrılıp şehirlere gelince *Ilyadayı Odyseiyı, Gilgamiş Destanını, Dede Korkutu*, buldum... Destanlara merak sardım. Nerede ne bulursam, destan adına okuyordum. Destan üstüne de, nerede ne duyarsam öğrenmeye çalışıyordum. Sonra *Ilyadayı, Odyseiyı* Türkçeye çeviren Azra Erhatla arkadaş oldum. Arkadaşlığımız o ölünceye kadar, bir kardeşliğe dönüşerek sürdü. *Gilgamiş*i çeviren benim hemşerimdi, yani Adanalı bir arkeologdu. O da bir epope hayranıydı. Sonra gazeteciliğimde bütün Anadoluyu dolaştım, büyük epope anlatıcılarıyla karşılaştım. Anadolu'da her köyde diyemesem de, her kasabada birkaç destancı vardı. Olmayan yerlere de gezginci büyük ustalar geliyorlar, bir ay, birkaç ay kalıp destanlarını söylüyorlardı. Hele bizim Çukurovada destancı uğramamış köy yoktu. Olamazdı da. Destancı uğramamış, saz şairi gitmemiş köy ilkel, yabanıl sayılırdı. Ve köylüler köylerine destancı geldiğinde toy düğün eylerlerdi. Ve en severek ödedikleri para, köye uğrayan destancıya verilen paraydı. Destancıları evlerinde konuk etmek için köylüler yarışa girerlerdi. Bir destancının bir eve konuk olması, o ev sahibi için kuşaktan kuşağa sürecek bir onurdu. Şöyle bir düşünüyorum da, benim dünyamda, hiç olmazsa bir tek destanı sonuna kadar dinlememiş, o dünyanın içinde düş cennetlerine girmemiş bir kişi bulunabilir miydi? Hiç sanmıyorum. Benim köyümde, hiç olmazsa bir Karacaoğlan şiiri bilmeyene, o bir aptaldır, diye kız vermezlerdi kolay kolay... O Karacaoğlan ki, "*Üç derdim var birbirinden ayrılmaz / Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm*", demişti.

Ve şimdi bugünkü dünyada bir şiir, bir roman okumamış çok kişi var. Kötü, çirkin bir epope olamazdı. Halk onu birkaç yıl hiç dinlemez, kusardı.

Şimdi televizyonlar kötü dizilerle, kötü türkülerle, kötü oyunlarla dolu. Halkın elinden hiçbir şey gelmiyor. Her yönüyle, beyniyle, yüreğiyle gece gündüz yıkanan bir insanlık...

Yukarıda uzun uzun anlattım. Ben doğa içinde doğmuş, büyümüş bir insanım. Ben epopelerle, türkülerle, masallarla büyümüş bir insanım. Bu yaşa geldim, birazcık bir şeyler öğrendim insanlık üstüne. Çoğunu da epopelerden öğrendim. Epopelerin temelinde insanlık var. Epopelerin temelinde, iyi ki bu dünyaya gelebilmişiz var. Dünyaya gelebilmiş olma talihi- nin sevinci var. Ne kadar ölüm acısı varsa da, onu çok çok bastıran, dünyaya gelmiş olmamızın sevinci var. İşte bu, sağlıklı dünya, sağlıklı insanlıktır. Ben de sevinç içindeyim, dünyaya geldiğim için, bütün insanlık gibi.

Aydınlığı ve karanlığı düşünürken Dostoyevski beni çok ilgilendirdi. Gençliğimden beri biliyordum ki, Dostoyevskinin temelinde de epope var. Öyleyse ona niçin karamsar bir adam diyorlardı? Dostoyevski bize öğrettikleri gibi bir sanatçı mıydı, onunla bu yüzden çok uğraştım. Anladım ki sonunda, Dostoyevski için söyledikleri tam tersiydi. Elbette evrende ve şu küçücük dünyamızda karanlık vardı. İnsan soyunda kötülük vardı. En azından insan soyu biribirini öldürmeyi icat etmişti. En azından biribirini sömürmeyi icat etmişti. En azından köleliği, Nazizmi, faşizmi, karamsarlığı icat etmişti. Ama epopeler, bize iyi ki, bu dünyaya gelmişiz, iyi ki, böyle bir talihimiz olmuş, doğaya, bizi yaratana minnettarız, diyordu. Bütün epopeler doğaya bir minnettarlık türküsüdür. Bütün kötülükleri, karamsarlıkları aşarak, aydınlığı gören bir türküdür. Dostoyevski de bizim önümüze karanlıkları, kötülükleri yığıyor, yığıyor, buyrun, işte bize aydınlık, diyor. Uzakta da olsa bize parlak aydınlığı gösteriyor.

Bilinçli olarak ben de aydınlığın türküsünü, iyiliğin, güzelliğin türküsünü, minnettarlığın türküsünü söylemek istedim. Çünkü kötülüklerden, acılardan, yoksulluktan, salgın hastalıklardan, sıtmadan geldim. Gördüğüm hep acıydı. Göçmen bir ailenin çocuğuydum. Beş yaşında babamı öldürdüler... Köyümde doğan çocuğun dörtte üçü ölüyordu. İnsanlarla birlikte sarı sıcağın altında on sekiz saat çalıştım. Gene de insanlar, bu

kadar acılar içinde, ölümler yanında dünyaya geldiklerine minnettardılar, epopeler doğru söylüyorlardı. Ben de romanlar yazdım, romanlarımın yaşam gibi doğru söylemesini, yaşamla birlik olmasını istedim. Çünkü insanlık, çünkü yaşam, umutsuzluktan umut üreterek buraya kadar gelmişti.

*Oslobodenje İçin Yardımlaşma Yazısı**

Oslobodenje çalışanları, dostlarım,

Geçmişiniz de hayranlık verici. 1943'ün 30 Ağustosunda Bosna-Hersekin Kurtuluş Savaşını desteklemek için çıktınız. Ve savaştınız, kazandınız. Ülkeniz insanları kahramanlık destanları yazdı, Nazi sürülerine karşı. Bir ülkede, verdiğiniz savaşla insanlığın onuru oldunuz.

Şimdi de gene büyük bir kurtuluş savaşının içindesiniz. Avrupanın bağrında siz aç, siz yoksul, siz karlı kış günlerinde yakacak bir çöp bile bulamaz donarak ölerken, siz silahsız, dişlerinize, tırnaklarınızla dövüşürken, İkinci Dünya Savaşındaki gibi, daha da büyük kahramanlık destanları yaratıyorsunuz. Kahramanlık destanları yaratıyorsunuz demek kolay, yardımınıza koşmak, sizinle birlikte savaşmak, ölmek zor. Oysa, insanlık onuru taşıyan herkes için, o kadar zor olmamalıydı.

Bana ulaşan dünya gazetelerinden, ülkemizin gazetelerinden gazetenizin macerasını, yazdığı büyük destanı okuyorum. Eski bir gazeteciyim. Çalıştığım süreler mesleğimi çok severdim. Daha da severim. Ama sizin kahramanlığınızdan sonra mesleğim gözümde kutsallaştı.

İnsanlığa bir şey daha yaptınız, bir önemli katkıda daha bulundunuz. Sizin trajediniz Avrupanın bağrında yaşanıyor. Başınıza gelenleri burada size yazmaktan utanıyorum. Size Nazi sürülerinin yapamadığı ya da yapmadığı korkunç, şimdiye

* Değişik ülkelerden seksen gazete, Bosna'da yayımlanan *Oslobodenje* gazetesi için yardım kampanyası açmıştı. Her ülkeden bir yazar seçildi. *Milliyet* gazetesi de Yaşar Kemal'e başvurdu. Bu yazı *Oslobodenje*'de, *Milliyet*'te ve başka birçok gazetede yayımlandı.

kadar insan soyunun çok az gördüğü kırımlarla, barbarlıklarla karşı karşıyasınız. Ve bütün insanlık elini kolunu bağlamış, sizin korkunç can çekişmenizi, ölümünüzü, aşağılanmanızı, sözümona insanlık suçu saydığı soykırımı seyrediyor.

İkinci Dünya Savaşında soykırımlar oldu, altı milyon Yahudi toplama kamplarında işkenceyle, derileri yüzülerek, kobay gibi kullanılarak, fırınlarda yakılarak öldürüldü. Kırk milyondan fazla insan savaşlarda can verdi. Bu savaş insanlığa çoğa mal oldu. Şimdi biliyoruz ki, artık insanlık İkinci Dünya Savaşı öncesindeki insanlık değildir. İnsanlık büyük bir yara aldı. Yara çok büyüktü. Artık insanlık İkinci Dünya Savaşından önceki sağlığında değildir. Sağlıklı insan onurlu insandır. İnsanlık İkinci Dünya Savaşında onurundan çok şey yitirdi. Çünkü İkinci Dünya Savaşından önceki ve sonraki soykırımlara seyirci kaldık. Bugünlerde yaratıcılığımız eksilmişse, vicdanımız vurdumduymaz olmuşsa, İkinci Dünya Savaşındaki onurumuzun zedelenmesinden dolayıdır. Siz bugün yara almış bu insanlıkla da karşı karşıyasınız. Ama şuna da inanmalıyız ki, insanlık yaralarını er geç saracaktır.

Sizin, siz yirmi gazetecinin bugünkü akıl almaz savaşımı, insanlığımızın daha bitmediğini, yara almış onurumuzun daha kangren olmadığını, vurdumduymazlığımızın bizi öldürücü hale getirmediğini kanıtlıyor. Bugünkü dünyamızda bir umut ışığı oldunuz. İnsanlık toptan tükenmedikçe umudunun da tükenmeyeceğini gösterdiniz.

Yeni, güzel bir şey daha yaptınız. İnsanlığımıza, belki de, son yıllardaki en büyük iyiliklerden biridir bu. Kahramanlığınız, dünya gazetecilerini harekete geçirdi. Güzel bir dayanışmaya girdiler, sizin kahramanlığınız yöresinde "Reporters sans Frontieres" ve "World Media" gibi kuruluşlar yeni, olumlu bir çalışmaya başladılar.

Sizi temin ederim ki kardeşlerim, ülkemden de, basından da biliyorum ki, Avrupanın ortasında gelişen bu barbarlığa insanlık o kadar vurdumduymaz davranmıyor. Her insanın içi kan ağlıyor, ne kadar onurumuzdan çok şey yitirmişsek de, insanlık o kadar çabuk bitmiyor. Hükümetler başımızın belası. Onlar denge oynuyorlar, ticaret, şunu bunu oynuyorlar. İnsan vicdanını, onurunu küçücük gündelik bir çıkar uğruna ayaklar altına alabiliyorlar. İnanın ki halklar böyle değil. Halkın böyle

olmadığını size söylemeye gerek var mı? Halkın savaşımının içindesiniz ve onun onurlu bir parçasısınız.

Sivil halk örgütlenmedikçe, insanlığımızın kurtuluşu yok. Bosna-Hersek trajedisi her zaman yaşanabilir. Halklar da bunların karşısında, şimdiki gibi eli kolu bağlı kalakalır.

“Reporters sans Frontieres” ve “World Media” bizi, bu olayın, yani bu dayanışmanın gerçekleşeceğine inandırdılar. Bu dayanışma gerçekleşirse, gerçekleşmemesi için hiçbir sebep yok, sivil örgütlenmenin bir başlangıcı olamaz mı? Bir kıvılcım olamaz mı? Bir kıvılcımın oluşması, büyük insanlığın, yalnız insanlık değerleri üstüne örgütlenmesi, bilinçlenmesi insanlığımızı böyle onursuzluklardan, vurdumduymazlık çürümesinden kurtarıp sağlığınıza kavuşturabilir.

İşte bu kıvılcımın parlaması da, böyle bir kıvılcımın büyüyerek ateşlere dönüşmesi de, sizin onurlu savaşınız yüzünden olacaktır.

Size bir tek örnek vereceğim, iki buçuk ay önce *Le Nouvel Observateur* Fransızları Bosna-Hersekle dayanışmaya çağırdı. 500’den fazla mektup geldi gazeteye. Her biri zehir zemberek. O mektuplardan bir örnek: “Kuveytin işgaline o kadar çabuk cevap veren Batı, o kadar güçsüz mü oldu da Bosna-Hersek karşısında tüyünü kıpırdatmıyor? Yoksa Bosna-Hersekin boğazlanan çocuklarından daha mı değerliydi bir varil petrol?”

Bosna-Hersek kurtulsa da, böyle gidersek, bu kadar korkunç trajediler yaşamış Avrupanın gün görmüş halkı artık bugünkü gibi olamaz. İnsanlık bugünkü gibi olamaz. Bosna-Hersekle onurumuzdan, insanlığımızdan çok şey verdik bu savaşa da.

Umudumuz, yinelemek zorundayım, sizin onurlu dövüşünüzdür.

Gazetede onurlu bir oluşum daha var. Sırp, Hırvat, Müslüman birlikte kol kolasınız. Bu onurlu davranışınız da insanlığınıza güzel bir örnek.

Siz yenilmedikçe, Bosna-Hersek yenilmeyecek. Yakında KURTULUŞA kavuşmanız umuduyla.

Önümüzdeki 30 Ağustosta ellinci yılınızı yürekten kutlayarak saygılarla, sevgilerle.

Oslobodenje, 5 Nisan 1993

Bugünlerde yerel, ulusal kültürler üstüne dünyada çok söz edilecektir. Çünkü doğa gibi insanlık kültürü de yıkımlarla karşı karşıya.

İnsan yaratıcı bir yaratıktır. Önce bütün yönleriyle, bilinciyle birlikte de kendi kendini yaratmıştır.

İnsan bir toprak parçası üstünde, bir gök altında doğar. Bir tarihten gelir, bir dili vardır, bir dini kabul eder. Doğanın türlü öğeleriyle öteki insanlarla ilişkiler içindedir. İnsanı sonsuz bir ilişkiler karmaşası oluşturur. Her deneyim, her derinden ilişki kültüre bir katkıdır. İnsanlık böylelikle bir kültürler birikimidir.

İnsanlık, uluslar, kabileler, obalar, aşiretler, güneyden kuzeye, doğudan batıya, ne kadar birbirine uzakta bulunurlarsa bulunsunlar gene de küçük de olsa ilişkiler içindedirler. Bu ilişki birçok yönlüdür ya, en büyük ilişki de kültürel ilişkilerdir. Örneğin Toroslarda doğan boğa kültü, önce Mezopotamyaya geçmiş, Sümerde, Asurda, Akadda boy göstermiş, Akdenize yayılmış, oradan da İskandinavya'ya geçmiş, soluğu Güney Amerikada almıştır. Keklik kültü de Anadolu'da doğmuş, Girite geçmiş, oradan da yüzlerce yıl dolaşarak dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Bütün bunlara yeni varsayımlar da diyebiliriz. Son yıllarda bilim adamları insanlığın ilişkileri üstünde çok çalışıyorlar. Ulusların kültürleri, bölgelerin, kabilelerin kültürleri üstünde şimdilerde büyük bir uğraş var. Bu araştırmacılar içinden

* Yaşar Kemal'in Akdeniz Üniversitesi'nde, kendisine "Onursal Doktora" verilmesi dolayısıyla düzenlenen törendeki konuşması.

büyük teoriler üreten bilim adamları da çıkıyor. Şimdiye kadar varılan ortak yer şurası: Yerel kültürler, ulusal kültürler tarih boyunca birbirleriyle ilişkiler kurmuşlar, birbirlerini etkilemişler, birbirlerini beslemişlerdir. Emperyalizm çağına gelinceye kadar, hiçbir kültür başka bir kültüre bilinçli olarak üstünlük sağlamaya çalışmamış, böyle savlarda da bulunmamış, hiçbir kültür öteki kültürü yok edip yerini almaya çalışmamıştır. Dünya birbirini besleyen bin çiçekli, bin renkli bir kültür bahçesi olmuştur. Her kültür, geçmiş kültürlerin gübrelediği birikiim topraklarının bir kültür çiçeği olmuştur. Bilinçli ya da bilinçsiz bu büyük kültür bahçesinden bir çiçeği yok etmek, insanlıktan bir rengi, bir kokuyu, bir güzelliği, bir yaratıcılığı almakla bir tutulmuştur. Emperyalizme gelinceye kadar kültürler birbirlerini silmeye uğraşmışlar mıdır, şimdiye kadar bunu gösteren, elimize dişe dokunur bir bilgi geçmiş değildir.

Bugünse artık bilmek zorundayız ki, hiçbir kültür başka bir kültürü silmemeli. Gene bilmek zorundayız ki, öbür kültürleri silmek isteyen kültürler kendileri de silinmek zorundadırlar.

Biz birkaç yüzyıldır kültür emperyalizmi belasına uğramış bir ülkeyiz. Batıya dönmeye başladığımızdan bu yana insan kültürüne hiçbir katkımız olmamış. Çünkü Batı kültürlerini özümsemek yerine o kültürlere öykünmüş, kendi kişiliğimizi yitirmişiz. Kendi kişiliğini yitiren, başka kültürlerin taşıyıcıları olanlar boş kovan olurlar; insan değil başka bir yaratığa dönüşürler. Osmanlılar ayrı bir kültürken, ayrı bir yolken Batıya ister istemez dönmüşler, bu dönüşle birlikte de kimliklerini yitirmişler, tuhaf yaratıklara dönmüşlerdir. İstanbul kendi duvarları içinde öykünmeci, kendi kişiliğinden, kimliğinden sıyrılmış, gittikçe de yaratıcılıktan uzaklaşmıştır.

Emperyalizm hiçbir zaman yönetici, aydın kişilerden başkalarını etkilemeye çalışmamış, halkı etkilemeye gerek duymamıştır. Halk emperyalistlerin umurlarında değildir. Onlara yöneticiler gerektir. Yöneticiler için okullar, onlar için eğitim yerleri, türlü çabalar. Onlara, onların çıkarları için çabalayacak, kraldan çok kralcı, onların kültürlerinin tutsağı, kendi öz kültürüne sırtını dönmüş kişiler gerekir. Ancak böylelikle o ülkeyi çıkarlarının buyruğu altına alabilirler. Halka gelince onları o çağ-

da etkilemek, onların kültürlerini, kişiliklerini ellerinden almak, olanaksız bir uğraştır. Olanaksızdır, çünkü ne iletişim araçları, ne de ulaşım araçları şimdiki gibidir.

Böylelikle, bütün yenilikleri Batıdan getiren, kendileri hemen hemen hiçbir şey yaratmayan Osmanlı aydınları, bilim ve sanatta durmadan bocalar, bu bocalamanın da sebebi- ni hem bulamaz, hem de aramayı akıl etmezken ötede, İstanbul surlarının içine giremeyen Anadolu, büyük yaratisını sürdürüyordu. O Anadolu ki kendine zengin bir dil yaratmıştı, hiçbir dile benzemeyen. Hiçbir dile benzemeyen dediğim, örneğin hiçbir Orta Asya diline benzemeyen. Orta Asya Türkçeleriyle kökenimiz bir. Yalnız, bilim adamlarının kanıtladıklarına göre onlara bakarak Anadolu Türkçesi sonsuz bir zenginlikte. Başka türlü de olamazdı. Çünkü Anadolu Türklüğü Türkler arasında ayrı bir maceradır. Bu macera sözünü bilinçli olarak buraya getiriyorum.

Anadolu Türk halkı bin yıldır Anadoludadır. Bin yıldır dedimse, bir tarih yanlış yapmadığımı sanıyorum. Bin yıldan çok önceleri de Türkler, Orta Asyadan Anadoluya, Akdeniz kıyılarına, Mezopotamyaya gelmişlerdi. Göçler bir yılda, iki yılda olmamış, Orta Asyadan göçler yıllarca sürmüştür. Anadoluya gelineceye kadar bu göçerler, Hindistanda, İranda, Arabistanda birçok devletler kurmuşlar, oraların insanlarıyla ilişkilerde bulunmuşlardır. En önemli ilişkileri de doğaldır ki, kültür ilişkileri olmuştur. Bir gün Anadolu halk kültürleri üstünde derinlemesine çalışmalar yapılacak olursa görürüz ki, yolda gelirken ne kadar çok kültürü özümsemişiz, şaşkınlık içinde kalırsınız. Bir tek örnek vereceğim: Alevi demelerinin arkasında, Zerdüş müziğini bulmaya ne dersiniz!

Bir de Anadolu var. Yerleştiğimiz, özümsemişimiz topraklar. Bu topraklar kültür birikimlerinin toprağıdır. Bu topraklar, Urartuların, Greklerin, İyonyalıların, Asurluların, Frigyalıların, yani büyük uygarlıkların toprağıdır. Bu topraklar bir kültür birikiminin toprağıdır. Biz Orta Asyadan getirdiklerimizle, yolda aldıklarımızla büyük, on bin yıllık zengin bir kültür toprağının üstüne oturduk. Bu kültür toprağındaki birikimleri özümstedik. Kültürümüzü bu topraktakilerle besledik, zenginleştirdik. Bir

de kervan yolları geçiyordu Anadolu'dan. Bir kavimler, uluslar köprüsüydü Anadolu. Bir de Akdenizle çevrilmişti iki yanımız, Karadeniz de kuzeyimizdeydi. İnanılmaz bir dünya, uygarlıklar ilişkisi. İnanılmaz bir zenginlik. İşte bu ilişkiler, bu zenginlikler, sağlam bir kültürün, yeni bir yaratımın temeli oldular. Ortaya bir kültür zenginliği çıktı. Ortaya bir Dede Korkut çıktı. Bir Yunus, bir Karacaoğlan, bir Koroğlu, bir Ahilik, bir Bedrettin, bir Karahisari, bir Mimar Sinan, bir Dadaloğlu çıktı. Büyük bir kültür doğdu. Bu kültürü derinlemesine araştırmak gerek. Ondan sonradır ki, bu kültürün zenginliği karşısında şaşkına döneceğiz. İstanbul'da, Batının öykünmecisi şairler, sıradan yapıtlar döktürürlerken, büyük özgürlük şairi Dadaloğlu, başkaldırılarını şöyle dile getiriyordu: "*Hakkımızda devlet etmiş fermanı / Ferman padişahın dağlar bizindir.*"

Bin dokuz yüzlerden sonra önce dilde, az da olsa bir bilinçlenme başladı. Bu, Osmanlı diline karşıydı. Türkçeden bütün Arapça, Farsça sözcükler atılmaya çalışıldı. Ama yerine ne konulacaktı? Buna bir karşılık verecek kimse çıkmadı. Çıktıysa da, bu bir iki cılız sesi kimsecikler duymadı. 1908'den sonra, dilden Osmanlı sözcükleri atıldıkça dil cılızlaştı, bu dille yazan şairler, yazarlar da perişan oldular. Yazdıkları hiçbir şeye benzemedi. Osmanlı çağında ancak Rıza Tevfik gibi birkaç kişi Anadolu'nun kültürüne, o da salt bir bakış atabildiler. İş Mustafa Kemal Atatürke kadar geldi. Mustafa Kemal, Anadolu'nun diline, kültürüne bilinçle eğildi. Tarihine de öyle. Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu kuruldu. Büyük bir dil araştırması, büyük bir tarih araştırması başladı. Bu aşamada Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezleri gibi aşırılıklar da ortaya çıktı. Bunlar gelip geçti. Ortada ciddi dil araştırmaları, tarih araştırmaları kaldı. Bu arada büyük *Tarama* ve *Derleme* sözlükleri ortaya çıktı. İlginç tarih araştırmaları yayımlandı. Türküler, masallar, destanlar, şiirler derlendi, yayımlandı. Prof. Pertev Naili Boratavın başkanlığında, Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde bir folklor kürsüsü kuruldu, bilimsel çalışmalara başlandı. Prof. Fuat Köprülüye ilginç folklor ve tarih çalışmalarını sürdürüyordu. Bütün ülkede dilin, halk sanatlarının önemi üstünde yıllarca yoğun duruldu. Buna bir dil, buna bir kültür seferberliği diyebiliriz.

Bu seferberlikten sonra ne çıkacaktı? Radyolarda, Batı müziğinin yanında, gerçek halk müziğine çok yer verildi. Çok sayıda ozanlar ortaya çıktı. Aşık Veysel, Ruhi Su gibi ustalar halkın sevgilisi oldular. Batı müziğinde ustalar yetişti. "Beşler", Cumhuriyetin ilk kompozitörleri oldular. Bunlar birçok yapıtlarını halk müziği temalarına dayandırdılar.

Kültürde en önemli gelişme Nâzım Hikmetin ortaya çıkmasıyla gerçekleşti.

Nâzım Hikmet, İstanbullu saygın bir ailedendi. Dedesi bir Mevlevi olan Nâzım Paşaydı. Şairdi. Anası Celile Hanım da böyle bir soydandı. Bir süre Pariste kalmıştı. Ressamdı. Nâzım Hikmet o çağın en iyi okullarından biri olan Mektebi Bahriyeye gitti. Fransızca öğrendi. Osmanlıca'yı, Arapça'yı, Farsça'yı aileden biliyordu. Dedesinden dolayı Doğu edebiyatı, şiiriyle ilişkisi oldu. Kurtuluş Savaşına katılmak için bir arkadaşıyla birlikte Ankaraya gitti. İlk olarak Anadolu halkıyla Kurtuluş Savaşı yıllarında Boluda öğretmenlik yaptı. Rusyada devrim olmuştu. Nâzım bu devrimi Almanyadan o günlerde Türkiye'ye dönen Türklerden öğrendi. Sovyetler Birliğine gitti. Orada Kutv Üniversitesine girdi. Yeni kurulan Sovyet yönetiminin coşkusu nu yaşadı. Halkçılıkta iyice bilinçlendi. Yenilikçi Sovyet şairleriyle, sanatlarıyla ilişkiler kurdu. Türkiye'ye döndüğünde bu sefer de Türkiye Cumhuriyetinin coşkusu nu yaşadı. Daha bu coşkuyu halkıyla paylaşmadan, sınırı geçer geçmez hapse atıldı. Bu ilk hapisaneydi. Hapisane Karadeniz kıyısında bir kasabadaydı. Birkaç ay yattıktan sonra İstanbul'a geldi. Hemen de kendisine bir edebiyat çevresi edildi. Şiire getirdiği yenilik ortalığı şaşırttı. Yalnız, ilk şiirlerini o yarı yarıya tükenmiş Osmanlı kalıntısı dille yazmak zorundaydı. Bu ilk yıllarında şiirlerinde Nâzımın dehasından herhangi bir ışık pek çıkmıyordu. Birkaç yıl İstanbul'da gazetelerde, dergilerde, yoğun bir sanat yaşamı oldu. Sonra da hapse atıldı. Bursa mahpusanesine götürüldü. Orada birkaç yıl kaldı. Bursa hapisanesinde yoğunlaşmasına Türk halkını yaşadı. Birçok Anadolu ilinden gelmiş köylüler, kasabalılar oradaydılar. Bu mahpuslar elbette maceraların insanıydılar. Büyük halk şiirleriyle, türkülerle, destanlarla orada karşılaştı. Anlatım biçimleri duydu. Bu anlatım biçimlerini,

sözcükleri, deyimleri kendisine kaynak yapmak için hazırlıklıydı. Hapisaneden çıktığında elinde *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı* vardı. Ve bu destan bir başyapıttı. Dili çok zengindi. Yer yer halk şiirine, destanların, masalların anlatım biçimlerine öykünüyordu. Gene de kendisine yeni bir biçim kurmuş, yeni bir anlatım türü bulmuştu. Bu halkçılık seferberliğinde birçok şair halk şiirine öykünmüş, bu şiiri, halkı, halk anlatım biçimlerini özümseyememiş, salt onlara öykünmüştü. Nasıl Batı öykünücülüğünden bir şey çıkmamışsa, halk öykünücülüğünden de dişe dokunur bir şey çıkmıyordu.

Sanırsam Nâzım Hikmet bu hapisten sonra birkaç yıl ancak dışarıda kalabildi. Onu gene hapse attılar. Bu sefer hapislik öyle üç beş yıl değil, yirmi yıldır. Nâzım Hikmet ilk hapisanesinden çok şey almıştı. Bu sefer onu Orta Anadolu hapisanelerine sürdüler. Bu sefer halk ilişkileri iyicene yoğunlaştı. İnsan manzaraları çoğaldı, genişledi, koca bir memleket oldu. Nâzım Hikmet, Anadolu halkının kültürüyle aşılaniyordu. Gittikçe de dille, anlatım biçimleriyle zenginleşiyordu. İşte hapisanelerde Nâzım Hikmetin büyük bir macerası böyle başladı. Anadolu halkının zengin dilini, zengin anlatım biçimlerini özümsemişti. Böylece de zengin bir şiir dili, zengin şiir biçimleri yarattı. Yenilikçi ulusal edebiyatımızın yaratıcısı oldu. Daha önceleri Puşkin, büyük Rus şiirine, büyük Rus romanına tıpkı Nâzım Hikmet gibi bir yol açmıştı. Puşkin bozkırın zengin Rus destan, masal, türkü dilinden, zengin anlatım biçimlerinden kendi özgün şiirini yaratmış, büyük Rus edebiyatına bir yol açıcı olmuştu. Arkadaşı Gogol de romanda onun şiirde yaptığını yapmış, özümlediği Rus halk dilinden zengin bir roman dili, biçimi yaratmıştı. Rusyaya da Batı romanı, bizim gibi çok geç girmişti. Yalnız, Puşkinin dehası gerçek yaratım yolunu bulmuş, halkın binlerce yıl destanlarla, masallarla, türkülerle, ağıtlarla zenginleştirdiği biçimleri, dili kendine kaynak yapmıştı. Roman yeniydi ya, anlatım biçimleri Rus dilinde yeni değildi. Gogolün arkasından Tolstoylar, Dostoyevskiler, Çehovlar, Gorkiler daha bir sürü şair, yazar geldi. Ve bunlar dünya edebiyatını zenginleştirdiler. Yani yerelden evrensele gittiler.

Bizde de Nâzım Hikmetin açtığı yoldan yenilikçi edebiyatçılarımız yürüdü. Sabahattin Ali, Sait Faik özgün hikayelerini yarattılar. Orhan Kemal, Fakir Baykurt, daha başkaları geldi arkadan. Sait Faikle Sabahattin Ali derinlemesine Anadolu kökenli olmamakla birlikte halktan yanaydılar, öyle bir bilinçleri gelişmişti. Sait Faik hep halkın içinde bir insandı ve çalışan insana hayrandı. Halkla birlikte olmak, onları yaşamak onu mutlu ediyordu. Özünde de Sait Faik kasabalı bir kökten geliyordu. Dilinin zenginliğini gelirken kasabasından getirmiş, İstanbul'da da balıkçıların insan manzaralarına katılmıştı. Sabahattin Ali'ye gelince, o da kasabalıydı. Anadolu'yu o da yoğunlamasına yaşamış, hapisanelere girmişti. Bunların arkasından köy kökenliler geldi. Bunlar işin içindeydiler. Anaları babaları emekçilerdi. Anadolu'nun maceralarını yaşamışlardı. Dil zenginlikleri tamamdı. Yazmaya koyuldular.

Bundan sonra halk dilinin zenginliği, destanların, masalların, türkülerin anlatım, deyiş biçimleri şehirde doğmuş büyümüş yazarları da etkiledi. Artık şehirler de birer Anadolu olmuştu. Anadolu'dan şehirlere, kasabalara yoğun akınlar başlamıştı. Bunların dili ister istemez şehirdekilerin dilini, yazış biçimlerini etkileyecekti. Bizim edebiyatımız da böylelikle yerelden evrensele doğru açılacaktı. Nâzım Hikmetin öncülüğünde. Bundan sonra romanımız şiirimiz onu izleyecek, dünya şiirine katkıları olacak bir şiirimiz, hikayemiz, romanımız ortaya çıkacaktı.

Şimdi bunu burada söylemeden geçmek büyük yanılgılara sebep olabilir. *Yerelden evrensele geçmek salt yerel kültürün gücüyle olmaz.* Yukarıda tarih boyunca kültürlerin birbirlerini beslediklerinden, birbirlerini zenginleştirdiklerinden söz ettik. Şimdi söyleyeceğim bu değil. *Ana kültür, yerel kültür öz olmakla birlikte, bir sanatçı, bir bilim adamı için yeterli değil. İlk olarak insanlığın bin yıllardan bu yana ortak kültürü var.* Bu birikime hiçbir çağda hiçbir kimse, yaratıcılığını sürdürebilecekse, bu ortak kültüre sırtını dönemez. *Gılgamışa, İlyadaya, Manasa,* dünya klasiklerine, Batıdan olsun, Doğudan olsun, sırtını dönemez. Örneğin bir Türk romancısı için Köroğlu, Dede Korkut anlatımları ne kadar başvurulacak bir kaynaksa Tolstoy'un *Savaş ve Barışı* da öylesine

başvurulacak bir kaynaktır. Faulkner'sız, günümüzde sağlıklı bir roman yaratılabilir mi? Kendi ülkemizin geçmiş ustaları ne kadar ustamızsa da, dünyamızın ustaları da öylesine ustamız olmazsa olmaz.

Yukarıda da sözünü ettim ya, bir insan gökten düşmez. Onun kişiliğini koşulları oluşturur. Bu kişilik onun yaratıcılığını sağlar. İşte, yerelden evrensele yaratıcılık böyle korunarak gidilir. Bir gün bir konferansta, New Yorkta bana sormuşlardı: "Sen hep boyuna Çukurovayı mı yazacaksın?" Çok şaşırmıştım bu soruya. Şöyle karşılık verdiğimi anımsıyorum: "Yalnız ben mi yazıyorum sanıyorsunuz Çukurovayı, Tolstoy da, Balzac da, Kafka da, Joyce da, Stendhal de, Faulkner da Çukurovayı yazdılar."

Bir kişi kendinden, kendi koşullarından, doğduğu topraktan, altında yaşadığı gökyüzünden, yaşadığı ilişkilerden, zenginleştiği dil-den, en küçük ayrıntılardan nasıl sıyrılır da bir başkası olabilir? Olabilse de niçin?

Yabancılaşma üstüne burada bilimsel bir konuşma yapacak değilim. Günümüzde işler çok kötüye gidiyor. Yabancılaşma elbette bir zorunluktur. Ve bu macera insan insan oldukça sürüp gidecektir. Yalnız insanoğlunun doğal gelişmesi sürdükçe, insan ne kadar yabancılaşırsa yabancılaşsın, bu yabancılaşma onu insanlıktan çıkaramayacaktır. İnsanoğlu hep gelişecektir. Yaratıcılığını yitirdi dediğimiz yerde, ondan büyük dallarla yaratıcılık ışınları sürecektir. Yalnızca günümüzde insanlık değerlerini, yaratıcılığını yitirmenin eşliğinde. İnsanlık sürü haline getiriliyor.

Yukarıda söylediğim gibi silahlı emperyalizm, ülkelerde salt kendi işine yarayacak bir aydın tabakasını yetiştirmek için çaba harcıyordu. Bundan gerisine, halkın kültürünün etkilenmesine hiçbir gerek duymuyordu. Zaten halkı etkilemek de o çağ için çok güçtü, dahası da olanaksızdı. Bugün halkı etkilemek hem kolay, hem de kapitalistler için çok gerekli. Burada sözü çok uzatmak istemiyorum. Bu sorun insanlık için çok ilginç bir ekonomik sorun. Batı kapitalizmi endüstrisini o hale getirdi ki, ister istemez hep üretecek, durmadan satacak. Ne yaparlarsa yapsınlar, Batılılar, ürettikleri kadar tüketemiyorlar. Üretim daha çok oluyor, kendilerinin ihtiyaçlarını aşıyor. Bu se-

fer başka ülkeleri başka halkları etkilemek gerek. Ve elde de televizyon var, sinema, radyo, türlü iletişim araçları var. İstedikleri gibi dünya insanlığını etkileyebilir, ulusal kültürlerini yok edebilirler.

Ve böylece bir kültür olmayan tüketici kültürü oluşturdular. *Ortalık karman çorman. Bütün değerler aşınıyor, tükeniyor. Bu yele bu karın dayanma olanağı hemen hemen yok. Bu yalnız bizim gibi orta gelişmiş ülkelerin, azgelişmiş ülkelerin sorunu değil, Batılı dediğimiz üretici ülkelerin de sorunu. Onların insanları bizden daha çok sürüleşmeye doğru götürülüyorlar. İnsandaki, insanı insan yapan kişilik öldürülüyor.* Böylelikle de insan, yaratıcılığını gün geçtikçe yitiriyor. İnsanlığın yaratıcılığını yitirmesi, insanlığın sonu olacaktır. *Bugün yalnız, yaşadığımız doğa ölümle karşı karşıya değil, bizi var eden kültürümüz de, değerlerimiz de ölümle karşı karşıya.* Tüketiciler, bütün sınıfları, tabakaları etkiliyor, bütün değerlerini aşındırıyor, varsa da yoksa da tüketim. Her şey, Batıda olsun, dünyada olsun, tüketim üstüne. Bugün tüketmek neredeyse kutsal. Tüketemeyen insan, insan bile değil. Özellikle Batıda, bir otomobili iki yıl üst üste kullanan, adamdan bile sayılmıyor. Moda her gün değişiyor, yeni tüketim malları ortaya çıkıyor. *İnsanlık bir hurda çöplüğünün üstünde yabanıllar gibi bağıırıp çağırarak yabanın oyunlarını oynuyor.*

İnsanlığın üstünden silindir gibi geçen tüketim kutsanmasının önüne nasıl geçecek insanoğlu? İşte bütün sorun bu. Büyük düşünürlerden biri diyordu ki, er geç insanlık bu kapitalizmi yenecektir. İnsanlık tarihinde kapitalizmin ömrü, en az süreçlerden biri olacaktır. *Yalnız, onun açtığı yaraları insanlık kolay iyileştiremeyecektir.* Yok ettiği değerleri yerine getirmesi çok zor olacaktır. Yaratıcılığı elinden alınmış insan, nasıl yeni değerler yaratacaktır? Sözlerimin yanlış anlaşılmasını istemem, insan, değerlerini geliştirerek değiştirir. Ben yok edilen değerlerden söz ediyorum.

Öyleyse ne yapacağız? Önce bu tüketici kültürün, gücümüz yettiğinde, önüne geçmeye çalışacağız. Biliyorum kolay değil, bizim yanımda olan yanlar da var bu işte. Doğal, yerel, ulusal kültürler adına ne dersek diyelim, onu ne pahasına olursa olsun kişilerin içinden söküp atmak zor. Kişi bir yandan tü-

kenirken içinde bulunduğu doğa ilişkileri, insan ilişkileri, birikim ilişkileri az da olsa onu gene de yeniliyor. İnsanoğlu kendisini kolay tükettirmeyecek. Ben masalı tersine çeviriyorum. Devlin dokuz kellesini de kesseniz, yerine hiç olmazsa bir kelle çıkacaktır.

İnsanoğlu bu evrende kendini üretmiş ve yaratmış bir yaratıktır. Bütün değerlerini, varlığını, bilincini, her şeyini kendi yaratmıştır. En son, bir kıymık kalmış yaratıcılık gücünü devindirerek kendisini yeniden yaratamaz mı daha iyiye, daha güzelle gidemez mi?

21-23 Nisan 1992

“Ya Devlet Başı ya Kuzgun Leşe” Değil

Benimki belki de bir tuhaf inanç. Ben, hiçbir insanın, gözlerini kan bürümüş de olsa, işkenceci de olsa, yüzlerce insanın katili de olsa, Musa Anter gibilerine kıyabileceğine inanamazdım.

Musa Anteri yirmi üç yaşlarındayken tanıdım. Dostluğumuz o gün bugündür sürüyordu. Dünyaya hep iyilikle bakan bir kişiydi. En karanlık, en zalim günlerde bile o hep aydınlık, o hep umutlu, hep inançlı olurdu. En kötü insanda bile bir iyi yan arar, bulur, o insanı, o küçücük iyi yönüyle sevmeye, anlamaya çalışırdı. En koyu karanlıkların sonunda, en ucunda bir ışık arar, bulur, en yoğun karamsarlıkta bir umut parlatırdı.

O, çekmiş, acılar yaşamış, zulümler görmüş, zulme, acılara, aşağılanmalara yenilmemiş bir halktandı. Yenilmemişliğin, boyun eğmemişliğin aydınlığını, onurunu taşıyordu. Ermiş kişiliği, boyun eğmemişliğin büyük onur payından kaynaklanıyordu. Halkının kültürüne inanıyordu. Bu kültürün dünya kültürüne katkısı olacağına da inanıyordu. Hiçbir zaman ırkçı olmadı. Ulusalcılıkla ırkçılığı biribirine karıştırmadı. Hep sosyalist, hep demokrat kaldı. “Ape Musa...” Kürtler ona hep “Musa Amca,” derlerdi, yumuşak huylu bir kişiydi. En aykırı bir söze, bir davranışa hep yumuşaklıkla bakardı. Kimi zamanlarda, bu çok az olurdu, öfkesi yumuşaklığının derecesini aşardı. Düşüncelerine sonuna kadar, inatla bağlıydı. Etiyle kemiğiyle kendi kültürünün, kimliğinin yok olmasına karşıydı. Savaşımı sonuna kadar, eksilmeden, ölümüne kadar sürdü. Ölümü de işte bu

yüzden oldu. Ape Musa mutlu öldü. Savaşımının sonunu görmedi, ama ışığını gördü. Daha önce söyledim ya, onun huyuydu karanlıkların ardındaki, hem de yedi kat karanlığın ardındaki ışığı görmek.

Onu öldürenler, onu öldürtenler hiç iyi etmediler. Onu öldürenler, onu öldürtenler Türkiye'ye de kıydılar. Aynen Şırnakı basıp yerle bir edenler gibi. Göleyi kan gölüne çevirenler gibi. Doğu Anadolu'yu kan gölüne dönüştürenler gibi. Bunlar Türkiye'ye çok kötülük ediyorlar. Türkiye'nin kanına ekmek doğruyorlar. Türkiye yirmi bin nüfuslu bir ilini basamamalıydı. Bu, ülkeler zapteden, milyonlarca insanı öldüren kanlı diktatörlerin işinin tıpkısı bir iştir. Türkiye bu yola sokulmamalıydı. Yirmi birinci yüzyıla girerken bu kara leke alınımıza sürülmemeliydi. Bu çağda işte insanlık böylesi insanlık dışı davranışları kabul edemez, hiçbir zaman da bağışlamaz.

Türkiye ve insanlık, Musa Anter gibi barış güvercinlerinin de ölümünü bağışlamaz. Çünkü, bu kadar zulmü yaptıktan, bu kadar kan döktükten sonra nasıl biribiriyle bağdaşır? Amanın daha yol yakinken, amanın daha her şey bitmemişken, Musa Anterlerin kanlarının hatırı için, bin yıllık kardeşliğin sevgisi uğruna, gelecekteki kardeşliğin güzelliği umuduna bu işe son verelim. O kadar zor bir iş değil, Türk-Kürt anlaşması. Böylesine, bu işi zora sokan, Türk halkını da, Kürt halkını da yetmiş yıldır inleyen kadim baskıcılıktır. Bugünlerde de başımıza bu belayı açanlar, bu gözü dönmüş baskıcıların kalıntılarıdır.

Anadolu toprağı hoşgörünün, kardeşliğin, çeşitli öğelerin kaynaştığı, demokrasinin boy atabileceği biter bir topraktır. Ahmaklık yapıp da bu toprağın kültürlerine, hoşgörüsüne kıymayalım.

Kürtler ne istiyorlar, diye hep soruyorlar. Ben bunu iyi biliyorum. Musa Anterler ne istiyor, Kürt halkları ne istiyor biliyorum. Artık bu çağda çok şey istemiyorlar. Dillerini istiyorlar. Kimileri diyor ki, işte dillerini konuşuyorlar ya! Konuşuyor!.. O konuşmayı da şanlı generaller yasaklamışlardı ya! Şanlı ve vatansever generaller...

Dil istemek, konuşabilmek değildir. Bir topluluğun bir dili olması, salt konuşmakla olmaz. O dilin sözlü ya da yazılı ede-

biyatı olur. Bütün Osmanlı çağından Cumhuriyete kadar Kürt dilinin hem sözlü, hem yazılı edebiyatı olmuştur. Bir topluluğun dilinin olabilmesi için, o dilin okulları olması gerektir. İlkokuldan üniversiteye kadar. Akademileri, enstitüleri olması gerektir. Dil kurumları olması gerektir.

Kürtlere gelince, geçmişinde gelişmiş, dahiler yetiştirmiş bir yazılı edebiyatı var. Dünyaca ünlü şairler var. 16. yüzyılın büyük şairi Ahmed Hani bunlardan biridir. Sonra 12. yüzyılın büyük divan şairi –bunlar şiirlerini hep Kürtçe yazmışlardı– Melle Cizrevi, Fagiy Deyyar... Fagiy Deyyar, bütün ömrü boyunca şiirlerini hep kuşlara adanmış, kuşlar üstüne şiir söylemiştir. Bütün bu andığım şairlerin türbeleri, Doğu Anadolu'da, evliya, peygamber türbeleri gibi ziyaret edilir. Her yıl bu türbeleri yüz binlerce kişi ziyaret eder, kurban keserler.

Kürtlerin sözlü edebiyatları da çok zengindir. Homerik epopeler dünyada iki ulusta yaşıyor daha: Biri Kürtlerde, öteki Kırgızlarda. Sonra Kürt türküleri, ağıtları, halay türküleri, masalları, hikayeleri... Kürtlerin folklorları da Türk folkloru kadar zengindir.

Dünya bin çiçekli bir kültür bahçesidir. Her çiçek bir renk, bir çeşitlilik, bir koku taşır. O bin çiçekten biri eksik olursa insanlık kültürü bir renk, bir koku yitirir. Yüz tane yitirirse, insanlık kültürü fakirleşir. Emperyalizme kadar kültürler hep birbirlerini beslemiş, birbirlerinin gelişmesine, zenginleşmesine yardımcı olmuştur.

Yetmiş yıldır Kürt kültürüne, diline izin verilseydi, bu iki kültür, aynı toprakta geliştikleri için, aynı havayı soluduklarından dolayı birbirlerini besler, geliştirmezler miydi? Anadolu, özgül kültürlerin vatanı olmaz mıydı? Kürt kültürü yetmiş yıl içinde belki de insanlığa bir Nâzım Hikmet, Sait Faik, bir Orhan Veli, bir Ahmed Arif, bir Melih Cevdet, bir Fethi Naci sunabilirdi. Böylesine bir kültür Anadolu için kötü bir şey mi olurdu? "Türkler, Mustafa Kemal Atatürkün dışında, ulusal Türk kültürüne, diline gereken önemi verdiler mi?" Yetmiş yıllık baskı, Türk kültürünün üstünden de silindir gibi geçti ya, ezemedi. Kürtlerin dilini, kültürünü yasakladığı gibi, Türklerin halk kültürünü yasaklamak başkının elinden gelmedi de, onun için.

Sanırım dünyada Kürt halkıyla Türk halkı gibi iç içe geçmiş, etle tırnak olmuş, bin yıldır kardeşçe yaşayan iki halk daha yoktur. Öyleyse bu kavga, dövüş ne?

Bu, bir demokrasi sorunudur, başka hiçbir şey değil. Biraz da bu bir ırkçılık sorunudur. Bir bağınazlık, bir bugünkü dünyayı kavrayamama sorunudur.

Kürtler, insani haklarını istiyor. Dilini istiyor, kültürünü istiyor. Bir de hükümetlerin Batıya verdiği ekonomik önemin onda birini de Doğuya vermesini istiyor. Çünkü, diyor Kürtler, burası da vatan toprağıdır. İyice anlaşıldı mı, Kürtlerin bu dedikleri, vatansever kardeşler? Kulağınız duyuyor mu, Kürtler bu vatani bölmek istemiyorlar, bu da, bu da iyice anlaşıldı mı?

Kulağımıza küpe olmasını istediğim aşağıdaki sözleri herkesin bilmesini istiyorum: Yirmi birinci yüzyıla, insanlık daha bilinçlenerek giriyor. İnsanlık, dünyanın binbir renkli bir çiçek bahçesi olduğunun bilincine vardı. Türlü kültürlerin yok edilmesine karşı bu bilinç de örgütleniyor. Doğamızı korumanın yaşamımızın birinci koşulu olduğu bilincine nasıl varmışsa insanlık, kültürleri korumanın da aynı olduğunun bilincine çoktan vardı ve savaşım veriyor.

Bundan sonra insanlık hiçbir dilin, kültürün yok edilmesine izin vermeyecektir. Bugün insanlık ya şöyle ya da böyle ezilmekte olan yaralanmış Kürt kültürünün yanındadır, savaşımını vermektedir. Bu savaşım daha büyüyecektir. İnsanlık, çiçeklerinin, kendini var edenlerin har vurulup harman savrulmasına izin vermeyecektir. Bu inatçı dövüşünde de insanlığın önüne geçecek hiçbir güç olmayacaktır.

Bir şey daha sormak istiyorum: Şu Kürtlerin dilini versek, kültürünün gelişmesine yardımcı olsak ne zararımız olur? Bütün Osmanlı çağında ne zararımız olmuş ki!.. Bundan kültürümüzün çıkarı olur, diyorum.

Bir de Apo sorunu var. Apo ateş kesmedikçe biz Kürtlere demokratik hak vermeyiz. Böyle bir düşünceye, mantığa kargalar değil, serçeler bile güler. Apoyla bizim demokrasimizin ne ilgisi var? Kürtlerin kültürel, insani haklarını istiyor diye mi? Bilmiyorsunuz, biz dünyadaki, aşağı yukarı bütün insan hakla-

rı anlaşmalarınızı imzalamış bir ülkeyiz. Orada bir Apo maddesi var mı? Yarabbi ne mantıksızlık.

Bir de Kürtlere insan haklarını verirsek sonunda bağımsızlık isterler, deniyor. Şimdi Kürtlere insani haklarını vermeden isteyemezler mi? Üstelik de insanlık karşısında haklı çıkmazlar mı? Büyük insanlık onların yanında dövüşmez mi?

Hani Kürt realitesini tanıdık mı? Tanımak böyle mi olur? Ülke kan gölüne dönüştürülerek mi olur? Ülke bir işkencehaneye, zulümhaneye çevrilerek mi tanınır Kürt gerçeği?

Bu kan gölünü kurutmak zorundayız, kaynağını keserek...

Nasıl mı? Masaya oturarak. Kiminle mi? Kürtlerle. Hangi Kürtlerle mi? O, kolay bir teknik sorun. Herkesle, bölgelerden seçilen temsilcilerle... Ne bileyim ben, on beş milyonluk güçlü, sağlıklı bir kitleyi temsil edecek kişileri bu ülkede her zaman bulabiliriz, hem de yakınımızda. Bakın size söyleyim: Musa Anter öldürülmemiş olsaydı, söylediğim barış işi daha kolaylaşmış olurdu. Barış masasında onun vicdanı hem Türk, hem Kürt halkını temsil edebilirdi.

Gazeteci arkadaşların dedikleri gibi, hükümetin korumasındaki bir örgüt öldürmezse eğer, Kürtlerle Türkleri barıştıracak daha birtakım insanlar var Türkiyede. Elimizi çabuk tutarsak iyi olacak.

Gün geçtikçe bu anlamsız, bu pis savaş bize çoğa mal oluyor.

Bu gerilla savaşı, deneyler bize gösterdi ki, yani dünyadaki deneyler, kolay bitmiyor. Bitmeyecek de... Bir de jenosid var, bir kısım akli evvellerin önerdikleri gibi, yani Cudi dağında ot birtirmeyeceklerini söyleyenlerin söyledikleri gibi, Şırnakın bir başlangıç olduğunu söyleyenlerin davrandıkları gibi.

On beş milyon Kürdün hepsini öldürme olanağı yok. On beş milyon Kürdü insan haklarından vazgeçirme olanağı da yok. Kendi kimliklerini isteyen, buna kelle koymuş insanı hiçbir biçimde, herhangi bir korkuyla, zulümle, ölümle sindiremez, isteklerinden vazgeçiremezsin.

Kardeşler, vatanseverler, solcular, sağcılar, şucular, bucular, gözlerinizi seveyim, başımıza yetmiş yıllık kötü yönetimler açtı bu belayı. İşler çok kötüye gidiyor. Başımıza geleceği, birkaç yıl

içinde başımıza geleceği söylesem, tehdit ettiğimi söyleyecek bazı kötü niyetli ağız karalar çıkacaktır.

Gelin kardeşler hep bir olalım. Kürtler eninde sonunda elimizden alacakları, ya da bizim severek vermemiz gereken haklarını istiyorlar. Kardeşlerimizi, daha uzun bir süre bu haktan mahrum etmeyelim. Yazık. Onlar bizim bin yıllık kardeşimiz, değil mi?

Bakın, yirmi birinci yüzyıla bu kanlı ellerle girmeyelim. Yirmi birinci yüzyıla, kardeşleri biribirine öldürterek girmeyelim. Yirmi birinci yüzyıla, alnımızda kardeş kanının kapkara lekesiyle girmeyelim. İnsanlık karşısında boynumuz bükük olmasın. Yirmi birinci yüzyılda insanlık, insan hakları, insan kültürü üstüne daha çok titreyecek. Artık dünya çok küçüldü. Burada aşağıladığın, zulmettiğin, haklarından mahrum ettiğin kişilerin haklarını, dünyanın öbür ucundan sana soruyorlar.

Bu çağda demokrasiyle yönetilmek, bir ülkenin en büyük onurudur. On beş milyon insanın, insani haklarını veremezsen, demokrasiyi nasıl gerçekleştirebilirsin?

Artık insanlık, "Ya devlet başa ya kuzgun leşe," demiyor, diyemiyor, dedirtmiyorlar.

Gerçekten biz ülkemizi Musa Anter kadar sevebiliyor muyuz? Ya demokrasiyi?

Bu çıkmazdan kurtulacağız. Çünkü ben bu ülkenin Musa Anterlerine çok güveniyorum. Türk olsun, Kürt olsun, kim olursa olsun; yaşasın Musa Anterler, Ape Musalar.

26-27 Eylül 1992

1946'da tek partili düzenden çoğulcu demokrasiye geçtik. Demokrat Parti kuruldu. Ardından da başka partiler. Demokrat Partiyi kuranlar tek partili düzenin adamlarıydı ve içlerinde Cumhuriyeti kuranlardan da birçok kişi vardı. Bunlar tek parti devrinde gıklarını çıkarmamışlar, en küçük bir savaşımlı vermemişlerdi. Tek parti devrinin bütün baskılarına ön saflarda katılmışlar, Türkiyenin halklarına kan kusturmuşlardı. Bunlar 1946'dan 1950'ye kadar, yönetimi ele geçirmek için tek parti devri için öylesine konuşmuşlardı ki, sanki bin kat ağırlıklı bir cehennemde yaşamıştık. Söylediklerinin hemen hepsini de halk yaşamıştı. Onlar diyordu ki, ey halk, bu tek parti, tek şef yönetimi seni aç koydu, seni çıplak bıraktı. Hastasın doktor yüzü görmedin, sıtmalısın sıtmadan sapır sapır döküldün. Anadolu bir çocuk mezarlığı oldu. Vergiler, angaryalar, hele de yol vergisi senin kanını kuruttu. Aç kaldığında da yabanotlarından başka yiyeceğin olmadı. Şeker yüzü görmedin. Kimi Demokrat Partililer, ellerinde şeker küpleri halka gösteriyorlar, kürsülerden, bunun adı nedir, diye alan alan, kasaba kasaba halka şeker gösteriyorlardı. Daha da korkunç yoksulluk tabloları çiziyorlardı. Gene alanlarda, kasaba kasaba, il il, köy köy dolaşarak bağırıyorlardı: Candarma işkencesi görmemiş, dayağı yememiş, angaryaya gitmemiş, yol parasından hapse girmemiş köylü var mıdır, diye soruyorlardı. Ben bütün bunların içinde yaşadım. Ve Demokrat Partililer doğruyu söylüyorlardı. Ve Demokrat Partililer öyle bir düzen getireceklerdi ki ülke, kurtla kuzu

birlikte yayılacaktı. Aç insan, doktorsuz insan kalmayacaktı. İşkence, zulüm kalkacaktı. Onların söyledikleri zulüm dünyasını, getirecekleri cenneti anlatmaya insanın gücü, dili yetmezdi.

İşte böylece yönetime geldiler. Yönetime geldikleri bir iki yıl Türkiye biraz soluk aldı. Sonra da her şey eski tas eski hamam oldu. Giderek yönetim daha da ceberutlaştı. Meclis kararı olmadan Koreye insanlık özgürlüğü için asker gönderildi. Gidenler, altı bine yakın asker, geriye dönmedi. Demokrasi perdesi arkasında gene zulüm düzeni yerli yerine oturdu. O perdenin arkasında aklın havsalanının alamayacağı kadar insan hakları çiğnendi. Tahkikat Komisyonu, arkasından da 27 Mayıs Hükümet Darbesi geldi çattı. Halkımız demokrasi kurulacak, diye bir sevindi, bir sevindi, derken iki arkadaşıyla Başbakan Menderes asıldı. Bu, dünyanın kabul edemeyeceği bir tutumdur. Bu sıralarda da soğuk savaş günleri başlamıştı ve savaş gittikçe yoğunlaşıyordu. Ve Türkiye bu savaşta Batı dünyasının Sovyetler Birliğine karşı kalkanı olmuş, atom bombasının atılacağı ilk ülke derekesine düşürülmüştü.

Demokrat Parti gerçek demokrat parti olabilseydi, demokratik kurumlara izin verse, o kurumlar güçlenseydi darbeye gerek kalmaz, darbe heveslilerinin de hevesleri kursaklarında kalırdı. Dünya demokrasilerini ayakta tutan, demokrat kurumlar ve insan haklarına saygıdır. Bizim yöneticiler, demokratik kurumlar yerine en ağır baskı düzenlerini sürdürür, evrensel insan haklarını, demokrasi perdesi arkasında çiğner, yerle bir ederken, dünyanın bunu görmediğini sanıyorlardı, sanıyorlar, bütün insan hakları bildirgelerine imzalarını basıyorlardı.

Sonunda bugüne kadar geldik. Soğuk savaş bitti. Sovyetler kabuk değiştirdi, demokrat dünyaya teslim oldu. Böylelikle de öküz ölünce ortaklık bozuldu. İletişim de o kadar gelişti ki, dünya bir köy oldu.

Türkiye ne yaptı yetmiş yıldır, bütün hakları Türk halkından da daha çok ellerinden alınmış olan Kürtler, çok yumuşak da olsa, direnişe geçti Türk halkından önce. Ve birtakım Kürt gençleri dağlara çıktı. Dağlardaki Kürtlerle ordu çarpışmaya başladı. Sonunda durum öylesine azıttı ki, sivil Kürt halkının üstüne yürütüldü ordu. Bir general, "Bana hükümet izin versin

doğuda taş üstünde taş koymam, o topraklarda ot bile bitirmem," dedi. Ordunun başgenerali de, "Balığı yakalamak için suyu kurutmak gerek," fetvasını verdi. Suyu kurutmanın ne demek olduğunu bütün dünya biliyordu. Dünyanın gözleri önünde büyük bir trajedi oynanmaya başladı. İki bin köy yakıldı, iki buçuk üç milyon insan topraklarından sürüldü. Bunlar, büyük şehirleri gecekonduyla doldurdular. Aç çıplak, hasta bir insan kitlesi oluştu. Demokrat aydınlar, Türkiye'nin bölünmemesini isteyenler, aman etmeyin eylemeyin suyu kurutmakla hiçbir şey elde edemeyiz, dediler. Bunu diyenleri de suyu kurutmak isteyenler hapsedtiler. Oynanmak istenen trajedinin perdesi, ister istemez kalktı, trajedi artık insanların gözleri önünde güpegündüz oynanmaya başladı. Ve yüzyıl tarihinin büyük zulümlerinden biri, yirmi birinci yüzyıla, yani adı şimdiden konmuş *İnsan Hakları Yüzyılına* girilirken ülkemizde oluştu.

Bu olayları insanlık hiçbir zaman bağışlayamayacaktır. Bunca zulüm niçin yapıldı? Ülkemizin birlik ve bütünlüğünü korumak için! Bu çok yanlış. Ülkenin birlik ve bütünlüğü böyle yollarla korunamaz, olsa olsa ancak ülke bölünürdü. Yöneticiler durumu daha anlamış gözüküyorlar. Korkunç savaşlarını sürdürüyorlar.

15 milyondan daha fazla bir kitleyi bu hale getirdikten, daha doğrusu düşürdükten sonra, iki halkı bu kadar biribirine düşman ettikten sonra, sen arkadaş, iki halkı nasıl bir arada tutabilirsin? Sen ırkçılığa varan bir milliyetçiliği azgınlıştırırsan, karşıdakiler de insan, onlar da sana karşı, en azından içlerinde kin beslerler, öç alma duygularını geliştirirler. Bütün Kürtlerin kökünü kurutmaya olanak var mı? Bunun epeyce zor olduğu anlaşılıyor! Olsa bile elimize ne geçecek ki... İnsanların yüreğine kin ve öç tohumlarını ekmek hiçbir ülkeye hayretmez. Onun için bu çağda insanlar, yönetimler hep barışçı yollar ararlar. Hele bin yıldır kardeş kardeş yaşamış iki halkı demokrasiyle yönetmek, onların kardeşliğini pekiştirmek çok kolaydır. Kürtler Türkiye'yi bölerek yeni bir devlet kurmak isteyemezler. Bu hem çok zordur, hem de işlerine gelmez. Eski ve sağlam bir kültürü olan Kürt halkının, çıkarlarını bilecek kadar bilinçlendiği bir gerçektir.

Karanlık güçler baskılarla basını da, bir kısım aydınları da çok yazık ki yanlarına aldılar. Basınımız zaten başlangıcından bu yana ahım şahım bir basın olamamıştı hiçbir zaman. Hiçbir zaman gerçek bir özgürlük yaşamamış, hep devletin, hükümetlerin emrinde olmuştur. Bugünlerde de suyu kurutanların iyicene buyruğuna girmiştir. Tarihi boyunca baskılar altında sıkışan basın da kendisine başka çıkış yolları aramıştır. Basını bir oyuncak durumuna düşüren yöneticiler de buna hep sevinmişlerdir. Basınsız ülkeyi yönetmek ne de kolay demişlerdir. Dikensiz gül bahçesi o bizim zavallı basınımızın diline pelesenk olmuştur.

Ben birkaç yıl önce *Cumhuriyet* gazetesinde "Ko Desinler Kel Alinin Bağı Var" başlığı altında bir yazı yazmıştım. Ko desinler Türkiye'nin gazeteciliği var. Ko desinler Türkiye'nin basını var!

Türkiye'nin basını önce bütün düşüncelere sırtını döndü. Belki de bu bir zorunluktuk. Gazeteleri çıkaranların çoğu kapı kullarıydı. Kapı kulu bile olmasalar ne yapabilirlerdi? Cumhuriyetin ilk yıllarında devlete azıcık yan bakanlar bile soluğu İstiklal Mahkemelerinde aldılar ve oradan canlarını zor kurtardılar. Sonra da yalvar yakar bağışlandılar. Bir ikisi de yurtdışına kaçarak tatlı canlarını zor kurtardılar.

Demokrat Parti çağı gazeteciler için bir hapisaneler çağı oldu. Türkiye'nin büyük gazetecisi Hüseyin Cahit bile hapisane hücrelerinde seksen yaşını bulmuşken süründürüldü. Bugüne kadar basın şöyle bir doyasıya özgürlük yüzü göremedi. Hep baskı, hep baskı, hep satın alma... Yazarları, gazetecileri, gazeteleri satın alma o batan Osmanlıdan kalma bir gelenektir. Daha da yoğunlaşarak sürüyor.

Düşünceyle uğraşmak, düşünceye önem vermek her insanın başını baskıcı düzenlerde belaya sokuyordu. Öyleyse bunun çaresi neydi, onun da çaresi kolaylıkla bulundu. Nasrettin Hoca'nın hindisini bile gazetelerden kapı dışarı etmek. Öyle de ettiler. Kayserililer gibi bir anda gazeteleri boyadılar. O boyaların üstüne birtakım yazılar da yazdılar. Bunlar haberlerdi. Doğru yanlış hiç fark etmiyordu. Her devirde bir iki gazete her şeyi göze alarak bunların dışında kalma ferasetini gösterebiliyordu. Onların da başına gelenler... *Tan* gazetesi gibi.

Gazeteleri satmak da gerekti. Para kazanacaklardı ya. Yakınlarda genç bir gazeteci arkadaşın söylediği gibi, artık gazetecilik bir ticari işti. Ticari iş olunca gazetecilik, halk neyi istiyorsa o olacaktı. Çıplak kadınlara taktılar. Gazeteler çıplak kadın resimleriyle doldu taştı. Ulusumuz yarı çıplak kadınlara doydukça kadınları biraz daha soydular, her gün biraz daha. Önce kalçaları fora ettiler. Aman allah, öylesine kalçalar sergilendi ki gazetelerimizde, renk renk, yıldız yıldız, dünyanın parmağı ağzında kalır. Binbir çeşit kalçaya da millet doydular. Sonra üstsüz modası aldı yürüdü. Gazetelerimiz bastılar da bastılar. Amanın şu insanoğlunun dışısında de ne kadar çok, biçim biçim memeler varmış. Millet buna da doydular derken, arkasından da altsizlar çıktı. Hele televizyonlarımız, hele televizyonlarımız, dünya rekoru kırdılar. Her televizyon bir kadın pazarı oldu çıktı. Göbek atanlar mı, cırılçıplak seks yapanlar mı, şiddet mi, ne ararsan bulursun, insan değerlerini hiçe sayan, yok eden...

Sonra Kürt savaşı başladı. Gazetelerimiz silahlarıyla birlikte ele geçirilmiş, toprağa uzatılmış PKK ölüleriyle doldu taştı. Bir ara gazeteler, televizyonlar insan mezbahasına dönüşüverdi. PKK'lılarca öldürülmüş asker ölüleri de bir başkaydı! Marşlar, ağıtlar, çığlıklar, kin kasmalar, öç alma yeminleri... Bereket versin iki kardeş halk bu kışkırtmalara kapılmadılar, da yakayı bir iç savaştan kurtardık; daha kurtardıkça.

Artık basın, devletin buyruğuna geçmiş, birtakım gazeteciler, milliyetçiliğiyle büyük ün salmış birtakım milletvekillerinden de, parti başkanlarından da daha çok, suyu kurutmasıyla ün salmış generali bile geçtiler. Bu vatan artık onlardan sorulur oldu. Onlara karşı koyanlar, kardeş savaşını istemeyenler, bu kirli, dünyanın en pis savaşının durdurulmasını isteyenler bu gazetecilerce derakap vatan haini ilan edildiler. Ama dedikodular aldı yürüdü. Bu gazeteciler ulufe alıyorlardı. Gazeteler devletten teşvik ve yardım alıyorlardı.

Gazeteler gazetecilerin, ne kadar gazeteci kalmışsa, ellerinden çıkıyor, holding sahiplerinin eline geçiyordu. O bilinen gazetecilik kavramı silinmiş gitmişti.

Millet çıplak kadına da doyar gibi oldu sonunda. Millet, psikolojik propaganda adına yan yana yatırılmış ölülerden

de bıktı. Milliyetçi damar artık bundan ötesini götüremezdi. Ölüler gavur ölüleri olsaydı, hamiyeti vatan için yutulurdu, bu ölüler ne kadar Kürt olsalar da vatandaşılar, bin yıllık kardeşiler.

Gazetelere çıplak kadın, korkunç cinayet haberleri yetmedi, silahlı, yan yana uzatılmış ölümler yetmedi. Eeeee, ne yapsındı şimdi gazetelerimiz, onlar da promosyona sarıldılar. Neler neler vermediler bir gazete alana. Evler, otomobiller, dış macunları, ayakkabı boyaları, ha yoksa ayakkabı boyası vermediler mi? Ne bileyim ben vermedikleri şey kalmadı da... Uzatmayayım, daha geçenlerde bir gazete deterjan bile verdi. Bu kadar kiri bu kadarcık deterjanın arıtamayacağını bilemediler. Ne yazık ki, ne yazık bilemediler, deterjan küçüktü.

Bugün uygar dünyada artık gazeteler patronların elinde değil, gazetecilerin ve okuyucuların elindedir. Bir patron bir gazeteyi satın alsa bile paşa gönlünce o gazetenin ilkelerini değiştiremez. Çoğu patron, özden gazeteci değilse ancak parasına, kazancına karışır. Bunların dışında etkisi çok azdır. Ne bileyim ben, biz böyle okuduk, Batılı gazeteci arkadaşlarımız bize böyle anlattılar. Belki de bize gönüllerini anlattılar. Gelecekteki gazeteciliğin nasıl olması gerektiğini anlattılar.

Yalnız, şunu iyice biliyorum ki, Türkiye'nin basınını incelemiş birtakım bilim adamları da söylüyorlar ki... Türk gazeteciliği dünyada görülmemiş bir olaydır. Çok yakınlarda dünyanın bütün gazetecilik okullarında, üniversitelerinde bir ders okutulacaktır. Bugünkü Türkiye Basını. Ve bu insanlık macerasını, olayını öğretmenler, gerçek bir basın nasıl olmamalıdır, diye okutacaklardır. Dünyada basın nasıl olmamalıdır bizim basından başka sanırım uygun bir basın daha bulanamaz. Afrika basını mı? Haydi canım siz de oradan, garibanlar zaten çırılçıplak, ne yapsınlar çıplak kadın resmini? Beyaz kadın onları ilgilendirir mi? Etmeyin eylemeyin, o renk renk basan makinaları nereden bulsunlar? Söyleyin nereden bulacaklar?

Basınımız da, yazınımız da, hani eskiden bir güç vardı, ona zinde güç, en ilerici güç diyorduk, bir kısım aydın o güce umut bağlamıştı, o güç de, bürokrasi de, işadamları, diyorlar, onlar da Türkiye'nin demokratikleşmesi için ülkemize yardım edeme-

diler. Halkımız da, demokrasiye, özgürlüğe susamış, bilinçlenme olanağı elinden alınmış halkımız da yardım edemedi.

Karanlık bir duvarın önüne geldik başımızı son hızla vurduk. İnsanlık içinde ulusal onurumuz yara aldı.

Utançlar içinde kaldık.

Biraz daha vakit geçsin, biz başımızı kaldırıp da uygar insanların yüzüne bakamayacağız.

Türkiyenin insanları, o insanlar ki büyük bir kültür birikimiyle büyümüşlerdir, insanlık içinde bu kadar utanca layık değillerdir.

Özgürlük düşüncesi sınırsızdır. Uygar dünya bunu böyle kabullenmiştir. Ateş çemberlerinden geçe geçe özgürlük düşüncesinin sınırı olmayacağına karar verilmiştir. Bu, artık tartışılmıyor bile.

Demokratik bir yönetimle yönetilmek artık hem çok kolay, hem bir saygınlık göstergesi, hem bir gereksinme, hem de onurlu bir iştir. Vazgeçilmezdir. Hem de bir zorunluktur. Başka türlü olamaz 21. yüzyıla girerken.

Medyamızın düzeyini düzeltmesi, boyadan, göbekten, cinayetlerden arınması gerek. Medyayı gazetecilerin, teknisyenlerin yönetmesi gerek.

En önemlisi, gazetenin, televizyonun halkın bilincini sağlaması gerek. Düşünceye, sanata önem vermesi. Türk gazeteciliğinin içinde bulunduğu çıkmaz, promosyon ve düşüncesizlik çıkmazıdır. Bunlarla okuyucu yetişmez. Gazete, okuyucusunu kendi yetiştirir. Açın bakın dünya gazetelerine, en küçük bir gazetede bile haftada birkaç gün sanat, kültür, kitap sayfaları vardır. Uygar dünyanın basını okuyucusunu kendi yetiştirmiştir.

Gazete haber verir, gazete öğretir, gazete bir kültür aracıdır her şeyden önce. Bizim gazetelerse bunun tam tersini yapıyor. Kültürden, üstüne gelen ejderhadan kaçır gibi kaçıyor. Gazetelerden olumsuz örnekler vermeyeceğim. Çünkü olumlu çok az yönleri var. Gazete okuyucunun nabzına göre şerbet vermez. Gazete, medya seyircilerini ve okuyucularını kıskırtmaz. Kol gibi harflerle manşetler vererek, bir spor karşılaşmasını en büyük ulusal olay durumuna sokamaz. Hele, Kürt sorunu gibi büyük ulusal sorunlarla oynayamaz. Ülkenin geleceğiyle ilgili

konularda gerçekleri saptıramaz. Gerekirse bütün olumsuzluklara, kapatılma pahasına, hapisane, zulüm pahasına karşı koyar. Uygar dünyanın gazeteleri, ülkeleri yıkımla karşı karşıya geldiğinde böyle yapmışlardır. Baskılarla büyük savaşimleri olmuştur. Birçok ülkede gazeteler özgürlüklerin bayrağı olmuşlardır gerektiğinde. Her zaman ülkelerinin kültürüne en büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bu bakımdan Türkiye'ye yazık olmuştur. Gazetelerde çalışmak zorunda kalan iyi niyetli gazetecilere yazık olmuştur. Ülkemiz, ülkemizin halkları böylesi gazetelere layık değildir.

Bunu halk böyle istiyor, diyorlar. Dünyanın en kötü filmlerini çevirenler de halk böyle istiyor, diyorlardı. Demokrasi düşmanları da Türk halkı demokrasiyi anlamaz, diyorlar. Ve halkı, her zaman yaptıkları gibi, küçük görüyorlar, aşağılıyorlar. Bütün bunlar doğru değil; halka düşmanlıktan başka da bir şey değil. En azından halkımızı bilmemek. O halk ki, yüzlerce yıl Yunus Emreyi, Karacaoğlanı, büyük destanları, Pir Sultan Abdal, yüzlerce şairi kafasında taşıyarak bize armağan etmiştir. Halkın sanatları, sözlü edebiyatı, Anadolunun kültür birikimi, bu halkı inceltmiş, zevkini geliştirmiş, büyük kültürlü bir halk yapmıştır. Horoz yumurtadan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş. Kendi halkını anlamamak, insan olmamakla birdir, hadi ben de onlar kadar zalim olmayayım, hiç olmazsa doğal insan olmamakla birdir, insanlık değerlerini yadsımak, insanlık kültürünü, ulusal kültürünü anlamamakla birdir. Ülke aydınları olarak en büyük belamız da bu durumumuzdur. Dünyayı anlamamak da bütün bunların sonucudur. Aydınlar, ulusal kültürden gelmek, dünya kültürünü özümsemekle ancak aydın olabilir, ancak yaratıcı olabilirler. Yoksa küçük bir spor karşılaşmasını, dünyanın en büyük olayı durumuna sokmakla, halkı oyalamakla değil.

Medyamız üstüne daha çok söylenecek söz var. Yalnız bu bir araştırma sorunudur. Bilim adamları, Türkiye'de ve dünyada bu ilginç sorun üstüne çok bilimsel çalışmalar yapacak, çok kitaplar yazacaklar, bizim durumumuzu dünya üniversitelerinde, yukarıda da değindiğim gibi, ders olarak okutacaklardır.

Şu dünyada ülke olarak başımız iyice belada. Halka her gün geçtikçe daralıyor. Bizim yöneticiler de dünyaya meydan okuyorlar. Birtakım dünya güçlerine, ortakları birtakım devletlere güvenerek. Oysa ülkesinde insan haklarını çiğnemiş bir ülkeye, bu çağda kimse arka çıkamaz. Bir çıkar, iki çıkar, sonunda o ülkelerin halkları kendi yönetimlerine dur, der. Bıçak kemiğe dayanınca kendi halkları da dur, der. Çağımız, böyle dur diye ayağa kalkan halkların örnekleriyle doludur. Ben yukarıda Kürtler Türkiyede 15 milyon, diye yazmıştım. Bu yazıyı yazarken gazetede bir haber çıktı, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Algan Hacaloğlu Kürtlerin Türkiyede 20 milyona yakın olduğunu söyledi.

Kürtleri, bu kadar büyük bir kitleyi, yöneticilerin küçük görmeye hakları yok. Sahi bizde hiç mi akıl, hiç mi insanlık kalmadı da Kürtlerin, yani Kürt halkının başına bu kadar korkunç işler getirdik? Biz böyle suyu kurutarak gidersek, sonunda iş işten geçer. Bu kadar sürgün, ölüm, işkence ve hem de kırımlardan sonra Kürtlerle nasıl bir arada yaşarız? Bu çağda Kürtleri toptan öldürmeye gücümüz yeter mi? Öyleyse, biz böyle gidersek bir Apo gitti, diyelim, çok Apo daha büyük deneylerle geri gelir. Yeter, kardeş iki halk arasında kin, öç tohumlarını nölursunuz atmayalım. Bölünme paranoyasına kapılmayalım. Böyle bir şey yok. Ben Anadolu halklarından bir insanım. Anadolu halklarını iyi tanıyorum. Ne Türk halkı, ne de Kürt halkı bu bölünmeye razı gelir. Ne yapıyorsunuz, hepimiz de delirdik mi? Bu iki halkın ellerini birbirinden söküp atamazsınız. Bunu biliyorum, amanın ne olursunuz, daha çok, daha çok kin ve öç tohumlarını atmayalım iki halk arasına. Türk halkına da acıyalım, ya da birazcık, sevme gücümüz kalmışsa sevelim. Onlar da özgür bir dünya istiyorlar. Zulüm istemiyorlar. Kin, öç, savaş istemiyorlar. Anadolu halklarının analarını daha fazla ağlatmayalım, bu çok tehlikelidir. Anadolu halklarının analarını gereksiz yere ağlatanların sonlarını biliyoruz. Sovyet halklarının analarını ağlatanların sonlarını da gördük.

Bir tek örnek vereceğim, dostumuz Amerikayı. Amerika, büyük dostumuz, demokrasi şampiyonu, bugünkü dünyadaki tek güç, dünya cihangiri Amerika, Kuzey Irakı, Güney Kürdis-

tarı yani, işgalimize göz yumdu, ama nereye kadar, çıkmamız koşuluyla, o da hemen. Amerika sonuna kadar bizi tutamaz. Amerika halkları buna razı gelemez. Hiçbir halk da ülkemizde insan haklarını çiğnememize razı gelemez. Gittikçe insanlıkta, insan haklarını, nerede olursa olsun, çiğneyenlere karşı koyma gelenekleşiyor.

Amerikaya gelince, Amerika her gün biraz daha demokratikleşiyor. Demokratikleşmek zorunda.

Amerikada da demokrasi gittikçe gelişiyor, pürüzlerini ayıklamaya çalışıyor. Amerika son yıllara kadar, zencilere karşı, bizden beter ırkçı bir ülkeydi. Beyaz halkların yardımıyla zenciler bütünüyle insan haklarına kavuştular. Amerikanın en büyük çiban başı kurudu. Amerikanın bundan hiçbir zararı olmadı. Tam tersine saygınlığı arttı. Daha da artacak.

Amerikan halkına bugünkü demokrasi de yetmiyor. Amerikadaki demokratik pürüzler şimdiden gündemde. Bu büyük ülke saygınlığını koruyabilmek için, İkinci Dünya Savaşından sonra olduğu gibi demokratik ilkelerinin üstüne gidemeyecek. Birtakım demokratik ilkelerini çiğnemeyecek. Baskıcı, insan haklarını çiğneyen düzenlerle, hangi çıkar uğruna olursa olsun işbirliği yapamayacak. Yani İran Şahı gibilerle ortaklık edemeyecek. Buna Amerikan halkı izin vermeyecek.

Amerika, Amerikayı Amerika yapan demokratik ilkelerinden ödün verirse ayakta kalamayacak. Vietnamlardan, soğuk savaştan sonra Amerikan halkı demokratik ilkelerine daha çok sarılmış durumda. Demokratik ilkeleri çiğneyenler yönetime gelemez. Bundan dolayı da Amerika, bizde olduğu gibi demokratik ilkeleri hem çiğneyip, hem de insanlığın, kendi halklarının gözünün içine baka baka yalan söyleyemeyecek. Bundan sonra Amerika demokratik ilkelerinden ödün verirse ayakta kalamayacağını bilir. Sovyetler Birliği sosyalizmin demokratik ilkelerini çiğnediği için böylesine yıkıldı, yıkıldı gitti. Sovyetlerin tek günahı dogmatik olması ve diktatoryaya gitmesi de değildi ya...

Yalnız bu çağda demokratik ilkelere tamı tamına uymak da yetmiyor. Çağımızda insan hakları da ilerliyor, gelişiyor. Çağımız yeni insan hakları da yaratıyor. Amerika ve dünyamız bu yeni insan haklarını da göz ardı edemez.

Bunun için bugün güvendiğimiz Amerikan dağına da çok güvenmemeliyiz. Amerikan dağına kar yağmaya başladı bile.

Avrupayla aramızdaki köprüler atıldı atılacak. Devletler, hükümetler bizim insanları ezmemizi, işkencelerimizi, insanları yerlerinden yurtlarından etmemizi, yeni bir Ruanda, ya da Ruandaya benzer durumlar oluşturmamızı ne kadar yutarlarsa yutsunlar, Hitler, Mussolini, Franko, Salazar macerasından geçmiş Avrupa halkları bizi yutmayacaklar, yöneticilerine sırtlarını dönecek, en azından onları zorlayacaklardır.

Bu gidişle dünyanın ortasında yapayalnız, dımdızlak kalacağız.

Aklımızı başımıza alalım, gittiğimiz yol uçurumlarla dolu bir yoldur.

Meclisteki birkaç bağınaz ırkçı, dünyadan habersiz kişinin iğvasına kapılmamalıyız. Savaşın, hele böyle kirli, kardeşin kardeşi öldürdüğü bir savaşın sökmeyeceğini, o savaşın bir "bumerang" olduğu gerçeğini dünya bas bas bağıyor.

Maşa dururken elimizi yakmak, dahası da bütün bedenimizin yanmasını göze almak, bir ırkçılıktan, bir inattan başka nedir ki...

Çok yazdım. Gene de yazıyorum: "Yahu kardeşler, ülkemizde yanlışlıklar oldu. Siz Kürtlere zulümler, kötülükler yaptık. Halkların, uygar insanlığın kabul edemeyeceği bir belanın içindeyiz, buyurun evrensel insan haklarını, biz kardeşiz ta ezelden beri, buyurun," demeliyiz. Bu çok kolay, çok kolay... Yağdan kıl çeker gibi bu işi kolaylıkla yapabiliriz. Bu korkunç savaşın bitiminde bize Kürt halkı kadar Türk halkı da canı gönülden yardım eder. Çünkü Kürtlerin çocukları kadar Türklerin de çocukları ölüyor.

Dünyaya meydan okumak çok çok yanlış bir davranıştır. Dünyaya hiçbir gücün meydan okumaya gücü yetmez. Meydan okuyanların da başlarına gelenleri gördük.

Bir bataklığın içindeyiz:

İnsan öldürdükçe,

İşkence yaptıkça,

Ormanları birkaç PKK öldüreceğiz diye yaktıkça,

Zulüm ettikçe,

Halk da "Zulmün Artsın" diye bağırdıkça,
Binlerce köyü yaktıkça,
Milyonlarca halkı yerlerinden yurtlarından edip sürgün et-
tikçe,
Ruanda benzeri bir dünya yaratmaya can attıkça,
Dağlarda çoban koymayıp, canlarına kıydıkça...
Zulüm saymakla bitmiyor ki...
Battıkça batıyoruz.
Ve güzelim Türkiyenin kanına ekmek doğruyoruz.

1995

KİMLİKLER

Anadolu Kadın Kıyafetleri ve Elishleri Sergisi

Kenan Özbel, sergisini önce Müsteşrikler Kongresi dolayısıyla, kongrenin yapıldığı üniversitenin Hukuk Fakültesinde açtı. Müsteşriklere, memleketimize ait gösterebildiğimiz, onların da bu eserler karşısında hayranlıklarını gizleyemediği tek şey bu eserler oldu.

Sergi bundan sonra da Beyoğlundaki Kız Olgunlaşma Enstitüsünde açıldı ve dolup taşı. Halkımızın bu işlere ilgisi sevi-nilecek bir olaydır. Fakat, on beş gün kadar açık kalacak olan bu sergi, nedense, birkaç gün sonra gördüğü büyük ilgiye rağmen, kapandı.

Her iki sergide de, adım adım sergiyi ve Kenan Özbeli takip ettim ve konuştum; onu anlamaya çalıştım.

Kenan Özbel bir İstanbul çocuğudur. Güzel Sanatlar Akademisinden mezun olunca Anadolu'ya geçmiş ve bu işlere merak salmış, yirmi yıldır da durup dinlenmeden, köy köy, yaya yapıldak dolaşarak sergisini meydana getiren eserleri toplamış. Bir ömür... Bu eserler, bir ömürdür...

Özbel diyor ki:

"Bu benim için bir aşktır. Memleketimin sanatının bunlar olduğuna inanıyorum, bunsuz olamam. Bu bir aşktır. Bir kara sevdadır."

Konuşurken, bu eserlerden bahsedilirken gözleri yaşıyor.

Kenan Özbelin yüzüne bakan, onda iliklerine kadar işlemiş bir mübarek aşkı ve inancı buluyor ve insan düşünüyor: Bu dünyadaki bütün güzellikler de bu dünya aşkıyla, şevkiyle meydana getirilmiştir.

"Kenan Bey, bunlarla uğraşmayı bırakırsanız ne iş yapacaksınız? Yaş geçiyor. Bu yaştan sonra, yaya, at sırtında dolaşamazsınız köyleri artık."

"Son nefesime kadar!"

Özbelin yüreğindeki kutsal ateş dilerim ki daim olsun! Sergiyi geziyoruz. Kalabalık. Herkes büyümüş gözlerle hayran bakıyor.

Yanımdaki sanatçı bir zat, bir kadın kıyafetinin karşısında duruyor da, "Bahçe!" diyor.

Bahçe değil, Anadolunun cenneti. Kenan Özbelin aşkı! Bu sergi, Anadolu insanının asırlardan beri, hayatına tat katan, onun hayatı olan sanattır. Güzelliği, büyüklüğü de oradan geliyor. Hayat oluşundan geliyor.

Çorap ayağa giymek içindir. Oya başörtüsünde... Uçkur, kuşak, kilim... Duvara asıp da yüzüne bakacağı eşyayı pek bulamazsınız onda. Eşya ihtiyaç için olandır. Faydası olmayan hiçbir güzelliği kafası almıyor... Zaten faydası olmayanla hiçbir zaman uğraşmamış halk.

Anadolu halkı sanatını, kullandığı eşyalarına dökmüştür. İhtiyaçlarının dışında, yaşayışının dışında, başlı başına, salt bir sanat yapmamıştır.

Devrimizin büyük sanatçısı Picasso'nun, "Benim yaptığım, süslediğim çömlekler en ücra köyün, en fakir evinde bile kullanılmalı," dediği boş değildir. Herkes Picasso'nun tabaklarında yemek yiyecek.

Ressam Bedri Rahminin yazmaları da bu cins endişeden doğmuştur.

Çoraplardaki motiflere bakalım:

Öksüz kızın çorabı, yandım alamadım, eli mektuplu, eli sopalı, Topal Ayşe, aynalı, küpe, aşık yolcu, katip çimciği, vs...

Oyalarda da:

Şehvar Hanımın kakülü, ışıklar penceresi, ben gidiyorum arkamdan gel, elti eltiye küstü, hanım beye kol attı, kol kola kızlar...

Her motifin bir hikayesi var, her motif bir olaydır. Çok eskiden, bizim Çukurovaya Avşarlar inmişlerdi. Bizim evin yanındaki bir huğda oturanlar vardı, kızları da köylülere kilim dokuyorlardı. Orada, örnek aldıkları bir kilim vardı. "Seferber-

lik kilimi". Kilimde, şimdi olduğu gibi gözümün önünde, bir motif vardı. "Alinin gidişi". Bizim köyün çocukları, kızları, kadınları, kilimin başına toplanır, "Alinin gidişi"ne bakardık. Yeşil bir renk geliyor gözümün önüne, yeşil bir dal, boynunu bükmüş... "Alinin gidişi".

Kenan Özbekin sergisindeki "Öksüz Kızın Çorabı" hikayesini sordum: "Bir öksüz kız varmış, kimsesi de yokmuş, onun bunun kapısında... Büyümüş, nişanlamışlar; tam bir yıl, göz nuru, el emeği, aşkü şevkle, oturup nişanlısına bu çorabı yapmış, aşkının motiflerini koymuş. Çorabın adı, motiflerin adı, 'öksüz kızın' kalmış."

Başka bir özelliği daha var. Bu çorapları bundan sonra öksüz kızlar yapmış, öksüz kızlar giymiş, öksüz kızlar hediye etmiş. Herkes bilir ki, bu çorabı giyen öksüz kızdır. Bir öksüz kızıdan ibaret değildir çoraplar dünyası. Çoraplar ergenliği söyler, aşkı söyler, dulluğu söyler, kederi söyler, yası söyler, umutsuzluğu söyler: "Yandım alamadım" gibi...

Kiliminden tut, kesesine kadar, halayından tut, şiirine kadar, halk sanatı yaşayıştan bir parçadır. Ettir, kemiktir, aşıktır, umuttur, sevdadır, ölümdür, yani dört başı mamur insandır.

Büyükülüğünün, güzelliğinin asıl sırrı da buradadır.

Özbele sordum:

"Bunlar," dedim, "hepsini topladık. Bir müze kurduk. Müzelik mi kalsınlar? Bütün emeğiniz bunun için mi? İsteddiğiniz bu mu?"

Kızdı: "Müzelerde kalmayacak. Kalmamalıdır. Bu bir yoldur," dedi. "Türk sanatçılarının, gerçek sanata, has sanata gidecekleri yoldur. Halk ne yapmış, onlar gibi yapacaklar. Sonra, sonra en mühim olanı bunları, bu motifleri fabrikaya sokmalı. Türk motiflerinden, oya motiflerinden kumaşlar... Böyle olmazsa, benim, hepimizin emeği yarım kalır.

"Bunlar müzelik olamaz, bunlar hayattır. Bunlar yaşayacaktır. Bunların yolundan gidecek Türk sanatçısı doğuncaya kadar, bu motifleri işlememiz, dünyaya arz etmemiz gerekir."

Neredesiniz Türk fabrikatörleri?

14 Ekim 1951

Geri kalmış, bozulmuş, ya da daha yerine iyice oturmamış toplumlarda, bütün kurumlar bozuk çalışırlar hemen hemen. Netsen neylesen, toplum düzelmedikçe, yerine oturmamakça bu kurumlardan herhangi birini düzeltemezsin. Toplumda bir kör dövüşüdür sürer gider.

İnsanoğlunun, iki insan bir araya geldiğinden beri olagelmış, köklü bir kurumu da "Adalet" kurumudur. Her bir şeyi bozuk olan toplumlarda bile insanlar, Adalet kurumunu ayakta tutmaya, onun kılına hile getirmemeye çalışmışlardır.

İyice düzene girmemiş toplumlarda bile, Adalet kurumu o toplumların en önde, en ileri, en söz edilemez kurumu olmuştur, ya da ona çalışılmıştır. İnsanlık geleneği, toplum vicdanı bu kuruma, kendi gelenekleri, kendi kanunları içinde en büyük değeri vermek zorunda kalmışlardır.

"Adalet mülkün temelidir" sözü insanlar için bayrak olmuştur.

En belalı diktatörler bile davranışlarını, toplumun Adalet geleneğine uydurmaya, ya da uydurur görünmeye dikkat etmişlerdir. İnsanların vicdanlarından korktuklarından, cürümlerini bile onun namuna işlemişlerdir.

Adalet kurumu tarih boyunca sınıfların, zümrelerin, kişilerin isteklerine göre ayarlanmasına rağmen, insanlar o dar çerçeve içinde ondan çok şey beklemişler, ona umut bağlamışlardır.

Krala, Berlinde hakimler var, diyen değirmenci, her şeye hakim olan kralın kendi kurduğu, ya da geliştirdiği bir kuruma

iharet etmeyeceğini biliyordu. Ya da toplumun şartlarının getirdiği kuruma karşı koyamayacağını biliyordu.

Bir toplum yıkılmaya yüz tutarken, en önce o toplumdaki kurumlardan Adalet kurumu çöker, dağılır. Bu, artık o toplumun yaşayamayacağına işarettir. Sonra bütün kurumlarıyla gümbür gümbür çeker gider.

Bugün, bütün dünyada toplumun her dalının faydasına işleyen bir adaletin var olduğunu söyleyemeyiz. Ama milletlerin kendi gelenekleri, kendi çerçeveleri, insanlığın ortak koyduğu kanunlar içinde en kutsal saydıkları, en önem verdikleri kurumun da bu olduğunu inkar edemeyiz.

Bir de bu konuda bugüne kadar çok hadiseler geçti, çok söz edildi. Fakat bizim de bu kutsal kavrama karışmamıza karşı koyan, Adaletin ne olduğunu, ne olması gerektiğini anlamış, onun bağımsızlığını ekmeği pahasına, çocuklarının açlığı pahasına savunan, vicdanının sesinden başka ses dinlemeyen, yandan yönden gelen tesirlere boşveren, bu kutsal ocağın yalımı, ışığı olan yargıçlarımız da var bereket ki. Halkın güveni.

İşte bunlardan biri evvelsi gün öldü. Adı, Fevzi Borandı. Benim kasabama yakın Kozanda Ağır Ceza Reisiydi. Cenazesinde beş kişiden fazla yoktu. O da yakın akrabalarıydı. O bölgede, yani Kozan ve yakınlarındaki halk umudunu ona bağlamıştı. Onun adaletine. Hiçbir tesirle, hiçbir çıkar için, onun adaletten şaşmayacağını biliyordu. Haklılar, işleri Kozan Ağır Cezasına düşsün diye, ellerinden geleni yapıyorlardı. Halk tabakaları o Kozanda bulunduğu sürece, ağalardan beylerden korkmadılar. Haklarının verilmeyeceğinden korkmadılar. Oğlu hapisaneye, bir iftira yüzünden düşmüş bir köylü kadın, Kozan Mahkemesinin kapısında ona buna soruyordu: "Dazlak Hakim mi daha reis? Daha o mu?" Daha Fevzi Boranın Reis olduğunu anlayınca, bir sevindi, bir sevindi ki, orada bulunanların gözleri dolduydu. "Oğlum kurtulacak. Kurtulacak suçsuzum," diyor da bir şey demiyordu.

Fevzi Boran, hukuktan birincilikle çıkmasına rağmen, uzun yıllar, belki yirmi yıl ilkokul öğretmenliği yapmıştı. Neden sonra yargıç oldu. Kazasker Şükrü Mollanın oğluydu. Yani yargıçlık geleneğinden geliyordu.

Ardında, yargıçlık mesleğinin imrenilecek, hayran kalınacak namusundan başka, bilenlerce geniş kültürünün değerinden başka hiç mi hiçbir şey bırakmadı.

Feriköy Mezarlığında, kutsal Adalet ocağından kopmuş bir parça ışık, kimsenin haberi olmadan yatar. Toprağı bol olsun.

20 Eylül 1959

Füreyadan Bir Tutam Işık

Yıllardan bu yana Füreyanın sanat gelişmesini izliyorum. Şimdiye kadar açtığı hiçbir sergisini, yaptığı hiçbir eserini kaçırmadım. Bu, onun için yazdığım ikinci yazıdır. Her sergisinde, her yaptığı eserde Füreya, bir cennet koyar ortaya. Ben de bu cenneti gücüm yettiğince insanlara ulaştırmaya, söylemeye çalışırım. Bir yazarı gerçekten bilmek gerek. Örneğin, ben Ağrıdağ'ını gördükten sonra, o dağı anlatmadan edemezdim. Anlatmasaydım Ağrıyı, çatlardım, patlardım. Bana bazı bazı böyle haller olur. Çok sevdiğim bir şeyi anlatamadım mıydı, yandım. Kemiklerim ağrır. Bütün bedenimde önüne geçilmez bir ağrı. Zamanla bu acı geçer, ama içimde bir boşluk kalır.

Ben Ağrıdağ'ını görür görmez vuruldum. Bir ovadan bitiveriyor. Karşına apak bir duvar gibi, güzel bir dünya gibi, bir dünya ağırlığında dikiliveriyor. Şimdi bile Ağrıdağı deyince, başımı alıp gidiyorum. Neredeyse Füreyayı bırakıp Ağrı üstüne bir yazı döşeneceğim. Ağrıyı anlatmak da bana yetmemişti. Göremeleri görmüş, oraya da tutulmuştum. Oralarını anlatmak da bana yetmemişti. Ağrının, Peri Bacalarının efsanelerine gitmiştim. Efsaneleri bulunca rahatlamıştım.

Şu Füreyanın cenneti de baş döndürücü. Yeni, görülmemiş, duyulmamış renkler cümbüşü... Coşkunluk insana bir şeyi büyüttür. Ben Füreyanın cennetinin tadını her zaman, her zaman düşündüm.

Önce tarlalar vardı çinilerinde. Ağaçlar, balıklar, yılanlar, sığırcıklar... İnsanlar, insanların türlü halleri... Bir renk cümbüşü.

şünde, bir renk dünyasında kaynaşma... Bir kıyamet günü kaynaşması... Toprak, kuşlar, ağaçlar, bulutlar, dumanlar... Sonra bu şekiller dünyası, birkaç yıl sonra yerini başka bir dünyaya bıraktı... Çizgiler, renkler, çizgilerin devinmesi... Allar, morlar, karanlıkta başka yüzler, ışıktaki başka... Işığın türlüşünde türlü renkler, biçimler.

Eğer insan pırıltılı, acılı, tatlı, güzel, ağlamaklı, üzgün, pırl pırl sevinçli, sevinçten taşan bir dünyaya girmek istiyorsa Füreyanın dünyasına azıcık baksın. Bu Füreyanın bir gizi var. Her gerçek sanatçıda olan, modanın, ustalığın veremediği bir giz. Bu gizi bulabilmek için sanatçıyla, eserleriyle uzun yıllar haşır neşir olmak gerek. Bana sorarsanız, elimden gelseydi, ben Füreyanın gizine ermek için elimden geleni yapardım. Bir sanatçının gizine ermek, onun sanatının derinliğine, tadına varmak, dünyanın derinliğine, tadına varmak gibi bir şeydir.

Bir de şu Füreyanın efsanesine varmak gerekti. Her güzel şeyin kahramanının bir efsanesi vardır. Benim savım şu ki, dünyada insanlar efsanesiz edemezler. Bir zaman için ekmeksiz, hürriyetsiz, insansız, doğasız edebilirler, ama efsanesiz edemezler. Sanatçı da efsanesiz edemez. İnsanın ve sanatçının efsanesiz edebilmesi, kuruması demektir.

“Ağacın çürüğü özünden olur.”

Efsanesi olmayan insan, sanatçı çürümüş demektir. Hem de ta özünden.

Ben Füreyanın bir güzelim dünya yaratışının gizine varmadım, ama efsanesinin tadına vardım sanıyorum.

Füreya diyor ki:

“Bir sanatçı doğaya öykünmeli değil, doğa işini nasıl görmüşse, nasıl görüyorsa öyle görmeli. Daha da ileri gidersek, sanatçı doğanın yapabildiğinden, işini gördüğünden daha iyi, daha güzel görmeli. Bu, mümkün mü?”

Bence mümkün... Doğa o kadar güzel işler görmüş de, çiçekler açtırıp tohumlar yapmış da, yağmurlar yağdırıp günler açmış da, sanatçı bunlardan daha güzelini neden yapamasın?

“Bana göre bu son serginizde, öteki sergilerinizden ayrı bir kişilikte çıkıyorsunuz ortaya. Bana öyle geliyor ki, siz her serginizde yeni bir dünya getiriyorsunuz. Bu dünyanın, öteki ser-

gilerinizdeki çinilerin dünyasıyla bir ilişkisi var mı? Kesin olarak o dünyalardan bir ayrıcalığı var mı? Yoksa eski dünyalarınızı bir başka çeşitte mi sürdürüyorsunuz?”

Uzun bir soru. Ama neyleyim ki, bu soruyu sormak zorundaydım. Ben, sanatçılara bu gibi soruların sorulmasını hiç sevmem. Adet olunmuş demeyeceğim. Bunların da bir faydası var. Sanatçıyla izleyici arasına bir köprü oluyor.

“Öyle kesin bir kopmanın mümkün olabileceğini sanmıyorum. Bir sanatçı her gün yenileşmek, kendini biraz daha aramak zorundadır. Bulmak demiyorum. Ben kendimi, kendi iç kişiliğimi sürdüremiyorum. Bundan önceki sergilerimden bir örnek verelim: Orada bir kırmızım vardı. O kırmızı her çinide bir toprak parçasıydı. İnsana bu kırmızıyı buluş bir tesadüf gibi geliyor. Sonradan, yıllar geçtikten, o kırmızı bir iyice oluştuktan sonra, anlıyorsun ki, bu bir tesadüf değil, yaratılışının, sanatçı oluşumunun bir sonucudur. Ağaçlarda yapraklar vardır. Kimi küçük, kimi büyüktür. Ağaçlarda tomurcuklar, çiçekler vardır. Kimi açmış, kimi neredeyse açacaktır. Bir insanı da böyle alın... Onun da yönleri vardır. Bugün bu yönü dünyasına ağır basar, yani dünyasının baharı gelir, dünyası çiçeklenir. Sonbahar gelir, ağaç çırılçıplak kalır. Yukarıda da dedim ya, bu değişiklikler kesin bir kopma değil, kişiliğin devamı, ama ayrı ayrı yönlerin ağır basması, daha doğrusu yüzeyle çıkmasıdır. Daha iyi açıklamak istiyorum bunu, bir sanatçının başladığı yerden bittiği yere kadarki gelişmesi türlü engebeler gösteren bir çizgidir. İnsanın kişiliği birdir, değişmesi o kadar kolay değildir. Değişen günün getirdiğidir. Sanatçının olgunluğudur, aramasıdır... Kendinde biraz daha kendini bulmasıdır. Dört bir yanın tadına, sanatın tadına, kendi tadına biraz daha varmasıdır. Sanatçı, her gün değişim diye değişmez. Değişme, sanatıyla her gün, her dakika birlikte olan, onu her an yaşayan bir kişinin bir çizgiden başka bir yere ulaşmasıdır.”

İşte burada Füreyanın efsanesi ortaya çıkıyor. O bir efsane dünyasında yaşıyor. Kendisine bir dünya kurmuş ki...

“Son yıllarda çinilerde bir ışıktır tutturmuşsunuz. Hep ışık ağır basıyor... Bunu bilerek, düşünerek yapmıyor musunuz?”

“Önce yürekten gelir... Sonra ustalık, biçimler ortaya çıkar... Sonra düşünce kurulur. Bilmem, bana hep öyle oldu. Bana hep öyle geliyor. Işık işine gelince oldum olası, bu beni her zaman ilgilendirdi. Bu ışık işine ben, sanatımda, ışık maceram diyebilirim. Çininin üstündeki, yüzeyindeki ışığın insanlara etkisi beni oldum olası ilgilendirdi. Önce işe düz satırlardan başladım... Derdim günüm ışığı vermek... Çinide, çininin türlü renklerinde ışığı tutmak... Türlü yönlerden, başka başka ışıklara varmak... Düz yüzeylerde ışığın türüsünü denedikten sonra girintili çıkıntılı yüzeylere vardım. Burada da ışığın türlü türüsünü denedim... Işık işini gittikçe bir yoluna koyuyordum... Işık birken bin oluyordu. Sonra yüzeye cam koymaya başladım. Buradan da başka ışık sonuçları aldım... Sonra çiniyi ortadan delip, kesip ortasına türlü türlü, renk renk camlar yerleştirdim... Arkasından da ışık verince... Işıklar çoğaldı, çoğaldı...”

Füreya bir ışık efsanesinde yaşıyor, demiştim. Işıklı bir dünya. Ne güzel, gece gündüz ışıkla oynamak...

“Bu ışıkla oynamak, yeniden soruyorum, kafanın yaptığı bir şey değil mi? Bu ışık çini için gerekli bir şeyse ya... Öyle mi?”

“Ben oldum olası ışığı severim. Çocukluğumdan bu yana... Işık, yalnız dışarıdaki ışık değil. Ben yalnız dış ışıktan söz etmiyorum. İnsanın içindeki ışık da çok önemli, iki ışığı birleştirmek... Işık çini için gereklidir, diye düşünmedim. Düşünmüyorum. Benim yapım ışığı istiyor, ışığı gerektiriyor. İnsan bir şeyi candan yürekten sevincedir ki, bu kadar bıkmadan, usanmadan üstünde durur. Bence sanat, insan kafasından da çok içinin bir macerasıdır. İnsanın duygularının bir sonucudur... Ortaya itilişidir. Ben bir şeyi yüzde yüz duymuyorsam, sevmiyorsam yapamam. Şu evden bir çini gittikçe benim de bir parçam gitmiş gibi olur. Sanatın macerası, insanın öz macerasıdır. Öteki insanları etkileyici yönü de buradan geliyor, sanırım...”

Bir çocuk şiiri aklıma geliyor...

*Bir ışık, iki ışık, üç ışık
Bir kayık, iki kayık, üç kayık
Yapışık*

Bana öyle geliyor ki, Füreya ışıkların ardını bırakmayacak. Belki bize bin türlü binbir renkli yanar döner ışıklar verecek. Biz, bu ışıktan dünyaya, peri padişahının dünyasına, belki de bizim dünyamızın bu kadar ışıklılığına şaşacağız.

Füreya için yazdığım ilk yazıma Karacaoğlanın iki dizesiyle başlamıştım. Bu yazımı da o iki dizeyle bitiriyorum:

*Dünyanın ucunda bir gül açılmış
Misali cennette kokar sabahtan*

18 Mart 1962

Abidin Bey, bilmem aklınızda mı, bir mayıs günü karşılaşmıştık Adana Türksözü Matbaasında. Benim *Ağıtlar* adlı folklor derlemelerim basılmak için basımevine verilmişti ve siz basımevinde bu kitabı görmüş, beni tanımak istediğinizi Ferit Celal Beye söylemiştiniz. Derlenen ağıtları, tekerlemeleri büyük bir hayranlık içinde, çok sevdiğinizi anıyorum. O zamanlar on sekiz, on dokuz yaşlarında ya vardım, ya yoktum. İlk olarak, bu ağıtları, tekerlemeleri böylesine seven, anlayan bir insanla karşılaşıyordum. O gün sizin koltuğunuzda benim basılmamış kitabım, asfalttan yukarı istasyona doğru konuşarak yürümüş-tük. Asfaltın iki yanındaki akasyalar açmış, dehşet bir kokuyla kokuyordu. Asfalta sıcak çökmüştü, asfalt da kokuyordu. Siz biraz merak, biraz da hayretle bu türküleri toplayan, seven genç adamı öğrenmeye çalışıyordunuz.

Sizi daha önceden tanuyordum. Birkaç resminizi görmüş, S.E.S. dergisindeki yazılarınızı okumuştum. Karacaoğlan hakkındaki yazınızı da çok sevmiştim. O zamana kadar bir halk şairi için hiçbir kimse böyle güzel bir yazı yazmamıştı.

Siz o zamanlar Adanada sürgündünüz, çok sıkıntılı günler geçiriyordunuz. Sizin beni merakınızdan çok da ben sizi merak ediyor, hayretle, hayranlıkla sizi izliyordum. Bir sürgün ne kadar yoksul, ne kadar yalnız olabilirse o kadar yoksul ve yalnızdınız. Bu yoksulluğunuz içinde herkese karşı inanılmaz bir cömertliğiniz vardı. Yalnızlığınız, garipliğiniz, sıkıntınız içinde bir de herkese karşı inanılmaz bir cömertliğiniz vardı. Ben böy-

le bir adamla da ilk olarak karşılaşıyordum. Her şeyi çok çabuk anlıyordunuz. Ben sizin ayrı bir dünyadan Adananın halk dünyasına düştüğünüzü anlıyordum. Böyle halk içine başka dünyalardan düşmüşleri daha önce de görmüştüm. Hayat karşısında apışıp kalıyorlardı. Bir beceriksiz.

İstasyona giderdik sizinle, anımsıyor musunuz? İstasyonun önündeki geniş alana, sıcak, tozlu yaz toprağına binlerce terli ırgat serilmiş yatarlardı. Hava ekşi ter kokardı. Uzun okaliptüsler vardı, anımsıyor musunuz? Sizde bulduğum, en hayran kaldığım yön, insanları, dünyayı büyük bir cömertlikle sevmenizdi. Kötü, ağır yaşamınızı da biliyordum. Sürgün adama, oradaki birtakım insanlar dünyayı cehennem ediyorlardı. Her gece evinizi taşıyorlardı, sizi ölümle korkutmaya çalışıyorlardı. Ofkeleniyordunuz, ama sevginizi, cömertliğinizi yitirdiğinizi hiç görmedim. Hiç kimseyi kötülediğinizi de, dostluğumuz boyunca hiç anımsamıyorum. Bir köylüydüm, ama halkın bir değeri olduğunu ancak sizden öğrendim. Halktan öğrenmeye, halkı öğrenmeye karşı yenilmez bir çabanız vardı. Türkülere, kilimlere, ellere çok meraklıydınız. Ben sizinle birlikte türküler, kilimler, eller üstüne yeni yeni düşler kuruyordum.

Sürgünde Adanada kaç yıl kaldınız bilmiyorum, uzun bir süre olacak, sizden bu sürede hiç ayrılmadım. Hayat gibi, ışık gibi bir şeydiniz benim için. Benim de düzenim kötüydü. Çok yoksul günler yaşıyordum. Eğer sevgi öğrenilirse en acı günlerde ben sevmeyi, dünyanın en cömert yüreğıyle, çocukçasına sevmeyi sizden öğrendim. Sonsuz yaratıcılıkta olan halkın, sonsuz yaratıcılıkta olan dünyanın karşısında en güzel davranış, çok cömert bir yüreğin sevgisi olmalıydı. Aslo-lan halka ve dünyaya karışmak, büyük, cömert bir sevgiyle halkın ve dünyanın içinde yitmekti. Sizi anınca hep cömert sözü geliyor aklıma. Hep hayranlık, hayret geliyor da aklıma, bunun için de bu mektup hep bu sözcüklerle doldu, kusura kalmayın.

Adanada sürgünde halkın ellerinin resmini çizerken, ama ne güzel, ne dost, ne candan çizerdiniz. Sizin el resimleriniz bir resim değil, salt sevgi, salt yürekti. Halkın elleri dünyanın elleri, ellerinizdeydi.

Yazdığınız bir yazıda birtakım olumsuz davranışlara dokundunuz. Size karşı geldiler. Kişiliğinize dokundular. Yazdığınız yazıda kişiliğiniz üstüne söylenenlere karşılık vermediniz. İyi ettiniz. Ben de sizin kişiliğinizi savunmak gerekliliğini duymuyorum. Halk karşısında, gerçekler karşısında, memleketimiz karşısında öylesine bir davranışınız oldu ki, öylesine güzel yaşadınız ki hayatınızı, ne siz, ne ben, ne de sizi seven, anlayan, bilen hiçbir kimse sizin kişiliğinizi savunmak gerekliliğini duymayacak. Size karşı yazılan yazılardaki bir yer zoruma gitti. Diyorlar ki, size karşı çıkan yazarlar, Pariste oturup buradaki bizim işlerimize burnunuzu sokmayın. İlk bakışta haklı gibi gelen bir yaldızlı söz. Bunun için sizden bir dileğim olacak. Bu dilek için yazıyorum bu mektubu. Sizin Pariste kalmanız, Adanada sürgünde kalmanız kadar iyi oldu. Siz Pariste Türk halkının en güzel elleri, türküsü, kilimi, düşüncesisiniz. Sizin Paristeki, Türk halkının, dünyasının kültürü için yaptığınızı kimsecikler yapamaz. Siz Pariste oturan adam, burada, İstanbulda oturup da sabahtan akşamlara kadar dedikodu yapan, eylem çekiştirenlerden bin kere daha çok Anadolu halkıyla birliksiniz. Onun her anını, her gününü cömert bir sevgiyle terütaze, Adanadaki gibi yaşıyorsunuz. Yazdığınız yazıdan da belli ki, Türkiye'yi onlardan çok daha iyi biliyorsunuz.

Dileğime gelince, dileğim şu: Eğer Türkiye'ye dönmek niyetiniz varsa, gelip İstanbulda oturacaksanız, bu sizin için mümkün değil ya, Pariste oturun, gelmeyin. Ben sizi Adanadan sonra Pariste de gördüm. Hiç değişmemiştiniz. Pariste de Adanadaki kadar halkımızın elleri ellerinizdeydi. Ve halkımız için çok faydalı oluyordunuz. Halkımızın bir kültür bayrağısınız Pariste... Size bir şey söyleyim mi, benden daha iyi bilirsiniz ya, Paris Anadolu'ya ne kadar uzaksa, İstanbul da Anadolu'ya o kadar uzak. Pariste oturan bir insan ne kadar Anadolu eyleminin içindeyse, İstanbulda oturanlar da o kadar. Benim sizden dileğim Pariste kalın. Biliyorum, deli gibi özlemişsinizdir memleketi. Bir karpuz dilimi, Adana sarı sığacı gibi, bir boncuklu arı, Adana sokaklarında bıçak atılan şeker kamışları, yaldızlı, mor, bir çam bardağı, yosun bağlamış, yeşil. Ve bir köylü elinin sıcaklığı, gücü... Ne güzel çizmiştiniz resimlerini... Biliyorum, biliyorum, deli gibi özlemişsinizdir...

Ve memleketimiz üstüne yazılar yazılar yazın. En doğrusunu siz yazacaksınız. Yanılmazsınız.

Çattığınız kişiler var ya, çattığınız olumsuz davranışlar var ya, onların hakkından hayat geliyor, onların hakkından Zonguldaklı maden işçisi Hüsamettin Güven geliyor. Hüsamettin Güveni tanısaydınız, mutlaka bir güzel resmini yapardınız. Belki ellerinin, belki uzun, yakışıklı boynunun, belki çocuksu gülüşlerinin... Çanak kaleli işçi Yaşar geliyor onların hakkından. Çanak kalede tek başına bir dev dövüşüyle yılmadan savaşan bu halk adamının bir gün destanı yazılacak... Görseydiniz, bu alçak gönüllü işçi dövüşçüyü çok severdiniz. Yiğidim üniversitedeki halk çocukları geliyor onların hakkından. Öyle vakur, öyle bilgili, öyle akıllı, öyle cesur, öyle insan, öyle sevgi dolu her biri... Ya, isterseniz bunları görmeye gelin... Çok mutlu olacaksınız. Salt bunları görmek için...

Sevgiler.

9 Temmuz 1968

Orhan Kemal'in sanatının büyüklüğü için ne yazarsam yazayım aşırı olmayacağını biliyorum. Çağımıza gelen en ilginç yazarlardan, en ilginç insanlardan biriydi. Yeni bir yazar tipi-ydi. Dünyada Orhan'ın yaşamına benzer yaşam sürdürmüş, birkaç büyük yazar var. Yoksulluktan yetişmiş birçok büyük yazar tanıyor dünyamız. Ama yoksulluğunu sürdürmüş, sonuna kadar yoksullukta diretmiş başka hiç büyük yazar yok. Orhan isteseydi, bir zaman sonra yaşamını değiştirebilirdi. Ama bunu ödemesi gerekti. O, biraz eğilmek adına yaşamını değiştirmeyi istemedi, böyle bir ödemeye başvurmadı. Bizim memleketimiz gibi hep ödeme üstüne kurulmuş bir ormanda, daha doğrusu bir gelenekte, o dimdik durdu ve en küçük bir ödeme yapmadı. Ezilmişlerin adamıydı, sonuna kadar da ezilmişlerin adamı kaldı. Fıkara evlerini sevdi, fıkara kahvelerini... Fıkara-ların içine bir yazar gibi değil, onlardan biri olarak girdi. Sonra da onları yazdı. Yazmak için hiçbir zaman onların arasına girmedi. Kitaplarını okuyan, onun bu ezilmişlerden biri olduğunu hemen anlar. Onu çağımızın büyük kişilerinden biri yapan da budur. Gücünü halktan alıyordu. Ezilmişlerin yüzlerce yıllık büyük macerasından... Birer inci gibi eserlerini, büyük maceranın derinlerinden çıkarıyordu.

Bir insanın yaşamıyla sanatı eşit bir çizgide gelişir. Kim ne derse desin, kim ne uydurursa uydursun, bu böyledir. Orhan Kemal'in yaşamı bu kadar namuslu olmasaydı, sanatı da böylesine gür, böylesine namuslu olamazdı. Orhan Kemal, halkın ço-

ğunluğ u kadar saf, çocukt u. Eserlerinde, kişiliğ inde bunu lekesiz, güzel sürdürd ü.

Bir şey daha söylemek isterim, bizim romanımızın en yoğ un, en belirli tipini çizdi: Murtaza. Bizde Murtaza gibi derinlemesine bir tip çizmiş bir yazar daha yok. Bunun için o gelmiş geçmiş en büyük romancımızdır bence. Bu yargımı Orhan Kemal için uzun uzun yazarak, onun kitaplarını araştırarak tanıklamak isterim.

Alışıl agelm iş bir sözdür, bir dönüm noktasıydı demek. Böyle söylerler, bir coş kunluk sözüdür, gelir geçer. Bir gün Orhan Kemal in kişiliğ i ve sanatı üstüne eğ ilenler onun bir dönüm noktası olduğ unu, gerçekten büyük, önemli bir dönüm noktası olduğ unu görecekler, ş aşıracaklardır.

Yaşamıyla dönüm noktasıydı. Kapıkulluğ u yazarlığ a son veren en önemli kişilerimizden biriydi, belki birincisi... Orhan Kemale kadar, her yazarın devlet kapısında bir iş i, saygınlığ ı vardı. O, bu iş e ve saygınlığ a sonuna kadar karşı koydu. Salt insan, salt yazar namusunu korumak için. Ve oraya bir nokta koydu. Orhandan sonra gelen, kapıkulluğ una özenen bir yazarın karşısına, her düzende Orhan Kemal in namuslu kişiliğ i dikilecek, onu kötü yolundan döndürecektir.

Eserleriyle dönüm noktasıydı. Halkın büyük kaynağ ından ayrılmadan, hep halka, insanların aydınlık, yapıcı yanına, halkın çocuk saflığ ına inanarak yazdı. Ş u dünya üstünde insan macerasının en sıcak, en dost, en güvenli yanına eğ ildi. Orhan Kemal çalışan halkın, alınterinin güzel, ezilmiş, sömürülmüş halkın usta, büyük bir destancısıydı.

Orhanın eserlerinden sonra, halktan kopan, onun alınterine ihanet eden bir yazar kuş ağ ı yanılıp da çıkarsa, karşısında Orhan Kemali bulacaktır. Ve kötü yollarından döneceklerdir. Eğer dönmezlerse, inat ederlerse, yok olmalarını yüreklerinde duyacaklar, hiç olmazsa halkın büyük, namuslu macerasından utanacaklardır.

Temmuz 1973

Yaralısın, Romanımızın Unutulmazları Arasına Girecek

“Bir ulus, destanı kadar ulustur” sözünün üstünde önemle durmak gerek. Sanatı, kültürü, romanı kadardır ulus. Ulusların uygarlığıyla romanı arasında bir orantı kuruyorlar. Roman, bazı düşünce adamlarına göre kültürü simgeliyor. Doğru yanlış, bugünlerde roman gittikçe, önemini artırıyor. Tam, bazıları roman öldü derken, roman, çağımızda gittikçe önemini artırıyor. Güney Amerikada dövüşe ilkin roman başladı, dersek yanlış söylemiş olmayız. Bizim tarihimizde hep şiir dövüşmüştür. Roman, çağımızda, daha doğrusu günümüzde işe yeni giriyor. Söyle uluslara, çağlara dönüp baktığımızda, destan, şiir, türkü, roman çoğunlukla dövüşmüştür. Çağımıza gelince gerçekten bilinçli dövüşüyor. Ya sömürenin yanında ya da yoksulların, ezilenlerin yanında.

Dünyamızda insan mekanikleşiyor. Mekanikleştikçe de insanlıktan uzaklaşıyor. Belki bu epeyce sert bir sav. Bu savı bütün kesimler için kullanamayız. Ama kullanabileceğimiz kesimler var.

İnsanın bürokratlaşması, hele çağımızda, bir çeşit makina haline gelmesidir; yabancılaştırması, daha da çok yozlaşmasıdır. Bürokrat, kullanılan adamdır, bir çeşit alettir. Bürokrat da bunu böyle kabul ediyor. Kendisini bir dişli, alet saydığından da, kendini böyle birisi olarkten kabullendiğinden de, yaptığı işlerden dolayı kendini bağışlıyor.

Erdal Öz, bir roman yazdı. Romanın adı *Yaralı*sın. Bu romanda bir hapisaneyi ve işkence mahallerinde işkence gören bir kişiyi anlatıyor. İşkence gören bu kişi siyasi.

Bu romanda işkence yapan kişiler var. Erdal Öz bu işkence yapanları, gerçekten daha gerçek belki de, duyuruyor, anlatıyor bize. Erdal Özün işkencecileri bir makinanın dişlileri gibi hep birbirine benziyor. Birisi sarışın, birisi esmer, birisi dazlak, ama hepsi bir makinanın dişlileri gibi birbirinin aynı. Merhametlisi, merhametsizi yok, onlar aletler... Bazı bazı birisinin azıcık insanlığı tutacak oluyor, ama ne kadar, ne kadarcık insanlığı.

Erdal Öz, romanında bir kadını anlatıyor. Roman kişisini falakaya yatırdıktan sonra, şişmiş, parçalanmış ayaklarının şişini indirmek için tuzlu su üstünde yürütüyorlar. Orada çalışan bir kadın var, kıpırtısız, duygusuz gibi. Mekanik bir biçimde yerdeki kanları siliyor, süpürüyor, temizliyor, hiçbir kıpırtı, işaret yok yüzünde. Bu halktan bir kadın, öyle duruyor. Öyle duruyor ama, içi de kaynıyor. Erdal Öz, bu kadının içinin kaynağını ne bir sözcükle, ne bir cümleyle söylüyor. Kadın, kanları, yerleri siliyor, oracıkta da öylece duruyor? Peki onun içindeki fırtınayı nereden nasıl anlıyoruz? Ben mi yakıştırdım, bilmiyorum. Yakıştırdığımı da sanmıyorum. Belki de büyük sanat, büyük sanatın özelliği, bir şey söylemeden anlatmak. Büyük sevinçler, büyük öfkeler de öyledir. Konuşmazlar. Büyüklüklerini her kıpırtıda görürüz. Erdal Özün romanının en sevdiğim tipi, öyle duran, ama içi fırtınalaşan, işkencecilere lanetler yağdıran, lanetlerini yüreğimize hançer gibi sokan o kadındır. Roman, başkalarınca da okunduğunda bu etkiyi onlarda da gösteriyor mu, adam adam sormak isterim.

İşkenceciler kendilerini makina haline getirmişler ve kendilerini sorumluluktan kurtarmışlar. Biz makinayız, diyorlar. İşte biz böyleyiz, bizi de böyle yaptılar, diyorlar. Kendi kendilerine de, bu hale düştüklerine de acıyorlar. Erdal Öz hiç konuşmuyor, lisanı hal ile anlatıyor. İşkence türlerini romanında lisanı hal ile anlatıyor. Bazı kendilerini insandan sayanlar da var işkenceciler arasında. Bu, kendi dar çemberini aşp, azıcık acıyan, işkence görene yardım etmeye çalışan bir kişi. Ama o da işkenceci. Erdal Öz, merhamet duyduğu bu kişiden iğrendiriyor

okuyucuyu. Bir de tam kişilik gösterenler var. Bunlar işkenceyi zevkle, tatla yapıyorlar. Makina olmaktan çıkıp işkence makinası oluyorlar. Bu makina tepeden tırnağa öfkeye, öce, canavarlığa kesiyor. Erdal Özün üstünde durduğu da hep bunlar. Bunlar, Erdala göre her şeyi bilinçli yapıyorlar. İşkenceden murat, işkence görenin kişiliğini öldürmek, insanlığını öldürmek, Erdal Öz, romanında boyuna diyor ki, işkenceden, bu kadar aşağılanmadan sonra artık senin eski insan olmayacağını biliyorlar, biliyorlar da seni buncasına aşağılıyorlar. Doğru, işkence görmüş insan hiçbir zaman işkence görmemiş, aşağılanmamış insan gibi olamaz. Başka bir şey olur ama, aşağılanmayı tatmış insan, aşağılanmanın ne kadar aşağılık bir şey olduğunu bilir. İnsanoğlunun insanlığına kıymanın ne demek olduğunu bilir.

İyi romanın yaşamdan daha gerçek olabileceğini, Erdal Özün romanını okuduktan sonra bir daha anladım. Roman, sanat, yaşamdan daha güçlüdür. Son günlerde işkenceye uğramışlar, inanılmayacak işkenceleri bir bir anlattılar. Bu işkenceler, çağımızda, yurdumuzda yapıyordu. Hepimiz, bütün ulus, bütün insanlık suçluydu. Hepimiz bu aşağılanmaların batağındaydık. İşkence görenlerin anlattıkları şiddetti. Bir küçülmenin, aşağılanmanın, alçaklığın şiddetiydi. İnsan, o işkence görenlerle birlikte, işkence görmediğinden utanıyordu. Erdal Özün romanındaki işkenceler, yaşamdan, yaşamın bize anlattıklarından da şiddetli, etkili.

Ve insan bu romanı okurken de insanlığından, yaşamından, konuşmaktan, görmekten, soluk almaktan utanıyor. Bu romanı okuduktan sonra, savaşa savaşa eyvallah, ölümse ölüme eyvallah, ama işkence!.. Allah hiçbir insanı işkence yapabilecek kadar hasta etmesin, aşağılamasın. İşkence görenin çıkar yolu yok. Ya işkence eden, kendi elinden, insanlığın iğrencinden, çocukların iğrencinden, ulusunun iğrencinden nasıl kurtulur? Dostoyevski, *Karamazov*larda "Allah olmazsa ne olur"u tartışır. "Allah olmazsa her şey mubahtır," der tiplerinden birisi. Bu, sonsuz umutsuzluktur. İnsanlar Allaha inanmazlarsa, onları kötülük yapmaktan insanlık duyguları alıkoyar. Ya insanlık duyguları da iflas etmişse... İşte bu kapkara umutsuzluktur. Bu işkenceci umutsuz bir insandır. Kendinden, insanlığından,

dünyadan, her şeyden umudunu kesmiştir. Bütün insanlık duygularının ardına düşmüştür. Bu da bir şey değil midir? Ben böyle birisini tanıyorum. Bir insan öldürüp içeri düşmüştü. Her haliyle kötülüğü, iğrençliği kabul etmişti. Hasta birisiydi. Çıkınca dört kişiyi daha öldüreceğini söylüyordu. Durmadan hiçbir insanlık kaydına, şartına bağlı olmadığını söylüyordu. Erdal Özün romanındaki bazı işkenceciler de böyledir. İnsanlık kaydının, şartının dışına çıkmışlardır.

Kendilerinden, insanlıktan umudu kesmiş işkenceciler, bu umutsuzluklarını örtebilmek için, işkence ettiklerini var güçleriyle suçluyorlar. Suçlamak belki de onları rahatlatıyor. İşkence ettiklerini suçlamak onların içinde kalan azıcık insanca taraf. Bazıları öylesine bütün insanlık duygularından arınmışlar ki, işkence ettiklerini suçlamak gereğini bile duymuyorlar.

Bir de başka bir şey var bu romanda: İnsanın kendi kendini aşağılanmadan kurtarması. Bu romandaki genç adam, insanüstü bir çabayla direniyor. Bütün işkenceleri görüyor. İşkencelerin en alçaklarına dayanıyor da ağzından çıt çıkmıyor. İnsana bu delikanlının direnişi olamaz gibi geliyor. Bu duyguyu romancı da veriyor bize. Hepimiz böyle bir dayanma olamaz duygusuna kapılıyoruz. Oysa oluyor. Erdal Öz de görüyor ki oluyor. Romancıya karşın oluyor. Bu dayanma Erdal Özün inanmadığı bir şey mi? İnanmasa neden yazsın, öyle ya. Belki de bilerek öyle yazıyor. Bir inanılmaz bizi inandırmak için... Oysa insanoğlu hiçbir işkencede konuşmayabilir. Yeter ki, kendisini ona göre hazırlasın. Yeter ki, ona karar versin. İnsanoğlu ölür de konuşmaz. Bir de bilsin ki, işkencede yenildikten sonra insanlığından bir şeyler yitirir, konuşmaz. Konuşanları da kimse küçümseyemez. Kendileri de içinde, çözülenleri kimse küçümsememeli. Onlar hazırlıksızdılar, bu bir. Bir de bedeninin bir dayanma gücü vardır, bu iki. Kendi beden gücünü bile hiçe sayanlar vardır, bu üç.

Bu roman, direnen adamın destanıdır. Kendi bedeninin güçsüzlüğünü yenen, aşağılanmayı yenen, iğrençliğini yenen, hastalıklarını yenen, gücün bile üstünde bir gücün destanıdır bu roman. Erdal Öz çapındaki bir romancıdan bir roman daha beklemeliyiz. O da yenilen adamın romanı. Yenilerek yenilme-

yenilerin romanı. Dünyamız iki kapılıdır; birisi yengiyse, birisi de yenilgidir. Yenilerek aşağılanmış insanın romanını da yazmalı Erdal Öz. Onu da bu kadar güzel, bu kadar insanca, bu kadar yalın yazacaktır. Bu ustalıktaki bir yazarın yapamayacağı güzel şey yoktur. Başka bir şey daha katmalıyız romana. İşkence gören, bir an için aşağılandığını sanıyor. Bir umut için, bir güzellik için, kardeşlik, eşitlik için aşağılanmak, aşağılanmak değildir. Öyledir ama diyeceksiniz, gel de sen bunu aşağılanana, işkece görene anlat. Her şey, herkese anlatılır. Hele Erdal Öz çapındaki usta bir yazar her şeyi herkese böylesine dostça, yalınca, insanca anlatabilir. Dahası da, ötekiler bile anlatılır, o makina olmuşlar, kendilerinden, insanlıklarından umutlarını kesmişler bile anlatılabilir, üstelik insanları anlatır gibi, işkencecileri de anlatabiliriz. Hastalıkları, iğrençlikleri anlatmıyor muyuz?

Nedense bu işkence, bu kötülük, bu direnç romanının üstünden bir umut yeli esiyor. Bunu duyurmak da büyük bir ustalık olsa gerek. Romancılığımızın Erdal Özden öğreneceği epeyi şeyi olacak.

Genellikle bizim yazarlarımızın dili epeyce kekeme, tutuk. Erdalın dili öyle değil; işlek, yalın. Anlatacağı şeyin gözüne gözüne gidiyor. Her sözcüğünü yerli yerince kullanıyor, hiçbir şeyi savurmuyor. Belki de Erdalın tek kusuru, bazı yerlerde, yeri gelince dili savurmaması... Birazcık Erdalı, bu savurmaması, tekdüzeye düşürüyor.

Erdal, insan bedeninin hallerini iyi tanıyor. Acıyı, nekahati, yorgunluğu, çözülmeyi, uyuşmayı, kofluğu, deliliği, makina olmayı, bıkkınlığı... Bir kişideki tek mil beden hallerini... Bedenin duygular üstündeki etkisini romanında çok iyi saptamış.

Bir de Erdal Öz, iyi bir gözlemci. Hapisaneyi, hapisanedeki birbirlerine benzeyen Nurileri çok güzel anlatıyor. Erdal Özde laf yok dersem şaşmamalıyız. Gerçekten yok. O, her şeyi küçük ayrıntılarla veriyor. Bizim romanımızda ayrıntılar yoktur. Bu yüzden de çok eskiye bağlı bir romandır bizim romanımız. Bizim, hele son yıllardaki romanımız hiç biçim aramıyor. Yeni bir dünya getirmişsek, ister istemez yeni biçimler de getireceğiz. Neden öyleyse bizim romanımız körün değneğini bellediği gibi hep aynı yere vuruyor. Erdal, romanında romanımızın bu kötü

huyundan da vazgeçmiş. Küçük ayrıntıların romanı, büyük bir havanın romanı oluveriyor. Erdal Öz burada bir sihirbaz.

Bu roman, bir direncin, bir kahramanlığın, aşağılanmaya karşı koymuş bir insanın romanı, dedim. Bu roman bir de insanlık adına bir utancın romanı.

Bir şey daha söylemeliyim bu roman için, anlatılan ne kadar gerçekse ya da gerçekten daha gerçek duygusunu veriyorsa, dil de o kadar güzel olur. Gerçeğin dili güzel oluyor. Erdalın dibe çökmüş, mayalanmış ustalığı burada.

Erdal Özün romanından bir parçayı söylemeden edemeyeceğim. İçerde bir Nuri var. Bütün içerdekilerin adı Nuri ya. Sonunda işkence gören de Nuri oluyor ya. İşte bu Nurilerden birisi, karısından mektup bekliyor. Karısının adı Gül. Kolunda da mavi bir dövme gül. O içeri düşünce, Gül Almanyaya gitmiş. Günler günü Nuri mektup bekler. Mektup günüdür. Nuri giyinmiş kuşanmış, iki dirhem bir çekirdek, aynı sevgili bekler gibi sevgilisinin mektubunu bekler. Sonunda mektup gelir... Gelir ama... Bence bu parça büyük ustalara has bir parçadır. Zaten "Güvercin" hikayesi gibi büyüleyen bir hikayeyi yazan usta bir yazardan böyle güçlü bir romanı beklemeliydik. Bu roman güçlü bir yazarın güçlü bir insanı anlattığı romandır. *Yaralısın*, romanımızın unutulmazları arasına girecektir.

Türkiye başı belada bir ülke. Ortaya bir karamsarlık çökmüş ki, olmaya gitsin. Ama Türkiyede böyle romanlar yazılıyor. Bu roman ve romancısı tepeden tırnağa bir karşı koyma, bir protestodur. İnsanca, dostça, sevgi dolu... Kötülüğe bunlarla karşı koyan. Bizi yüreğimizden vuran, dostlukla, acımayla. Türkiye bu karmaşıklık içinde belki de en güzel çağını yaşıyor. Neden ki dersiniz, işte bir Erdal Öz, işte son yılların yeni genç romancıları... Bir ulus destanı kadar ulustur sözü gerçekse eğer. Bir ulus romanı kadar uygardır sözü gerçekse...

1974

*“Güle Güle İstanbul”**

Sanatçılarımız arasında belki ilk olarak Semih Balcıoğlu yakaladı bugünkü Türkiyenin, İstanbulun karmaşıklığını. Ve İstanbulun en görkemli destanını, romanını, ağıdını çizgilerle yazdı. Yüzyılların İstanbulu minareleri, kiliseleri, surları, yalıları, köşkleri, sarayları, kuleleri, çarşıları, arnavutkaldırımlarıyla başını alıp giderken Semih Balcıoğlu bu çekip giden İstanbulla belki ağıtların en güzelini yaktı. İstanbul bir kişilik, bir dünyaydı, ta Bizanstan bu yana. Dünyanın en kişiliği olan görkemli kentlerinden birisiydi. İstanbul bu dünyada şehirler arasında İstanbuldu. Bir şehir de bir kişiliktir. Ve bu kişilik dehşet bir birikimdir. Şehirler oluşurken onun yaratılışında bütün dünyanın kanı vardır. Şehirleri yerine, havasına göre, toprağına, suyuna, kayasına, taşına, denizine göre bütün dünya yaratır. Şehirleri insanoğlu hep birlikte yaratır. İstanbulun harcında Çinin Maçının, İranın Turanın, Romanın, Grekin, İngilizin, Fransızın alın teri, göz nuru vardır. Arabistanın yüreği İstanbulda atar. İstanbulu eski Mısır, Mezopotamya, eski Ermeni, türlü yakın uzak uygarlık İstanbul yapmıştır. Ve İstanbulu Boğaziçi, adalar, Marmara İstanbul yapmıştır.

Boğaziçinde bir yalı bütün görkemiyle oluşurken kim bilir kaç bin yalı vardır onun çiraklığında... Galata Kulesinin çiraklığında kim bilir kaç bin Galata Kulesi vardır. Bizans surlarının güzelliğinde ta Çinden bu yana kim bilir kaç bin surun görkemi, deneyi vardır.

* Semih Balcıoğlu'nun aynı adı taşıyan albümüne sunuş yazısı.

Bir şehir kadar insanlığın birikimini hiçbir şey bütün görkemi, açıklığıyla vurgulamaz. Şehirlerin oluşumu insanlığın birikimiyle eşdeğerdedir.

Ve bir çağa geldik dayandık. İnsanlık yolunu değiştirdi. İnsanlık, dehşet bir karmaşıklığa, yabancılaşmaya düştü. Her şey inanılmaz bir yabancılaşmanın içinde, dövüşünde. Bugünkü anamalcı düzen kültürüyle, şehirleriyle, insanı insan yapmış insanlığın getirdiği bütün değerleriyle insanlığı har vurup harman savuruyor.

Haliç denizin bir kolu, bir koyudur. Ve tarihten bu yana bu görkemli suyun adı, Altın Boynuzdur. Ve dupduru, ayaydınlık bir sudur. Bizans çağlarında, Osmanlı çağlarında Halicin yanı yöresi, kıyılar bağlık bahçelik, güllük gülistanlıktır. Bugün bu su bir çamur, bir çirkef birikintisidir. Yanı yöresi eski fabrikalar, biçimsiz apartmanlardır. Altın Boynuz öldürücü kokular salıveren bir lağımdır. Yöresindeki eski görkemli evler yerini betona terk edip gitmiştir.

İşte o görkemli Haliç yok olmuştur. Yirminci yüzyıl Türkiye'si ondan üstü açık bir lağım yapmıştır. Bu lağımdan insanlara vebalar, koleralar gelecektir. İstanbul çağımızda Haliçten başlayarak çürümeye, kokmaya başlamıştır. Bütün şehir de çürümeye, kokmaya başlamıştır Haliçle birlikte...

Giden görkemli İstanbulu bütün sıcaklığı, bütün güzelliğiyle Semih Balcıoğlu, bütün acısıyla gülererek anlatmıştır. Ve giden İstanbulla insanlığın giden görkemli değerlerini ve gelen İstanbulla birlikte insanlığın başına bela olan köksüzlüğü, yabancılaşmayı, yok olmayı söylemiştir.

Semih'in çizgileri İstanbul destanında söz olmuştur, ağıt, türkü, masal, müzik olmuştur, yüzyıllardan bu yana sürüp gelen sevincin, acının, acımanın, güzelliğin, yıkımın bir simgesi olmuştur. Semih Balcıoğlunun çizgileri bu destanda çizginin de üstünde bir şeydir. Yitip giden bir güzelliğin ardından atılan bir çılgıktır. Semih Balcıoğlunun bu çizgi destanı gülen, gülümseyen bir acı çılgılığıdır. Kişiliği olan İstanbul giderken, insanlık gibi yabancılaşırken yozlaşmasına bir direnmedir. İstanbul artık bir beton çölüdür. Denizi, Boğaziçisi, Galata Kulesi, Kız Kulesi, yıkılmış, boyuna da yıkılmakta olan surları bu şehri ölümün-

den geriye çeviremeyecektir. İstanbul ölüyor ve yerine bir beton çölü, bir ölüm kısırlığı geliyor.

Semih Balcıoğlu İstanbulun destanını söylerken, İstanbulla karşı bir özlem çılgılığı olaraktan gülerken, bizi de acı acı güldürürken hiçbir karmaşıklığı, çelişkiyi unutmamıştır. Giden güzelle gelen çirkinin insanlığın yüreğindeki çelişkisi onulmaz bir acıdır. Bir son çaresizlikte insanın elinde bir ölüme gülümsemekten başka bir şey yoktur. Semih Balcıoğlunun bu kitabı bir ölünün başında durup ona gülümsemedir. Yineleyeyim, gülümsemenin sonsuz acısının bir çılgılığıdır.

Bu destanı seyredip bitirdikten sonra, İstanbulu kurtaralım bile diyemiyoruz. İstanbul gitmiştir artık ve bizim onun arkasından ağıt yakmaktan başka umarımız yok. Ve gelen İstanbul gülünçtür, uydurmadır, yalancıdır. Bütün insanlığın yüzyıllar boyunca nazlayarak yaptığı bu şehri, alın terini, göz nurunu, yeni gelen yabancılaştırmış insanlar, barbarlar bir anda yıkmışlar, yerine çirkinliğin tapınaklarını, apartmanları dikmişlerdir. Giden gitmiş gidecektir, ama gelen böyle mi gelmeliydi? Semih Balcıoğlunun gülen çılgılığı diyor ki, bu iş böyle olmamalı. İnsanlık bu görgüsüz, köksüz anamalcı sınıfın getirdiklerinin birçoğuyla beraber değildir. Yabancılaştırmanın bu kadar yozlaşması doğal değildir. Hep birlikte bunu söylüyoruz. Anamalcı sınıf bir yerde insanlığın yolunu kesti. İşte Semih Balcıoğlu buna karşı koyuyor, gülerken, insan yüreklerine başvurarak direniyor. Ve görkemli İstanbul gitti gidiyor. Güle güle İstanbul ve hoş geldin Semih Balcıoğlu!

1978

Bozkırı Çiçeklemiş Adam, Ceyhun Atuf Kansu

Ceyhunu düşünürken çiçek açmış bir bahar dalı geliyor gözümün önüne. Pırıl pırıl akan dibi güneşli bir pınar suyu geliyor aklıma. Yeşil bir çayırda oynayan terütaze bir tay geliyor gözümün önüne. Bir bağbozumu, bir şafak vakti, yunmuş arınmış, bir seher yeli yaylada, kokulu, mavi çiçek açmış bir yarpuz alanı, inceden yağan sessiz bir yağmur, bir düşün güzel umudu geliyor gözümün önüne. Ak sakallı, bilge, ta eskilerden kalmış, bir elinde salt aydınlatan bir yalım seli geliyor gözlerimin önüne.

Ceyhunu düşünürken içimin her zaman sevinçle dolduğunu anımsıyorum. Ceyhunu ne zaman tanıdım, anımsamıyorum. Belki Osman Atilla tanıştırmıştı, en genç yaşımızda. Belki yaşım on dokuz, belki yirmiydi. O benden azıcık daha yaşlıydı. Ankara Numune Hastanesinde doktorluk yapıyordu. Yeni birtirmişti üniversiteyi, çiçeği burnunda bir doktordu. Bu çiçeği burnunda sözü de bir yakışıyordu ki Ceyhuna. Ceyhun bu dünyada hep çiçeği burnunda yaşadı, çiçeği burnunda öldü, öyle taze, öyle güzel, öyle aydınlık, öyle ermiş, öyle hiç eskimeyen, öyle bir bahar yeli gibi, öyle ılık, öyle de keskin...

Şimdi anımsamaya çalışıyorum, biz onunla tanışmadan belki bir yıl, belki iki yıl önce atlarla, arabalarla, trenin üçüncü mevkilerinde, kamyonlarla Anadoluyu bir uçtan bir uca dolaşmış, bir Anadolu tutkunu olmuştu. Anadoluyu, onun insanını tat dolu bir düşün içinde, esrikleşmiş yaşıyordu.

Bir yeni, erişilmez kültürün deviniminin düşünde, sevdasında idi. Bir bulgunun aydınlığında, şiirinde Anadoluyu, onun halkını yaşıyordu. İlk yıllarda bu belki bir düş tadydı, bir coşkıydı. Kendini her yönüyle Anadoluya, o büyük ummana dalmaya hazırlıyordu. İşte ilk çiçekli Anadolu şiirleri bu sevdadan doğdu. Üstten, hayran, güzel, üstten dediğim azıcık Anadolu'nun dışından... Ceyhun Anadoluyu, acıları, insanının sonsuz devinimini, savaşımını giderek, gıdım gıdım, kendini, çağını yaşayarak, kendini bütününüyle, iliklerine kadar işine, insanoğlunun macerasına vererek buldu. Son vardığı yer onun erişilmez güzellikte şiirleri, hesapsız kitapsız savaşımı, kendinden her istenene koşmaya hazır, vermeye hazır kişiliği oldu. Hep Yunus Emre nasıl adamdı, diye düşündüm. Pir Sultanı, Karacaoğlanı merak ettim. Bir de Nâzım Hikmeti çok merak ederdim. Yunus nasıl konuşur, nasıl şiir söyler, insanlarla nasıl bir sesle konuşurdu? Pir Sultanı kafamda yerine oturttum. Yüzü, gözleri, çökük avurtları, uzun bıyıkları, sesinin sonsuz sıcaklığı, insanı derinden kavrayışı, her şeyi, her hali gözümün önünde... Karacaoğlanı da çocukluğumdan bu yana tanıyorum... Bizim köydeki Hacıya benzerdi belki biraz. Gebeli Köyünden ulu türkü ustası Murtazaya benzerdi. Kara kuru saz ustası, Köroğlu anlatıcısı, gevrek sesli Küçük Memede benzerdi biraz. Küçücük adam Memed saz çalarken kabırır, heybetlenir büyürdü. Köroğlu anlatırken, Köroğlu olurdu. Biliyor musunuz, bir Ankara'ya gidişimde buldum Yunusun kime benzediğini. Ceyhunla uzun yıllar sonra birden karşı karşıya geldik. Ceyhunun gözleri uzun yıllar görüşmemenin şaşkınlığındaydı. Orada bir kahve mi neye giriverdik. Şaşkınlığımız geçtikten sonra konuşmaya başladık. Ceyhun, ona yirmi yaşlarında bir karpuz tarlasından yazdığım mektubu anımsadı. "Keşki o mektubu yitirmeseydim," dedi. Onu ne zaman görsem gözleri parlayarak bu mektuptan söz açardı. Sen bütün ömrün boyunca doğayı en güzel bu mektupta anlattın, derdi.

Bir mayıs sonuydu, belki hazırandı, iyice anımsıyorum, harmanlar dövülüyordu. Ben, Öksüzöğlan türkülü hikayesinin ardındaydım. Türkülü hikayeyi Çukurovada en iyi bilen de Osmaniyenin Araplı köyünden Çolak Ökkeşti... Bir sabah

yaya Burhanlıdan çıktım, Araplı köyüne geldim, Çolak Ökkeşi sordum, babam sağken onun çok iyi dostuymuş. Çolak Ökkeş, babamdan sonra da birkaç kez bizim eve konuk gelmiş, mavi yağlı kağıtlara sarılı kaçak tütün getirmiş bizim evde köylülere satmıştı. Güzel sözlü, tatlı, gür sesli, hep gülen bir Türkmen kocasıydı. Onu köyün dışındaki harmanında buldum. Çok yaşlanmıştı. Kendi gibi yaşlı karısıyla döven sürüyordu. Gittim çardağın yanında güneşte durdum. Harmandaş, dövenin üstünden bana seslendi, "Hey, çocuk, hasta olacaksın günde durma, çardağın altına var da otur, geliyorum." Az sonra döveni karısına verip geldi. Ben kendimi tanıttım, sevindi. Sıtmadan tir tir titriyordu. Bitkindi. "Söyle, ne için geldin yavrum," dedi titreyerek. Utandım türkü toplamaya geldiğimi söylemeye. Şu perişanlıkta ondan türkü derlemek bir tuhafıma gidiyordu. "Hiiiç," dedim, "şöyle bir eski baba dostuna bir uğrayalım dedim de..." dedim. Üsteledi, buraya kadar, bu sıcakta niçin geldiğimi öğrenmek istiyordu. Ben de çok sıkılıyordum. Sonunda baklayı çıkardım ağzımdan... "Aaaah, eski günler, aaaah, eski Çolak Ökkeş," dedi. Ve türkölü hikayeyi anlatmaya başladı... Belki bir yarım saat anlattı bana... Sonra da, "Olmadı," dedi. Karısını çağırdı. "Gel hele gel, atın başını sapa ver de gel hele gel, bir kişiye türkü söylemek olmuyor..." Karısı da geldi dinlemeye başladı. Ben öylesine utanmış, sıkılmışım ki, yazamıyordum söylediklerini. Bunu Ökkeş Ağa hemen anladı... "Öyleyse hikayeyi değil de hikayenin içindeki türküleri yaz..." Öyle yaptım. Bir ikindi-üstü oradan ayrıldım, Osmaniye'ye doğru. Gün kavuştu yolda, Osmaniye'ye ulaşamadım. Bir karpuz tarlasında bekçiye konuk oldum o gece... Belki yüz dönümlük bir karpuz tarlasıydı konuk olduğum tarla. Bekçiyle türküler söyledik sabaha kadar. Alaşafak Gavur dağlarının arkasından geldi. Arkadaşım seher yeline, gelen şafağa bir tapınmadaydı. Dağlara dönmüş. Diz çökmüş sökecek şafağı bekliyordu, bir tapınmayla... Mektubumda bu olayı, çiyli Çukurova sabahını, bekçiyi, karpuzları, tozu, çiyi anlatıyordum Ceyhuna... Ceyhun, aradan otuz yıl geçti, hiçbir zaman bu mektubu unutmadı, her zaman, Çolak Ökkeşi, sıtmasını, yıkılmış, ama gene de

çoşkulu sesini hep anımsadı. Ve bu, Ceyhunla benim bütün ömrümüz boyunca en güzel, en sıcak anımız oldu.

Yunus, Ceyhuna benziyordu. Benim aklımdaki Yunus hep Ceyhundu. Sıcacık tavırları, içtenliği, candanlığı, mümkünü yok Yunusun, Ceyhuna benziyordu. Ceyhun da Yunus gibi Anadolu Türkmeni, bir Türkmen kocasıydı. Kalıbımı basarım ki, Yunus da Ceyhun gibi çocukları seviyordu. Yunus da Ceyhun gibi çocuklar üstüne pırıl pırıl şiirler söylemiştir. O şiirler günümüze kadar kalmadıysa kabahat Yunusun mu? Biliyorum, iyice biliyorum ki, Yunus çocuklar üstüne destanlar, şiirler söylemiştir. Büyükler günümüze kadar taşımamışlardır bu şiirleri, iyice biliyorum. Yunus gibi bir adam, ermiş kişi hiç çocuklar üstüne şiir yazmaz mı, değil mi?

Ceyhun dilimizin en güzel, en sıcak yerindeydi. Ceyhunun ustalığının, büyük gücünün, büyük yüreğinin o kadar farkına varmadıysak, daha bir süre de varamayacaksak kabahat Ceyhunun mu? O kendini o kadar alanlara koyverenlerden değildi. Bir kuytuda, kendi kendine en güzel, en renkli çiçeğini açar gibiydi. Ceyhundaki arılık şiirlerinde, yazılarında da açıyordu, görkemli, büyük, alımlı.

Böylesine karışık, böylesine kirlenmiş, yalanlı dolanlı bir dünyada yalınlığın, çocuksuluğun, arınmışlığın timsali gibi duruyordu önümüzde. Kıracıta açmış bir ulu, görkemli çiçek gibi. Hiç solmayan, solmayacak olan...

Bir umut gibi şavkıyan adamdı, bitmeyecek.

Bu dünya bu kadar kötülük, pislik, umutsuzluk ortasında nasıl ayakta kalabiliyor, dünyada Ceyhun Atuf Kansular var da ondan... Bin kötüye, yüz bin, bir milyon kötüye bir Ceyhun Atuf güzelliği, çabası, ışığı, umudu bedel de ondan... Ceyhunlar, şiirleri yazıları, yalansızlıkları, insan ilişkileri, sevgi ilişkileri, doğa ilişkileriyle gür, aydınlık bir pınar gibi bütün kötülükleri yıkayıp götürmeye çalışıyorlar da ondan...

Ceyhun bir büyük adamdı. Çocuksu, arıydı. İlişkileri de öyleydi. Doğa tutkunuydu. Doğa da yalın, arıdır, yıkayan, kir tutmayandır. Onun için Ceyhun doğayla içli dışlıydı. Doğa babasının eviydi onun. Çocuklar da yıkayan, arıandır, doğadır. Ceyhun onun için çocuklarla da böylesine haşır neşirdi.

Bana Ceyhun şimdi, şu anda hiç ölmemiş gibi geliyor. Şimdi bir karpuz tarlasında, çiyli şafağın ortasında, dimdik ulu toprağın ortasında ışığını dağıtıyor... Kıyamete kadar yaşlanmadan, kıyamete kadar çiçeği burnunda...

Ceyhun Atuflara arkadaş olmak değil, onların ellerini sık-mak mutluluğuna erişmişlere de ne mutlu.

27 Mart 1978

Turhan Selçuk bir edebiyat adamıdır. Bir şair, bir romancı, bir hikayecidir. Bu söylediklerimi şaşırtmak için söylemiyorum. Turhan Selçuk gerçeği budur da onun için söylüyorum. Bunları gene söylerken de karikatür sanatını hiç de küçük görmüyorum, söylediklerim bu düşüncenin tam karşıtıdır. İnsan karikatürde de bir Çehov, bir Sait Faik, bir Mansfield olabilir. Karikatürün olanaklarını destan olanaklarına ulaştırabilir. Bence Turhan'ın vardığı yer, karikatürü ulaştırdığı boyut, burasıdır. Sanat değeri diye bir şey oluşmuş mudur, sanatın değerini ölçerken ne gibi bir ölçü koyuyoruz? Bu, beğendim gitti mi, yoksa birtakım belirli değer ölçüleri var mı? Sanatın birtakım değer ölçüleri var, ama bunu şimdiye kadar sınırlamış kimse çıkmamıştır. Onun için ben dünyada, insanlığa sanat değerini kabul ettirmiş bir sanatçıyı, örneğin Çehovu örnek almak isterim. Çehovu seçişimin de başlıca sebebi Turhanla Çehov arasında inanılmayacak bir yakınlık buluşumdadır. Bana öyle geliyor ki, ikisinin de içtiği kaynak tıpkıdır. Çehov ne getirdi? Bu soruyu böylesine sormamın zorluğunu biliyorum. Bir kalemde karşılığını vermek zor da ondan. Hikayeyi yeniden biçimlendirdi, diyebiliriz. Ondan önce gelenlerin hikayesine benzemedi hikayesi, hiçbir yönüyle. Düz, yalın, şiirsel anlatışa vardı. Hikayesi çoğunlukla hikaye değil, yaşamın bir parçası oldu. Hikayesi inadına böyle düz kuruldu. Bu yeni biçim, yeni anlatış elbette yeni insanlık değerlerinin üstüne örülecektir... Çehov o zamana kadar edebi-

* Turhan Selçuk'un *Söz Çizginin* albümüne sunuş yazısı.

yatın ulaşamadığı insanın anlık duygularını büyük bir ustalıkla verdi. Onun her hikayesini okuyan, ben buyum, ben de böyle duyuyorum, ben de böyle düşünüyorum, diyordu. Psikolojik çatışmanın ancak sezebildiğimiz kadarki çatışmalarını, coşkularını, sevinçlerini, acılarını, daha binlerce anlık duygularını veriyordu. Çehovla gelen insanlıktı. Katkısız, yalansız, böylesine açıklıkla göremediğimiz, ancak kaba yönleriyle büyük epopeelerde tanıdığımız, ama içimizde olan, dışarıya vermek aklımızın kıyıcığundan geçmeyen insanlıktı. İnsanlık en incesinden belli belirsiz hem ağlayan, hem gülerdir. Çehovda olduğu gibi Turhanda da insanlık ağlarken gülerdir.

Turhanın çizgileri düzdür, yalındır, zengindir. Pırıl pırıl, bütün çapaklarından arınmıştır. O da bu sonsuz arınmışlığıyla insanın yepyeni bir yönünü anlatmalıydı. Turhan çizgi sanatının olanaklarından faydalanarak Çehovun getirdiklerini zenginleştirdi, derinleştirdi. Edebiyatın şiiri çizgide yeni bir şiir boyutu, yeni bir hikaye, anlatım boyutu kazandı. Turhanın sanatı insanlığımıza yeni psikolojik olanaklar kazandırdı. İnsan psikolojisinde yeni ufukları zorladı. Zora, bilinmeze, ama bizde her zaman olana, olmuşa biraz daha yaklaştık, biraz daha açıklığa kavuştuk Turhanın karikatürleriyle. Gene şu da yanlış anlaşılmasın, hep Çehovdan söz ediyorum. Turhanı Çehovun bir tıpkısı göstermek istemiyorum. Ya da onu Çehovun bir süreci olarak da tanımlamıyorum. Derdimi daha iyi anlatabilmek için Çehov örneğini veriyorum. Turhanın büyük kişiliği, getirdiklerinden dolayı bunu söylemek zorundayım, hiç kimsenin süreci olmaya, kimsenin tıpkısı olmaya izin vermez. Turhan aynasını, o bütün karanlıkları delip geçen aynasını insanın, doğanın karanlıklarına dikmiş bize oradan var olan bilinmezimizi göstermiştir. Homerosun, Cervantes'in, Dostoyevskinin, Faulkner'ın da bize getirdikleri budur.

Son yıllarda bocalamaya başlayan edebiyatımız Turhanın yolunu izlese, gittiği yollardan insan, doğa gerçeğinin gözüne gözüne gitseydi daha büyük olanaklara kavuşurdu. Karikatürümüzün de son sorunu, son günlerde Turhan yolunu izleyemez oluşudur. Turhan yolu dediğim, kestirmeden insana varmadır.

Çok soyut konuştum şimdiye kadar belki de... Turhan insana yönelirken, doğanın şiirine varırken öyle çok göklerde değildir. Anının içinde, günün ortasındadır. Güncel olayların akışında yuvarlanan bir insandır. Acı çeker, güler, öfkelenir, çocukça bir şaşkınlığa düşer, alay eder, delice öfkelenir, iğrenir, delirir... Kendi kadar da bizim adımıza, hepimizin adına... Bütün büyük sanatçılarda olandır bu da.

Zulme, kötülüğe, insanlığı aşağılamaya, acıya, sömürüye sonuna kadar karşıdır. Turhanın sanatındaki dünyası cömert bir dünyadır, işte başkalarında olmayan da budur. Ustalığını, gönlünü, yüreğini bir çizgiye, bir duyguya, bir düşünceye hapsedmemiştir. Dünyaya her şeyini sonuna kadar açmıştır.

Ve Turhanda olan bir sevgi, bir cömertlik, bir dostluk, bir barış açıklığıdır. Turhanın dövuşü hepimizledir. Bütün düşük yanlarımızdır. Sıkı sıkıya dünyanın güzelliğine, şiirine, yalnızlığına, vazgeçilmezliğine bağlanarak kötülüklere, zulümlere bir karşı koymadır Turhan. Turhanı anlamak bugünkü dünyamızı anlamak demektir biraz da. Turhan dünyamızın kötülüklerinin, karanlıklarının ortasında durmuş bir ışık gösterendir durmadan.

1979

Köroğlu Antep Rivayeti

Türkiyede folklor çalışmaları çoğunlukla hevesli işi olarak kalmıştır, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz gibi bir iki bilim adamının dışında. Hele folklor derlemeleri iyice heveslilerin, köy öğretmenlerinin, müze müdürlerinin ellerinde kalmıştır. Bu heveslilerin çabalarını hiç küçümseyemeyiz. Eğer bu hevesliler de olmamış olsalardı, bugün büyük zenginliğini sezebildiğimiz Anadolu folklorundan elimizde hemen hemen hiçbir şey kalmayacaktı. Folkloru salt bir kültür malzemesi olarak kabul edemeyiz. Batının kimi bilim adamları halk kültürüne salt malzeme olarak bakıyorlar. Bir süreler zenci yontularına baktıkları gibi. Yüzyılımızın sanatçılarıdır ki, zenci yontularının değerini anladılar, onların erişilmez birer sanat yapıtı olduğunu insanlığa kabul ettirdiler. Bu, insanlığın sanat birikimi karşısında Batı burjuva düşüncesi o kadar aptaldı ki, Picasso'lar, Matisse'ler eğer olmamış olsaydılar, zenci yontularına da Batı burjuva düşüncesi, zencilere vurduğu ilkel damgasını vurmuş gitmişti. Bizim kimi sanatçılarımız da tıpkı Batı burjuvaları gibi düşünüyorlar halk sanatı karşısında. Biliyoruz, bizimkilere bu ahmaklık Batı burjuvalarından geçmiştir. Onlar da halkın sanat ürünlerini tıpkı onlar gibi ilkel buluyorlar. Bir kısmımız da, halkın sanat ürünlerine öylesine hayran kalıyoruz ki, tıpkı Batıya hayranlığımız gibi, onlara öykünüyoruz, sanki halkın sanat ürünlerine öykünülmüş gibi. Bilmiyoruz ki, sanatçının bu yüce ürünlere karşı tavrı Picasso gibi bir dehanın tavrından başkası olamaz. Pir Sultan, Yunus Emre, Karacaoğlu, Dadaloğlu, tür-

küler, ağıtlar birer erişilmez güzelliştir ve bunlar karşısında Batının bir kısım aydınlarının uydurduğu, bizim de onlara öykünerekten kabul ettiğimiz ilkel insan, ilkel sanat sözü, dünya üstünde hiç düşünmemek, dünyayı hiç bilmemektir... Bunlara karşı tavır tıpi tıpına şu demektir: Homeros da ilkeldir. "Homeros da ilkeldir," sözünü niçin edememişler bunlar, etmişler de ben mi bilmiyorum acaba? Zenci yontularına, türkülerine, Türk kilimlerine böylesine bakan bir düşünce niçin Homerosu ilkel çağların ilkel ozanı demesin.

Burada uzun uzun bir yanlışlığın tartışmasını yapacak değilim, çünkü çağımızın insanları, yavaş yavaş da olsa, yukarıda sözünü ettiğim sanat yapıtlarını ilkel kabul etmiyor. Onların yaratıcılarına da ilkel insan diyemiyor. Dünyanın akli, biraz geç de olsa, Picasso'lar ve kimi köklü bilim adamları yüzünden başına geliyor. Bize gelince birçoğumuz birtakım sloganlar tutturmuş gidiyoruz. Batı ilkel sanat mı, ilkel insan mı, dedi insanlığımıza, biz baltayla üstüne bütün hışmımızla yürüyoruz. Yunusları, kilimleri, Hitit yontularını ilkelin ilkeli sayıyor, düşünce yaşamımızdan, sanat yaşamımızdan kovuyoruz. Geçenlerde bir sanatçı düşünürümüz de, Pir Sultanı, Dadaloğlunu nasıl yüceltirsiniz böylesine, onlar feodal toplumun ürünleridir, diyordu. Al sana yüce sanatçılık, hem de yüce düşünürlük kafası. Bu sayın düşünürümüz, Batılı amcalarından çekinmese, ya da onlara ters düşeceğini bilmeseydi, kim bilir Homeros için de neler söylerdi. İnsanların bunca yükselttiği, erişilmezliğini, hem de çağlar boyunca kabul ettiği Homeros için. Gerçekten, bu Homeros makina çağının mı ozanı, o hiç makina görmüş mü? Görmemişse, insanlık onu böylesine niçin yüceltiyor ki... Yalan, yutturmacılık alıp yürüdüğünden, birçok insan da, bu yazar düşünürün, ne düşünürse, saçmalarına ses çıkarmıyor. En azından gülmüyorlar bile. Gülme yeteneklerinin olmamasından değil, ne bileyim ben, belki de birçok aydınımız gülme yeteneğini yitirmiştir, düşünmemeyi, hazır düşünce kalıplarını almayı iş edinmiş olduklarındandır.

Bütün bu sözleri Hüseyin Bayazın Karacan Yayınları arasında çıkan *Koroğlu Antep Rivayeti* adlı kitabı için ediyorum. Koroğlunun Antep söylencesini daha yeni bitirdim. Elbette bu

bütünü değil. Çok eksikleri var. Köroğlunun Güneyde bilinen, üstelik benim gençliğimde Antep köylüklerinde duyduğum birçok kolu yok bu derlemede. Şimdi aklıma gelen, Köroğlunun Güdümen kolu... Köroğlunun Gürcistana seferi de yok. Bir de Köroğlunun ortadan yitişini Hüseyin Bayazın faydalandığı anlatıcı çok kısa geçmiş. Buna karşın, Antep Rivayetinin kırtarılışı bizim kültürümüz, dilimiz için erişilmez bir kazanç. Son yıllarda Köroğlunun Erzurum rivayetleri de toplanıp yayımlandı. Bir de İş Bankasının yayımladığı Ferruh Arsunarın derlemesi *Köroğlu* var. Bütün bunlar yetersiz çalışmalar. İlhan Başgözün Aşık Müdamiden derlediği Köroğlunun Kars Rivayetini de biliyorum. Azerbaycan Rivayeti de derlenip Bakuda bütünüyle yayımlandı. Köroğlu destanı Anadoludan Orta Asyaya kadar bilinen, daha da, kırıntıları da olsa bazı ülkelerde söylenen bir destan. Bu destanın bence gelişmesi Anadoluda olmuştur, bütün yönleriyle Anadolu damgasını taşıyor. Bu anlatıda birçok Anadolu geleneklerini, göreneklerini bulabiliyoruz. Denebilir ki, Köroğlu dışarıdan gelen bir destan olmuş olsaydı bile, anlatıldığı bölgenin damgasını ister istemez yiyecekti, bu bir kuraldır. Ben de onun için, kesin konuşmanın tehlikesini bildiğimden, Anadoluda gelişmiş bir destandır, dedim. Anadoluya has hikaye özellikleri de girmiş Köroğluna. Agamemnonla Akhilleusun küskünlüğünün tıpkısını Köroğluyla Deli Hoylu arasında da görüyoruz. Bu parça, okuduğum Antep söylencesinde de geçiyor. Deli Hoylunun ölümü de, uzak da olsa, Akhilleusun ölümüne benziyor. Şunu da biliyoruz ki, başka toprakların destanlarında *İlyadaya* böylesine yakınlıklar yok. Bir de Anadoluda, özellikle Türkmen boylarında destandan türkülü hikayeye çok erken geçilmiştir. Dede Korkut masalları destan, masal, türkülü hikaye arası bir sanat yapıtıdır. Daha çok destan özellikleri taşır, öz bakımından da, biçim bakımından da... Örneğin Kırızların *Manası* günümüze kadar destan özelliklerini, hiç olmazsa biçimde, taşıyarak gelmiştir. Dede Korkut masallarına bakarak, koşma biçimi, yani kişisel şiir, kişinin adını taşıyan şiir yenidir. Türkülü hikaye bu kişisel şiirle anlatının karışımından ortaya çıkmıştır. Bu anlatımda, anlatımın biçimi masaldan daha çok destana yakındır. Birçok bölümleri de, destansal anlatımın

etkisi altındadır. Şimdiye kadar yayınlanmış Köroğlulara bakacak olursak, bunlarda daha çok masal anlatımının ağır bastığını görürüz. Antep Rivayetinde biraz Dede Korkut, biraz eski destan havasını yakalayabiliriz, dikkatlice araştırarak olursak. Antep Rivayetinde bazı parçalar hiç bozulmamış birer destan havasındadır, hem biçimi, hem anlatımıyla. Dede Korkuttan sonra, bir eski Türkmen destanı neymiş, ne olabilirmiş. Bu rivayetten yola çıkarak ne kadar zenginmiş, tahmin edebiliriz.

Ben Köroğlunu, Kadirlinin Bahçe Köyünde 1940'larda öğretmenlik yaptığım yıllarda dinledim. Şimdi düşünüyorum da, Güdümen Ahmedin Köroğlusunda destan özellikleri, masal, anlatım özelliklerini bastırıyordu. Gene Güdümen Ahmetten o sıralarda duyduğuma göre Toroslarda bir anlatıcı, kırk gün kırk gece Köroğlunu, hiç anlatıma başvurmadan türkü olarak, sesli söylüyormuş. Saz çalarak değil de, değnek çalarak... Köroğlunun Antep Rivayetinde de böyle sözler geçiyor, "Saçını sazıntı edip bakalım ne dedi," diye. İşte Toroslardaki o eski usta da değneğini sazıntı ediyormuş destanına. Güdümen Ahmet beni çok zorladı, Toroslardaki o ustayı gidip de dinleyelim, diye. Güdümen o ustaya hayrandı. İle gidip onu dünya gözüyle bir daha görmek ve onu bir daha dinlemek istiyordu. Ben öğretmenliğimi bırakıp gidemedim, onu dinleyemedim. Belki benden sonra Güdümen gidip onu görmüştür. Güdümenin, Gebelili Küçük Memedin, gene Gebelili Murtazanın Köroğluları destanla masal, anlatım arasında sallanıyordu. Olgun, güzel, coşturucu birer anlatımdı. Yazık ki, bunlar derlenemedi ve Türkiye insanları bu en güzel, en büyük destanlarını yitirdiler.

Şimdiki güne kadar Köroğlular bence suyun suyu Köroğlular, büyük ustalardan hevesli çıraklara kalmış küçük anlatılar. Dede Korkutun yazıldığı çağlarda eğer Köroğlu da yazıya geçmiş olsaydı, Türkiye ve insanlık şimdi erişilmez güzellikte bir destana sahip olacaktı. Haydi haydi, bu destanlar Karacaoğlanın derlendiği yıllarda 1940'larda yazıya geçseydi, gene büyük ustaların dilinden yazılmış olacaktı. Türkiye'nin bir kültür politikası olmaması ülkemizi en köklü kültüründen hiç olmazsa yarı yarıya yoksun kıldı. Kültür Politikası bir devlet politikası olmalıdır. Devletin kurduğu arşivlerde şimdi, Cumhuriyet

kurulduğundan bu yana derlenmiş, ama her bölgeden, her anlatıcıdan, ustadan derlenmiş yüzlerce Köroğlu Rivayeti olmalıydı. Şimdi elimizde birkaç yozlaşmış Köroğlu anlatımı var, o da son yıllarda derlenmiş. Antep Rivayeti Köroğlu destanının ne olduğu, nasıl büyük bir sanat yapıtı olabileceği üstüne bize ipuçları verebiliyor. Otuz kırk yıl gecikmeyle, ya da hiçbir devrime geçmek gereğini duymamakla ülkemiz kültürünün ne yitirdiğini kavrayabiliyor muyuz, bunu kavrayabilecek gücümüz olsaydı, bu duruma düşer miydik hiç? Hüseyin Bayaz Hocanın büyük ulusal yardımını ulusumuz kuşaklar boyunca unutmayacak, ona kültürümüz adına, kendi kültür kişiliğine kavuşacak insanlarımız minnettarlık duyacaklar.

Mart 1981

İlhan Koman ya da Heykelde Şiir

Çağımızda İlhan Komana akraba heykelticiler arıyorum, bula bula ona akraba olabilecek bir tek kişiyi buluyorum, o da Romen heykelticisi Brancusi. Brancusi bir çeşit halk sanatçısı, bir çeşit zenci heykelticisi. O da bütün çabasını kendi kökenine, kendi elişleri sanatlarından çıkmaya harcamış. Onun temelinde Romen halkının geleneksel yontu sanatı apaçık görülüyor. Brancusi, Romen halkının geleneksel yontusunun son halkası olmayı bilinçle istemiş ve öyle olmuştur. Onun dünya heykeline getirdiği yeni boyutlar, biçimler Romen halkından kaynaklanır. İlhan da öyledir, o da Anadoludan faydalanır, o da bilinçli olarak Anadolu heykel sanatının bir sürdürücüsüdür. Onun temelinde çam bardaklar, öteki tahta yontular yattığı gibi, dibekler, sandıklar, beşikler yattığı gibi, Frig, Urartu, Hitit de yatar. Bana öyle geliyor ki, İlhan o uzun, görkemli, sedef işleme, ya da oyma çadır direklerini hiç görmemiştir, ama heykelinde onlardan da bir şeyler vardır. Anadolu dünyaya bir açık kapı olduğu kadar da, sınırlarındaki topraklarla da bir bölge bütünlüğü taşır. Mezopotamya Anadolunun ta Basra Körfezine kadar inen bir parçasıdır. Fırat ve Dicle'nin kucakladığı bölünmez bir bütündür Anadoluyla. Kim bilir, Anadolu eskiden bütün bu toprakların bütününe sağlıyordu. Kültürleri tarihin hiçbir devrinde de, çağımızda da sınırlayamayız. Ama dünyada kültür bütünlüğünün çok belirli olduğu bazı bölgeler vardır. Ortadoğu Bölgesi, Akdeniz Bölgesi gibi... Kültür bölgelerini daha da dağıtabiliriz. Bir kültür odağı olan Anadolunun

kültür sınırını ta Basra Körfezine kadar genişletmenin sebebi İlhanın dayandığı gelenekten dolayıdır. Çünkü İlhan Koman çapındaki bir sanatçının mutlaka dayandığı bir köklü temeli olmalıdır. Diyebiliriz ki, zenci heykeli de bizim temelimizdir, insanlığın tüm kültürü de bizim temelimizdir. Dünya kültürü Picasso gibi büyük bir düşünür ustanın temeli olmadı mı, niçin İlhanı, Brancusi'yi dünyamızın kültüründen ayıralım da bölge kültürünün sürdürücüsü sayalım? Kendi kendimle bir tartışmaya giriyor değilim, bizim birtakım aydınlarımızın anlamak istemedikleri bir şey var, sanatçının işine nereden başladığı ve de kendisine neyi, hangi kültürü temel saydığı. Brancusi'nin özü kendi ülkesinin yontu gelenegindedir, diyenlerle ben birlik olmak istiyorum. İlhanın da apaçık kendi kökenine bağlı bir sanatçı olduğunu görüyorum. Bunu hem İlhanın konuşmalarından, hem de heykellerinden çıkarıyorum. İlhan bir sıralar boğaya merak sardı, epey bir süre boğalar yaptı. İlhanın boğaları belki çağımızda yapılmış en güzel boğalardır. Bir boğa özü, bir boğalar damıtımıdır. Bu boğalar binlerce yıldır, yaratılıp dünyaya salıverilmiş, dünyayı sarmış bir boğa mitinin, Anadolu kökenli bir mitin sonucudur. Son araştırmalar bu dünyayı sarmış boğa mitinin dünyaya Toros dağlarından yayıldığını gösteriyor. Anadolu halkının her şeyleriyle boğayla içli dışlı oluşu... Sonra Mezopotamya, Urartu, Hitit boğaları... İlhan, kendi boğalarını oluştururken, ya bilinçli, ya da içsel bir dürtüyle Anadolu kültür coğrafyası içinde tarih boyunca geliştirilmiş boğaları da gözden ırak tutmamıştır. İşte böylelikle de ortaya İlhanın boğaları çıkmıştır.

Topluca İlhanın heykellerine baktığımızda ondan ilk gözü-müze çarpan, inanılmaz yalınlıkları olacaktı. Söz sanatlarında olsun, halkın öteki, bin yıllardan bu yana gelen sanatlarında olsun, gördüğümüz en büyük özellik, bu sanat yapıtlarının yalınlığıdır. Bazı ahmaklar bu sonsuz güzellikteki yapıtlara ilkel sanat damgasını vuruyorlarsa da, İlhan bunlara sırtını dönmüş bir kişidir. O da çağın öteki büyük düşünürleri, sanatçıları gibi insanlığın büyük sanat birikimine hayrandır. Onun boğalarında bugünkü Trakyada yaşayan boğalar olduğu gibi, Babilin boğaları da vardır. Akdenizin öteki boğaları da vardır. Boğalardan

böylesine çok söz ediyorsam, İlhan ömrü boyunca boğa heykeli yapmış değildir. Bir süreler boğalarla uğraşmış, birkaç tane boğa damıttıktan sonra, başka işlere geçmiştir. Ben İlhanın temeli üstüne birkaç söz edebilmek için, bu temelli Anadolu mitine, üstelik de bütün dünyayı son ucuna kadar sarmış bu mite İlhanın nasıl önem verdiğini göstermek istedim. Ve İlhan boğalarını bize kadar gelen boğalardan da daha yalınlaştırmıştır.

Şöyle düşünüyorum çoğu zaman, niçin halkın getirdikleri, Türk kilimleri, Zenci heykelleri, Hitit, Asur, Urartu, Sümer, Mısır heykelleri böylesine yoğun bir doğa şiirini, yalın, ince bir şiiri içlerinde taşıyorlar, bunca inanılmaz yalınlığı? Bu bir birikim, doğanın, insanın içindeki yaşama sevincinin, dünyaya gelmiş olmanın minnetinin bir birikimi, bu sevincin, bu minnetin bir damıtımı olmasın? Ya o, destanlardaki sonsuz sevinç, sonsuz sağlık, sonsuz yaşama bağlanma... İnsan doğadaki şiiri mi damıtıyor? İnsan kendi sanat dünyasını kurarken, bir inanılmaz damıtımı, şiir, sevinç damıtımını, yalınlığı, doğanın özünü nasıl yakalıyor? Çağımızın bozulmuşluğunu bu yalınlığı yitirilişimizde de aramamalı mıyız? İlhan da çağların büyük ustaları olan ataları gibi bu büyük damıtımı, özü, insanda olan sevinci, sevincin insanı insan yapan şiirini yakalamış. Bu yüzden de çağımızın ışıklı, çok aydınlık odaklarından birisi olmuş. Bir de İlhanı tümüyle bakacak olursak, onun bir dalda durup pinekleyenlerden olmadığını da görürüz. Yakaladığı büyük şiirin, sevincin, yalınlığın yanında, onun durmadan aradığını da görürüz. O durmadan yeni biçimler, yeni boyutlar arayan bir kişidir. Yaptığı heykellerin, biçimlerin, ortaya çıkardığı yeni boyutların bir işe yaramasını da ister. Elektrik üretimine katkıları olmasını ister. Birçok önerileri vardır. İşe yarayacak, bugünkü insan pratiğine yardımcı olacak, gene birtakım önerileri vardır. Bu yönde de onun kafası, hayran olduğu bir Leonardo da Vinci gibi çalışır. Bir yanda eli Asur boğasında, bir yanda eli Anadolu beşiğinde, yontusunda, bir yanda eli Leonardo da Vinci'de, bir eli de uçak yapan mühendistedir. Yani sanatının eski halk ustaları gibi işe yaramasını ister. Zenci heykelinin, Anadolu dibeğinin, kilimin işe yaradığı gibi. Bu, İlhanın heykeltçilik kadar tutkusudur. Bir gün İlhanın yaptıklarından bir ikisinin bugünkü

yaşamumuzu etkilediğini görürsek hiç şaşmayalım, o kendi yaşamını zorlaştırırken başkalarının yaşamını kolaylaştırmak için her şeyi yapan cömert bir kişidir.

İlhan Komanın yapıtları Stockholm alanlarında yıllardır insanlarla birlikte yaşamını sürdürüyor demiyorum. Zincirlikuyu'daki *Akdeniz* adlı o görkemli anıtı İlhan bize de getirdi demiyorum. Açtığı sergileri, gittikçe artan ününü, insanların yavaş da olsa onun farkına vardıklarını da söylemek istemiyorum. Onu övmek de istemiyorum, bütün bu başarılarla. İlhan da bütün bunların hiçbirisini istemez. Her ermiş kişi, sanatçı gibi o köşesinde, kendi kozasını örerken hiçbir çıkar düşünmeden, cömertçe kendini işine, insanlara vermek ister. Ve orada Stockholmde, bir deniz kıyısında gemisinin yanındaki heykellerini koyduğu mağarada kozasını örmeye, çoğaltmaya çalışır. Aydınlık, güzel, görkemli, sevinç dolu, alçakgönüllü. Ve orada, heykellerinin, öğrencilerinin arasında insanlığımızın bir sağlıklı bir aydınlık noktası olarak parlar, bize insanı insan yapan sevincin, şiirin, insan değerinin ölmediğini, bugünkü karanlık, acılı, biraz da delirmiş, birçok insan değerlerini yitirmiş, yabancılaşıp yozlaşmış dünyada umudumuzu yitirmememizi söyleyerekten bir deniz feneri gibi çakıp durur.

15 Mart 1981

İnsanoğlu çok söylemiş ölüm üstüne. Doğru konuşmuş, umarsızlığı bütün umarsızlığı ile anlatmış. Ölüm öfkelenmiş, küsmüş, sövmüş, kargışlar koparmış. İnsanoğlu ne yaparsa yap-sın, ölüm gene bildiğini okumuş. Ölüm bildiğini okuyacak, insa-noğlu da onun karşısında ırkilecek, direnecek, bir türlü ölüm bo-yun eğmek istemeyecek, karşı koyacak, başkaldıracak... Dövüş-ecek, umarsızlığa bir umar arayacak, bulamayınca kendi umarsız-lığıyla alay edecek, başını taştan taşa vuracak, kaçacak delik ara-yacak, ölüm sonunda, o nereye giderse gitsin gelip yakasına yapı-sacak. İnsanoğlunun en büyük derdi ölümledir, böyle gidecek bu savaşım. Ölüm umarsızdır istenmese de, kimsecikler kabul etme-se de, geleceği kesinlikle bilinen bir şeydir. Homeros, *İlyadan*ın bir yerinde, insan, en acı çeken yaratıktır, çünkü canlılar içinde bir tek yaratıktır ki, öleceğini biliyor, der. Biliyor da, bazı ölümler, herkese yakışksız geliyor, bazı kişilere ölüm yakışmıyor. Ağıtlar-da çok geçerdi, ölüm sana yakışmadı, diye. Yunusta da var buna benzer bir şey, yakışmadı değil de, insanı kahreden:

*Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür özüüm
Yiğit iken ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi.*

Oğuzun ölümü de böyle. Ona hiç kimse ölümü yakıştıрма-dı. Bütün arkadaşlar onun cenazesinde şaşkınlık içindeydik ve

hiçbirimiz onun öldüğüne inanmıyor, ona ölümü yakıştıramıyor, onunla ölümü bağdaştıramıyorduk. Belki bu onun çok canlı oluşundan, sonsuz çalışma gücünden, herkese yardım eden alçakgönüllü, cömert davranışından geliyordu.

Oğuz yöreye yardım etsin, sevgi dağıtsın, dostluk göstereyin diye yaratılmıştı sanki. Herkesin derdine ortak olur, başı belaya girmişlere bir umar arar ve bulurdu. Eskiler “insanlık timsali” derlerdi ya, Oğuz böyle bir insandı birçok yönüyle. Ben onu gencecikten beri, daha üniversitenin ilk sınıflarındayken tanıyordum. İlk kez onu *Cumhuriyet*teki odama Ferruh Doğan getirmişti. İşte arkadaşlığımız o gün başladı, hep de öyle sürdü gitti. Sonra gazeteci oldu, sonra da benim yayıncım oldu. Bizim ilişkimiz hiç değişmedi ve hep çok arkadaş kaldık. Arkadaştan da ileri, bir kardeşlik.

Onunla gezilere gittik. İnsan gezilerde belli olur. Unutulmaz, inanılmaz incelikte bir adam olduğunu gezilerde anladım. 1973'te Şili darbesi olduğu, Allende öldürüldüğü gün, biz de Bakudaydık. Haberi bana o verdi, bir yakını ölmüş gibi acılar içinde kıvranıyordu. O gün de, ertesi gün de ağzını bıçaklar açmadı, önümüze gelenden ben haberler soruyor, ona ulaştırıyordum. O dalgın, salt dinliyordu. Darbenin üçüncü gününde miydi ne, bana otelin lobisinde tekbaşına oturmuş birisini gösterdi. Adam boynunu içine çekmiş, kederden ölürcesine içine kapanmış kıpırdamadan duruyordu orada. “Şilili yazar,” dedi Oğuz. “Romancı... Hem de iyi bir romancıymış... Asya-Afrika Yazarlar Toplantısına o da gözlemci olarak gelmiş... Bir şey yapalım, adam kederden ölecek. Yapayalnız da... Bak, sen hiç bu kadar yapayalnız kalmış bir insana rastladın mı?” Adam bir yalnızlık anıtı gibi duruyordu.

“Bir şey yapmalıyız bu adama,” dedi Oğuz. “Bir şey yapmalıyız. Adamın acısını hafifletmek için bir şey yapmalıyız.”

Ne yapılabilirdi. O gün bütün gün adamı konuştuk, ama yanına bir türlü yaklaşamadık. Adam yalnızlığına çelik duvar örmüştü, yanına kimse yaklaşamıyordu. O kadar istediğimiz halde, biz bile yaklaşamadık. Birkaç gün sonra Moskovadaydık, adam gene bir yalnızlık anıtıydı. Ve Oğuz onu öyle yalnızlığında görünce, dimdik, sert, tamamen değişmiş,

bambaşka bir adam olmuş, ben Oğuzu hiç böyle görmemiş-
tim, adama yürüdü, üstüne sevecenlikle eğildi, üzüntüsünü
söyledi. Adam inceden bir gülümsedi, o anda Oğuz da gü-
lümsemi, birden de hemencecik eski, bildiğimiz Oğuz oluver-
di. Ve adamı Moskovada bulunduğumuz sürece bırakmadık,
nereye gittikse birlikte gittik, ne yaptıksa birlikte yaptık. Şili-
li arkadaş da bizi bırakmıyordu. Bizi bıraksa başına kötü bir
şey geleceğini sandığını söylüyordu. Nasıl ayrıldık adam-
dan, unuttum. Ama Türkiyeye dönüşümüzde, uzun bir süre
hep Şilili yazardan, onun korkunç yalnız kalışından söz ettik
durduk.

Oğuz yalnızları, yardıma gereksinimleri olabilecekleri
şıp diye bilir, bulur, elinden geleni yapardı. İnsanların acıları-
na katılmak, onlarla ağlamak, onlarla gülmek onun öz hu-
yuydu. Bunda öksüzlüğünün de payı olmalıydı. Yoksulluk-
tan demeyim de, halktan gelen bir kişi olduğunu hiçbir za-
man unutmuyor, bütün çabasını ezilenlerin uğruna bilinçli,
akıllı, insanca, gösterişsiz harcıyordu. Ne dediğini, ne istedi-
ğini bilen yürekli bir insandı. Nâzım Hikmet dizisini çok şeyi
göze alarak gerçekleştirmişse, bu onda bir ülküydü. Attığı
taşla dediği kuşu mutlaka vurmak istiyordu. Çok az bir süre-
de Türkiyenin en ciddi yayınevini yaratabilmesi hiç de rast-
gele değildi. Bir kere kitapçılık piyasasına gelen en okumuş
kişiydi. Bir de kitapçılıkla ne yapması gerektiğinin bilincinde
bir kişiydi. Kitapçılıkla ne yapılabileceğini de iyi biliyor ve o
büyük işine hazırlanıyordu. Eğer bu kadar çabucak ölmesey-
di, ülkemizde Batı düzeyinde de kitapçılığın yapılabileceğini
gösterecekti. İş gerçekten yarım kaldı. Ölmeden birkaç gün
önce birlikteydik. Salt kitapçılık tasarımlarından söz etti. Her
şeyi kitapçılık için yapıyordu. Sonra insanlara dostluk, yar-
dım, sevecenlik, sevgi için... Sevgiyi, dostluğu somutlaştır-
mak istiyor, lafa kulak asmıyordu.

Kitapçılıkta iyi bir temel attı. Temeli iyi atılan kurumlar ko-
lay kolay çökmezler. Üstelik de büyük fırtınalara her zaman
karşı çıkarlar. Cem Yayınevi şimdi büyük fırtınanın içinde ve
Oğuzun temeli sayesinde, bu büyük ölüm fırtınasını atlatacak-
tır. Oğuzun çizdiği yoldan yürüyecektir. Oğuzun iki çocuğu

vardı, birisi yayınevi olan Cem, öbürü de oğlu Cem. Oğlu Cem babasının güzel yapıtını, Cem Yayınevini yaşatacak.

İyi, tertemiz, candan, sevgi dolu bir kardeşi yitirmenin acısı içindeyim. Bundan sonra Oğuzun dostları için, bu acılı dünya o kadar kolay olmayacak.

1 Temmuz 1982

Adını İstanbula gelmeden biliyordum. Ya şiirlerinden, ya *Marko Paşadan*, ya da arkadaşlardan. Sonra seni bir sabah Kadıköy İskelesinde tanıdım. Belki unutmuşum, tanıştığımız yer Kadıköy İskelesi olmayabilir. Ama ben inat ediyorum, tanıştığımız yer Kadıköy İskelesidir, diye. Bizi tanıştıran da Sait Faikti. Bu da mı yanlış... Bu da yanlış olabilir, ama ben gene de inat ediyorum, beni seninle Sait Faik tanıştırdı, diye. Yanlış mı, var-sın yanlış olsun. Baksana bana, iyice düşünsene kendini, ben seninle Kadıköy İskelesinden başka nerede tanışabilirdim ve seni bana Saitten başka kim tanıştırabilirdi. Bilmiyorum, Saitle üçümüz ne kadar bir arada olduk, bilmiyorum, biz seninle Beyoğlunda yürürken Sait söverek, köpürerek yanımızdan kaç kere geldi geçti. Biliyorum, hiç unutmadım, Sait içimizde bir sana kıyamazdı. Bir sana karşı sonsuz yumuşaktı. Bir seni görünce, ne kadar köpürmüş olursa olsun, gözlerinin içi apaydınlık gülerdi. Biliyorum, onun öfkesi yalnız seni görünce diniverirdi. Sevgili Mücap, o şeytan tüyü dedikleri yalnız bu dünyada sende olan bir şeydir belki de... Seni tanıdığımda inceciktin, hiçbir zaman göstermediğin yaşını hele o zaman hiç göstermiyordun. Şiirler okuyordun alçakgönüllü, türkü zaten alçakgönüllü bir uğraştır, halk gibi, diyeceksin, sen türküyü bile alçakgönüllü söyledin, Karadeniz fıkraları anlatıyordun alçakgönüllü... Ne yaparsan alçakgönüllü, tatlı, bir çocuk uysallığıyla yapıyordun, yani Mücapcığım kızma, uysal bir çocuk uysallığıyla yapıyordun. Kızdığını da, babalarının tuttuğunu da gör-

düm, senin de basılacak bir dalın vardı elbet, sen de insandın... Ama sen kızınca da gene alçakgönüllü kızıyordun. Yahu Mücap belki şu senin başının belası olan şey, şu alçakgönüllülük-tür, hiç düşündün mü? Düşünsen bile ne gelir elden. Yani, şimdi düşündün belki, niye, ne olmuş ki de bu alçakgönüllülük başımın belası olsun. Yok, demem odur ki, bana göre, Sait Faike göre, Orhan Kemale göre, bir de Ferdi Tayfura göre sen sahnelerimizin gelmiş geçmiş görkemli ustalarından birisiydin. Ne oldu, senin bu ustalığını, güzelliğini, kadrini bildiler mi, kimin bildiler, diyeceksin, gene öyle, gene saf bir çocuk hüznüyle düşüncelere dalarak düşüneceksin. Benim böyle dediğime de şaşarak, gene alçakgönüllü, gene uysal, sevecen, vay anasını be, biz neymişiz diyerek, biraz yöreyle, biraz da kendinle alay ederek. Vay anasını Ferdi benim için böyle mi düşünüyormuş, şaşırarak, vallahi billahi de senin çok usta bir sahne adamı olduğunu ben Ferdiden çok duydum. Al bakalım. *Çayhaneyi* anımsıyorum, sen de anımsıyorsun elbet, nasıl doluşmuştuk sahne arkasına bütün arkadaşlarla seni kutlamaya. Her oyunun arkadaşlar için bir sevinç, bir bayram oluyor, oyundan sonra bir iyice de kafayı çekiyorduk. Sonra Sait öldü, biz seninle artık Park Otellerdeydik. Sen öyle usulca, hiç belli etmeden, gene de alçakgönüllü... İçki de mi alçakgönüllü içilir, deme, sen onu da yordamınca alçakgönüllü içiyordun. Bak Mücap, Sait büyük bir ustaydı, kanatlandı gitti. Yağmurlu bir günde mi kaldırmıştık cenazesini, sen daha iyi anımsarsın, ben çoğu günleri, böylesi günleri birbirine karıştırıyorum, Babıaliye mi gelmiştik, nasıl yalnız kalmıştık anımsıyor musun? Belki de sen değildin o gün birlikte Babıaliye geldiğim arkadaş, bak, ama ben seni hatırlıyorum, o gün sen benimle, o yağmurlu günde nasıl Babıaliye gelmişsen, öyle de sen beni tanıştırdın Saitle. Yadsıyabilir misin, hem de Kadıköy İskelesinde, hem de yağmurlu bir günde, Saitin eline bir olta vereyim mi, hem de Saitin elinde mavi misionalı bir olta varken, değil mi? Seni koca Saitten hiç mi hiç ayrı düşünemedim, bu nedir, nedendir dersen, ben bunun gizini buldum bile, biliyor musun, sen de kaç yıldır kim bilir, sahnede oyunculuğun şiirini yazdın. Doğru değil mi, bak Sait olsaydı sana da bana da basardı kalayı, oyunculuk da bir şiirdir, hem

de çiçeği burnunda olmayan, kadim devirlerden kalma bir şiir, ulan bunu da mı tartışıyorsunuz? Ve Mücap çiçeği burnunda bir adamdır her zaman. Hiç yaşlanmayacak, hep öyle tatlı, insanca, alçakgönüllü gülecek, hep öyle karşısındakine önem vererek bakacak, yarı Osmanlı, yarı Karadenizli, iki yerin de en güzel huylarını, terbiyesini özünde taşıyarak davranacak, insanları kırmayacak, ince, kardeşçe, bir insanı kırmamak için elinden geleni de, gelmeyenini de yapacak... Biliyorum Mücap böylesi sözler sana göre, senin huyuna, gönlüne göre değildir, biliyorum bunu be, kızma, kızmazsın da ya, gücenme, biliyorum içinden çok kırılır, çok gücenirsin belli etmeden, ama aldırma, seni tanıdığımdan dolayı sevinçliyim. Ustalığına, kardeşliğine hep hayran kaldım. Kimseyi kırmamak için kılı kırk yarısına hayran kaldım. Doğan Nadiye, Orhan Kemale, Kaptan Aziye karşı nasıl yürekten, nasıl da için sevgiyle dolarak davranırdın, kusurlarını hep sineye çekerdin, tanığımı bunun...

Anımsıyor musun Mücap, kardeşim, yıllaaaar önce seni benimle Sait tanıştırdı, belki koskocaman, yaprakları yağmurdan ıpslak bir çınarın altında, belki de Kadıköy İskelesinde, denize yağmur yağarken, yaprak sararmuşken, çınar yaprakları dökülürken... O yazının şiirlerini yazdı, sen sahnenin... Yağmurlu, turuncu bir sonbahar gününde. Merhaba Mücap, merhaba Kardeşim...

30 Kasım 1982

Reşat Enis: Bir Romancının Ölümü

Adanada Çakmak Caddesinde *Bugün* gazetesinde caddeye bakan büyük penceresinin önünde çok ciddi bir adam otururdu. Dudaklarını yiyerek, başını kağıtlara eğmiş çalışır, yanına yönüne, caddeden geçenlere hiç bakmazdı. Ben 1943 yazını anımsıyorum. Bir gün, Çakmak Caddesi Orhan Kemalle her gün geçtiğimiz bir yerdi, Orhan Kemal bana camdan içeride çalışan adamı gösterdi, işte Reşat Enis bu, dedi. O zamana kadar biz Reşat Enisten epey roman okumuştuk. Edebiyat tartışmalarımıza Reşat Enis de giriyordu. Bundan sonra ne zaman oradan geçmişsek, bu gömleğinin yakası açık, dudaklarını yiyen dünyadan habersiz, yanını yöresini yıkıp evrende bir başına kalmış adama hayranlıkla bakardık. İstanbuldan, büyük gazetelerden birisinin sekreterliğini bırakıp Adananın sarı sıcağına kendisini atmış bu adama şaşardık. Reşat Enis, Adanaya ne için gelmişti, onun romanları kadar bir merak konumuz da buydu. Onun Adananın sarı sıcağı içine kendini atışı üstüne türlü rivayetler de çıkmıştı. En çok da Reşat Enisin Çukurova ırgatları üstüne bir roman yazacağı söyleniyordu. Bütün söylentilerden daha çok, biz de bu ırgat romanı söylentisini tutuyorduk. Ama bu adam ırgat romanını nasıl yazacaktı? Bu adam hiçbir yere çıkmıyor, hiçbir kimseyle konuşmuyordu. Onun yalnız iki kişiyle konuştuğunu öğrenmiştik. Bir tanesi Dr. Ziya Oykut, öbürü de Ziraat Okulundan bir öğretmendi. Bunlar da ırgatları ne bilirlerdi ki, bizimle tanışsa, biz ona ne traktörcüler, batoscular, ırgatlar tanıtır, bütün Çukurovayı ona taşıyla toprağıyla bir bir gösterirdik. Reşat Enisin öyle acılı bir yü-

z  vardı ki, onunla tanışmaya hiç kimse bir yüreklilik göstere-
mezdi. Orhanla ikimiz böyle dünyadan kopmuş gibi gözüken,
kendi içine, dünyasına, ka ıtlarına yumulmu  bir insanın nasıl
bir Çukurova romanı yazaca ını, ya da yazıp yazamayaca ını
tartışır dururduk. O zamanlar Adana, sanatta altın  a ını ya ı-
yordu. Arif Dino, Abidin Dino İstanbuldan Adanaya ikamete
memur edilmi lerdi. Orhan Kemal ilk romanlarını yazıyordu.
Rasim G knel, Süleyman  ahin Tar şiirlerini yazıyor, bir edebi-
yat ortamı yaratmaya çalışıyorlardı. Ferit Celal Güven bu sanat
ortamına kol kanat geriyor, Latif Ari  resimler çiziyor. Hamdi Pa-
ramyok, Aydın Gün yeni bir tiyatro yaratmaya çalışıyorlardı.  a-
kır alı Efenin yazarı Zeynel Besim Sun da *Bugün* gazetesine fıkra-
lar yazıyordu. Adanadaki düşünce yaşamı da ovası gibi fakur
fukur kaynıyordu. Belki bir yıl, belki de    ay sonra, yılını anım-
sayamıyorum, bir de Orhan Kemalle baktık ki, o pencerenin
 n nde oturan adam yok. Birkaç ay sonra, bunun kokusu  ıktı.
Reşat Bey Adanadan gidince, Adana üstüne yazd   romanı bas-
tırmı . Adı da *Toprak Kokusu...* Orhan Kemalle romanı bir yerler-
den bulup bulu turduk okumaya ba ladık. Roman Adanadaki
birtakım insanları, yaşamakta olan kişileri anlatıyordu. Bizim
d   nd   m z, d  led  imiz bir roman olmamıştı bu. Reşat
Enisin bu i te bütün kabahati de bize sorup Çukurovayı   ren-
memesiydi! Biz ona Çukurovayı anlatmış olsaydık, o sel gibi
akan, bentlerini yıkan bir ır at destanı yazabilirdi. *Toprak Kokusu-*
nu gene de çok sevmi tik. Bize bambaşka bir yol göstermişti. Bir
de Reşat Beyle benim ayrı bir ili kim vardı, ben ilk hikayem "Ku-
l beler"i ona g t rm  t m: Bu, el yazımla yirmi be  sayfa tutan
bir hikayeydi. Tam özene bezene    ayda yazmış, Reşat Enise
Bugünde yayımlansın diye g t rm  , vermiş, hikayenin yayımla-
nmasını da aylarca beklemi tim. Ne hikaye, ne ses, ne de bir
soluk. Hikayeyi Reşat Enise g t rd   m , onun da yayımlama-
d  ını ne Abidin Dinoya, ne de Orhan Kemalle söylemiştim. Na-
sıl bir hikaye olduğunu bilmiyorum, o da öylece kaynadı gitti.

Reşat Enis ölünce önce bunları düşündüm. Sonra onunla
Cumhuriyette birlikte çalıştık. Burada çalışırken de birçok roman
yazdı. Romanları yüzünden de ba ı her zaman belaya girdi. Ba-
 ına gelen bütün belaları sessiz sedasız sineye çekiyordu. Ne bir

yakınma, ne bir kahramanlık gösterisi... Öfkesi her zaman patlamaya hazır. Öylesine ömrü boyunca yalnız bir adam ki, kendi macerasına kimseyi katmak istemeyen. Onun bir kerecik yakındığını duydum, o da birkaç yıl önce karısı ölünce. "Çok yalnız kaldım," dedi. Demek ki, yalnızlığını paylaştığı birisi varmış. Ondan sonra onulmaz bir yalnızlığın içine düştü Reşat Enis. Ölümüne de bu taş gibi ağır yalnızlık sebep oldu bence.

Reşat Enis ölümünde de yalnız kaldı. Hiçbir ünlü yazar, benim bildiğim onun kadar yalnız gömülmedi. Gazeteler, o da bir iki gazete, birkaç satırla geçiştirdiler onun ölümünü. Bugünlerde, boyalı ya da boyasız, bizim gazetelerimiz, kim ölürse, yani doğru dürüst bir kişilik, böyle davranacaklardır. Bugünler, Türk tarihinde, bütün değerlerin altüst olduğu, okkanın çakıla karıştığı günler olarak anılacaktır. Bugünlerde, eğer bir değere değer veriliyor gibi görünüyorsa mutlaka onun altında bir Çapanoğlu vardır. Bu yalnız kalan adam, romanımızın temel taşlarından birisidir. Getirdikleri, götürdükleri, romancılığı her zaman tartışılabilir, ama onun bir yönü tartışılmaz, sonsuz namusu ve halk sevgisi. Bu sessiz, bu karınca gibi çalışkan adam gerçekçi romanımızın babalarından oldu. *Toprak Kokusunda* belki evrenin, insanın, doğanın büyük şiirini bulamayız, ama insanın katı gerçeğine başımızı küt diye vurur irkiliriz. O, hep irkilten bir yazardı. Onun için ilk Çukurova romanını o yazdı. Bu kaynaşan, Anadolunun yüreğinin attığı yeri ilk o dile getirdi ve ondan sonra gelenlere bir çığır de olsa, yolu o çizdi. İlk işçi romanını da yazarlardan birisi, belki de birincisi odur. Bizim romanımız, toplumumuz tartışılırken, sağlıklı bir dönemde, Reşat Enis adı en çok anılan adlar arasında olacaktır. Ve Reşat Enisin romanı sağlığında erişemediği gerçek değerine, ne yazık ki, ileride erişecektir. Yaşamında ve ölümünde sonsuz bir yalnızlığa gömdüğümüz bu onurlu adam ileride hiç de yalnız kalmayacaktır. Romanımızın, insanlığımızın ışık kaynaklarından biri olarak yaşamını sürdürecektir.

Öyle yoz bir çağda yaşıyoruz ki, bazı kişilerin kadirlerini sengi musallada bile bilmiyoruz.

23 Ocak 1984

Beyoğlu çirkin, hem de çok çirkin. Yapıları, yolları, dükkanları, vitrinleri dökülüyor. İçin acımadan, korkmadan, irkilmeden başını kaldırıp da Beyoğluna bakamazsın. Eskiden böyle miydi, Beyoğlu böyle miydi? İnsanları da Beyoğlu gibi korkunçlaştı. Tanıdık hiçbir yüz yok. Korkmadan yüzüne bakabileceğin çok az yüz geçiyor oradan. Eskiden böyle miydi? Sait Faik geçerdi Beyoğlundan dalgın, hüzünlü, düşünceli, azıcık öne eğilmiş, güzel, pörtlek, saf, çocuksu güzel gözleriyle, yana yöreye dünyanın en büyük şaşkınlığı, hayranlığıyla bakarak. Orhan Veli geçerdi yumuşacık, sıcak, arkadaş, dost canlısı, güzelim bükülmüş uzun boyuyla. Yüzünde kederlerin en onmazı, hiçbir yere bakmadan, içine kapanmış gitmiş, başında apak martılar, lapınalar, denizler, hem de sütbeyaz olmuş denizler. Halikarnas Balıkcısı geçerdi, bütün denizlerin rüzgarlarıyla gürleyerek. Eskiden Beyoğlu böyle miydi? Beyoğlunun meyhaneleri de eski Beyoğlu gibiydi. Bir dostluk, bir kardeşlik sarıverirdi insanı. Ana-baba ocağı, kardeş eviydi. Yalnız kalmışların, kırılmışlığın sığınağıydı. Aydınlıktı, güzeldi. Bir Çiçek Pazarı kaldı o günlerden vekarını, insanlığını savunan. Bir Entelektüel Cavit kaldı o günlerden, coşkusunu sürdüren.

Bir de İsmet Ay kaldı, çocuksu, zeki, insancıl, kardeş, tutkulu, sıcak. Bir de İsmet Ay kaldı aydınlık, sıcak. Bir de İsmet Ay kaldı yöresine sıcaklığını, insancılığını, aydınlığını dağıtan, bir deniz feneri gibi durmadan İstanbulda yanan. Meyhaneler dedikodu, çekememezlik, düşmanlık, kötülük, sevgisizlik ba-

taklığı oldu. Beyoğlu bataklık oldu. Beyoğlundan korkmadan geçemezsin, bir meyhaneye korkmadan giremezsin. İsmet, Beyoğlundan geçer, meyhanelere de girer. Korkmadan, kire bulaşmadan, gülüşünü, o çocuksu gülüşünü, o aydınlığı yitirmeden... İsmet bu bataklıktan pırıl pırıl, apaydınlık çıkar gelir. Sait Faik, Orhan Veli, Neyzen Tevfik, Halikarnas Balıkcısı gibi rüzgarını savurarak, Bedri Rahmi gibi güzel türküleri, Sabahattin Eyuboğlu gibi ermişliğiyle...

İsmet kırk yıldır sahnedeymiş. Bana dün gibi geldi. Alçakgönüllü İsmet, daha dün işe başlamış, sahneye çıkmış gibi... Sanatçı büyüklüğü onun alçakgönüllülüğündedir. İsmetin büyük sanatını, onun büyük ustalığını onun çocuksu alçakgönüllülüğü örtmüştür. İsmetin aydınlığı onun ustalığını kapamıştır. Bütün bunların güzelliğini kim görmüştür, onun sanatını, güzelliğini aydınlar züppeliği fark edememiştir, İsmet oyunsuzdur da, ondan, onu halk görmüştür, en güzel her şeyi gören halk İsmeti de görmüştür. İsmetin büyük kişiliği kiri arıtmış, karanlığı aydınlatmış, karamsarlığı umuda çevirmiştir.

İsmetin kişiliğini Şilede Karadeniz, Beyoğlunda Çiçek Pazarı, İstanbulda Tepebaşı yapmıştır. En iyi dostum olan Karadenizli babasını, kardeşi Hikmeti, güzelim Şileyi anımsıyorum. Biz İsmetten, biz arkadaşları çok şey öğrendik, dostluk öğrendik öğrenebildiysek, alçakgönüllülük, yürek dolusu sevgi, arkadaşlık öğrendik hiçbir şey öğrenmediyse. İsmet bu bataklıkta hepimizden çok içinin aydınlığını koruyan kişi oldu, bu kolay değil, ama hiç de kolay değil. Sanırım hiç kolay olmadı. Muhsin Ertuğrulu düşünüyorum İsmetin kırkinci sanat yılını düşünürken, Küçük Kemali, canım ciğerim Muammeri, Hazını düşünüyorum, güzelim Bedia Ablayı düşünüyorum, kim bilir ne mutlu olacaklardır, kendilerini sürdüren bir büyük ustanın kırkinci yıldönümünde. Kim bilir koca Sait ne kadar sevinecektir, kim bilir, kim bilir daha kimler ne kadar sevinecektir.

KONUŞMALAR

Her yıl eylül ayında Sovyetler Birliğinde düzenlenen Asya-Afrika Yazarlar Birliği Kongresine bu yıl altı yüzü aşkın yazar katılmıştır. Türkiyeden Yaşar Kemal ile Bekir Yıldızın katıldıkları Alma Atadaki bu beşinci kongrede, çeşitli ülkelerin yazarları bir araya gelip bir kültür alışverişi yapma olanağı bulmuşlardır.

Kongreden dönen Yaşar Kemal, toplantının ağırlık noktasının politika olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir: "Yazarların katıldığı bir toplantıda politikaya bunca ağırlık verilmesi önce tuhafıma gitti. Ancak düşündükçe, bu yazarlara hak vermemek elimden gelmedi. Afrika ülkeleri hala sömürücülerin boyunduruğundaydı. Asya ve Afrika yazarları hala büyük bir savaşım içindeydiler. Edebiyatın sorunlarını bir tek yazar ele aldı. O da yakından tanıdığımız Kırgız yazarı Cengiz Aytmatovdu."

Alma Atadan Bakuya giderek Nesimi'nin 600. doğum yıldönümünü kutlama şenliklerine katıldığını belirten Yaşar Kemal, burada Azerilerin dediğı gibi "gerçekten görkemli bir kutlama"yla karşılaştığını söylemektedir. Nitekim buradaki toplantıların birinde söz alan Yaşar Kemal, dinleyicilere şöyle demiştir: "Siz Azeriler büyük şairleri öylesine değerlendiriyorsunuz ki, ne olur, Yunus Emre, Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal için de kutlama şöenleri hazırlayın. Bu gezginci ozanlar, elbette yaşamlarının bir anında Azerbaycandan gelip geçmişlerdir. Böy-

lelikle, bizim ihmal ettiğimiz bu büyük şairleri, Nesimi gibi, siz değerlendirmiş olursunuz.”

Bakudan sonra Moskova ve Leningradı ziyaret eden Yaşar Kemal, Moskovadaki çok ilginç bir gözlemini şöyle dile getirmektedir:

“Moskovada Tolstoy ve Dostoyevskinin doğdukları evleri ziyaret ettim. Dostoyevskinin evi bir ara sokakta, birinci kattaydı. İçeri girer girmez çok yaşlı bir kadın ve yarı felçli bir erkekle karşılaştık. Ev, eski, perişan bir evdi. Ama bugün de ihmal edilmediği her halinden belliydi. Adamla kadın da Dostoyevskinin romanlarından çıkmış kişilere benziyorlardı. Yazarın kardeşleriyle birlikte yattığı odayı gördüm, üç dört metrekare, penceresiz bir odaydı. Dostoyevskinin evinin hem dünkü, hem bugünkü haline çok üzüldüm.

“Tolstoyun evi geniş bir caddeye bakıyordu. Arkada bahçesi vardı. Bir kont evi görüntüsüne sahipti. İçeri girdik. Öyle bakımlı, öyle güzeldi ki, neredeyse bizi kontun uşakları karşılayacak sandık. Bu ev, dün ne kadar bakımlıysa, bugün de o kadar bakımlıydı. Demek ki, insanın kader çizgisi öldükten sonra da değişmiyor. Herhalde kıyamete kadar, Kont Tolstoy, Kont Tolstoy olarak kalacak, Dostoyevski de sürgün Dostoyevski.

“Ben insan olarak, yazar olarak, hatta politikacı olarak, bu son macerasından dolayı Dostoyevskiye biraz daha sevdim.”

Bu izlenimin üzerine Leningradı gören Yaşar Kemal, şu sonuca vardığını belirtmektedir:

“Leningraddaki rehberimiz şöyle bir şey söyledi: İki Leningrad vardır: Puşkinin aydınlık Leningradı ve Dostoyevskinin karanlık Leningradı. Nitekim Leningradda Dostoyevski üzerindeki bir düşüncem iyice sağlamlaştı. Belki de dünyanın pek çok yerinde, Dostoyevskiye çok yanlış anlıyorlar. Benim kanımca Dostoyevskinin karanlığı ve karamsarlığı, Puşkinin, Tolstoyun aydınlığından ve iyimserliğinden daha aydınlıktır.”

5 Ekim 1973

Neden “Çocuklar İnsandır”?

Kemal Özer

“İlkin hikayeyle başladım ben. İlk hikayem ‘Pis Hikaye’, ikincisi ‘Bebek’ hikayesi. ‘Bebek’ hikayesini *Cumhuriyete* getirdim. *Cumhuriyette*, aşağı yukarı Türk basınında da, ilk çıkan yazım odur. On gün tefrika edilmişti. Ben aslında iş aramak için başvurduğum *Cumhuriyete*. Nadir Nadi, benim bu ‘Bebek’ hikayesini sanırsam okumuş, beni *Cumhuriyete* röportaj yazarı olarak aldı. Bir çeşit rastlantı gibiydi bu. Sonra ister istemez röportaj benim işim oldu.”

Basına girişini, röportaj yazarı oluşunu böyle anlatıyor Yaşar Kemal. Son röportajı “Çocuklar İnsandır” üstüne sorular yöneltmeden önce, kısaca geriye dönmek ve zamanla birikmiş kimi soru işaretlerine de karşılık aramak gereğini duyuyoruz. Hepsi de Cumhuriyette geçmiş, on iki, on üç yıllık başarılı bir gazetecilik dönemi var Yaşar Kemalin. Yurt sorunlarını geniş biçimde ele alan dizi röportajları göze çarpıyor bu dönemde özellikle. Sonra uzunca bir dönem gazetecilikten de, röportaj yazarlığından da uzaklaşmış olduğunu görüyoruz. Ancak birkaç yıl önce, “Denizler Kurudu” röportajıyla yeniden dönmüş bulunuyor eski uğraşına. Şimdiyse “Çocuklar İnsandır”la karşımızda.

— İlk röportajların büyük ilgi görmüştü. Bu ilginin kaynağı neydi sence?

— Basında o zamanlar gerçekten röportajcı kıtlığı vardı; sonra ele aldığım konular o zamana kadar Türk basınında görülmemiş konulardı. Örneğin, Doğu Anadoludaki yeraltı köy-

lerini veriyordum ki, halk arasında, aydınlar arasında söylenenleri ben gün ışığına çıkarınca çok ilgi topladı. Sonra orman röportajları... Türkiyenin o zaman % 11-13 ormanı vardı. Topraklar bu yüzden ölüme gidiyordu. Sorun, Türkiyenin ormanlarıyla birlikte toprağın taşınup bitmesiydi. Bunu ele aldım. Türk hükümetleri, hatta Türk halkı eğilmiyordu bu soruna. Şimdi bile eğilmiyor ya... Oysa Türkiye yılda 1,5 milyon artırıyor. Toprağı ise her gün biraz daha ölüyor. Tarım sorunu çözülmeden hiçbir ülke uygar olamaz. Sanayi, toprak sorunları çözülmüş bir ülkede kurulabilir ancak. Aslolan topraktır. Sanırsam 1953'te yaptım o röportajı. Bugün de durum değişmedi. Türkiyenin en büyük sorunu bu. Düzensiz bir toplumuz biz. Bu düzensiz toplum sömürüyor her şeyi, kırıp geçiriyor. Örneğin bir tane balık tutuyorsa, bin tane balığı öldürüyor. Küçük bir toprak parçası için koskoca ormanı yakmaktan çekinmiyor. Toprağa bakılması dünyanın da bir sorunu, ama Türkiyeninki gibi ölüm-kalım sorunu değil. Türkiye gerçekten uçurumun tam kıyıcığında. Yani bitti bitecek, öldü ölecek Türkiye. Birleşmiş Milletleri alalım. Örneğin Kıbrıs Savaşı çıkıyor. Küçük bir sorun dünyamız için. Araya girip hemen durduruyor Birleşmiş Milletler. Türk hükümetlerinin Türk halkıyla birleşerek üzerinde oturdukları toprağı yok etmelerine kimse aldırıyor. Bugün Türkiyede sosyalizm başladığı, düzenli bir toplum olduğumuz zaman, Türkiyenin toprağını diriltmeye başlasak, ancak elli, yüz yılda yeni bir toprak parçası yaratabiliriz. Böylesine büyük bir sorunu Türkiyede ilk olarak, en etkin gazetelerden birinde verdiğim için, üstelik Maraş'tan, Gavur dağlarından Bandırma'ya kadar ormanlarda, Rizeden İstanbula kadar kıyılarda, gerçeği yaşayarak aydınlarımıza, halkımıza iletmeye çalıştığım için ilgi gördü röportajlarım.

— *Tür olarak röportajın gazetecilikte ve edebiyatta yeri nedir?*

— Benim için sanat bir yaşam zenginleşmesidir. İnsan yaşayarak doğayı, insanı, doğa-insan ilişkisini, insan kültürünü, insanın insanlığını yapan ne varsa onları öğrenir. Bir insanın yaşaması kısıtlıysa, benim inancım o ki, sanatı da kısıtlıdır. İlişkilerle, doğa-insan ilişkileriyle insan gittikçe zenginleşir, derinliğine varır insanın. Röportaj yapmak, bu olanağı sağlıyor, ya-

şamayı sağlıyor. Ben hiçbir zaman not almam. Yaşamama bırakırım her şeyi. Öğrenecek kadar yaşamamışsam, olayları kendi benliğime sindirememişsem; zaten o röportaj olmayacak demektir. Not almak ise yaşamayı engelliyor. Niçin büyük röportajcıların hepsi büyük romancılarıdır? Kessel, Hemingway, Ehrenburg, Simonov, Şolohov, daha ne kadar röportajcı saysam, Malaparte dışında bunların hepsi dünyamızın büyük romancılarıdır aynı zamanda. Nedeni şu: Röportaj bir fotoğraf sorunu değil, haberden ayrılan yanı da o. Röportaj, olayları büyütme, şişirmek değil. Röportaj, olayların gerçeğine inebilmek. Gerçeğe inebilmek de ancak o olayı, o dünyayı yaşamak, yaşadktan sonra yaratmakla mümkündür. Röportaj da hikaye gibi, roman gibi, herhangi bir sanat yapıtı gibi bir yaratmadır. Gazetecilikteki yerine gelince, bugün dünya gazeteciliğinin iki dayanağı var. Biri haber, biri röportaj. Röportaj gittikçe önem kazanıyor. Haber nedir? Bir kabuk, gerçeğin bir gölgesi. Oysa röportaj, derinliğine varmaktır gerçeğin. Örneğin iki gazeteyi tanıyorum, *Le Monde* ile *Guardian*. Muhabir hemen hemen yok, röportajcılardan kurulu *Le Monde*un kadrosu, bir de yorumculardan. Çünkü haberleri dünya ajansları veriyorlar. Doğrusunu, iyisini, kendincesini seçerek. Gerçek gazetecilik bundan sonra başlıyor. Haberlerin işlenmesini ve yorumlanmasını yapanlar da yorumcularla röportajcılar. Onun için dünyanın bütün ciddi gazeteslerinde röportaj öne geçmiş durumda.”

Ülkemizde bir gerçeğin anlaşılmadığını, Türk gazeteciliğinin röportaja gereken önemi vermediğini, bu yüzden de tür olarak röportajın gelişemediğini söylüyor Yaşar Kemal. Nedenini de Türkiyede demokrasinin yerleşememiş olmasında görüyor. Bir olayın röportajı yapıldığı zaman büyük gerçekler çıkıyor karşımıza çünkü. Üstelik bunun yayılması öteki sanat yapıtları gibi sınırlı değil, yüz binlerce okura bir anda ulaşabiliyor. Yaşar Kemale göre, Türkiye demokrasi adı altında örtülü bir faşizmle yönetilmektedir. Bu, kitap toplatır Türkiye’de. Hiçbir düşünceye cevaz vermez. Kitap yasaklamaya olanak bulamazsa kitapçıya haber salar, sattırmaz. Yayıncıya haber salar, bin tane bas, onun da yarısını dağıtma diye. Gerçeğin gösterilmesini istemez.

Uzunca bir dönem röportaj yapmamasını Türkiyenin bu durumuna bağlayan, röportaj yapmaya can attığı halde hiçbir gazeteden

öneri gelmeyeşine değinen Yaşar Kemal, eski çalışmalarının da ancak Cumhuriyet gibi bir gazetede, Nadir Nadi ve Cevat Fehmi gibi liberal insanların kanat girmesiyle birtakım yurt gerçeklerinin ortaya dökülmesine yardımcı olabildiğini belirtiyor. Nitekim yıllar sonra yine eski gazetesinden öneri gelmiş. Nadir Nadinin önerisi üzerine "Çocuklar İnsadır"la yeniden röportaja dönüş yapması mümkün olmuş.

— Seni bu röportaj yapmaya iten etkenleri açıklar mısın?

— Benim romanlarıma, hikayelerime bakarsan, ağırlığı olan iki insan tipi var. Biri çocuklar, biri yaşlılar. Ben çocukları çok severim. Onları anlamaya çalışırım sevmekten daha çok. Ben çocuklara çocuk gibi davranmam. Bir çocukla ilişkim, dostluğum, arkadaşlığım varsa, o benim arkadaşımdır, çocuk değildir. Çocuk gibi bakmam. Aynı bir insan türü gibi bakmam. Niye bu böyle? İnanmadım hiçbir zaman çocukların, insanların çocuklara davrandığı gibi çocuk olduklarına. Basbayağı insandır onlar. Çok şeyler öğrenmemiştir daha, zenginliği azdır yaşlanmış insanlara karşılık, daha az yaşamıştır, ama düpedüz insandır. Anaların babaların çocuklara yaptıkları inanılmaz bir zulüm benim için. Aynı bir yaratılmış gibi bakıyorlar. Korkunç baskılar yapıyorlar. Baskılar, dayaklar, öğütler canından usandırıyor çocukları. Ya da şımartıyorlar şefkatle, okşamayla. Çocuk, insanlıktan çıkıyor her iki halde de. Yine benim çocuklarda saptadığım bir şey var, bütün çocuklar evlerinden kaçmak istiyor. Çocuk, dünyamızda rahatsız bir kişidir. Bu, dünyamızın da bir sorunu. Bu kadar kötü yetiştirilen, bu kadar kötü davranılan insanlar büyüdükleri zaman yarım oluyorlar. Savaşların, kötülüklerin nedenlerini ararsak, temelde, çocuklukta insanların başlarından geçenler karşımıza çıkıyor. Bir gün dünyamız gerçek bir barışa, insanca bir yaşama kavuşacaksa çocuklara davranışımızın değişmesi gerekiyor. Bu, dünyanın hiçbir yanında sanırsam yapılmıyor. Dünyadaki eğitim düzeni de berbat bir düzen. Dünyayı öğretecekleri, insanı öğretecekleri yerde dünyayı ve insanı ezberletiyorlar. Nasıl olmalı? Elbet eğitimciler uğraşıyorlar bunun üstünde. Bir Pestalozzi çıkıyor, bir adım ileri atabiliyor. Ezberletmek yerine göstermek hiç olmazsa. Ama bir gün insanoğlu gerçekten iyi bir dünya kurarsa tek gideceği yer, ezberci ya da görerek eğitim değil, yaşayarak eğitimidir.

Söz, yaşayarak eğitime gelince, bizdeki Köy Enstitülerini anıyor Yaşar Kemal. Böyle bir eğitim düzeninin ortaya çıkmasında geleneksel Türk edebiyatının rolü bulunduğunu öne sürüyor. Çünkü bu edebiyat, yaşayarak gelişmiş bir edebiyattır. Örneklendirirsek, Pir Sultan-dan Dadaloğluna kadar, etkisi bugün hâlâ süren tüm ozanlar, içinde bulundukları yaşamın sesi olmuşlar, yazgılarını topluma bağlamışlardır. Çünkü Anadolu boyuna çatışan, gidip gelen, başkaldıran insanların toprağıdır, sürekli hareket halindedir. Verimliliği ölçüsünde büyük sömürülere uğramıştır. En durgun çağda bile Anadolu ozanları başkaldıran insanlardır bu yüzden. Karacaoğlan bile, "Yeme el malını ergeç verirsin / İğneden ipliğe sorulur bir gün" diyebiliyor. Onun için bu gelenekten, yaşayarak öğrenebiliriz dünyayı diyen bir eğitim düzeni gelişebiliyor. Yaşar Kemal, böyle bir kaynaktan beslenmiş olan Köy Enstitülerine eğitim gelişmesinde çok önemli bir aşama gözüyle baktığını belirtiyor.

— Röportajını yaptığın çocuklar hangi kesimden?

— Hepsi evlerinden kaçan çocuklardı. Yine saptadım, hepsi Anadolu çocukları ve ekonomik koşullardan dolayı kaçmışlar. Bir tane bulabildim yalnız. Bir milyoner oğlu. 25 bin lira alıyor evden, kaçıyor. Sirkecide arkadaşlarına dağıtıyor. Sonra amcası, dayısı geliyor, toparlayıp oğlanı alıp gidiyorlar. Öbür çocuklara sordum, derdi neymiş diye. Abi o hasta, dediler. Neymiş? Başından otomobil geçmiş de aklını biraz almış. Ona bağlıyorlar. Yoksa milyoner oğlu niye kaçınsın? Bunu söyleyen hırsızlar, bunu söyleyen yankesiciler, bunu söyleyen kaçakçılar. Korkunç kötü koşullar altında yaşıyorlar. Bir söyleyişe göre 20 binin üstünde bunlar İstanbul'da. Kimisi Türkiyede 50 bin diyor, kimisi 200 bin, kimisi de 300 bin. Vagonlarda, surlarda, sabahçı kahvelerinde yatıyorlar. Bir sabah, Sirkecide bir sabahçı kahvesini açtım, kurşun gibi pis bir hava geldi, sendeledim. İçeride on beş çocuk vardı, kocaman adamlarla birlikte, başlarını masalara dayamış uyuyan. Lokantaların artıklarıyla geçiniyor bunlar. Kimileri ufak tefek şeyler satıyorlar, su satıyorlar. Hepsi ekonomik nedenlerden, evlerindeki huzursuzluktan kaçmışlar. Kiminin babası ölmüş, annesi kaçmış örneğin. Tek başına kalmış, düşmüş buralara. İçlerinde kurtulan çok az. Bu çocuklara ne yapıyor diye araştırdım. Çok az şey yapıyor. Ye-

tiştirme yurtları, Sirkecide yattıkları yerlerden de kötü, pislik içinde. İş buluyorlar, örneğin birinin yanında çıraklık. Başlarına gelmeyen kalmıyor. Elbet iyi davranan da oluyor, insanoğlu bu. Ama çoğunlukla kötü davranıyorlar. Çocuklar oradan kaçıyor. Başka yere veriyorlar, oradan da kaçıyor.

Bu çocukların bu toplumda bile kurtarılmalarının mümkün olduğu inancında Yaşar Kemal. Harcanan paraları düzenli bir biçimde Köy Enstitüleri gibi kuruluşlara, birtakım yetiştirme yurtlarına aktarmayı öneriyor. Buralarda başka çocuklarla birlikte bunların da eğitilmesini, böylelikle kendilerini farklı görmeden, toplum içinde eziklik duymadan, eski durumlarını unutarak yetiştirilmelerini istiyor. Yaşadıkları durumdan daha iyi küçücük bir durum bile sağlansa bu çocukların da doğal insan olmalarına hiçbir engel bulunmadığını savunuyor.

— Röportajında bu çocukları nasıl ele aldın?

— Romanlarını, hikayelerini yazdım. Kimi beş sayfa tutuyor, kimi on, kimi de yirmi. Her çocuğun yaşamı benim için ilginç oldu. Ve dünyamı gerçekten zenginleştirdi bu çocuklar. Ve bütün bu çabalar, benim çabalarım, başka insanların, başka yazarların, başka düşünürlerin de bu çocuklara eğilmelerini sağlayabilirse çok sevineceğim. Bırakmayacağım bu çocuk sorununu. Romanını yazacağım, hikayesini yazacağım. Yıllardan beri kafamda olan, kaçan çocuklar üstüne bir romanım var. Adı da hep geçer, *Kimsecik*. Elimdeki bu zenginlikle bu romana şimdi daha iyi, daha sağlıklı yaklaşabilirim.

— Bir de çocuklar için yazdığın "Uçurtma" var, değil mi?

— Çocuk edebiyatına ben inanmıyorum. Yine çocukları küçümseyerek, çocuk sayarak dünyada bir çocuk edebiyatı doğmuştur. Elbet içlerinde ilginçleri, şaheserleri de var. Yetişmemden dolayı vardığım sonuçlara göre çocuk edebiyatı diye bir şey yoktur halkta. Yedi ile on yaş arasında, bütün Karacaoğlanı, Dadaloğlunu bilirdik biz köy çocukları. Masalları büyükler de dinlerdi, küçükler de. Bir tek, çocuk oyunlarındaki sözlü tekerlemeler ve şiirler farklıdır, o kadar. Yoksa çocuklar büyüklerle birlikte halay çekerler, büyüklerle birlikte oynarlar. Halkta çocuk küçümsenen bir şey değil. Anadolu köyünde çocuklar, yürüdüğü günden bu yana işe koşulur.

Gücünün üstünde işler yaptırıldığı zaman kötü bu. Gücünün yettiğini yaptığı sürece doğal yetiştiriyor. Onun için daha sağlıklı doğa karşısındaki çocuklar, halk çocukları. Buradan geliyorum, inanmıyorum derken çocuk edebiyatına. Büyüklerin anladığı sağlıklı edebiyatı, romanı, hikayeleri, şiirleri çocuklar da anlarlar. Hele günümüzde Tom Miks türünden bir çocuk edebiyatı var ki, çocukların psikolojik sağlığı için büyük tehlike. Benim düşündüğüm "Uçurtma" adlı romanda, çocukları öbür okurlarımdan ayırmayacağım. Yalnız biraz daha yalın, daha az karmaşık yazmaya çalışacağım. Niye böyle? Çünkü koşullanmıştır bu çağın çocukları. Koşullanmış ana babalarla karşı karşıyayız. Benim herhangi bir kitabımı alıp bunlar çocuklarına okutmuyorlar. Ama çocuklar için yazılmış deyince okutuyorlar. Yutturmaca değil bu. Büyükler için yazacağım şeyleri çocuklara da ulaştırmak istiyorum, ne yapayım. Yazdıklarına çocuklar için dememin tek nedeni, koşullanmış ana babalardır. O engeli aşmak istiyorum.

— *Röportajlarda dikkatimi çekti, çocuklar da kendilerine büyüklerin baktığı gözle bakıyorlar...*

— Elbet çocuklar da koşullanıyorlar. Büyükler onları koşullandırıyor. Çocuklar en az bizim kadar ciddi adamlardır. Çocuklar oynar, biz oyuncaklarla oynamayız. Oysa her baba, hepimiz, her çocuk gibi oyuncaklıyız. Ben hala bu yaşında uçurtma uçururum ve büyük tat alıyorum bundan. Babalar uçurtmuyor da onun için onlarla uçurtmuyorum. Yoksa çocukların arasına karışma alçakgönüllülüğünü gösterebilirler, onlarla da uçururum. Onlar, o çocuk işidir, diye yaşamıyorlar. Oysa hepsinin hoşuna gidiyor uçurtma. Hepsinin hoşuna gidiyor, oyuncak trenle oynamak. Ne oluyor, çocuk işidir, diyorlar. Büyüdüğü zaman çocukları da koşullandırıyor bunlar. Ben bizim köyde çocukların oyununa karışan bir sürü insan gördüm, bir sürü yaşlı kadın gördüm. Öyle bir koşullanmaları yoktu. Ama burada, kentte koşullanma var. Ya vakit yok, ya da öyle bir eğitim düzeni ki, onları çocuklardan ayırıyor.

— *Bir şey daha dikkatimi çekti. Çocuklar anlatırken düşünce gerçeği birbirine karıştırıyorlar. İnsanın karmaşık yapısını, iç dünyasını gösteren bu durumla ilgili gözlemlerin oldu mu?*

— Çok özlem çeken insanlardır çocuklar. Bu özellikleri buradan geliyor. Düşlerini gerçekleştiriyorlar böyle yapmakla. Örneğin Zilo diye bir kızı anlattım. Bir hamalın kızı. Bir özlemi var. Küçük bir odam olacak. Dolapderede olacak, diyor. Çingeneleleri sevmiş, onlar daha insancıl davranıyorlar demek ki. İki sandalyası olacak, bir karyolası olacak, alafranga helası olacak, bir de gece lambası olacak, mavi bir gece lambası. Sayıyor sayıyor, hepsini unutuyor onu unutmuyor, bir de mavi gece lambası. Korkuyor karanlıkta kalmaktan herhalde. Yine bu röportajda yazdım. Bir akşam Menekşeden yukarı çıkıyorum. Menekşe, benim evin orada gecekondü mahallesı. Bir çocuk geliyor karşıdan, beş yaşlarında. Birdenbire yanıma geldi. 'Kaç Yaşar Amca,' dedi. 'Niye kaçayım?' dedim. 'Kaç karanlık kavuşuyor,' dedi. Çocuk, daha çok, düşte yaşıyor. Deneyleri az olduğu için, bozulmamış olduğu için, özlemlerini gerçek haline, düş haline getiriyor. Ve ben öylesine sevinçliyim ki bu yazdıklarımın, örneğin çok iyi bir roman yazsaydım bu kadar sevinmezdim. Çünkü burada verdiklerim, insanoğlunun gerçeğine bütün yaptıklarımın daha yakın, öyle geliyor bana.

— *Bu düşünle gerçek konusu, Binboğalar Efsanesini yayınladıgın zaman yazılanları aklıma getirdi. Efsane yazdığını söylemişlerdi...*

— İnsanoğluna yeni bir yaklaşış söz konusu. İnsan gerçeğı ne? İnsan, bizim ne kadar gerçek bildiğımızde yaşıyor, ne kadar düşte yaşıyor? Asıl gerçeğı insanın, düşü mü, gerçek dediğimiz, içinde bulunduğu nesneler mi yani? Bunun sınırını kimse saptamamış. İç içe bir şey bu. Ben romanıma *Binboğalar Efsanesi* adını koyduğum zaman; temeli var bunun: İnsan ne kadar efsane yaratıyor? Gerçek dediğimiz dünyanın dışında kendisine başka gerçek bir dünya niye yaratıyor, niye o zorunluğu duyuyor insanoğlu? Ve gerçek dediğimiz dünya ne kadar düşünle karmakarış, düşünle dediğimiz dünya ne kadar insan gerçeğı ile karmakarış? Saptanmamış. Ve ben bunu çok uzak bir öge olarak söylediğim zaman, *Binboğalar Efsanesi* dediğim zaman, efsane yazdığını sanıyorlar. İnsan gerçeğini, düşünle ve gerçekte karmakarışık yaşayan insanı vermek istiyorum. Bu röportajda saptadığım da bu oldu. Ondandır sevdim. Bir baktım, çocukların karmakarış düşünleleriyle gerçekleri. Düşünü gerçek gibi, gerçeğini

düş gibi anlatıyor. Öyle de yaşıyor zaten. Ölmez Otundaki bütün derdim bu oldu. Ve insanlar, sanıyorum anlıyorlar bunu, benim bu yapmak istediğimi. Yalnız bizim aydınlar bana kızıyorlar mı nedir, efsane yazdığımı söylediler, bu yüzden de yazdıklarımı küçümsediler.

— *Bu röportaja başlamadan, çocuklar üstüne düşüncelerin, gözlemlerin, yargıların vardı. Röportaj sana bu konuda yeni açılımlar sağladı mı?*

— Çocuklar hakkında düşüncem daha güçlendi. Çocukların çocuk olmadıklarını, bütün deney azlığına karşın dünyayı bizim gibi, hatta bizden daha sağlıklı gördüklerini gördüm. Çocukların büyükler gibi, büyüklerce koşullandıklarını gördüm. Çocuklar da kendilerine, biz çocuğuz diye bakıyorlar ve bir hoşgörü istiyorlar. Toplum da onlara hoşgörü sağlamış, örneğin yankesicilik yapan çocuğa 34 gün dayak falan atılıyor, ama 10 yıl ceza verilmiyor. Trende bir büyük uyuduğu zaman kaldırıyorlar, oysa çocuğa acıma var, dokunmuyorlar. Çocuklar biliyorlar bunu ve kabul ediyorlar kendilerine acınmasını.

Oysa kötü bir şey. Ama kabul etmeyenler de var. İğreniyorlar kendilerine acındırmaktan. Hiç acındırmıyorlar, yiğit gibi çıkıyorlar. 16 yaşını bulmuş serseri çocuklardan hapisane görmüş birkaçına, sordum, sizi ne kurtaracak, diye. Bizi hiçbir şey kurtaramaz, diyor çoğu. Biz böyleyiz, diyor. Birkaç tanesine rastladım, bizi devrim, kurtarır dedi. Bugünkü Türkiyenin atmosferinden onları yeni bir düzenin kurtaracağını ya hapisanede öğrenmişler, ya dışarıda. Soruyorum, nedir bu devrim diyorum. Ne bileyim, devrim işte, devrim kurtaracak bizi, diyorlar. Bir tanesine, devrim nedir, dedim. Devrim çocuk ve büyük eşitliğidir, dedi. Gene başka bir şey, bunu bilmiyordum işte, en yiğitleri, en yüreklipleri, en gözü pekleri evden kaçmış çocuklar. Nasıl oluyor, herhalde yetiştirme koşulları, ana, baba, köy, kasaba koşulları... Niye ayrıcalığı var bu çocukların, niçin yürekli oluyorlar? Benim saptadığım, çok yürekli insanlar olması, ya da koşulların onları yürekliliğe itmesi. Gerçekten yürekli insanlar. Gördükleri bela, çektikleri işkence, acılar dayanılır gibi değil. Sirkecede kışları o duvarların diplerinde, surlarda, kovuklarda donup ölen çocuklar var ve yanlarında oluyor bu. Başka bir şey

daha saptadım ki çok ilginç. Sirkeciye yeni düşenleri, aralarında para toplayıp geriye, evlerine yolluyorlar. Bunun için her şeyi yapıyorlar. Gözümün önünde 56 tane yolladılar. Biraz da benim hoşuma gitmek için elbet. Ben bunlarla arkadaş oldum. Arkadaşlık istiyorlar. Bana söyleyemeyecekleri hiçbir şey yok onlar için. Çoğunu yazamayacağım. Kıyamıyorum insanoğluna. Her şeyi açık açık konuştular. Bir de çocukların bu kadar yalansız, bu kadar açık, pervasız konuşmalarına şaşırdım. Gerçekten bu şaşırttı beni. Her şeyi söylüyorlar, başlarına gelen her şeyi. En pisinden en iyisine kadar. Babacık diye bir oyunları var. Homoseksüel adamları kandırıyorlar, götürüyorlar bir yere, büyük arkadaşları da onları soyuyor. Bunu en ilginç ayrıntısına kadar anlattılar. Ve güvendiler bana. Güvenmek arkadaşlıktan oluyor. Biliyorlar ki, kıyamam onlara. İnsanlığa yakışmayan şeyleri belki üstü örtülü geçeceğim. Yüreğim elvermiyor açıkça yazmaya. Adlarını değiştirdim ve fotoğraf çektirmedim. Kendileri istedikleri halde çektirmedim. Televizyonda göründükleri vakit, seyrettik kendimizi diye korkunç seviniyorlar. Örneğin 15 yaşında, büyük bir yankesici var. Yalvarıyor adımı yaz diye. Yapamam, dedim. Otur, sen kendi yaşamöykünü kendin yaz, ya da birine yazdır, ama ben bu röportajda adını veremem. Sonra başka biri var, sigara satıyor bir yerlerde. Adını burada da vermeyeceğim. Esmer, yakışıklı, güzel giyinmiş bir çocuk. 15 yaşında. Bütün Sirkeci, surlar, Beyoğlu filan tanıyor bunu. Eski yankesicilerden. Ah ağabey, diyor, ben böyle olacak adam mıydım? Ne oldu, dedim. Sekiz yaşındayken, diyor, soyup soğana çevirirdim bütün İstanbulu, Ankarayı, İzmir, Fuarı. Elim durdu, diyor. Yürek ister, diyor. Korktun mu hiçbir şey yapamazsın. Korkmaya başladım ve yapamıyorum, diyor. Sürünüyorum, diyor. Bunları alıp yetiştiriyorlar küçükten. Kullanıyorlar sonra. Güney sınırlarında birini gördüm, afyon kaçırmakta kullanıyorlardı. Lanet bir sömürü dünyası bu. Bütün dünyada çocuklar gerçekten sömürülüyor. Duygu sömürüsü var, ekonomik sömürü var. Var oğlu var.

Bir de çalışan çocuklarla röportaj yapmak istiyor Yaşar Kemal. Şimdiden başlamış çalışmaya. Önümüzdeki yazı doğru bitireceğini umuyor. Bu kez, olumlu, evini besleyen çocukların sorunlarını deşecek.

Çocuklara gösterilecek ilgiyi büyümsediğini, yaygınlık kazanmasını istediğini döne döne yineliyor:

— Çok az insan çocuk sorunlarına eğildi. Her yazarın çocuklara eğilmesini isterim. Her yazarın, her şairin, her insanın. Bizde iyi bir şair var. Benim hayran olduğum bir insan bu. Ece Ayhan. Çok sağlıklı olarak çocuklara eğildi ve akıllıca çocuklara eğildi. Dostça eğildi çocuklara. İnsan gibi bakarak eğildi. Böyle şairlerimizin, romancılarımızın, hikayecilerimizin olması, dünyada da böyle insanların olması gerçekten dünyamızı kurtarabilir, yani hiç olmazsa bir yanını kurtarabilir.

Cumhuriyet, 13 Eylül 1975

Yaşar Kemal'e sabah erken gidecektim. Sonra günün programı değişti. Öğleye doğru ulaştım Basınköy'e. Dairesinin bulunduğu blokun taflanlı kapısının önünde, güneşte, Thilda'nın çok sevdiği küçük kedilerden biri uyuyordu. Geçenlerde ölen dostum Mustafa Baydar'ın kapısının önünden geçerken hafifçe burkuldum. Sanki o an kapıyı usulca aralayarak, gözlüklerinin ardından ürkek bir selam verecek gibiydi. Yaşar Kemal'in kapısını Thilda açtı.

Tahmin ettiğim gibi sofraya hazır. Alabalık... Kente çok sık inmeyen, kalabalığa çok karışmayan Yaşar Kemal'in evinde o batılılara ya da katı burjuvalara özgü kapalı, içsel hava yoktur. Evdeki her ayrıntı ya doğanın bir parçasıdır, ya da doğaya, başka insanlara, dostlara birer atıftır. Sofrada dağ sularının alabalığı, kapı önünde kediler, içeride bazan bir kuş, bazan bir çiçek, duvarda dünyanın dört bucağından dostların gönderdiği fotoğraflar, desenler, kitaplar, çam sakızı çoban armağanları. Evin içi doğanın, çok sevdiği Menekşe semtinin, Kadirli'si, Anavarza'sı, Paris'i, İsveç'i ile dünyanın bir devamı sanki. Aydınlık, açık...

Biraz oracıkta konuştuk. Nasıl çalıştığından, yürümeyi niçin sevdiğinden, yeni romanlarından:

— Çalışma düzenim yok gibi bir şey. Adına düzen diyebilirsek, birtakım huylar var. Romanlarımı nasıl hazırladığımı bilirsin. Örneğin bu sabah bile düşünüyordum. Beş cilt olarak da düşündüğüm bir romanım var. 19 yaşında Abidin Dinoyu tanıdım. O yıllarda kendi kendime hep bir soru sorardım, "Niye bu

koskoca zengin dünya üstünde bütün romanların kahramanları, ana tipleri insan?" Elbette insan bütün bu yeryüzünün odağı. Ama başka şeyler de var yeryüzünde. İnsanın bağlı olduğu, insanla iç içe olan başka şeyler de var. Örneğin doğa var. İnsanı nasıl doğanın bir parçası olmaktan kurtarabiliriz? İnsanı soyutlayıp bütün doğa ilişkilerinden ayırmak mümkün değil.

Her şeye açık bir yazar var karşışmda. Heyecanı, coşkusu, iri gövdesi, büyük yüreği ile. Arkadaşları için koşan, halkı için çırpınan, yok olan bir insan karşışındaymış gibi kahrolan bir yazar. Soruyorum:

— *Kişilik olarak bencil misin?*

— Bencilim, ama her insan bencilidir. Hani içten konuşmak için söylüyorum bunu. Ama bencilliğimin içinde çevre daha çok ağır basıyor. Ağaç, su, bulut, çiçek, renk. Örneğin son zamanlarda bir huyum oldu. Yeşil çimenin karşışında durup saatlarca ona bakmak. Sonra birden farkına vardım. Deliliğe mi gidiyoruz nedir? Bir denizin karşışında oturup günlerce seyretmek istiyorum.

Seyrederken müthiş bir tat alıyorum. Benim demek istediğim o değildi. Demin başladığım yere döneyim. 19 yaşındayken, pirinç tarlalarının su bekçisiydim. İnsan niye bir romanın ana kahramanı olsun da bir doğa parçası olmasın? O gün bugündür, yani 30 senedir falan, kafamda Savrun suyunun trajedisini yazmak isteğı var. Benim çok sevdiğim bir su. Kıyılarındaki büyüdüm, ilk yüzmeyi o suda öğrendim, ilk alabalığı o suda tuttum. İlk çiçeğı orada kokladım. Büyük bir şiiri vardı Savrunun. Sonra müthiş aydınlık bir suydı. Torostan gelen ve çakıltalarını izleyerek giden dünyanın en aydınlık suyuydu. Bu suyun da insanlar gibi büyük bir trajedisi vardı. Çünkü bu sudan yüzlerce dönümlük bir pirinç tarlası sulanıyordu. Bataklık yapıyorlardı sulanan tarlayı. Bu bataklıktan dolayı insanlar ölüyordu ve o suyun da ana kanalı ölüyordu. İçindeki balıklar, kaplumbağalar ölüyordu. Savrun yöresinde o trajediyi yaşayarak yürüyorduk. Daha yazmadım 19 yaşından beri düşündüğüm bu romanı. Beş cilt olacak.

Sabah erken gelebilseydim birlikte yürüyüşe çıkacaktık. Yaşar Kemal'le. Menekşe kıyılarının balıkçıları. Florya sırtlarının kuş avcısı çocukları, bu ünlü yazarı sık sık yürürken görürler. Saatlarca yürüdü-

ğü oluyor bazan Yaşar Kemal'in. Başka merakları var mı, diye soruyorum. "Hayır," diyor gülerek. "Yürümek de bir merak olmasa gerek. Öyle özel meraklarım olacak kadar lüks değilim..." Thilda gülerek atılıyor oradan. "Son aylarda bir merakı var, tekne. Marmarisli dostları ona bir küçük tekne armağan ettiler. Aylardır onunla uğraşıyor vakit buldukça..."

Hemen ayaklandı Yaşar Kemal. "Kalk," dedi, "teknenin yanına iniyoruz." Menekşe'ye, Pehlivan Usta'nın yanına yollandık. Yolda ilk sorumu yanıtlıyor:

— Yazmaya nasıl başlıyorum? Başlangıç benim için çok zor oluyor. Örneğin şu anda hikayeye başlıyorum. "Kırmızı Sakallı Topal Karınca." Karıncalar hakkında bir çocuk romanı. Günlerdir Menekşeyle Yeşilyurt arasında yürü babam yürü. Düşünerek. Sadece başlangıç zor oluyor. Başladıktan sonra da parça parça yazıyorum. Bir bölüm yazıyorum, öbür bölümü yürüterek düşünüyorum. Yani ana çizgiyi yıllarca, yıllarca düşünüyorum. O yöre insanlarını en ince ayrıntısına kadar inceliyorum. Örneğin bir karınca yuvası görüyorum. Şimdiye kadar gördüğüm hiçbir karınca yuvasına benzemiyor. Karıncalar başka türlü girip çıkıyor. Davranışları başka türlü. Geçen yıl bir karınca yolu gördüm. Hiç o kadar uzun karınca yolu görmemiştim. Kavak ağacından ormana kadar uzanıyordu. Nedir bu, diye düşündüm. Ormanda çam kozalaklarından tohumlar dökülüyor. Belki o tohumlar, karıncaların yolunu öylesine uzatıyordu. Dünyada her gün yepyeni bir şey oluşmuyor belki. Ama insan her gün yeni bir şey görüyor, bulabiliyor.

Yürüyerek göl kıyısına geldik. Menekşe'de onu tanımayan yok. Zaten hiçbir yerde hemen hemen, Yaşar Kemal tanınmadan dolaşamıyor. Birkaç gün öncesini düşünüyorum. Aceleyle İsviçre'ye yolladığımız Ece Ayhan'ı uğurlamak için havaalanındaydık. Formalitedeki bazı eksiklikler yüzünden önde Yaşar Kemal, arkada Prof. Cevat Çapan, Doç. Önay Sözer, Arif Çağlar, Doğan Türker, ben, alanda koşturup duruyorduk. Uçağın kalkma saati gelmişti. Vali Şentürk son anda hı-zır gibi yetişip gerekli emri vermeseydi, hasta ozanın yaşamı tehlikeye girecekti. O telaş içinde salondaki yabancı turistlerden iki kadın çığ-lıklar atarak Yaşar Kemal'e koştular. Ellerindeki uçak biletlerini imzalatmak istiyorlardı. Güçlkle kurtuldu Yaşar Kemal onlardan. Az öte-

de bir mahpusane arkadaşı, bir köşede duran şoför... Herkes tanıdıktı. Göl kıyısında en iyi dostu balıkçı pehlivanın evine geldik. Pehlivan, Yaşar'la bir fotoğrafını çekti. Pehlivan gökyüzüne sert bir şekilde bakıyordu. Yaşar'ın da öyle bakmasını istedi. Motoru bir türlü takılamayan küçük Marmaris teknesini aldık. Çekmece'ye doğru yollandık yedekte. Her şeyle ilgileniyordu Yaşar Kemal.

— Anlattığın her olayın günlük yaşamında belirli bir yeri var.

— Şöyle oluyor. Bir şeyi yaşamadan gerçeği yazmak mümkün değil. Yaşadın mı unutmam olanaksız oluyor. Yaşamadan bir şey yapmak mümkün değil. Mesela balıkçılarla röportaj yapıyorum. Diyarbakır ovasında toprağından atılmış köylüyle röportaj yapıyorum, hiç not almadan. Çünkü ben Çukurovada toprağından atılmış köylülerle yaşamıştım. Kaçakçılar çocukluğumdan bildiğim bir konuydu, yaşamıştım. Onlarla birlikte yenden üç ay yaşayınca bütün sorunları yaşamış oluyorum ki, not almanın gereği kalmıyor. Bunun dışında ben yazı çalışması yapmak istemem. Örneğin Sovyetler Birliğine gittim. İki defa. İkişer ay kaldım. Bulgaristanda bir ay kaldım. Ama tek satır yazmadım. Yaşamına giremedim, ne İngilterenin, ne Sovyetler Birliğinin. Yaşamına giremediğim şeyi de yazmam. Uçan bir martının, çağılayan bir denizin, renk değiştiren denizin, hışırdayan ağaç yapraklarının, esen yelin, gördüğün yıldızların, keleşin, kuşun, karıncanın, bütün bu anlık düşünceni besleyen şeylerin etkisi var yazıda. Bunları kestiğin zaman düşünce yiteneğini de yitirirsin zaten. Yani güncel yaşamının dışında kalmıyorsa, arkadaşların, doğa, insanlar, tam tersine yazına yardımcı olur. Mesela senin buraya gelmen benim düşüncemi kesmiyor. Sen gittikten sonra bir miktar daha yardım ediyor bana. "Hücredeki İnsan", düşüncesi yarım olan insandır. Hastalıklı düşüncedir. Ancak doğayla, ayrıntılarla, arkadaşlıklarla yaşayarak düşünülür.

Çekmece Boğazının hışırdayan sularına bakarak daldı bir Yaşar Kemal. Aklım Savrın Suyuna takılmıştı. Sordum:

— Şimdi Savrun'da yaşamadığına göre bu romanı hazırlarken orayı yeniden tanımak gerekmiyor mu?

— Sadece Savrunu yaşamış olsaydım yalın, tekdüze bir roman olabilirdi. Göksu kirden oluşmuş gibi akıyor. Suların traje-

disini gördüm. Sonra Türkiyedeki bütün ormanları dolaştım. Ormanların durumunu gördüm. Selleri gördüm, yok olan suları gördüm. Örneğin Menderesin kaynağını gördüm. Tıpatıp Savrunun kaynağına benziyor. Sularla zenginleştim. Sonra yakasını bırakmış değilim. Ben birkaç senede bir Savrunu görmeye giderim. Romana başlamadan önce bütün düşlerimi yenilemek, tazelemek için. Elbette benim inancım şu ki, insan gerçeği düştür, düşü gerçektir. Yani, bir sınırsızlığı vardır. Romanlarıma efsane dememin nedeni buydu. Yanlış anladılar bunu. "Masalcı, Yaşar Kemal masal yazıyor," diye küçümsendim. Oysa roman yaşamın ve düşlerin bir birikimi, bileşimidir. Gerçeklik ve onu yaşamak, kahvede insanların konuşmalarını teyp gibi kaydetmek değildir. Gogolün *Ölü Canlarını* al. Balzac'ı al. Benim yaşam dediğim insan benliğinin, insan kafasının, duygularının zenginleşmesidir. Sonsuz zenginliğe, sonsuz çeşitliğine varmak doğanın...

Konuşmamız denize yakın bir ırmak gibi genişliyor, zenginleşiyordu. Sandal, Çekmece kıyısına yanaştı. Motosikletli bir genç geldi koşarak...

Gürledi Yaşar Kemal:

"İsmail Usta bir bak bakalım şu bizim işe..."

Onlar tekneyle uğraşırken ben izin istedim. "Dur," dedi Yaşar Kemal. "Burada araç bulamazsın. Seni şu caddeye kadar götüreyim." Ama gitmesine gerek kalmadı. Bir taksi durdu önümüzde. Sarışın, bıçkın, yakışıklı bir delikanlı başını uzattı: "Yaşar Abi bir enrin var mı?"

Az sonra ona elimi sallıyordum...

Cumhuriyet, 16 Ekim 1976

—Yaşar Kemal, göç teması, insani sonuçları, özellikle açlıklarıyla yapıtlarınızın birçoğunda seziliyor. Örneğin Ortadirek'te, tüm bir dağ köyünün, açlıktan Adana'nın pamuk üretilen dolayısıyla iş olanığı sağlayan kıyı kesimine doğru yaptığı yürüyüşü anlatıyorsunuz. Sizce Türk işçilerini daha iyi bir yaşam için Almanya, Belçika, Fransa'ya gitmeye iten çağımızın göçleriyle bir benzetme yapılabilir mi?

— İnsanın tarihi belki de bir göçler tarihidir. İnsanın incelenmesinde, insan olaylarının araştırılmasında göçe daha çok önem verilirse daha bir sağlıklı yaklaşabiliriz insan macerasına. Tarihin bildiğimiz sürelerine kadar Orta Asyada göçler olduğunu biliyoruz. Orta Asya göçlerine, savaş zorunluluklarından daha çok bir ekonomik gereksinme olarak bakmalıyız ve göçler çoğunlukla hayvancılık yüzünden olmuştur. Özellikle koyunlar, keçiler yüzünden. Uzun bir süre, belki yüz, yüz elli yıl bir toprak parçasında otlayan koyunlar orayı ister istemez çöl durumuna getirirler. Çölde hayvanlarını artık otlatamayan obalar da kendilerine başka otlaklar ararlar. Dünyanın birçok bölgesi, özellikle Orta Asya böyle çölleşmiştir. Keçilerin girdiği ormanlarda da hayır kalmaz, koyunların yaptığı yıkımdan daha az bir sürede keçiler ormanları yok ederler. Akdeniz büyük nehirleri kendine çektiği gibi, verimli kıyıları da tarih boyunca çölleşme göçmenlerini kendine çekmiştir. Anadolu bir Akdeniz ülkesi olduğu için bir göçmenler toprağı da olmuştur. Tarihin bu en büyük köprüsü Hititlerden Türklere kadar birçok göçmen soyunu barındırmıştır. Anadolu köprüsüne ne kadar göç-

men gelmişse dışarıdan, tarih boyunca da o kadar göçmen dışarıya gitmiştir. Anadolu'da Asyanın, Afrikanın birçok halklarını gördüğümüz gibi Anadolu halklarını Avrupanın, Asyanın, Afrikanın en uzak bölgelerinde bulabiliriz. Anadolu'nun son çağlarının köprülük durumu daha da ilginçtir. Tarihinin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu Anadolu halkını yeryüzüne diyar diyar asker olarak, sınır bekçileri göçmenler olarak dağıtmıştır. Ben Çukurovalıyım. Çukurova Akdeniz kıyılarının Nil kıyıları kadar verimli bir toprağıdır. Bu verimli toprak tarih boyunca da göçmenler toprağı olmuştur. Mezopotamya'nın Asuri, Sümer halkları, İran yaylasının Persleri, Makedonyalı çift boynuz İskenderin ordularının kalıntıları, ya da orduların ardına düşüp Çukurovaya gelip burada kalanlar... Çukurovanın göç macerası öteki Akdeniz kıyılarından başka olmadığı gibi, Anadolu'nun macerasının da tıpkısıdır. Verimli Çukurova toprağı bizim bildiğimiz kadarıyla son günlere kadar büyük insan kütlelerini çekmiştir. Bugün Çukurovada yaşayanların büyük bir çoğunluğu Anadolu'nun başka yerlerinden gelmişlerdir. Gelmiş, Çukurovanın verimli topraklarına yerleşmişlerdir. Örneğin son yıllarda Toros dağlarından Çukurovaya büyük bir köylü akını olmuş, Toroslarda köyler boşalmış, Çukurovada köyler, kasabalar çıkmıştır ortaya mantar gibi. 1940'lerde nüfusu üç bin kişi olan bir kasabanın nüfusu bugün elli bin kişi olmuştur. Bu büyük artışı Toroslardan akan insan seli ortaya çıkarmıştır. *Ortadirek* bir yarı göç romanıdır. Onların göçü mevsimliklidir. Kışın gene o köyler dolar.

Son yıllarda verimsiz köylerden gelenler bir daha yerlerine dönmediler. Son yıllarda Anadolu'nun iç göçü inanılmaz bir yoğunluk kazanmış, milyonlar köylerden şehirlere, kasabalara, başka yerlere gitmiş yerleşmişlerdir. *Ortadirekteki* olay bence bütün göçlerin temelidir. Bugün belki de Meryemce gelmiş, Adananın Kozan ilçesine yerleşmiş, torunu Hasan ya Almanya'da, ya da Bossa fabrikasındadır. Belki de Kıbrıstadırlar. Bütün tarih boyunca süreli göçler olmuş, bundan böyle de olacaktır. Göç savaşları da olmuştur. Bir toprağa yerleşmişler, sonradan gelenleri yerlerine sokmak istememişlerdir. Onlar da savaşmış-

lardır. Çukurovadaki aşağı yukarı Torostan akan bütün akarsuların adı bir Türkmen obasının adını taşır. Suyu adını veren oba o suyun kıyılarına sahip çıkmıştır. Göçebelerin bile bir yerleşme düzeni vardır. Ben Avrupa işçi göçünü hiç de aykırı bulmuyorum. Böyle bir iş olacaktı, insanlık durdukça başka göçler de göreceğiz türlü biçimlerde. Yazık ki, işçi göçleri Avrupada gayri insani bir sömürü düzenini gerçekleştirdi. Dışarıdan gelen işçiler, ulusların kendi işçilerinden daha aşağı bir tavırla karşılaştılar. Bugün Avrupaya gelen işçiler her bakımdan ikinci, dahası da üçüncü sınıf insan tavırlarıyla karşılanıyorlar. Çukurovaya her yıl bir milyona yakın mevsimlik işçi gelir çalışmaya. Çukurova işverenleri onları da ikinci sınıf insan olarak görür, tıpkı Alman patronunun, Fransız, İsveç patronunun davrandığı gibi davranır göçmen işçiye. İşçilerin Türkiyede kavuştuğu hakları işverenler daha göçmen işçilere tanımak istemiyorlar. Bu, Türkiyede de, Avrupada da insanlığın yüzkarasıdır. Belki de, ekonomik zorunluktan dolayı yurtlarını terk etmişler, her yerde böyle karşılanmışlardır. Yurdundan, alıştığı, onu yaratan topraktan ayrılmak başlı başına bir acı, dert iken, gurbetçiler bir de aşağılanmayla karşılanmışlardır. Belki şu göçmenlik işi insan soyunun en büyük yaralarından, acılarından biridir. İnsanlık doğal yaşamını yaşamak olanağını bulsaydı, belki de göçmenlere böyle insanlık dışı bir davranışta bulunulmazdı. Tam tersine, insanlık bu yurdundan kopmak zorunda kalmışlara, başkalarından daha bir ilgi, aşırı sevgi gösterirdi. İnsanlığın yüreğinde böyle bir sevgi var. Ama çağımızda insan yaşamı doğal değil ki... Herkes bir yabancılaşma pençesinde, biraz da insanlığın birçok değeri çağımızda can çekiyor. Göçmenlere iyi davranılan çağlardaki gelenekleri biliyoruz. Çukurova halkının büyük bir kısmının dış ülkelerden gelip ovaya yerleşen bir kısım göçmenlere ne kadar dostluk gösterdiklerini de biliyoruz. Avrupaya akan, ikinci sınıf insan olarak aşağılanan insanın göçü bir gün duracaktır. Ama göçler hiçbir zaman durmayacaktır. Örneğin, belki de bir gün İsveçten Anadoluya bir göç başlayacaktır. Belki Hindistana geçecektir, Norveç halkının bir kısmı... Belki Sibiryaya gidecektir Afrikalılar. Bu iş hiç belli olmaz. Çünkü insan soyu güneyden kuzeye, doğudan batıya durmadan göç et-

miştir. Gene de dünya durdukça, insanlık durdukça insanlar göç edeceklerdir. İnsanın geliştirdiği değerlerden birisi de, alışkanlıklarından, gereksinmelerinden birisi de göçtür. Ve insanlıkta bir göç saygısı oluşmuştur. Çağımızda bütün değerler altüst olduğu gibi göçmene saygı değeri de yitirilmiştir. Artık göçmen, hele göçmen işçi çağımızda yeni köleler olarak adlandırılıyor. Bu, insanlığın kötü bir hastalığıdır. İnsanlığın özünde, değerlerinde, iyiliklerinde kötülüklerinde bir bölük insanı ikinci sınıf insan olarahtan görme, hem de aşağılama yoktur. Bana sorulsa, çağımızın en utanç verici işi nedir dense, uygar sayılan ülkelerde işçilerin karşılanmasıdır, derim. İnsanlık bence bu işçi göçü işinde de, Hitler'den aldığı yaradan da beter bir yara aldı.

— Ortadirek'in başkışisi göç eden işçi kafilesini izlemek için oğluna kendini sırtında taşıtan yaşlı Anadolu köylüsü Meryemce. Sizce genelde kadınlar, özel olarak da Türk kadını, göçte önemli bir görev üstlenecek mi?

— Çok tuhaf, kadın erkeklerden daha toprağına, evine, yuvasına bağlıdır. Buna karşı bizim bölgeye gelen ırgatların başını kadınlar çekiyor. Belki de pamuk toplama, çapa yapma biraz da kadın işi olduğu için... Bugün Çukurovaya gidelim, şimdi, yaşlı kadınlar tarlalarda harıl harıl çalışmaktadırlar. Güçlerinin üstünde hem de... Ben çok yaşlı kadınla pamuk topladım Çukurovada. Dehşet bir sağlamlıkları, ya da inanılmaz bir dirençleri, inatları, gururları vardı. Meryemce, bu gördüğüm kadınlar.

Göçmenlikte kadınların rolüne çok çok inanıyorum. Anadolu kadınları, Anadolu erkeğinden daha yürekli. Bunun da sebepleri var. Kadın, koca Osmanlı İmparatorluğunu sırtında taşıyan erkek gibi otorite karşısında ezilmemiştir. Anadolu kadını geleneği, göreneğinden dolayı da erkeklerce fazla ezilmemiştir. Kendi bölgemi, ya da Anadolunun bildiğim birçok bölgesini söylüyorum bunu söylerken. Anadolunun bazı bölgelerinde erkekler kadınlara hayvan gibi bakarlar, örneğin kasabalarda. Göçe çıkmak da bir yürek işidir. Bir çerçeve kırmak işidir. Çerçeveyi kırmakta daha yürekli olduğu için, kadın bütün yöreyi etkiliyor.

— İnce Memed üçlemesi Toroslar'daki yoksul bir dul köylü kadının tek oğlunun etrafında dönüyor. Yoksulluk ve aşk yüzünden bir

cinayet işliyor, arkasından hayduda ve dağa çıkmış bir asiler çetesinin neredeyse masalsı şefine dönüşüyor. Bu suç ve şiddet iç içeliğinin günümüzde göçmen işçiler arasında çok sözü ediliyor, özellikle ikinci nesil işçilerde. Siz bunu nasıl görüyorsunuz? Ne çare bulunabilir?

— Bu soru çok önemli. İkinci sınıf insan olmak çok zor bir iştir. Anadolunun açlığından, yoksulluğundan gelen kişiye bence ikinci sınıf adam olmak pek öyle koymuyor. Yeter ki köydeki durumuna, ne pahasına olursa olsun düşmesin, onun başkaldırması ikinci sınıf insan olmaya karşı değildir. Öyle bir beladan gelmiştir ki, yeni girdiği kendince mutlu koşul içinde hiçbir şeyi düşünecek durumda değildir. İşi vardır, çalışıyordur. Ooooooh, su da, ışık da var, ev de ısınıyor, diz boyu pisliğe çamura da batmıyor köyün içini dolaşırken, ooooooh, sıcak çorba da var... Bir gözlemim oldu İstanbul gecekondualarında röportajlar yaparken... Röportajları yaptığım sıralar, o gecekonduar halkı daha yeni gelmişlerdi topraklarından. Birer gözcük tahta, teneke evlerdeydiler. Ama bu tahta evlerin ortasında bir çeşme vardı. Suyu da gürül gürül akıyordu. Salt bu su için durmadan yediden yetmişe devlete millete dua ediyordu gecekondu halkı. Elektrik geldiği gün mahalledeydim. Ben ömrümde bir topluluğun böylesine sevindiğini görmedim. Her ev bir şenlikti. Bir hafta davul zurnayla türkü söyleyip halay çektiler. Bu ışık tansığına inanamıyorlardı. İlk seçimde silme oylarını yönetimdeki partiye verdiler. Aradan bir on beş yıl geçti. O mahalleye gene gittim. Gene herkesle konuştum. Mahalle iyice değişmişti. Hiç kimse halinden en küçük bir kıvanç duymuyordu. Köyden gelenlerin bir kısmı ölmüş, bir kısmı da köydeki durumlarını, kötü günlerini unutup gitmişlerdi. Artık yaşamlarını yörelerindeki apartmanlarda yaşayanların yaşamlarıyla ölçmeye başlamışlardı. Şehirde büyümüş gençlerse birer salt başkaldıran yaratık olup çıkmışlardı. Bir iki seçim önce büyük bir çoğunlukla yönetimde partileri, hem de tutucu partileri destekleyenler, bu sefer büyük bir çoğunlukla daha ilerici partileri destekliyorlardı. Gecekonduardaki suç oranı da birdenbire birkaç misline çıkmıştı. Ve suçu çoğunlukla şehirde büyümüş ikinci kuşak işliyordu. Şimdi İstanbulun gecekonduaları İstanbulun en çok suç işlenen yerleri. Ve İstanbul belki de dünyanın bir nü-

maralı suç işlenen şehri. Avrupaya göçmüş işçilerin durumları bundan çok daha beter. Bir kere aşağılanma var. Dil bilmemek var. Türlü ekonomik olanaksızlıklar var. Orada doğan ya da büyüyen çocukların olanakları, içinde yaşadıkları ülkelerin çocuklarının olanaklarının çok altında... Ekonomik olarak, psikolojik olarak oradaki çocuk, genç insan sonsuz bir sıkışmada. Bu sıkışma onları ister istemez suça itiyor. İnce Memed mitosu yaratır halk benim romanımda. Gene bir halk kütlesi *Ortadirek, Yer Demir Gök Bakır, Ölmez Otu* üçlüsünde bir ermiş, bir Taşbaş mitosu yaratır. Her iki mitos yaratmada da sağlıklı bir yan var. Ya da bu yaratmalar insan sağlığıyla orantılıdır. Sıkışan insan, bundan hiçbir biçimde kurtulamazsa kendisini bir düş dünyasına atarak, bir mitos yaratıp o mitosa sığınarak kurtarmaya çalışır. İnsan yaşamında mitos, yaşamı sağlayan en gerekli öğelerden biridir. Ekmek gibi, su gibi, seks gibi... Sağlıklı insan bu çağda mitossuz yapamaz. Belki de bütün çağlarda yapamayacaktır. Biçim değiştirerek belki de insan soyu bütün yaşamı boyunca mitos yaratacaktır.

Örneğin İstanbul gecekondualarında yeni yeni, usuldan filiz veren mitoslara rastladım. Bu benim sevincim oldu. Demek ki, bizim gecekonducular durumu kurtarıyor, dedim.

Ama Almanyadaki, öteki Avrupa ülkelerindeki işçiler öylesine bir yozlaşmanın, yabancılaşmanın içine itilmişler ki, mitos bile yaratamaz hale gelmişler. Mitos yaratmak bir sağlık, bir insanca gelenek işidir. Bu aşağılanmış kişiler köklerinden o kadar kopmuşlar ki, mitosa vuracak güçleri kalmamış. Bitik insan haline gelmişler kurumuşlar birkaç yılda. Bir insan bölüğünün böylesine tükenişi, özünden uzaklaşması geniş sosyolojik çalışmalara, psikolojik çalışmalara konu olmalı. Son yıllarda bizim halk aşıkları doldurdu Avrupayı. Yüzlercesi akın akın Avrupaya geliyor, bunların plakları, kasetleri harıl harıl satılıyor. Belki bir iyice kurumamasına, bitmemesine bunlar sebep oluyor bizim işçilerin. Yoksa Batıdaki işçi çocuklarının suç oranı çok daha fazla olabilirdi. Kendi köklerinden kopmuş toplulukların önce yaratıcılıkları biter. Önce mitos yaratmaları tükenir. Kime sordumsa, bana Türk işçilerinin bir mitosa sığındıkları üstüne bir şey söyleyemedi. Ülkeye dönme bile onlar için mitos değil.

Sağlıklı, geleneği olan bir topluluk olsaydı bizim Batıdaki işçi birliklerimiz, aman Allah, şimdiye ne geri dönme, ne ülkeye kavuşma mitosları, destanları, efsaneleri çıkardı.

Ben, ne yazık ki, bu göçmen çocuklarının birinci kuşağına tamamen bitmiş gözüyle bakıyorum. Bunların suç işlemleri gittikçe artacaktır. Bunun için de doğrusu hiçbir çare düşünmüyorum. Bunların, ne yazık ki birçoğu ömürlerini hapisanelerde geçirecekler, bir kısmı tımarhanelere düşecekler, bir kısmı ömürlerini kötü yollarda tüketecekler. Batının bitmez tükenmez karamsar ağırlığı bu çocukların üstüne çökecek, onları yok edecek... Batı şimdiden onları yoğun insaniyetsizliğiyle çevirmiş, kısılcasına almış, suç işlemekten başka onlara hiçbir umar kalmamış. Bilmem, insanoğludur bu, umut kesilmez, belki bu çocukları, yani gençleri doğallaştıracak bir umar bulabilir, ama benim aklıma hiçbir umar gelmiyor.

— *Sanatçı üniünüz dolayısıyla sık sık Türkiye dışına çıktınız, özellikle Fransa'da bulundunuz. Kendinizi ülkemizde yabancı hissediyor musunuz? Sizde dil iki ülke, iki kültür arasında bir yakınlaşma bağı kuruyor mu?*

— Bir yıla yakındır Avrupada yaşıyorum. Daha önce de Avrupada kaldım ve hiçbir dil konuşmıyorum. Yalnız unut-mayalım ki, benim her Batı ülkesinde Türk arkadaşlarım var. Bir de geniş bir sanatçı topluluğu arkadaşlar var bu ülkelerde. Başka bir şey daha var, benim işim Batıdaki insanlarla ilişkiyi gerektirmiyor ki... Örneğin beş altı aydır İsveçteyim. Editörümün dışında bir tek kere İsveçli bir romancı arkadaşım ile bir öğle yemeği yedim. Bu beş altı aydır ne kimseyi gördüm, ne de bir kimseyle konuşmak gereksinmesini duydum. Örneğin burada başladığım romanımı bitirmek üzereyim. Daha kalacak olursam burada, hemen yeni bir romana başlayacağım. Burada orman var, deniz var, ben romanımı düşünerek saatlarca yürüyorum. Sonra da gelip yazıyorum. Durumum böyle olmasaydı sanırım çok yabancılık çekerdim Avrupada. Dil, ülkenin değil kültürüne yaklaşmaya, insanlara yaklaşmaya bile engeldir. Üstelik, az gelişmiş ülke toplumundan gelen bir kişi, dil bilse de bence Batı insanına kolay kolay yaklaşamaz, onu anlayamaz, onun tadına, insanlığına varamaz. Koşullar çok ayrı... Koşullar

iki ayrı toplum yaratmış. Bunlar dil de bilseler, dille anlaşabilseler de birbirlerine, ikisi de insan oldukları halde, kolay kolay birbirlerine yaklaşımazlar. Ben, Batı insanının bazı davranışlarını anlayamıyorum. Hiçbir zaman da anlayamayacağım, örneğin paraya tapınmalarını... Zor anlaşılır bir iş bu.

Sağlıklı bir karşılaşmada kültürler insanların anlaşmalarına engel değil, üstelik büyük yardım da ederler. Ama böylesi köle efendi karşılaşmasında en sağlıklı kültürler bile hiçbir şey yapamazlar. Sağlıklı karşılaşmalarda kültürler birbirlerini karşılıklı aşarlar ki, yepyeni, inanılmaz sağlıklılıkta zengin kültürler gelişir. Ama gelin görün ki, iş başka, köle kültürü efendi kültürüne ne etki yapabilir? Hele Batı burjuvazisi, bütün dünyaya öyle bir tepeden bakıyor ki... Küçücük dağları değil, sanki büyük dağları Batı burjuvazisi yaratmış. İşçi göçleri kültürlerin gelişmeleri, birbirlerini aşılama için ele geçmez bir talihti, ama ne yazık... Yazık ki, Batı kültürünün tutumu insanlığa karşı yanlış olmuş. Emperyalizm, sömürdüğü ülkelerin insanlarını köle yaptığı gibi, kültürlerine de bakmamış, onu da köle kültürü saymış, öyle bir yaklaşımla varmış o kültürlere. Sanıyorum ki, böyle bir yaklaşım olmasaydı, bir Çin, bir Hint, bir Türk, Arap kültürü Batıya çok şey kazandırır. Yerli kültürler de, Batı kültürleri karşısında kendilerini küçük görmüşler, Batı kültürlerinden aşılansak faydalanacakları yerde, o kültürlere öykünüp birer kültür maymunu haline gelmişler. Bence bizim işçilerin Batıyla kültür alışverişleri tıpkı böyle olacak. Başka türlü de olamaz. Her yerde efendi köle ilişkisi, her şeyde, aynı sonuçta varır.

— *Yörüklerin özlemlerini ve yılda bir kere, mayısın en güzel gecesini doğu ve batı yıldızları buluştuğunda tuttukları dilekleri çok şiirsel bir biçimde anlattınız. O anda ülkelerinden uzakta olan Türk işçilerinin dilekleri sizce ne olabilir?*

— Bahar mitosu insanlığın müşterek mitoslarından biridir. Asyadan, Avustralyadan Afrikaya, Kuzey ülkelere kadar. Aşağı yukarı bizim Anadolu'da halen yaşayan bahar, benim yazdığım bahar mitosu, Hititlerde de vardı. Hititlerden günümüze kadar pek az değişerek gelmiş. Her yıl dünyadaki bütün canlıların öldüğü ve de daha güçlü dirildiği...

Benim bu yakınlarda çıkan *Binboğalar Efsanesi* adlı romanım bugün Anadolu'da yaşayan bahar mitosuyla başlar. Beş mayısı, altı mayısa bağlayan gece, denizlerin ermişi Hızır'la kolların ermişi İlyas buluşurlar. Onların buluştukları an, bir göz açıp kapamalık bir sürede, bütün yaşam, hiçbir canlı kalmamacasına ölür, sonra hemen de dirilirler. Bu anın en belirgin olayı sular birden akmaz olur, yel esmez olur, insanın yüreği bile durur, kan dolaşımı da olduğu yerde kalır, bir de gökyüzünde biri batıdan, birisi de doğudan gelen iki yıldız çakışır. Suların durduğunu, yıldızların gökyüzünde çakışıp yere sağıldığını görenler o an ne dilerlerse yerine gelir, istedikleri olur. Bunun için yılın bugününde, yani Hıdrellez gecesinde yörenin bütün insanları dışarıya çıkıp yıldızların çakışmasını, suların zınk diye durmasını beklerler.

Böyle bir Hıdrellez gecesini bir pınarın başında ben dursam, suyun akmadığını, yıldızların gökte çakışıp patladığını görsem, bizim Avrupadaki işçilerimiz için, biraz da insanlığın onurunun kurtulması için, insanın kendini de bin misli aşağıladığını düşündüğüm için, bu işçilerin Avrupadan hemen kurtulmalarını, kurtarılmalarını isterdim. Bu işçilerin ne pahasına olursa olsun, açlığa, yokluğa, zulüme yeniden dönme pahasına da razıyım, hemen ülkeye dönmelerini isterdim. Hiçbir zulüm ve kötülük insanın insanı aşağılamasından daha beter olamaz. İnsanı bu kadar insanlığından uzaklaştırmaz. Hem aşağılanana, hem aşağılayana insanlığından çıkartamaz. Bakın, bu işçilerin, böyle köleler gibi kalmaktansa, bulundukları ülkelerin vatandaşları olmalarını da isterdim. Yeter ki böyle, insanlığın suratında her gün kanayan bir yara gibi kalmasınlar. Ve çocukları böylesine Arafta kalmasın. Gençleri, öldürme, uyuşturucu, doğal olmayan seks mitosuna kapılmasınlar, azıcık insanlıklarını kurtarmak için.

Accueilleir (*Fransa*), Ocak 1980

— *Yüzyılımız boyunca, kültürel alanda birbiriyle çatışan iki ana gelişme çizgisi olmuştur: Modernizm ve Realizm. Bu iki ana çizgi üzerine görüşünüz nedir? Modernizm ve Realizm kavramlarını nasıl tanımlarsınız? Kendi eserlerinizi böyle bir ikilemin neresine yerleştirirsiniz?*

— Gerçek olan bir şey varsa, çağımız realizm üstüne çok şey uyduruyor. Sürrealizm, sosyal realizm, bir yeni realizim, daha magic realizm... Çağımızda her şeyin olduğu gibi realizmin de çok adı, çok biçimi var. Realizmin anlamı büyük bir karmaşa içinde yuvarlanıp gidiyor. Her adı realizm olanın da realizmle bir ilişkisi, uzaktan olsun yakından olsun var. Her yeni getirilen realizm anlayışı, bizim düşüncemize uysun uymasın çağımıza bir şeyler kazandırıyor. Realizmle modernizmin çağımızda birbirleriyle çatışan iki çizgi olduğunu pek sanmıyorum. Her yeni akım ve düşüncenin anladığımız realizme bir katkısı oluyor. J. Joyce romana yeni olanaklar getirdi. J. Joyce'un getirdiği olanaklardan sonra bir Zola, bir Gorki, bir Şolohov, hatta bir Tolstoy gibi roman yazmak çok zorlaşmış olsa gerek. Sürrealistlerin getirdikleri olanakları da yabana atamayız. Beckett ve Yeni Dalga romancılarının getirdikleri de çok önemli bence. Sosyal realizm çok talihsiz bir akım olarak kalmış, büyük ustalarını ne yazık ki yetiştirememiştir, türlü sebeplerden ötürü... Ama günümüzde sosyal realizmin getirdiği olanaklar üstünde de durmadan edemeyiz.

İnsanı kavrama bakımından 19. yüzyılın büyük ustaları yetersiz, yalın kalmışlardır. İnsanı bütünüyle bir çağın görmesi olanaksızdır ya, insanı mümkün olduğu kadar çok yönlü görmemişlerdir. Çağımızın insanını daha çok yönlü kavrama olanağı ortaya çıkmıştır. Joyce'ların, sürrealistlerin, Yeni Dalganın getirdiklerini yabana atamayacağımız gibi, psikologların, sosyologların getirdikleri de çağımız insanını anlamak için bize yeni ufuklar açmıştır. Bugün bir realizm biçiminde direneme-yiz. Şu realizm biçimi doğru da bu realizm biçimi yanlıştır, di-yemeyiz. Çaba, sanatı ve doğayı bütün olanakları zorlayarak zenginleştirmektir. Artık insanı 19. yüzyıldakinden daha iyi an-lıyoruz. Doğayı, dünyayı daha iyi kavırıyoruz. İnsanın uzaya, aya gitmesi insanoğlunu daha iyi anlamamızda bize çok yar-dımcı oldu. İnsan büyük bir birikimdir. Her çağın getirdikleri bu birikimi daha zenginleştirip mükemmelleştirecektir ve bu birikim ve mükemmelleşme sonsuza dek sürecektir.

19. yüzyılın büyük yazarlarının, daha eski klasiklerin, çağı-mızda ne kadar eksik görünseler de, insanlığa getirdikleri bü-yük olanakları görmezden gelemeyiz. Bir Cervantes, Gogol, Moliere, Shakespeare, Çehov, Dostoyevski eskimeden insanlığı-mızda daha bütün görkemleriyle duruyorlar. Sorun onları yad-sılamak, küçümsemek değil, onların getirdiklerine katkımızın ne olduğudur. Bir örnek vereceğim, bu örnekle de ne demek iste-diğimi sanırım çok daha iyi anlatabileceğim; geçmişimizde Cervantes, Moliere, Çehov olmasaydı eğer, çağımızın insanını en iyi anlatan büyük usta Chaplin de olamazdı. Daha da ileri giderek söyleyebiliriz ki, yukarıda saydıklarımızdan bir tek Çe-hov eksik olsaydı, Şarlo bu görkemli Şarlo olamazdı.

Şimdi benim yapmak istediklerime gelince, bu işte Home-ros beni çok düşündürüyor. Hiçbir zaman Homerosu bir tek ki-şi, dahası da bir çağın kişileri olarak düşünemedim. Homeros bir destancılar geleneğinin getirdiği çağlardır. Çağların sanat birikimidir. Buna Anadolu'da hala tanık olduğumuz için kesin-likle konuşuyorum. Homerosun realizmi bana çok ilginç geli-yor. Aşağıda ete et, kana kan, dişe diş, göze göz insanlar dövü-şüyor, gülüyor, eğleniyor *Ilyada* destanında, yukarıda da düşler, tanrılar... Bu bana insanlığın harikulade bir betimlemesi geliyor.

Çağını ve daha sonraki çağları da kapsıyor. Kendi sanat, düşünce düzenini kurarken Homerosun bu büyük yapıtı bana yol çiziyor. Çağımızda karmakarış bir insan ilişkileri var. Bu ilişkiler her gün biraz daha karıştırılıyor, adeta bir kördüğüm oluyor. Bu ilişkilerin altından kalkmak, bu ilişkilerden, yalanlardan, dolanlardan, zalimliklerden, yabancılaşıma, yozlaşmalardan, insanın insanı sömürsünden, aşağılamasından, acımasızlıklardan insan gerçeğine varmak hayli zor bir iş. Ama bu karmaşayı vermeden de insana varılamaz. Bunu vermeye 19. yüzyılın büyük yazarları da sonsuz çaba göstermişlerdir. Bir de bu insan ilişkileri, yabancılaşımlar, yozlaşmalar, insan psikolojisinde şimdiye kadar bilmediğimiz yeni buluşlara götürüyor bizi. Bunu da kendi çağında Dostoyevski gibi büyük ustalar vermeye çalışmışlardır. Bir de doğa-insan ilişkisi var ki, 19. yüzyılda olsun, çağımızda olsun bu ilişki üstünde durulmamıştır gereğince. Oysa ki insan doğanın bir parçasıdır, doğayla insan iç içeliğini vermeden insan gerçeğine varmanın kolay olmadığını bilmeliydik. Gene Homerosu anımsamak zorundayız burada. *Ilyad*daki doğa-insan iç içeliğini unutmamalıyız. Ama biz bunu unutalı çok olmuş.

Şimdi yeni bir realizm geliştirmeye çalışırken benim düşüncem insanlığın zengin deneylerine başvurmak, Homerosu yeniden bütün yönleriyle anımsamak, onun getirdikleri üstünde dikkatlice durmak. Homerosun insan birikimine katkıları, insanlığın kendi deneylerinin getirdiği büyük katkıdan başkası değildir. Benim realizmim taruklanmış bir realizm olmalıdır. İnsanın insan ilişkileri, kişinin kendi iç ilişkileri... Bunun dışında doğanın kendi iç ilişkileri... Bunun da çağımızda yaşamımızda önemli bir yeri var. Asıl soruna geliyorum, insanın yarattıkları... İnsan bu dünyada, buna gerçek dünya diyelim, yaşadığı kadar bir de kendi yarattığı bir dünya içinde yaşıyor. Bu, onun yarattığı mit dünyası, düş dünyası, sanat dünyası, din dünyası, ideoloji dünyasıdır. Bazımız insanın yarattığı mit dünyasını eski Yunan mitolojisinden ibaret sanıyoruz. Biliyoruz ki her ulusun, her kabilenin böyle mitik bir dünyası var. Bütün dünyayı ele alacak olursak, bu dünya, içinde yaşadığımız şu gerçek dünyadan çok daha zengindir. İçinde yaşadığımız dünyanın

belki de bir sınırı vardır, ben buna inanmıyorum ya, gerçeğimiz de her gün yeniden yaratıyor, yaratılıyor, mitler, düşler dünyasının hiçbir sınırı yoktur. İşte insanı kavramak, insanın gerçeğine varabilmek için yeni bir realizm anlayışına varmak zorundayız. İnsan çeşitli ilişkiler içindedir dünyamızda. Bu ilişkilerin en önemlilerinden biri de insanın kendi yarattığı dünyayla ilişkilerdir. İnsanın yarattıklarını sanata, romana getiremezsek eksik bir iş yapmış oluruz ve insan gerçeğine kolay kolay ulaşamayız. Dünyanın tadına, insanın tadına, yaşamın güzelliğine, sevincine, tadına varamayız. İnsanı var eden ne kadar eti kemiğiye, ne kadar içinde yaratıldığı dünyaysa, o kadar da kendi yaratıp sığındığı mit, düş dünyasıdır. Bu dünyadan insanın kopuşu, böyle bir şey mümkünse, yabancılaşma, onun arkasından da yozlaşmadır. Dünya yok olduğu gündür ki, ancak işte o zaman insanın yarattıkları da onunla birlikte yok olur. Toplumun yarattığı müşterek dünyalar ne kadar insanın yaşamını sağlıyorsa, kişinin yarattığı mit, düş dünyası da onun yaşamını kolaylaştırıyor, sağlıyordur. Toplumun mit, düş dünyasıyla kişinin yarattığı mit, düş dünyası her ne kadar ayrı ayrı dünyalarsa da, bir yerde de birbirlerine sıkı sıkıya karışmışlardır. İşte benim realizmim bu bütünlükten kaynaklanmaya çalışıyor. Bu da günümüzden Homerosa, daha da öteye *Gilgameş*a kadar uzanıyor. Sanat yaparken insanı gerçeklerinden sıyıramayız. Ne yazık ki, günümüze kadar gelen birçok çağda insanlar yalnızca insanoğlunun içinde bulunduğu bir yanı, ya da birkaç yanı birden ancak görebilmiştir. İnsan gerçeğine bir bütünden varılır, bunun üstünde pek durmamışlar. Çağımız insan kavramada yeni aşamadadır. Sanırım ki, çırpınımızın büyük bir kısmı buradan kaynaklanıyor. Benim realizmim içinde bulunduğumuz gerçek dünyayla insanın yarattığı düş dünyasının iç içeliğini vermektir. İnsanın yarattığı düş, mit dünyasıyla ilişkileri insanın en büyük gerçeklerinden biridir. İnsan yaşamında, insanoğlu ne kadar mit içinde, ne kadar düş ve mit dünyasında yaşıyor, bu karmaşıklığın üstüne insanlık daha gereğince eğilmiş değil, ne sanatta, ne de bilimde... Mitin, düşün yaşamımızdaki karmaşıklığının, iç içeliğinin üstüne gereğince eğilmezsek, insanı anlamamız, ona biraz daha yaklaşabilmemiz zorlaşacak.

Homerosta insanlık, insan gerçeğinin bu yanına hiç boşvermemiş. Onun için *İlyada*, *Odysseia* hala insan soyunun bir numaralı başyapıtıdır. Çağımızın realizmi çok boyutlu gerçek insana yaklaşmakla oluşacaktır. Bu işte ben ne kadar düşündüklerimi gerçekleştirebildim, gerçekleştirebilirim, bilemiyorum. Bir eksiklik olduğunu sezinliyorum, ama... Arıyorum işte. Bizde bir söz vardır, "Arayan derviş, aradığını bulmuş." Keşke bu söz gerçek olsa da, her arayan derviş aradığını bulabilse. İnsanın çok boyutlu gerçeği... Biz buna çağımızdan ne ekleyebilir, insan birikimine çağımızdan ne katabiliriz? İşte bütün sorun bu.

— *Edebiyatın toplum üzerindeki dolaylı ve dolaysız etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Edebiyat, kimi amaçları gerçekleştirmek için politik bir silah olarak kullanılabilir mi?*

— İnsanlık, "iptida söz vardı" sözünü hiçbir zaman unutamayacak ve de yadsıyamayacaktır. Söz sanatı insani değerlerin her zaman başında gelmiştir, onun bu niteliği de sonuna kadar sürüp gidecektir. Bir gün söz sanatları insanlıktaki değerlerini yitirecek olurlarsa, işte o zaman da bütün değerleriyle insanlık bitecektir. İptida söz vardır ve söz insandır. Ve sözle yapılan sanat insanlığın kanunda, yüreğindedir. İnsanlık durdukça söz sanatları en etkili sanatlar olacaktır. Hiçbir alet sözün yerini tutamayacaktır. İşte sinema, televizyon, sayın sayabildiğiniz kadar... Daha bir sürü yeni aletler icat edilecek ve o aletlerle sanatlar yapılacaktır. Hiçbirisi, hiçbir zaman söz sanatlarının yerini tutmayacaktır. Çağımızdaki yozlaşan toplumlara bir bakın, o toplumlarda ilkönce edebiyat bozulmuştur. Bozulmuş bir edebiyat sağlıklı bir toplumun ürünüdür. Bir toplum bütünüyle edebiyatına yansır. Çağımızda bazı toplumlarda, hele bugünlerde bu oluşum açık seçiktir. Edebiyat en etkili sanat olduğuna göre toplumdaki bozulmalara, yabancılaşmalara karşı savaşım vermeli. Söz sanatları insanlığın gelişiminde büyük öncülük etmiştir. Epopeleri düşünelim, her epope bir yaşama sevinci çığığdır. Bir umuttur, yaşama bir minnet türküsüdür, bir nikbinliktir. Halkta ve doğada karamsarlık yoktur. Halk ve doğa durmadan yaratır, karanlıktan aydınlık, umutsuzluktan umut... Toplumun da, kişinin de hastalığı karamsarlıkla, karanlıkla başlar. Karamsarlık vardır, umutsuzluk da vardır, ama onlar yaşama

göre değildir, yaşam da edebiyat da her ikisini reddetmiştir. Bundan sonra da insanlıkla birlikte yürüyen edebiyat her ikisini de reddedecektir. Edebiyat bir kötülüğe, karanlığa, karamsarlığa, umutsuzluğa bir karşı koyma olmuş ve böylece de sürüp gidecektir. Doğa ve halk hiçbir zaman yok olacak kadar büyük felaketlere uğramayacaktır, kendisini onaramayacak kadar büyük felaketlere. Çağımızda insanlar çok büyük haksızlıklara uğruyorlar. Hiçbir çağda kötülük böylesine örgütlenmedi ve güçlü olmadı. Kötülüğün dünyamızın yaşamını tehdit ettiğine her gün tanık oluyoruz. Milyarlarca insan sömürülüyor, bazı olanaklara kavuşmuş insan kardeşleri tarafından. Gözü dönmüş bir savaş kışkırtıcılığı almış başını gidiyor. Eğer edebiyat, geçmişte insanlıkla birlikte verdiği savaşımı günümüzde de sürdürebilirse, insanlığımızın büyük belaların içine düşmesinin önüne daha kolaylıkla geçebiliriz. Edebiyat hiçbir zaman bir süs olmamıştır. İnsanoğlunun yarattığı hiçbir şey süs olmamıştır. İnsanlığın yarattığı hiçbir fantezi fantezi olmamıştır. Her yaratılanın insanlık için bir gereği olmuştur. Bundan sonra da böyle olacaktır. Tüketim toplumu gibi, insanlık yaşamında küçük istisnaları bunun dışında sayabiliriz. İnsanlık yaşamındaki ömürleri bir susineği ömrü kadardır. Edebiyat, bazı amaçları gerçekleştirmek için her zaman politik bir silah olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Ve sanatçılar da çoğu zaman kimin yanında olacaklarını bilmişlerdir. Günümüze bakalım, çok kaba verirse bu, derdimizi daha iyi anlatmış oluruz, atomun, ölümün yanında mıyız, barışın, kardeşliğin, yaşama sevincinin yanında mıyız? Nikbinliğin yanında mıyız, bedbinliğin yanında mı? Karanlığın mı, aydınlığın mı? Sevginin mi, düşmanlığın mı? Her şey ortada. Ve açık seçik. Çağımızda her şey öylesine açık seçik biliniyor ki, başka, bencil bir hesabı yoksa sanatçının, yolunu şaşırmaması mümkün değil, kim için, ne için savaşacağı ortada onun, apaydınlık her şey onun için. Yabancılaşma ve yozlaşma bataklığına bir sanatçının düşmesi için çağımızda çok az geçerli sebep var.

— *Edebiyattaki özel yöntem ve stratejinizi tanımlayabilir misiniz? Kişisel yazı üslubunuz nasıl gelişti? Bütün bunların berisindeki özel niyet ve düşünceleriniz nelerdir?*

— Çok tuhaf bir soru geldi bu bana, ama iyi bir soru... Ben bir gelenek yazarıyım. Türkiyenin güneyinde ünlü Çukurova-da, küçük bir köyde doğdum. Köyümün yakınında büyük Roma şehri Anazarbosun yıkıntıları vardı. Ben çocukken o şehrin sokaklarında oynardım. Ünlü botanikçi Diyorkorides bu şehir-den olurdu. Ben doğmadan elli yıl önce, benim köylüm bu kö-ye, bir başkaldırmanın yenilgisi sonucu yerleştirilmişti. Köylü-ler benim çocukluğumda daha başkaldırma türküleri söylüyor-lardı. Bu başkaldırmanın büyük önderlerinden biri olan Dada-loğlu, sürgünde ölmüştü ve nerede öldüğü, mezarının nerede olduğu belli değildi. Her köylü bir, birkaç Dadaloğlu türküsü-nü mutlaka biliyordu. XIII. yüzyılda başlamıştı Anadolu halkı-nın başkaldırması otoriteye karşı. Ve bu başkaldırmalar yüzyıl-lar boyu sürüp gelmişti, dalga dalga... Bu süreli başkaldırmalar bir tek ad altında toplanıyordu: "Celali Ayaklanmaları". Her is-yan dalgası bir, birkaç büyük şairini de birlikte getiriyordu. Ye-nilgilerde ya bu şairler öldürülüyor, ya da sürülüyordu. Kaçıp kayıplara karışanları da vardı. Bu ayaklanmalarda asılmış, ayaklanmaların en büyük şairi XVII. yüzyılda yaşamış, hem li-der, hem şair Pir Sultan Abdaldır. Son şairi de Dadaloğludur... Ve Anadoluda onun iki dizesi çok ünlüdür: "*Hakkımızda devlet etmiş fermanı, / Ferman padişahın dağlar bizindir.*" Bizim edebiyat geleneğimiz bir başkaldırma ve bu başkaldırmada da kelleyi verme geleneğidir. Bu gelenekte edebiyat bir savaş silahıdır. Bu silah benim çocukluğumda daha geçerliydi. Yenilmişlerdi, bü-yük ayaklanma şairi Dadaloğlu ölmüştü, ama savaş şiirde sü-rüp gidiyordu. Bununla birlikte büyük bir edebiyat geleneği de sürüp gidiyordu. Anadolunun en büyük aşk şairi Karacaoğlan, yaşama sevinci doluydu. Onun dilinde dünya bir sevinç türkü-süydü. Karacaoğlan da bu bölgede yaşamıştı. Bizim köylüler onun bizim obadan olduğunu söylüyor, bununla övünüyorlar. Bu bölgede Karacaoğlandan bir türkü bilmemek, söylememek ayıp bir şeydi. Gerçekten yalnız aptallar ve geri zekalılar bir Karacaoğlan türküsü bilmiyordu. Ben dokuz yaşına geldiğim-de sayılamayacak kadar çok türkü biliyordum, Karacaoğlan-dan, Dadaloğlundan, öteki şairlerden. Şiir söylemeye sekiz ya-şında başlamıştım. Sekizinden sonra beni düğünlere, dernekle-

re çağırıyor, benim söylediğim türkülerimi de istiyorlardı, büyük ustaların türküleri yanında. Bölgede yavaş yavaş ünlenmeye başlamıştım. Köye ünlü ozanlar da geliyorlardı baharlarda. Köyün kayalığına oturup bütün köylüye, ateşler önünde eski destanlar söylüyorlardı sabahlara kadar. Bütün köylü de çoluk çocuk, genç yaşlı onları dinliyorduk... İlkokulun son sınıfındaydım ve kasabada ozan ünüm çok yaygındı. Bir gece beni bir derneğe çağırdılar. Ben de gittim. Salon çok kalabalıktı. Başta ocağın yanında Torosların çok ünlü şairi Aşık Rahmi oturuyordu. Ben onun ününü duymuş, ama kendisini hiç görmemiştim. Onu görür görmez anladım, beni bu büyük ozanla karşıtıracaklardı. Biliyordum, daha önce de başımdan çok geçmişti, artık sabaha kadar irticalen bir ben söyleyecektim, bir o.... Birimizden biri pes edinceye kadar. Ozan beni görünce ayağa kalktı, beni kapıda karşıladı. Elimden tutup karşısına oturtuktan sonra: "Ne o, ozanım," dedi, "senin sazın yok." Ben de utanarak, "Anam kızıyor, bana saz çaldırmıyor," dedim. Aşık Rahmi üzüldü, her şeyi anlamıştı. "Ozanlık Tanrı işidir, kutsal bir zanaattır, önüne geçmek günahdır, söyleyin bu ozanımın anasına da günah işlemesin..." Sonra saz çaldı. Ben önce utangaçtım, sonra açıldım... Bir o söylüyor, bir ben söylüyordum. İnsanlar üstüne, sular, ağaçlar, kuşlar, iyilik, kötülük üstüne dilimize ne gelirse söylüyorduk. Gün ısrken Aşık Rahmi ayağa kalktı, benim yanıma geldi, alnımdan öptü, sazını da bana armağan etti. Kasabada bir ay kaldı. Ben bir ay ondan ayrılmadım. Her gün kasabanın ardındaki ormana gidiyorduk. O gördüğü her şey üstüne güzel sesiyle türküler uyduruyordu. Kasabadan ayrılırken beni kucakladı, okulu bitirince yazın köyüne gelmemi istedi. Ben de geleceğimi söyledim. Beraber bütün Anadoluyu köy köy dolaşacak, türküler, destanlar söyleyecek, hikayeler anlatacaktık. O yaz okulu bitirince bir ikilem karşısında kaldım, yukarı dağlara, Aşık Rahminin çırağına mı, Adanaya ortaokula mı? Bütün yaz ikircik içinde kaldım ve beni ayaklarım aldı, yüz kilometre ötedeki Adanaya götürdü. Şimdi daha düşünüyorum, acaba Aşık Rahmiye gitse miydim? Bazı bazı düşünüyorum, belki daha iyi olurdu, diye. Elimde sazım ve karşımda insanlar, insanlar ve onlara türküler söyledim, onlarla bütünle-

şerek, türküleri, destanları yeniden hep birlikte, bütün bir halkla birlikte yaratarak.

— *Şimdi aynı tadı almıyor musunuz?*

— Herhalde eski destancılar bizden daha mutluydular, dinleyicileriyle diz dize, göz göze... Hep birlikte duyarak, yaratarak... Onları böyle gördüm. Onlar sanatı, hep birden bir oya işler gibi yaratmanın kutsallığını yaşıyorlardı, onlara imreniyorum.

— *Yazış üslubunuz nasıl gelişti, diye sormuştum.*

— Halk ve doğa alçakgönüllüdür. Abartmaz çoğu kez, yalındır, düzdür. Çehovun bir sözü vardır, en güzel deniz betimlemesi, der, bir ilkokul çocuğunun betimlemesidir: "Deniz büyüktür." Benim içinde yetiştiğim halk da, ustalarım halk ozanları da hep böyle konuşuyorlardı. Gençliğimde hep diyordum ki, o kadar yalın yazacağım ki bir gün, sözcük bile kullanmayacağım. Sonuna kadar yalın olmak, bir şeyi az sözcükle, en kısa yoldan anlatabilmek, gerçek anlatma, yazma sanatı bu olmalıydı. Şimdi düşünüyorum da bu büyük isteğime erişemedim. Çünkü coşkulu bir adamım. Bu coşku beni, özellikle doğa betimlemelerinde aşırıya götürüyor. Belki biraz da gerçekten uzaklaşıyorum. Her şeyi son çizgiye, son yalınlığa indirebilmek... En büyük isteğim buydu. Ama bir gün, ömrüm olursa, istediğim yere varacağım. Ne fazla bir tek sözcük, ne fazla bir tek betimleme... Büyük destanları yaratan halklar bu işi binlerce yıl işleyerek çok güzel örmüşler, yalın. Her gün biraz, biraz daha safra atarak varılacak yere varabilmenin mutluluğu...

— *Bütün bunların altında yatan özel niyetiniz?*

— Pek anlamadım, ama özel niyetim, bir kuş gibi şakıyabilmeli çağın sanatçısı, bir su gibi aydınlık olabilmeli... Bir çocuk kadar saf, temiz... Başka türlü üstümüze yığılmış bunca kirin altından kalkabilmek zor. Sanat, daha doğrusu söz sanatları bir ateş gibi, ulaştığı yerdeki bütün kirleri yıkar, temizler, gökyüzü gibi pırıl pırıl eyler. İşte özel niyetim... Başka özel niyet mi, ben yaratabilme olanağını buldukça mutlu olurum. Karmaşksız, yapıyalın yaratabilme gücünü kendimde buldukça... Gençliğimde yazdığım hikayeleri bir destancı gibi köylü kadınlara okurdum. Onların hikayeyi sevmeleri beni mutlu ederdi.

Onlara okuduktan sonra birçok hikayemi yeniden yazmışım-
dır. Şimdi artık böyle bir mutluluğum yok... Gene de içtenlikle
hep düşünürüm, acaba Aşık Rahminin çıraklığına gitmiş olsay-
dım, daha mı iyi etmiş olurum.

— *Kitaplarınızı kimin için yazarsınız? Özel nitelikte bir okurunuz
var mı, ya da usunuzdaki özel nitelikte bir okur için mi yazarsınız?*

— İşte bunu hiç düşünmedim. Kitaplarımı kimin için mi
yazarım, herkes için. İsterim ki, bütün kitaplarımı okumuşun-
dan okumamaşına kadar, köylüsünden kentlisine, çobanından
işçisine kadar herkes anlasın. Bu da çağımızda zor, çok zor bir
iş. Kim için yazdığım hiçbir zaman aklıma gelmedi, sanırım ki
bundan sonra da böyle bir şey düşünmeyeceğim. Herkes için
yazmayan bir yazarı anlayamayacağım. Bir sanatçı özel okuyu-
cusunu, ya da dinleyicisini nasıl bulur, nasıl ayırt eder? Sonra,
benim bütün yapıtlarımı isterim ki, çocuklar da anlasınlar...
Ama nerede bende o yalınlık, o temizlik, o saflık... Ben yirmin-
ci yüzyılın tüketimci, obur, gözü doymaz, hastalıklı toplumu-
nun bir sanatçısıyım, kendimi korumak için ne kadarcık gücüm
var ki... Ama bizim çağımızdan da, buna inancım sonsuz, ço-
cuklara bile kendini, eserlerini okutacak sanatçı, güçlü insan çı-
kacaktır. Doğa ve insan kendini her zaman, bütün yıkımlara
karşı onaracaktır.

— *Genç bir okurunuzdan mektup alsanız, sizi okumaya başlaya-
cağını belirtse ve kendisine hangi kitabınızı salık vereceğinizi sorsa,
ne yanıt verirdiniz?*

— *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca...* Bu kitabın
üstüne “çocuklar içindir” diye yazdım. O kadar yalınlaştığımı
sandım. Oysaki ben çocuk, büyük diye ayırt etmiyorum, herkes
için yazmaya çalışıyorum. Sanırım bu kitabı çocuklar da içinde,
okur yazar olan da, olmayan da, profesör de, bilgin de, sanatçı
da anlayabilir. Umudum bu. Onun için bütün okuyucularına
bu kitabı salık veririm.

— *En çok Brecht ve Faulkner’ı sevdiğinizi işittik. Brecht’i ku-
ramcı, tiyatro yazarı ve şair olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? Fa-
ulkner’ın eserlerinde en çarpıcı yan sizce nedir?*

— Brecht için böyle bir şey söyleyebileceğimi hiç sanmıyo-
rum. Biraz Galileo oyununu seviyorum. Onun sanat tutumu be-

nimkine tamamen aykırı. Ben insanları hiçbir yerde, ne için olursa olsun kukla gibi düşünemem. Bununla Brecht'i küçümsemek aklımdan geçmez. Ben onun anlatım tutumunu benimseyemiyorum. Faulkner'a gelince, ona hayranım. Onu çağdaş bir epopeci buluyorum. Doğadaki ayrıntıların büyük şiirini veriyor. İnsan zihninin karmaşık şiirini veriyor. Yaşamın gerçek sevinci, alçakgönüllülüğün yüceliği onda var. Onda yoğun bir sevgi var, her nesneye karşı... Doğanın şiiri onun kitaplarında insanın kanında. İnsan gerçeğini korkmadan arıyor. Yıkıcı insanı, ölümün hasta yanlılarını, onun yaşam sevincinin şiiri üstünde hora teperken buluruz. Doğayı öldürenlerin kimler, hangi sınıf olduğunu, bu kişilerin yozlaşmışlığını çağımızda yalnız onda bulabiliriz. Bir de benim ona başka, özel bir yakınlığım var. O da güneyli, ben de güneyliyim. İkimiz da tozun içinden ve pamuk tarlalarından geliriz. Ve Faulkner da bütün büyük anlatıcılar gibi büyük anlatım ustasıdır. O da büyük ustalar gibi psikolojik sınır tanımaz. Çağımızın sosyologlarını ve psikologlarını, sanırım, üstüne bir eğilirlerse, Faulkner yıllarca uğraştıracaktır, sanatının büyüklüğü dışında.

Şunu da itiraf edeyim ki, Brecht'in getirdiği kuramı da pek anlayamıyorum. Beni bir Brecht cahili sayabilirsiniz. Çehovun zincirine hikayede, piyeste yeni bir halka ekleyen olursa ben onu ancak anlayabilirim. Örneğin Charlie Chaplin gibi. Benim en hayran olduğum çağımız sanatçısı Chaplin'dir.

— *Türkiye'nin bugünkü kültürel ve/ya da politik durumu üzerine ne dersiniz?*

— Türkiye diktatörlükle demokrasi arasında otuz yıldır bocalıyor. Türkiyede halk her zaman büyük baskılar altındadır. Oy vermesi bir şeyi pek halletmiyor, onun baskısını zaman zaman belki birazcık azaltıyor. Terörizm bugünlerde inanılmaz boyutlardadır. Her gün en az on kişi öldürülüyor bu ülkede. Büyük kısımlar oluyor. Bütün bunların arkasında demokrasiyi istemeyen sömürücü güçler var. Onlar diktanın karanlığını istiyorlar ve kurdukları çetelere insanları öldürtüyorlar. Türkiyede kültür de baskı altında. Birçok yazar hala devletin kara listesindedir. Kitapları ne okullarda okutulur, ne halk kitaplıklarına alınır. Birçok yazarın kitapları zaman zaman yakılmıştır. Bugün be-

nim yaşıttım şairler ve romancılar arasında hapse girmemiş sanatçı parmakla gösterilecek kadar azdır. O da bir rastlantıyla canını hapisneden kurtarabilmiştir. Kendimden bir küçük örnek vereyim, İsveç gazeteleri de yazdı, benim *İnce Memed* adlı eserimi 1964 yılından bu yana Fox Film Şirketi film yapmak ister. Ama gel gör ki, Türkiyede bu romanı film yapmak için sansür izin vermez, salt benim kişiliğimden ötürü. İki ay önce de gene Peter Ustinov'un *İnce Memed* senaryosunu Türkiye sansürü yasakladı, salt benim kişiliğimden ötürü. Kişiliğimden ötürü olduğunu nasıl mı biliyorum, bir örnek vereceğim: Benim "Teneke" adında bir uzun hikayem vardır, hikaye de İsveçte yayımlandı. Tiyatrosu da *Dunkarna* adı altında Göteborg Tiyatrosunda oynandı. Bu "Teneke", film yapılmak için sanırım birkaç kez sansür kuruluna gönderildi, sansür bu senaryoyu yasak etti. Ama, bu eseri bir sinemacı çaldı, olduğu gibi sansür kuruluna gönderdi, kurul üstünde yalnızca benim adım olmadığı için "Teneke"yi onayladı. Şimdi o kişiyle mahkemedeyiz. Pek kazanacağımı da sanmıyorum. Örneğin *İnce Memedi* de çalıp Türkiyede birçok kez film yaptılar. Bir tanesinin adı da *İnce Cumalidir*. *İnce Memedin* aynısıdır. Mahkemeye bile vermedim. Kazanamazdım ki... Bizim gibi sanatçılar Türkiyenin ikinci, hatta beşinci sınıf insanlarıdır. Her zulüm, her kötülük bize reva görüyor. Birçok aydınlık kafalı arkadaşım benim kadar talihli olmadılar. Faşizmin kurbanlarından biri de liberal *Milliyet* gazetesinin dünyaca tanınmış Genel Yayın Müdürü Abdi İpekçidir. Geçen hafta, onun nasılsa yakalanmış katili, askeri hapisneden kaçırıldı. Abdi İpekçi büyük tirajlı gazetesinde benim de romanlarımı yayımlıyordu.

— *İsveç'te çok sayıda Türk göçmeni var. Bunların ulusal ve kültürel geleneklerini koruyup geliştirebileceklerine inanıyor musunuz?*

— Göçmen işçiler konusu benim için bu çağın en acı konularından biri. Batı kapitalizminin insanlığın yüzüne sürdüğü son bir kara leke. Bu işçiler birçok yönleriyle ikinci sınıf insan muamelesi görüyorlar Batıda. Batıdaki işçiler ne ulusal kültürlerini ne de kültürel geleneklerini koruyabilirler. Bu, sosyolojik bir olgudur. Kökünden kesilmiş, uzaklaşmış kültürler yaratıcılıklarını yitirirler, gittikçe zayıflayarak yok olurlar. Bu ikinci sı-

nuf muamelesi gören insanların birçok insani değerlerini de koruyabileceklerinden kuşkuluyum. Bu insanlar inanılmaz, insan havsalasının alamayacağı korkunç yoksulluklar içinden geliyorlar, bunun için de Batıda onlara reva görülen her muameleyi kabul etmek zorunda kalıyorlar ve yavaş yavaş da insanlıklarından bir şeyler yitiriyorlar. Çocukları da ne tam oturdukları ülkenin kültürüne uyarlanabiliyor, ne de tam kendi kültürlerini koruyabiliyorlar. Ortalıkta öyle yozlaşmış dolaşıp duruyorlar. Bu işe, insanlık daha fazla yara almadan kökten son vermeli. Örneğin İsveç, Alman, Fransız işçilerinin hakları neyse göçmenlerin de hakları tıpı tıpına aynı olmalı. Bu olamıyorsa göçmenler bulundukları ülkenin vatandaşı olmalı. Bu da olamıyorsa, bu yüz karası durum sürdürülmemeli, işçiler memleketlerine hemen geri yollanmalı. Yoksulluk, açlık, insanların insanlıklarını yitirmelerinden daha iyidir. Bunu ben söylüyorum; bilmiyorum, işçiler benim gibi düşünüyorlar mı?

Arbetet (İsveç), 16-18 Ocak 1980

— Sözlü edebiyatın önemini sık sık vurgularsınız, sözlü edebiyatın günümüz edebiyatını önemli ölçüde etkilediğini savunursunuz. Siz sözlü edebiyattan ne ölçüde yararlandınız?

— İnsanlığın bugün elimizde bulunan ilk yapıtları, sözlü edebiyatın ürünleridir. *Gilgamiş*, *İlyada*, *Odyseia* sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçerek günümüze ulaşmıştır. Bunlar birer başyapıttır ve sözlü edebiyatın büyük kapsamı göz önüne alınırsa, bu başyapıtlar bile devede kulak kalır. Kim bilir kaç yüz tane *Gilgamiş*, *İlyada*, *Odyseia* yazıya geçemediğinden unutulup gitmiştir... Sözlü edebiyatın her zaman büyük anlatım olanakları olmuştur; sözlü edebiyatın her zaman her çağda anlatım us-taları olmuştur. Kendi bölgemden örnek vermek isterim: Yetiştiğim dönemde Çukurovada yüzlerce hikaye, destan anlatıcısı vardı. Köroğlunu örneklersek, ben çocukluğumda ve gençliğimde yalnız Çukurova bölgesinde onlarca Köroğlu anlatıcısına rastladım. Bu Köroğlu destanlarını her usta kendince anlatı-yordu, kendisinden bir şeyler katıyordu destana. Ben edebiyata bu destan anlatıcılarına öykünerek başladım. Gençliğimde hem bir anlatıcı, hem bir derleyiciydim. Birçok türkölü hikaye, birçok Köroğlu kolu derledim. Ağıtlar başlıca uğraşım oldu. Bir romancı için eğer o romancı yeni bir roman dili yaratma gücünde-yse sözlü edebiyat erişilmez bir kaynak olabilir. Eğer yeni bir roman biçimi, yeni bir roman kurgusu, anlatımı yaratılacaksa, sözlü edebiyat kaynağına giderek iş kolaylaştırılabilir. Benim

temelimde ne kadar bir Balzac, Dostoyevski, Gogol, Çehov varsa, o kadar da Köroğlu olduğunu sanıyorum... Yeni bir roman dili, kurgusu, biçimi yaratmak, ancak çağların birikimiyle olur. Bu birikim yazılı edebiyat olduğu kadar sözlü edebiyattır da. Sözlü edebiyatın olanaklarından yararlanmamak, bugünkü edebiyatımız için büyük bir eksiklik olur. Sözlü edebiyat bundan sonra da yazılı edebiyatın yanında sürüp gidecektir. Ve yazılı edebiyat da her zaman sözlü edebiyattan yararlanacaktır. Belki bundan sonra sözlü edebiyat da yazılı edebiyattan yararlanabilir.

— Aynı zamanda klasik roman tekniklerinden, kalıplarından kurtulmak, yeni anlatım yolları aramak, yeni biçimlere yönelmek istiyorsunuz. Demirciler Çarşısı Cinayetinde, Yusufçuk Yusuf'ta, Deniz Küstüde bunun örneklerini verdiniz.

— Her çağ kendi romanını, kendi anlatım biçimini getirir. Anlatım biçimleri de, roman kurguları da, roman biçimleri de gökten inmez. Anlatımlar da sıkı sıkıya içinde geliştiği topluma bağlıdır. Söz eylemdir, harekettir, büyüdür. Evrenimizi yaratan da sözdür. Ben sözle yeni bir dünya değil, yeni bir roman dünyası kurmaya çalıştım. İnsanlar yüzyıllardan bu yana nasıl kendilerine düş ve mit dünyaları kurmuşlarsa, roman da insanlığın kurduğu mit dünyasının içindedir. Bu dünya, benim kurmaya çalıştığım dünya, kendimce bir dünyadır. Yaşadığımız dünya ile ilişkisi, dünya ile birlikte yaşamın gerçeğini, düşlerin ve mitlerin gerçeğini aramak değil midir? Roman bu aramanın bir başka yoludur. Belki de en kestirme yolu... Ayrıntılara çok önem verdim sözünü ettiğin romanlarımda. En küçükten, en ayrıntıdan giderek bir dünya kurmak... Bu, yeni bir biçim geliştiriyor. Dünyada her doğa parçasının, en küçük bir varlığın bile, bir kişiliği var. Bunu böyle kabul edince, kurulan dünyadaki öğeler gittikçe yoğunlaşıyor. Bir daldan, kırk sayfada, bir yaparak düşürmek... Bu, benim romanımın temellerinden biri olmalıydı. Böylesine güçlü bir yazar olmak isterdim, ama çağımız edebiyatında böylesine bir birikim yok. Onun için, sanırım benim gücüm bu yaprağı gönlümce düşürmeye yetmeyecek. Bu bir yoğurt yiyiş sorunudur. Çağımızın birçok edebiyatçısının, yazarının bu kadar yoğurt yeme sorunları yok. Benim oğlum

bina okur, döner döner gene okur... Varsın okusunlar, onlara bir diyeceğim yok. Bina okumak büyük bir rahatlıktır. Ama kırk sayfada bir yaprak düşürmenin, kılı kırk yarmanın edebiyatta bir rahatlık olduğunu sanmıyorum. Yeni arayışlara yönelmek, başarısızlığı önceden kabul etmek demektir biraz da. Çağımızın yenilikçileri, başarısızlıkları önceden kabul edilmiş çağdaş başarısızlardır.

— *Bu görüşlerinizden yola çıkarak sevdiğiniz iki yazara, Stendhal ile Faulkner'a gelecek olursak...*

— Stendhal'i, Faulkner'ı beğenişim yukarıdaki düşüncelerimi doğruluyor. Bu iki büyük yazarı sevdiğim zaman niçin sevdiğimin o kadar bilincinde değildim. Giderek neyin ne olduğu iyice ortaya çıktı. Cervantes'ten bu yana Stendhal, anlatım alanında en büyük yenilikçidir. Romana getirdiği olanaklar, ondan sonra gelen romanı inanılmaz bir biçimde etkilemiştir. Daha da dünya romanına etkisini sürdürüyor Stendhal. O, hem anlatımda, hem kurguda, hem biçimde yepyeni bir roman yaratmıştır. Bilinçli olarak kendi çağının epopesini yaratmıştır. Onun romanı da *İlyada* gibi erişilmez bir dünyadır. *İlyada*nın yaratıcısı insanlıktır. Stendhal de aşağı yukarı o kadar güçlü olmuştur.

Faulkner'a gelince, o da büyük bir ustadır. Hem kendinden önceki romanı aşmış, hem de her romanında kendini aşmaya çalışmıştır. Onun her romanında yeni bir biçim, yeni bir kurgu, yeni bir anlatım vardır. Gerçekte Faulkner bana karşıt bir kişiliktir: Ben ne kadar yalın, aydınlık, düz, sözcüksüz denilebilecek bir anlatıma varmak istiyorsam, Faulkner o kadar karmaşıktır. Buna karşın benim ona böylesine hayran olmam, onun yeni bir roman dünyası yaratmasından dolayıdır. Doğrusu, çağımızda bu çapta hayran kalınacak bir romancı göremiyorum.

— *Beğendiğiniz başka çağdaş romancılar yok mu?*

— Elbette bir Hemingway de var dünyamızda. Ama çapının Faulkner'ın büyük çapına erişebileceğini sanmıyorum. Çağımız edebiyatı bir bunalımda. Ama bu uzun sürmeyecek. Dünyamız gittikçe zenginleşiyor. Çağımız anlatım sanatı da bu oranda zenginleşecek... Bütün çağların en büyük olayı, insanların aya gitmesi olayıdır. İnsan düşüncesini, insan duygularını

etkilemeyecek mi bu? Bir tek olay bile insanlığımızı zenginleştirmişti. Yakında büyük bir edebiyatın sökün edeceğine inanıyorum. Dünyamızda inanılmaz değişiklikler olurken, çağımız büyük değişikliklere gebe. Hem de aklımızın alamayacağı kadar kısa bir sürede. Belki de bu değişiklik söz sanatlarıyla başlayacaktır.

— *Güney Amerika edebiyatı üzerine ne diyeceksiniz? Siz Güney Amerikalı romancıları yakından izliyorsunuz. Onları başarılı buluyor musunuz? Bu yazarlara yönelen ilgi edebiyat dışı nedenlere mi dayanıyor?*

— Güney Amerika romanı, tartışma götürür bir roman. İçlerinde Marquez gibileri olduğu kadar epeyce kişiliksiz yazarlar da var. Güney Amerika romanının dünya edebiyatında büyük bir yeri olacağını hiç sanmıyorum. Bu edebiyatın büyük bir kişilik getirdiğini de sanmıyorum. Örneğin, Güney Amerika edebiyatının bir Faulkner yetiştirebileceği aklımın köşesinden bile geçmiyor. Çünkü Faulkner'a ancak büyük bir birikim sonucu ulaşılabilir. Nasıl ki, Nâzım Hikmete, Sait Faik'e ulaşmak büyük bir birikim sonucuydu... Güney Amerika romanı, özellikle Fransız gerçeküstücülerinin etkisinde kalmış, yeni bir roman dünyası yaratmayı zorlayan bir akımdır. Uzun süre bu edebiyattan bir Nâzım Hikmet, bir Faulkner çıkacağını sanmıyorum. Arkasında İspanyol, Portekiz birikimi de olduğu halde... Şimdilik öyle görünüyor. Yanılabiliyim de. Dillerin, kültürlerin ayrı ayrı birikimleri olduğu gibi çağdaş dünyamızın da bir birikimi vardır. Bu birikimi de yadsıyamayız. Onun için, günümüzde ilgi çeken Güney Amerika edebiyatından da bir şeyler çıkabilir.

— *Ya Akdeniz dünyası? Siz, Akdeniz ülkelerinin bir ortak kültür kökeninde birleştiğini savunmuştunuz...*

— Dünyamız üstünde Akdeniz dünyası, iklimiyle, coğrafyasıyla, toprak verimliliğiyle kendine özgü bir bütündür. Çağımız uygarlığının burada doğması bir rastlantı olamaz. Daha eski uygarlıklardan Mısır, Mezopotamya, Yunan uygarlıklarının da burada doğması, çağımız uygarlığının bir rastlantı sonucu Akdenizde doğmadığını gösteriyor. Eski mitleri, epopeleri ele aldığımız zaman, bunların yalnız Akdenizin bir bölgesinin yarattığı yapıtlar değil, tüm Akdeniz dünyasının ürünleri olduğu-

nu görürüz. *Ilyad*adaki öğeler yalnız Grek dünyasının malı değildir; bunlar, tüm Akdenizin yarattığı ortak öğelerdir... Akdenizde ulaşım her bakımdan kolaydır, dünyanın öteki yerlerine bakarak. Bu yüzden tüm iletişimler de kolay olmuştur, dolayısıyla bir Akdeniz kültür bütünlüğü ortaya çıkmıştır. Bunun bilincine varmamız, Akdenizin ortak kültürüne, bu ortak kaynağa sırtımızı dayamamız, dünya kültürüne de, gene Akdenizlilerin yeni kültür aşamalarına da ulaşmamızı sağlayabilecektir.

— İnce Memed romanınızın olağanüstü ilgi görmesini siz nasıl açıklıyorsunuz?

Ünlü bir sinemacı söyledi: Elmor Williams, filme çekmek için *İnce Memedi* satın almıştı. “Böyle sözcüksüz denilebilecek bir kitap nasıl yazılabilir, aklım almıyor,” dedi. Bu roman Türkiye için de ayrı bir şeydi. Sanırım o zamana kadar Türk romanında olmayan yeni bir anlatım, yeni bir kurgu, yeni bir insan anlayışı getirmişti. Bir de romanın temelinde geleneksel sözlü edebiyatın anlatısı vardı. Bir gerçeği söylemem gerekirse, Türkiye’de ve dünyada bir romanın böylesine tutulmasının nedeni ben de bulmuş değilim. Herkes kendince bir yorum getiriyor. Örneğin İskandinav’da çok sık karşılaştığım bir soru, romanlarımın bu ülkelerde niçin bu kadar tuttuğuydu. Ben de, “Sebebini siz bileceksiniz,” diyordum. Bugün de aynı sorularla Fransada karşılaşıyorum. Ancak Fransada d’Ormesson gibi, Robert Kaners gibi, Alain Bosquet gibi büyük ustalar bunun nedenini araştırıyorlar.

Yazko Edebiyat, Ocak 1983

Demokrasi, Roman, Dil, Eğitim, Sanat, Politika Üzerine

Ahmet Taner Kışlalı

— Kaç dilde, kaç kitabınız yayımlandı?

— 36 dilde, zannediyorum 183 kitap oldu. *İnce Memed* dünyada 3 milyondan fazla basıldı. Yalnız Almanyadaki son baskısı 150 bin. Norveçte, Danimarkada, Fransada okul kitaplarına aldılar. Avrupa Konseyinin girişimiyle, bütün konsey üyesi ülkelerde ders kitaplarına alınacakmış.

— Ya Türkiye’de?

— Sizin zamanınızda okul kitaplarına girmişti, şimdi devam ediyor.

— *İnce Memed’in uluslararası düzeyde, bu ölçüde ilgi görmesini neye bağlıyorsunuz?*

— Bunu ben de merak ediyorum. Örneğin Fransadaki başarıyı anlıyorum da, İskandinavdaki anılamıyorum. İskandinavya, kitaplarımın en çok satıldığı, en çok sevildiğim yer. Bizde 40 derece sıcak, onlarda 40 derece soğuk. Ayrı bir insan kültürü, ayrı bir insan tipi olması lazım... Ama biz 2 bin yıl önceki klasikleri de anlıyor ve seviyoruz. Shakespeare’i düşünelim. Boyuna aristokratları, kralları yazmış. Bugün götürün *Othello*yu Anadolu’ya, yıllarca oynar. Nasıl oluyor? İnsanoğlunun bütün insanlarda ortak olan bir yanı var. Onu bulduğun zaman, herkese hitap edebiliyorsun.

— Nasıl doğdu *İnce Memed*?

— Benim çocukluğum eşkıyalığın içinde geçti. Dayım en büyük eşkıyalardan biriydi. 1936’lara kadar, 500 dolayında eş-

kıya vardı o çevrede. Bunlardan biri de, Karamüftüoğlu ailesinden ünlü Remzi Beydi. Kurtuluş Savaşında Kadirliyi ilk örgütleyenlerden... İlk *İnce Memed* hikayesinde çakırdikenini diye bir diken var. Onu bana Remzi Bey anlattı. Remzi Beyle eşkıyalığın felsefesini yaptık. Amcamın oğlu Rıza da eşkıya oldu, dağda vuruldu. İlk romanımın *İnce Memed* olmasının nedeni bu. Başka türlü de olamazdı zaten. Bu kadar eşkıya tanımıştım, akrabalarımdan eşkıyalar çıkmış, dağlarda 500'den fazla eşkıya var. Ondan sonra da, en büyük eşkıyalardan biriyle yıllarca konuşmuş, tartışmışım...

— *Yurtdışında çok önemli ödüller kazandınız, Nobel'e aday gösterildiniz. Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın özel konuğu oldunuz... Türk devleti de size ilgi gösterdi mi?*

— *Türkiyede devletten bırakın ilgiyi, zarar görmediğim zaman neredeyse olmadı. Bir tek sıkıntısız pasaportu sizin döneminizde aldım. Ağırırma giden ne biliyor musunuz? Cino Del Duca ödülünün verilışı nedeniyle Pariste düzenlenen törene bütün büyükelçiler, önemli kişiler çağırılmıştı. 12 Eylül dönemiydi. "Eğer Türk büyükelçisi de davet edilmezse ben de bu törene katılmam," dedim. Dayatınca çağırdılar. Ama büyükelçi gelmeyince rezil oldum tabii. UNESCO'daki Türk büyükelçisi bile gelmedi.*

— *Peki bunun yorumunu nasıl yapıyorsunuz? Dünya çapında bu kadar büyük bir ilgi topluyorsunuz. Kendi ülkenizde halktan büyük saygı görüyorsunuz. Ama ülkeyi yönetenler çok farklı davranıyor.*

— *Ben Türkiyede hiçbir dönemde demokrasinin var olduğuna inanmıyorum. Siz bakarken, İnce Memedin senaryosunu sansürden geçirmek için ne kadar uğraştığınızı biliyorum. Sonra Genelkurmaydan sansür kuruluna bir yazı geliyor ve tüm çabalarınız boşa gidiyor. Bu mu demokrasi?*

— *Bu yalnızca bir demokrasi sorunu mu? Yoksa devleti yönetenlerin, devlete egemen olanların zihniyetleri sorunu mu?*

— *Türkiyede politik bir düzey var. Bu düzey kimseyi dinlemez. Onun için ne yazarlık, ne sanatçılık, ne de kültür kutsallığı vardır. Azgelişmiş ülkenin politikacısı da ona göre dir, aydını da.*

— *Gene de, devleti yönetenlerin size bir Mitterrand veya bir Gorbaçov kadar ilgi göstermeleri gerekmez mi?*

— Bizim devlet adamlarıyla herhangi bir ilişki kurmak istemiyorum doğrusu. Benim elim varmaz Türk Dil Kurumunu kapatan insanlarla dostluk kurmaya, yahut selam vermeye...

— *Sinemalar kapanıyor, tiyatrolar zorlanıyor, okuyan az, müzikte bir yozlaşma başladı. Bu olumsuz değişimi nasıl değerlendiriyorsunuz? Siz kültür bakanı olsaydınız ne yapardınız?*

— Ben bu durumda, akıllıca bir adam olduğum için kültür bakanı olmam. Ama bu durumun bize özgü olmadığı da bir gerçek. Koskoca Amerikaya bakın. Artık bir Faulkner, bir Hemingway, bir Caldwell yok. Fransada bir Sartre, bir Camus çıkmıyor, Sovyet romanı Cengiz Aytmatovların, Rasputinlerin sırtında gidiyor biraz. Bizde ise, Mustafa Kemal atılımının getirdiği hız kesildi. Bütün ülkeler açısından bir geçiş herhalde bu...

— *Kemalist atılımın hızı niçin kesildi?*

— Biz Hindistan gibi silahlı işgale uğramadık, ama kültür işgaline uğradık. 1880'lerden sonra Anadolu'da müthiş bir Amerikan koleji salgını olmuştu. 200 yıldır Batıyı taklit ediyoruz. Maymundan insan çıkmaz. Bir milyon taklitçiden bir büyük şair çıkarsa, taklitçi olmayanlardan çok çıkar. Mustafa Kemal, kendine dönüşü bir yöntem olarak almış. Mustafa Kemal gelmeseydi, Yunus Emreyi çok zor keşfederdik. Karacaoğlanı, Köroğlusunu güme giderdi. İstanbulla sınırlı taklit kültürü, halkı etkileyememişti. Oysa şimdi durum değişti. Artık tüketici kültürü söz konusu. Radyoyu, televizyonu halka satmak zorunda. Ellerin büyük güç var. Sinemanın, televizyonun gücü, dehşet bir güç. Buna karşı ulusal kültürleri savunmak kolay olmuyor. Türkiye'yi yönetenlerin çoğu da, kimi bilerek, kimi bilmeyerek onların yanında.

— *Ben yeniden deminki soruma dönüyorum: Ne yapılabilir?*

— Ben yapabileceğimi yapıyorum. Bir yazar olarak, dilimi geliştirmeye çalışıyorum. O kendine dönüş daha bizde bitmedi. Halk büyük yaratıcı. Ben hep düşünmüşümdür, kilim niye Picasso resmi kadar güzel diye. Çünkü bu motif, on bin senenin ürünü. Halk büyük yaratıcı... Oğlan sevdi, kız ağladı diye film çevriliyor Türkiye'de. Korkunç bir şey. Halk bunu istiyor, diyor-

lar. Oysa halk Yunus Emreyi yaratmış. Müthiş bir düzeydir halkın ulaştığı. İşte ben bu düzeyden yararlanarak dilimi geliştirmeye çalışıyorum. Dil en belirli, en sürekli sanattır. Televizyondan da daha etkili araçlar gelir günün birinde, ama dil önemini yitirmez.

— *Öz kaynaklardan, ancak ulusal kültürden hareketle bir sanatçının evrenselleşebileceğine inanıyorsunuz. Siz de bunun en iyi örneğisiniz zaten.*

— Bu bir usta-çırak meselesidir. Onun için hocam Dede Korkut. Ama Stendhal'ı, Cervantes'ı, Çehovu bilmeden de edebiyat yapılmaz. Bir Türk, Dede Korkutu, Yunus Emreyi, Türk masallarını bilmeden roman yazarı olamaz. Önce kendi kültürünün, sonra da dünya kültürünün vardıgı aşamaları bilmezsen, sanat yapamazsın. Ulusal kültürle dünya kültürünü birleştirmek zorundasın.

— *Dile ve anlatıma çok önem verdiğinizize göre, Türk dilinin yeterince zengin olduğuna inanıyor musunuz?*

— Dil ancak yazılı edebiyat olduğü zaman gelişir. Dede Korkut masalları 14. yüzyılda yazıya geçiyor. Yazılı halk edebiyatı Anadolu dilini geliştiriyor. Anadolu Türkçesi büyük bir birikimin ürünü. Önce göçebe bir halkız, doğa ile ilgili sözcükler zengin. Hayvan adları, çiçek adları gibi. Yürüyen insanın, göçebenin müthiş ilişkileri oluyor. Araplarla ilişkisi var, oradan alıyor. Sonra Anadolu'ya gelince, toprağa yerleşmek zorunda kalıyor. Tarım araçlarının çoğu, yerli halkın sözcükleri. Kervan yoluyla sözcükler de geliyor. Bir de eski kalıntıları var Anadolu halkının. Zengin bir Anadolu Türkçesinin doğması bundandır.

— *Bizde ve dışarıda, en sevdiğiniz yazar ve ozanlar kimler?*

— Nâzım Hikmet yalnız Türkiye'nin değil, dünyanın en büyük şairlerinden biri. Nâzım hapisaneye girince, Anadolu'nun zengin Türkçesiyle karşılaştı ve o sayede büyüdü. Mustafa Kemal'in başlattığı kendine dönüş içinde, Nâzım Hikmet'in çizdiği yerele gitme, ulusala gitme hepimizin yolu olmalıdır. Onun için Nâzım Hikmeti severim. Ondan sonra gerçekten çok sevdiğim yazar, kendine özgü olan Sait Faiktir. Ben hala, romanlarıma başlamadan önce Sait Faik okurum. Orhan Kemal'in birkaç eserini çok severim. *Bereketli Topraklar Üzerinde, Murtaza,*

Baba Evi, Avare Yıllar falan... Fakir Baykurtun Kaplumbağalarını, Tırpanını severim.

— *Eskilerden?*

— *Dede Korkut ve Evliya Çelebi.*

— *Dışarıdan?*

— *Batılı yazarlardan en sevdiğim William Faulkner'dır.*

Klasik yazarlardan da en çok Stendhal'i ve ondan sonra Çehov-u severim. Zaten benim yazarlık hayatımda iki ustam vardır: Charlie Chaplin ve Çehov.

— *Nobel'e aday gösterildiniz. Başka bir ülkenin yazarı olsaydınız, acaba daha mı kolay alırdınız?*

— Yok. Ben bir kasıt olduğumu sanmıyorum. Beni aday bile yapmaları büyük bir onur. Adayları İsveç Yazarlar Birliği ve İsveç İlimler Akademisi gösteriyor. Bir kere aday gösterilince, ölünceye kadar o adaylığınız sürüyor. İsveç halkının gösterdiği inanılmaz sevgi yeter bana. İsveçte şu ana kadar 18 kitabım yayımlandı. Ben iyi bir yazarım da, bana niye Nobel vermiyorlar, demek yanlış. Dünya çok büyük ve çok büyük de yazarlar var.

— *Bir zamanlar Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen isimlerindendiniz. Gene siyasete dönmeyi düşünüyor musunuz?*

— 17 yaşımdan bu yana sosyalist politikanın içindeyim. TİP'e girdiğim zaman, bütün yaşamımla girdim. Romanımı, hikayemi, her şeyi bıraktım. İşçi partisinde bir er gibi çalıştım. Benim kişiliğim bu... Şimdi 64 yaşındayım ve romanda hala istediğimi yapamadım. Bana göre, attığım taş hala istediğim kuşu vuramadı. Elbette politika insan olmanın koşullarından biridir. Eğer insansam politik bir insanım, yazarsam politik bir yazarım. Ama artık vaktimi romanımdan başka bir şeye veremem.

— *Solda yeni partileşme çabalarını destekliyor musunuz?*

— *Demokrasinin gelişebilmesi için, bir Marksist partiye Türkiyede ihtiyaç var.*

— *Nasıl bir sol modelden yanasınız?*

— Her ülke sosyalist modelini kendisi kurar. Sovyetlerin 70 yıldır yaşama geçmiş modelini kabul edemeyiz. Yüzde yüz bağımsızlıktır sosyalizm. Kişi bağımsızlığı, ülke bağımsızlığı, politik bağımsızlık, ekonomik bağımsızlık, özellikle de kültürel

bağımsızlık... Sosyalizmin başka bir anlamı yok benim için. Bu çağa gelinceye kadar kültürler birbirlerini beslemişlerdir, yok etmemişlerdir. Oysa çağımızda, kültürler kültürleri yok etmek için, bilinçli olarak kullanılmışlardır, emperyalistler tarafından. Benim için dünya bin çiçekli bir kültür bahçesidir; bir çiçeğin bile yok olmasını, dünya için büyük bir kayıp sayarım.

— *Bazı solcularımız çifte ölçüt kullanıyorlar. Örneğin Şili’de olanlara karşı çıkarken Polonya’dakine, Afganistan’dakine karşı çıkmıyorlar. Geçmişte Macaristan ve Çekoslovakya’da daha özgürlükçü sosyalist deneyimleri Sovyetler zor kullanarak önlediğinde de benzer bir durum görülmüştü. Sizin görüşünüz ne?*

— Macaristan olayında üzüntümden hastalanmıştım. Çekoslovakya olayında da tepkim çok sert olmuştu. Ama Afganistan olayını farklı görüyorum. Kendisi çağırış ve dövüşüyor adam. Buna karşı, Sovyetlerin yerinde olsam ben oraya gitmezdim. Herkes kendi yağıyla kavrulmayı öğrenmelidir. Eğer o halk sosyalizmi benimseyecek noktaya gelmemişse, bunun faydasından çok zararı olur.

— *TİP’in bölünmesinde, M. Ali Aybar’ın ve sizin, Çekoslovakya olayı karşısındaki tutumunuz da rol oynamıştır.*

— Olacak bunlar. Türkiye, çok aydın kafası olan değil, bağımlı kafası olan bir yer. 200 yıldır Batıyı özümsemek dururken, taklit etmişler. Ama insanları bağımsız düşündürmek de, bizim savaşlarımızdan biri olmalı. Ben hiçbir zaman Sovyetler Birliğine düşman değilim. Ama benim bağımsızlığıma, sosyalizme karşı koyduğu zaman, onunla da savaşmak zorundayım.

— *Solculuğu milliyetçilikle bağdaştırır mısınız?*

— Evrensel değerlerin bile mutlaka ulusal bir giysisi vardır. Yaratıcılığı besleyen değerler, ulusal kültürlerdir. Bir Dede Korkutu, bir Yunus Emreyi, hiçbir sağcı Nâzım Hikmet kadar iyi anlayamaz. Bir sağcının Dadaloğlunu benim kadar anlaması mümkün değil. Çünkü benim temel felsefem oraya dayanıyor.

— *Zaman zaman sözünü ettiniz ama, bir bütün olarak Mustafa Kemal’i nasıl görüyorsunuz?*

— Vaktim olsa Mustafa Kemal’in hayatını yazmak isterdim. Tıpkı İnce Memedi yazdığım gibi... Ben *İnce Memed*de başkaldı-

rıyı savundum. İnsanoğlunun en büyük değerlerinden birisi, başkaldırıdır. İnsanın doğaya başkaldırısı, insanın insana başkaldırısı, insanın zulme başkaldırısı... Mustafa Kemal bir kere, büyük bir başkaldırının büyük bir timsaliydi... Emperyalizme karşı, halka dayanarak bilinçli dövüşmüş bir insandı. Diliyle, tarihiyle, tüm olarak kültürüyle Türkiye'yi kendine döndürebilmek için dehşet bir çaba harcamış. Mustafa Kemal bütün içinde ele aldığınızda, hataları çocuk oyuncağı kalır. Kişiliği olan bir toplum yaratması, olacak şey değil. Esas olan bu. Mustafa Kemal, kuşkusuz çağın büyüklerinden biridir.

— *Türk Dil ve Tarih kurumlarının başına gelenlere ne diyorsunuz?*

— Saygıları da yok Atatürke. Adam parasını koyuyor ortaya. Çaldığı çarptığı para değil, maaşından artan parayı, yemiyor, içmiyor TDK ve TTK'ya destek yapıyor. Anayasa ile adamın vasiyetine müdahale edip mülkünü elinden alıyorlar. Böyle bir şey dünyanın hiçbir yerinde, hatta Hitler yönetiminde bile olamaz. Ben bu cinayete katılmıyorum. Eğer Atatürke saygılı bir kuşak doğmuşsa, bu ülkenin kültürünün yaratıcısı olan kişiye saygılı bir kuşak varsa, bu değişecektir. Bugün olmasa da, bir gün Türk halkı, Atatürke bizim anladığımız anlamda saygı duyacaktır. Çaresi yok.

— *Türk halkını ve özellikle de kırsal kesimi en iyi tanıyan kişilerden birisiniz. Gericilik konusunda ne düşünüyorsunuz?*

— Fransız devriminden Sovyet devrimine kadar, bütün devrimlerde aşırılıklar olmuştur. Atatürk devriminde de, dine karşı bazan aşırı gidilmiştir. Buna karşı bir tepki doğaldır. Yalnız 1950'de iktidara gelen Menderes politikası tutucudur ve Atatürke, devrimine karşıdır. Gericilik metotlu olarak, devlet eliyle, hükümet eliyle bu noktaya getirildi. Ama Anadolu halkı gene de bunlarla beraber değil. Özellikle de köylü, yaşam biçimiyle laikdir. Ben çarşafı ilk kez, bizim köyden Osmaniyeye bir kız gelin gittiğinde görmüştüm. Kızlar ve oğlanlar hala birlikte halay çekerler.

— *Tarikatçılığı da devlet mi destekledi?*

— Tarikatlar her zaman oldu. Her zaman olacak. Müslümanlığın koşullarından biri de tarikatlardır, bu doğaldır. Ama

tarikatların politik olarak örgütlenmesine devlet en azından göz yummuştur. Cemalettin Kaplan bir din adamı değil, politik bir liderdir.

— *Bir köy çocuğu olarak, Köy Enstitüleri olayını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— Hoca geliyor, söylüyor, çocuklar ezberliyor. Bu, çocukları köleleştirme eğitimidir. Köle olan köle yapmaya çalışır. İnsanlar her yerde böyle yetiştirildikçe, barış olmaz... Biz Köy Enstitüleri ile eğitime, yaşayarak ve yaratarak eğitimi katmış-tık. Böyle bir eğitime doğru gidilseydi, dünyada savaş olmazdı. Öyle yetişen insan, atom bombasını atamazdı. Çünkü o, doğayla, gökyüzüyle, eşyayla birlikte gelişen gerçek bir insan olurdu. 20. yüzyılda Türklerin yarattığı ve insanlığa armağan ettiği en büyük iştir Köy Enstitüleri. Ben üç şeyle övünmesini isterim Türkiyenin: Atatürkün getirdiği kendine dönüş ve bağımsızlık politikası, Hakkı Tonguçun getirdiği demokratik eğitim ve Nâzım Hikmetin getirdiği insancıl ulusal şiir... Az katkı değildir bunlar. İnsanlığa, atom icat etmekten daha büyük bir katkıdır. Çünkü atomu insanları öldürmek için kullanıyorlar.

— *Söyleşimize İnce Memedle başladık, izin verirsiniz İnce Memedle kapatalım. Birinci İnce Memedden sonra otuz yıldan fazla süre geçti ve siz İnce Memedin dördüncüsünü de yazdınız. İnce Memed ile neyi vermeye, neye ulaşmaya çalışıyorsunuz?*

— *İnce Memedi yazmaya, tam kırk yıl önce, yani 1947'de başladım. Bir roman mimarisi, roman biçimi üzerinde çok durdum, İnce Memedin dört cildi de, Çukurova betimlemesi ile başlar, belirli bir biçim içinde sürer. O biçim içindeki öz, mecbur insandır. Kavga etmeye, başkaldırmaya mecbur insan. O mecbur insanlar kuruyor dünyayı. Mecbur insanlar ve yüreklerindeki kurt. Mecbur insan, bizden önce de vardı, sonra da var olacak. İnce Memed, tüm tarih boyunca, Anadolu tarihi boyunca, başkaldıran insanın destanıdır.*

— *Siz romancılığa ne getirdiniz, neyi getirmek istediniz?*

— 19. yüzyıl, romancılıkta altın çağdır. 19. yüzyıl romanı, müthiş verdi insan ilişkilerini. Doğayı bile dekor olarak kullandı, ama dehşet kullandı. Yalnız insanoğlunun ilişkileri do-

ğa içinde sıkışmıştı. Oysa ne gökten yağdığı, ne yerden bittiğini gördüğü zaman, insan kendisine başka bir dünya kuruyor, kendi yarattığı dünyaya sığınıyor. İşte benim vermeye çalıştığım bu!

Haftaya Bakış, 22-28 Mart 1987

— Kültür, kültürler ölebilir mi? Çağımızda eski medeniyetlerin yarattığı mitolojiler, mitler kültürün yeni şekillenışı üzerinde etkili oluyor mu? Şüphesiz kültürün bir toplumsal yapı içinde ele alınması gerekir, ama toplumsal yapı değişirken kültür öğeleri de tamamen değişime uğramıyor. Bu bağlamda kültür, yeni ile eski arasında bir kavramsal bağ olarak düşünülebilir mi?

Roman anlayışınızda en eski sanat olan söz sanatı ile çağımız sanatı arasında nasıl bir köprü kurmak istediniz?

— Çok tartışmalı bir konu. Bence her şey gibi kültürler de ölür. Ölümsüz bir şeyin olduğunu sanmıyorum evrende. O zaman Yunan klasiklerine, mitolojisine, heykellerine, yapılarına, resimlerine ne diyeceğiz? Homeros yaşamıyor demek ne kadar doğru olur, bilmem. Klasikler, eski kültürler yaşıyor, ama elbette çağın kültürünün yaşadığı gibi değil. Ben hep söyledim, bilimde ve sanatta atlamalar olamaz. Ancak her yeni oluşma eski zincirin son halkası olabilir, dedim. Kimi durumlarda bu son halkada bir atlama gözükebilir. Ya öbür, geride kalan halkalar hep ölü mü? Her geçen gün Homeros destanlarına yeni boyutlar kazandırıyor, yeni anlamlar veriyor. Bugün mitolojiyi on dokuzuncu yüzyıldan daha iyi anlıyoruz. Bir romancı, bir şair, bir ressam insan gerçeğine varmak dilerken, artık yaşamımızdaki mitleri, düşleri kolay kolay kulak ardı edemiyor. İnsan yaşamında kurulan düş, mit dünyalarının payının büyük olduğunu artık herkes biliyor. On dokuzuncu yüzyılın romanında insan-

daki düş ve mit dünyaları yaratma gerçeği gereğince verilmediği için bugün biz, bu çağların en büyük romanını insan gerçeğine varmada eksik buluyoruz. Buna karşın da Homeros bize eksik geliyor. Büyük, ölümsüz saydığımız klasiklerin yaşamaları epeyce ilginç. Çünkü her çağın insanı, toplumları klasiklere kendilerinden bir can, bir yaşam gücü katıyor. Kendi çağıyla bir büyük klasiği zenginleştiriyor, ona katkıda bulunarak kendi çağdaşı gibi onunla bütünleşiyor. Biz her çağda kişi olarak, toplum olarak klasikleri yeniden yaratıyoruz. Eğer biz bugün *İlyada*yı okuduğumuzda, bir sürü sözcüğünün, deyiminin anlamı yitdiği, değiştiği halde onlardan bugün yazılmışçasına tat alabiliyorsak, onları kişiliğimizde yeniden yaratıyoruzdur. Hem okuyucu, hem sanatçı olarak. Klasiklerin büyüklüğü, görkemi bize onları yeniden yaratma olanağı veriyor. Çağlar boyunca onları yeniden yaratma olanağını yalnız büyük klasikler verebiliyor. Büyük klasik nedir öyleyse, bunu biçimlendirebilseydik eğer, işte o zaman büyük klasik gizini yitirirdi. Kalıcı kültürlerin her çağda insanlara katkısı var. Katkısıyla birlikte insanlara yaratma olanakları da veriyor, böylelikle de çağları aşıyor. Dünyamızı şöyle bir düşünürsek, belki de binlerce ölü dil, binlerce ölü kültür var. Kesin bir kural koyabilir miyiz bilmem, her dil ölürken yeni bir dile gebedir, her kültür ölürken yeni bir kültür doğurur. Ölen kültürlerle, doğan kültürlerin aralarını öyle bıçakla kesercesine kesemeyiz. Ölümlerle diriler her zaman iç içe olmuşlardır. Güçlülerine de çağlar kendilerinden yaşam gücü aşılayarak, onların kendi kültürleriyle yan yana yaşamasını sağlamıştır. Her anlamda yeni ile eski arasında bir kavramsal bağ kurabiliriz.

Söz sanatına gelince, belki de en eski sanattır söz sanatı. Çağlar bize inanılmaz ustalıklar getirmiştir. Söz sanatı kadar incelmış, kendini yüzyıllar boyunca zenginleştirmiş hiçbir sanat yoktur kanımca. Bugünkü romancının Tolstoy, Stendhal, Çehov ne kadar ustasıysa Homeros da o kadar ustasıdır. Zincirin halkaları güzelleşerek, incelerek, zenginleşerek çağımıza kadar gelmiştir. Çağımız üstünde de durmak gerek ya, o çok uzun bir konudur. Bana gelince ben diyorum ki, Homeros eğer bu dünyaya bugünlerde gelseydi tıpkı destanını Faulkner gibi donatır-

di. Çok uzak olmasına karşın, Faulkner'da biraz Homerosluk var. Ben, bugün bile Homerosu her okuyuşumda yeni bir ustalık giziyle karşılaşıyorum, o destanda yeni bir insanlık durumu, yeni bir psikolojik gerçek görüyorum. Benim romanımı Homerosun söyleyiş biçimi çok ilgilendiriyor.

— Çağımızın sürekli temposu içinde günlük yaşamları esnasında yeni bir zaman anlayışına tabi olan insanlar serbest zaman faaliyetine gerektiği biçimde yer ayıramıyorlar.

Çağımızın aşırı üretim, aşırı verimlilik dogmalarının insanları erksizleştirdiği, buna bağlı olarak da asli değerlerinden ve sanattan kopardığı sizce doğru mu?

Çarpıtılmış bir zaman boyutu içinde sanatın asli biçimlerinin hırpalandığı görüşünü taşıyor musunuz?

Yaşadığımız "hızlı zaman"ın derinlemesine tasarlanmış sanat yapıtlarının hem üretilmesinde hem tüketilmesinde olumsuz etki yaptığını düşünüyorsanız insanlık bu sorunun üstesinden nasıl çıkabilir? Klasik kültüre yeniden yöneliş olası mıdır? Klasik kültüre yeniden yöneliş yalnızca bir eğitim sorunu, bir sanat sorunu mudur, yoksa genel bir politik hedef midir?

Bu soruyu birçok "aklı başında" insanın romanlarınızı "fazla uzun" bulduğu bir ortamda soruyorum.

— Ben bunu doğru bulmadığım gibi tam tersini düşünüyorum. İnsanların boş zamanı bugün dünkünden o kadar çok ki... Dünün ev kadınlarıyla bugünün ev kadınına biraz karşılaştıralım, bugün çamaşır makinası, bulaşık makinası, buzdolabı... Bunun gibi bildiğimiz birçok kolaylıklar... İnsanların çok çok vakitleri var şimdi. İnsanlar sanata zaman ayıramıyorsa vakitsizlikten değil, başka sebeplerden dolayıdır.

Tüketim toplumunun ne olduğu üstünde durursak, dünyamız üstüne daha sağlıklı yorumlar yapabiliriz. Tüketim toplumu bir doyumsuzlar toplumdur. Her gün, her an yeni doyumsuzluklar yaratılıyor ve insanlar birer obur canavar haline getiriliyor. Sanat bu doyumsuzluğa, oburluğa, bu sakatlığa cevap verdiği sürece ortalıkta cılız bir görüntü olarak gözüküyor. Sonra da yitip gidiyor. Sanat, çağımızın tüketici oburluğunun, bu insanca olmayan davranışının karşısına çıktıkça gerçek sanat olabiliyor. Biliyoruz, bu karşı çıkma hiç de

kolay değil. Sanatsal karşı çıkmalar, ancak politik karşı çıkmalarla birleşince sağlıklı ve etkili olabiliyor. Gerisi biraz da lafú gúzaftır, gerisi tüketicinin oburluğuna katkıdır demeye de dilim varmıyor. Çünkü, ne olursa olsun, her biçim sanatın birinci işi başkaldırıdır. İşte kökeninde başkaldırı olan sanat, çağımızın ilerici insanlığıyla birlikte başkaldırdıkça kalıcılığını gerçekleştirecektir. Hiçbir çağda sanat yalnızca bir saptama işlevi görmemiştir. Sanat insanlığımızın en sağlıklı yönlerinden biridir. İnsanların dünyaya bağlılığının, sevincinin büyük tüküsüdür. O, her çağdaki çarpıklıklara karşı savaşım vermiştir. Sanat, çağımızda insan soyunun başına gelen tüketicilik hastalığıyla, bütün değerleri aşındıran, yok etmeye çalışan bu belayla elbette savaşacaktır.

şunu hiç unutmamalıyız, bütün değerleri aşındıran tüketim biçimi yaşayış, önce sanata vuracaktır. Yukarıda sanat insanlığın sağlığıdır, insanlığın değerlerine sahip çıkmasının bir simgesidir, demiştim. Bu simge özsel niteliklerini korudukça öteki değerlerin de bir çeşit savunucusu olacaktır. Bunu bilen tüketicilerin de boy hedeflerinden biri sanat olacaktır. şu benim söylediklerim, beş aşağı beş yukarı, yüz yıldır söyleniyor. Bu söylenilenlere karşı koyanlar da az değil. Hani ya, sanat ölmedi, sizin dediklerinizin de hiçbirisi olmadı. Sanki insanlık çağımızda hiç yara almamış gibi. Sanki birçok insanlık değeri aşınmamış gibi. İnsanlık değerlerinin aşınması, yok olması doğal. Ama o değerler yok olurken, yerine daha gür, güçlü, daha insanca değerler geldi mi, sorun bu.

Elbette, bir yönüyle, insanlık büyük bir aşamadadır. Ama bu büyük aşama içinde beton apartmanlar, pistonun görkemli işleyişi, elektronik, teknolojinin baş döndürücü hızı yadsınamaz. Yadsınamaz da değil, hayran kalınacak bir gelişme. Ama bütün bunlar insanlığımızdan, doğamızdan ne aldı götürdü, bunun dökömünü yapan bir babayiğıt çıkmış değil şimdilerde. Sağımız önümüze döküldüğünde bir gün, başımıza ne büyük felaketin geldiğini işte o zaman anlayacağız. Anlayacak halimiz kalmışsa o zamana kadar da... Belki iş işten çoktan geçmiş olacak.

Klasik kúltür tanımı doğru mu acaba? Klasik kúltür mü, ya da salt kúltür mü? Çağımızda tüketicilerin getirmeye, topluma

kabul ettirmeye çalıştığı bir kültür var. Bu, yapay bir kültürdür. Tüketicilik insanlık yaşamında ne kadar yapay bir olaysa, kültürü de öylesine yapay olmalı değil mi? İşte bu yapaylık gerçek kültürün yerini alabilir mi? İnsanlık, binlerce yıldır geliştirdiği, yarattığı, koruduğu değerlerinden bu kadar çabuk vazgeçecek mi? Kendisini üreten ve yaratan insanoğlu, bu büyük yeteneğine gene başvurmak, bunun için de büyük bir savaşım vermek gereğini duymayacak mı? Ben, büyük maceralardan geçerek gelmiş büyük insanlığın, değerlerini korumak için canını dişine takacağına inanıyorum. İnsanlığın birikimi günümüzün bütün olumsuzluklarının üstesinden gelebilir.

Yukarıda da söyledim, bugün kitap okumak için insanların daha çok vakitleri var. Sorun vakit sorunu değil, gerçek kültürün, insan değerlerinin çağımızda yara alması. İlginç bir soruyla karşı karşıya olmalıyız, bugün sanat, kültür bir meta mıdır? Kültürün insan yaşamındaki işlevi nedir? İnsanın dünyayı anlayarak sevmesi için gerekli olan nedir? İnsanlar niçin eskisi kadar kültüre, sanat ürünlerine önem vermiyorlar, kim açtı bu işi başımıza? Bütün bu işleri bence başımıza tüketiciler getirdi. Benim romanlarımın uzunluğuna gelince, çağa uygun. Okumak isteyenlerin, kültüre önem verenlerin, dünyayı anlayarak yaşamak isteyenlerin çok vakti var. İsviçre çağımızda teknolojinin en geliştiği ülkelerden biri değil mi? *İnce Memed III* de benim en uzun romanlarımdan değil mi? İşte bu roman geçen ay Fransa'da satışa çıktı. Ve bu roman şimdi İsviçre gazetelerinin bestseller listesinin bir numarasında... Bizim ülkemiz aydınlarının huyu çok kötü, her şeyi dedikoduyla halletmeye çalışıyorlar. Ben, bunu yıllarca dillerine pelesenk ettiler, *İnce Memed*leri para kazanmak için yazıyormuşum. Sanki başka romanlarımdan para kazanmıyormuşum, sanki başka romanlarım dünyada ve Türkiye'de *İnce Memed* kadar satmıyormuş gibi. Hiç kimsenin aklına, bu bir çabadır, bu adam otuz iki yılda bu dört bölümü nasıl yazdı, gelmiyor. Romanın uzunluğunu kısaltması olmaz. Bir romanın uzunluğunu kısaltmasını yazar değil, o romanın kendi iç koşulları belirler. İnsan masaya ben çok uzun bir roman ya da çok kısa bir roman yazayım, diye oturmaz, roman yazmaya oturur. Romanı kısa bir roman diye tasarlamışsa bu roman uzun olabilir.

Uzun diye düşünmüşse kısa olabilir... Onun için insan uzunluğunu kısayı tartışmak değil, düşünmez bile. Ben kendimi romanla-
nım uzun ya da kısa olsun diye zorlamam.

— George Steiner, *Lire dergisinin Aralık 1986 sayısında*, Alain Jaubert'e bir mülakat veriyor. Steiner, bilim adamının, sanatseverin, müzikseverin, estetin, insanlık dışı (sistem) karşısında etkisiz kalma-
sını tartışıyor bir yerde. "Antigone", "Karamazov", "Kral Lear" ka-
rakterlerini değişen kültür (mitleriyle birlikte) deneyini somutlaştıran
örnekler olarak veriyor. Ancak bu yiten dünyanın çılgınlığının sokaktaki
insan tarafından aynı şiddetle duyumsanmadığını da ekliyor. Ve soru-
yor: "Kültürümüze ahlaki etkinliğini nasıl yeniden kazandırabiliriz?"

Antigone'de yer alan, ölünün gömülmesi, ölüye el konulması,
kadının savaşta öldürülen oğluna, kardeşine, babasına karşı görevi te-
malarının olduğu kadar gücü, zorunluluğu temsil eden Creon'un da
evrensel birer tema olduğunu belirten Steiner aynı söyleşinin bir di-
ğer bölümünde Antigone temasının (mitinin) yer almadığı bir kültü-
rün şimdikinden çok değişik olacağını söylüyor. Örnek olarak Ameri-
ka Birleşik Devletleri'nde "Ölüyü gizlemeye çalışan, onu unutturma-
ya gayret eden kültürün, Antigone mitinin artık yer almadığı" bir
kültür olacağı savını ileri sürüyor. Faulkner'ın Döşegimde Ölümler
yapıtının söz konusu temayı mükemmel biçimde işlediğini de sözleri-
ne ekliyor.

Ölünün gömülmesi, ölüye yakınlarının sahip çıkabilmesi teması
ile insanı bütün boyutlarıyla kontrol etmeye çalışan otorite arasında
kurulan bu ilginç paralellik İnce Memed III romanının unutulmaz
parçalarından biri olan Kel Eşkiya'nın ölüsünün köyün çocukları ta-
rafından büyüklerinden habersiz olarak gömülmesi bölümünü düşün-
dürüyor. Bir eşkiya ölüsünün bütün köy çocukları tarafından sahiple-
nilmesi olayını size bunca yıl sonra yazdırtan neden neydi?

Ben Steiner'le aynı düşüncede değilim. Yiten dünyanın
çılgılığı dünyanın her yerinde, her tabakasında kendini duyuru-
yor. Ben çoğu kez yılanın kabuk değiştirmesini örnekledim.
Çünkü yılanın kabuğundan sıyrılması inanılmayacak kadar zor
bir iştir. Görmeyen, bu acıyı, zorluğu hayalleyemez bile. Ben
birkaç kere yılanın kabuk değiştirmesini gördüm. Yürek para-
layıcıydı. Çağımızda dünya her yönüyle kabuk değiştiriyor.
Değerler altüst olmuş. İnsanı insan yapan birçok değer yok olu-

yor. O yok olan değerlerin yerine de hiçbir değer gelemiyor. Böylesine kabuk değiştiren bu dünyada, yılan kabuğunu değiştirirken onun yerine başka bir kabuk, hazır, geliyor da, ölen değerlerin yerine, o çapta bir değer gelmiyor, insan bu değişimin acısını yürekten duymaz olur mu? Her tabaka insanın yüreğinde değerlerinin yok olma acısı var, durmadan da bu yara kanıyor.

Dünyamızdaki değişim doğal bir değişim olsaydı, yani ölen bir değerın yerine onun daha gelişmişı gelseydi, başka bir kültürden söz edilebilirdi. Sorun toplumlara yapay bir kültürün zorla, çok gelişmiş iletişim araçlarıyla kabul ettirilmesi sorunudur. Yani tüketici kültürünün... Eğer bu kültüre kültür, dahası yapay kültür diyebilirsek, kültür olduğunu kabul edebilirsek... Bu gelen tüketici yapay kültürü uydurmadır, insanlığın gelişmesinin doğal bir sonucu değildir, bir çarpıklık, bir hastalıktır... Steiner çok iyi niyetli bir kişi. Kùltürlerin doğal değişmesi, gelişmesi insanlığın can attığı bir şeydir. Kaçınılmazdır. Ölü törenleri, ölülere saygı bize çok eskiden bu yana insanlığın getirdikleridir. Kral Priamosun oğlu Hektorun ölüsünü Akhil-leustan istemeye gitmesi edebiyatın başeser bölümlerindendir. Biz bu parçaları ölülere saygı geleneğine borçluyuz. İnsanlar böylesi bir geleneği unutabilirler mi? Bu gelenek başkalaşarak, gelişerek sürer mi, ya da Amerikadaki gibi insanlara ölüleri unutturmaya mı çalışılır, onun orasını bilemem artık... Ölü törenleri, Eskimoları bilmiyorum, bütün insanların değişik türlerde, ortak gelenekleridir.

Benim *İnce Memed III*teki parçaya gelince, bence o değişik bir şey olsa gerek. Benim çocukluğumda bizim güneyde ölü törenleri, ağıtları, şölenleri, türküleriyle, bütün görkemiyle sürüyordu. Benim *İnce Memed III*te yazdığım Kel Eşkíya parçasını da ben o yıllarda görmüştüm. Kel Eşkíyayı gömen çocuklardan biriyim ben. O sıralar eşkıyalar biribirleriyle dağda çarpışıyorlardı. Bir eşkıya çetesi öteki eşkıya çetelerini öldürüyordu. Gene bir gün bir eşkıya çetesiyle başka bir eşkıya çetesi çarpışmış, dokuz eşkıya öldürülmüş, bunlar da atların sırtına atılarak kasabaya getirilmişti. Ölüler birkaç gün Candarma Komutanlığında kaldı, sonra ölülerin sahipleri gelip ölülerini aldılar. Bir tek

Kel Eşkıya dediklerinin kimsesi yokmuş. Bu ölü bir iki gün daha kaldı Candarma Komutanlığında, sonra o da ortadan kalktı, biz bir gün çocuklarla kasabanın kıyısında, kireç ocaklarının orada ya kuş avlıyor, ya mersin topluyoruz, bilemiyorum, belki de incir çalıyorduk oradaki bahçeden, kireç ocağında Kel Eşkıyanın ölüsünü gördük, romanda anlattığım gibi de onu göm-dük... Bunun Antigoneyle, törenlerle pek bir ilgisi yok. Yalnız, şöyle de düşünebiliriz, eğer büyüklerde ölüye saygı olmasaydı, çocuklar bu işi yaparlar mıydı? Bu soruya karşılığı izin verin de gene ben vereyim, yaparlardı... Ölüye saygı da insanlık değerlerinden biridir. Yok olamaz, gelişir, değişir. Sorun bu. Steiner'in çığlığı, bence gidene çığlık değil de, tüketicinin getirdiği, insanlığa zorla kabul ettirdiği yapay kültüre karşı olmalıydı. Karl Marx bu çığlığı ta 1844'lerde atmıştı.

— *İnce Memed karakteri günümüz metropolünde (İstanbul, Adana) olsaydı nasıl bir nevroz yaşardı? (Soruyu sıhhatli bir insanın yaşayabileceği bir nevroz anlamında soruyorum.)*

— Bence buralarda çok İnce Memedler çıktı, her gün de çıkıyor. Durmadan da çıkacak. Dünya dünya oldu olalı çok İnce Memed çıkmış, bugün de çok İnce Memed var, bundan sonra da İnce Memedler durmadan çıkacak. Bu dünya başkaldırının sırtında duruyor. İnsanlık birçok değerini yitiriyor. Bu gidişle çok da yitirecek, Steiner'in çığlığı bu yitip gidenedir, eğer bir gün insanlık başkaldırma değerini de yitirirse, kişisel, hem de toplumsal başkaldırı niteliğini unutursa, işte o zaman ayağa kalkamaz, yok olur. Onun için İnce Memedler her çağda olacaktır. Ben, her şeye karşın, tüketicinin insanlık yaşamı sürecinde, bir susineğinin yaşamı kadar yaşamının kısa olduğuna, olacağına inanıyorum, bunun için de fazla çığlığa gereksinme duymayalım. Gene yineliyorum, toplumlar, kültürler, özellikle, altını çizerek söylüyorum ulusal kültürler kolay kolay teslim olmayacaklar. Çünkü tüketici kültürün baş amacı ulusal kültürleri yok edip onun yerine oturmaktır.

— *50 yıl sonra Türkiye'de yirminci yüzyılın ikinci yarısında edebiyat 2037 yılı eleştirmenleri (bizim ve dünya eleştirmenleri) tarafından sizce nasıl değerlendirilecek? Aynı eleştirmenler yirminci yüzyılın birinci yarısı konusunda da yazabilecek mi?*

Aynı soruyu 400 yıllık bir zaman için yenilemek gerekirse sonuç ne olur?

2037 yılının eleştirmeni bir yana, okuyucusu yirminci yüzyılın ikinci yarısının, varsa, klasiklerini (kendi edebiyatımız için) nasıl bir biçim içinde izlemek olanağına kavuşacak? Tam metin — kısaltılmış metin başka biçimlere (görsel vb...) dönüşmüş olarak...

Bu konuda yeterli bir kültür patrimuanı politikası izleyen resmi ya da özel bir kuruluş var mı?

— Eeh, biraz kahinliğe sivanmak gerek herhalde. 2037 yılı bize ne diyecek, eleştirmenleri, okuyucuları... Ne demelerini istiyorum acaba?

İnce Memedi okumalarını isterdim doğrusu. Öylesine yeni bir dünyaya kadar uzanabilecek mi İnce Memed? Bir iki talihi var, her çağda İnce Memedler olacağına göre, insanoğlu hep başkaldırmak zorunda olacağına göre, eeeh, burası tamam... Sonra, sonra, bir de şiirsel bir yanı var bu kitabın, bir de macera romanı gibi hızlı okunabilme... Kim bilir, belki 2037 yılına varır da geçer... Vay be, az daha unuttuyordum, bu kadar uzun İnce Memedi o çağın hızlıdan da hızlı insanı nasıl okuyacak! Şu uzunluk da başıma bela oldu. Ne bilirsin dünyanın bu kadar hızlı gideceğini... Oldu bir kere, dünyanın hızını düşünemedik!

Elbette çağımızdan ileriye çok güzel yapıtlar kalacak. Bu, şu ya da bu olabilir. Hiç bilmediğimiz, çağımızda az ünü olan birisi de olabilir. Bu işler hiç belli olmaz. Günümüzü kasıp kavurmuş, etkilemiş birisinin adı anılmaz da, hiç adı duyulmamış birisi... Soru çok ilginç bir soru... Kel Eşkîya sorusuna karşılık verirken karşılık vermeliydim. Yarının insanları bugünkü edebiyatı nasıl karşılayacaklar? İlginç olan soru bu. Yani insanlık değerleri bu kadar yıpranmış, çözülmüş, yerine de "alırım beşe satarım ona"dan başka bir şey gelmemiş olduğuna, biz de bu çözülmüş, yıpranmış, tüketilmiş, yerine de hiçbir değer konamamış bir dünyanın sanatçıları olduğumuza göre, gelecek insanlık bizim sanatımızı nasıl karşılayacak? Daha önce de söyledim ya, değerler kılıçla kesilir gibi kesilip tüketilmiyor. Kültürlerin yok olması, değişmesi, gelişmesi iç içedir. "Ölüyü gizlemeye çalışan, onu unutturmak isteyen kültürün Antigone mitinin artık yer almadığı, bir kültür." Bu yalnız Amerika için doğ-

ru olabilir. Onu da pek sanmıyorum, bu yalnız New York kenti için doğru olabilir... İnsanlık kendi güdülerinden, değerlerinden, duygularından kolay vazgeçmiyor. Bugün bizim işlediğimiz insan değerleri yok olarak değil, değişerek, gelişerek, tazelenerek dört yüz, beş yüz yıl sonraya kadar gidecek. Nasıl eski Yunandan bize kadar gelmişse. Onun için bizim de klasiklerimiz olacak. Kısaltılmış, uzatılmış metin değil sorun, bizim edebiyatımız, sanatımız yarın hangi kalıplara girecek, bizim şimdi o kalıpların, biçimlerin hiçbirinden haberimiz yok. Homeros bu çağda başına gelenleri bir görseydi... Bu konuda bir kültür politikası nasıl olur ki?.. Gelecek gelecektir, biz oraya gerçekten kendimizi sağlıklı yollayabilirsek gelişmelere yardımcı olmuş oluruz.

Başka türlü de düşünemez miyiz; birinci *İnce Memed* çok yalındı.... İkincisi doğayla, insan ilişkileriyle daha zenginleşti, üçüncüsünde de daha bir zenginlik var. Eh, az da olsa bende de bir gelişme var, dünyayı bir daha öğrendik. Örneğin hiç bilmediğim deniz artık benim için yabancı değil. Bundan sonra çok iyi bildiğim toprağı daha iyi, daha zengin yazabilirim. Denizi yaşamış bir insan dağları daha iyi yazabilir gibi geliyor bana. Bir toprak adamı yazarın denizle de zenginleşmesi... Dördüncü *İnce Memede*, bir yazarın, denizi iyice yaşamış bir yazarın zenginliğinin bir sonucu olarak da bakamaz mıyız? *Kale Kapısı* romanımı ben çok severim, *İnce Memed IV*ün ona benzemesi beni hiç tedirgin etmez.

— *Günümüzde yayıncılığın, özellikle kurgu (fiction) yayıncılığının çeşitli sorunlar içerisinde olduğu biliniyor. 20 yıl önce siz yayıncı iken (Ant deneyimi) bugünkü sorunlar aynen geçerli miydi? Yoksa yayıncılığın sorunlarında yeni boyutlar mı belirdi?*

Sizce yayıncılığın karşılaştığı sorunlar içerisinde kültürel altyapı eksikliği, işletmecilik bilgisi noksanlığı ne denli yer tutuyor?

— Bizim yayıncılığımızın üstünden 12 Eylül geçmemişti. 12 Martlar, 12 Eylüller Türk kültür yaşamının kırıgınları olmuştur. Böylesine kitap düşmanlığını, bilmiyorum, yeryüzünde başka bir ülke görmüş müdür? Hitler alanlarda kitaplar yaktırdı. Bunu da bütün dünya gördü. Dünya ve diri kalmış Alman halkı kitabı savundu. Söylediklerine göre Alman halkının kitabı

savunma savaşını ayrı bir destandır. 12 Eylöl, 12 Mart kitapların, düşüncenin üstüne öyle bir abandı, öyle bir yüklendi ki bunların üstüne, daha uzun yıllar Türk düşüncesi, kitapları, özgürlüğü soluk alamaz. Bütün bunların hepsi de demokrasi uğruna oldu. Zaten Abdölhamit çağından bu yana ölkemizde kitap, düşünce, özgürlük düşmanlığı yapıyor. Türk halkının soluk aldığı 1923-1939 yılları arasında bile kitap yakıldı. Bu kadar yoğun bir kitap düşmanlığını bu çağda insan anlayamıyor. Bugün yeryüzü uygarlığı varsa, o, özgürlüklerle birlikte gelmiştir. O, kitaba, düşünceye saygıdan başka bir şey değildir. Bizim ölkemizde yapılan kitap düşmanlığı dünyada da yapılmış olsaydı, şöyle bir düşünelim, dünya kapkaranlık bir dünya olmaz mıydı? Bizim yöneticilerimiz kitap düşmanlığını sürdürecekler, ne kendileri tek satır okuyacaklar, ne de kimseye okutacaklar. Bu, bir politik gelenektir. Türk ulusu şimdiye kadar bu geleneği yıkamadı. Yıkamak değil, bir ulusun yıkımı olan bu geleneğe karşı en küçük bir savaşım bile veremedi. Kitaba karşı yüzyıldır açtığımız savaş 12 Eylölde zirveye ulaştı ve dünyada hiçbir ulusun beceremediğı büyük bir utkuya ulaştık, kitabı iki seksen yere serdik. Kitaba hıncımız daha da süreceğı benziyor. Öfkemizi ondan almış değiliz. Yok edinceye, kökünü kurutuncaya kadar kitaba karşı kutsal savaşımızı sürdüreceğiz. Kitap mahkemeler karşısına çıkarılacak, uzman kişiler onların çok çok zararlı olduğı üstüne raporlar verecekler, binlerce kitap tutuklanıp yakılacak ve biz ölkeler olarak, ulus olarak yirminci yüzyılda yaşadığımızı iddia edeceğiz. Hadi sen de oradan kimi kandırıyorsun efendi. Bu kitap düşmanlığı bir ölkenin başına açılmış en öldürücü beladır, kanserdir. Kitap düşmanlığı bu yüzyılda hiçbir ulusu iflah etmez, hele yüzyıldır kitaba kutsal savaş açmış, kitaba karşı büyük utkular kazanmış bir ölkayı hiç iflah etmez. Bu ölkeler nasıl mı olur, işte bugünkü Türkiye gibi perişan olur. Türk ulusu, Türk halkı kitap düşmanlarına karşı, yüzyıl sonra da olsa, büyük bir savaşım veremezse, sonumuz yoktur, bu böyle biline. Bir ölkayı yok etmenin, bir ulusu tarihten silmenin, bu çağda, yolu kitap düşmanlığından geçer. Türk ulusunu yüzyıldır kitaptan mahrum edenler vatanseverlik sözünü ağızlarına almasalar çok daha iyi ederler.

İşte bu kitap düşmanlığının sonucu olarak da, Türkiye'nin en büyük şehri İstanbul'u ev ev dolaşalım bakalım yüzde kaç evin kitaplığı var, bence yüzde onu geçmez. Evlerini milyonlarla döşeyen şu zenginlere bakın bakalım kaçında kitaplık var, hemen hemen hiçbirinde. Kitap alabileceklerde hiç kitap yok. Kitap okumak isteyen yarı yoksulların da ya paraları yetmiyor, ya da kitap almaya korkuyorlar. Kitabı kelepçeden kurtaramazsak, altyapıdır, üstyapıdır, benim için vız gelir tız gider. Ve ulusumuz kitap düşmanlığına karşı bir savaşım vermeyi akıl etmezse, topyekun bir savaşım, sonumuz karanlıktır. Biz yeryüzünde, ya da uygar ülkeler arasında okumaya en çok muhtaç ülkeyiz.

— Kale Kapısı'nda, zaman zaman da İnce Memed IV'te, bir senariste hiç iş bırakmayacak bir anlatım var. Bundan söz eder misiniz?

— Sinema roman biçimlerini çok etkiledi. Birçok büyük romancı kesip biçmeyi, ekonomik olmayı, hızlı kurguyu sinemadan öğrendi.

Onların sinemadan bu öğrendikleri de romanda yenilikler diye anıldı. Benim sinemaya çok yakınlığım var, sinemadan çok etkilendim. Sinemanın getirdiği birtakım yenilikler romanın bilmedikleriydi. Ama romana gerekli öğelerdi. Biz de babamızın malı gibi sinemanın getirdiği birçok yeniliklerin üstüne oturduk. Canım, sinema da burnunu havaya o kadar dikmesin, onu roman yarattı. Daha romanın yanına bile yaklaşacak güçte değil.

— Korku, yapıtlarınızın belirleyici öğeleri arasında. Neden bu tema ağır basıyor?

— Ben hep kendime sordum, bu ölümlü dünyada, insan öleceğinin bunca bilincindeyken, böylesine, bir gün bir hiç olacağını bilir dururken, yaşama sarılmasının bir sebebi olmalı, bu ne? Benim romanlarım biraz da bunun araştırmasıdır. Bunun belirgin bir karşılığı olan, bu yaşama sevinci ne? Bizi yaşama bağlayan bir tek öge içimizdeki yaşama sevinci mi yalnız? Başka bir şey yok mu? Ya dünyanın güzelliği, yaşamın şiiiri... Ya, ya... İnsanın korkulardan geldiğini biliyorum. Biz insanız, mayamız biraz da korkuyla yoğrulmuş. Biraz da değil, çok... Kor-

ku insanın kanına işlemiş. Sebepsiz değil, ölüm korkusu, yaşama sevincinin karşısında. Güzel aydınlığın yanında karanlık. İnsan gözünü açtığından bu yana, yaşamını sürdürmek için korkmuş, korktuğu için de korunmuş. Korku yalnız korunma yüzünden de değil. Çok sebebi var... Ben insan sevincinin, aydınlığın, dünyaya bağlılığın destanını yazmaya çalışırken korkuyu vermeseydim, söylediklerim çok doğru olmazdı.

— Kale Kapısı'nda getirdiğiniz yeni anlatış biçimini *İnce Memed IV'te de sürdürüyorsunuz. Ancak bu yeni dil, öteki İnce Memed'lerden farklı bir anlatış biçimi ortaya çıkarmış. Ne dersiniz.*

— Bunun doğru olduğunu sanmıyorum. *İnce Memed IV* bence daha önceki üç bölümün bir parçası. Yıllar dilimi, kurgu yeteneğimi, biçemimi elbette değiştirdi. Ama *İnce Memed* otuz dokuz yıl önce sağlam kurulmuş, kendi surlarını yöresine kendi örmüştü. Doğrusu, ben *İnce Memed*in dört bölümü de biribirinin tıpkısı olsun, diye çok uğraştım. Dilim olduğu gibi kalsın, biçemim, kurgum öyle olsun, diye çok çaba harcadım. Otuz dokuz yıl içinde hep yazan bir yazarın sanatında böyle bir şey olabilir mi? Yukarıda bu doğru değil derken, *Kale Kapısı*yla *İnce Memed IV*'ün çok ayrı romanlar olduğunu söyledim. Belki *Kale Kapısı*, *İnce Memed IV*ü, söylediğinize göre çok etkilemiştir. Öyleyse bunca çabam...

Kasım 1987

Edebiyat ve Kürt Sorunu Üstüne Yaşar Kemalle Konuşmalar

Yavuz Baydar

— Der Spiegel olayından sonra Türk basınına mülakat vermemeye karar verdin. Şimdiye kadar da DGM'deki duruşma sırasındaki açıklamalar dışında söyleşi yapmadın. Neden?

— Ben eskiden de gazetelerle kolay kolay konuşma yapmazdım. Kıramadığım bir arkadaşım olursa o başka. Ben öyle televizyonlarda da uzun boylu konuşmadım. Bu tavrım yabancı basın için de değişmedi. Elimden geldiğince her biçim medyadan kaçmaya çalıştım. Kaçamadığım da oldu. Bir yazarı bir takım reklamlar değil, yazılarının gücü götürmeli. Yazık ki, başından bu yana, her zaman bu düşüncelerimi uygulayamadım.

— Tavır almaya karar verirken medyada sana dönük böyle bir saldırı dalgasını bekliyor muydun?

— Biliyorsun geçen ekimde biz 25 yazar özgürlük düşüncesi üstüne bir basın toplantısı yaptık. 25 ünlü Türk yazarı. Basın toplantısına bizim medya gelmedi. Almanyadan ve İsviçre'den iki televizyon kanalı vardı, o kadar. Ben de, bütün yollarımız kapalı, dedim, hiç olmazsa düşüncelerimizi anlatacak bir kitap yapalım. Böylece o, iki saatta toplatılan kitabı yazmaya karar verdik. Adını da koyduk: *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye*. Ben de o kitap için iki yazı yazdım. O günlerde de *Der Spiegel* bana yazı için başvurdu, ben de yayıncımız ve kitaba yazı yazan yazarlardan biri olan arkadaşım Erdal Öze başvurdum, yazılardan birini *Der Spiegele* verebilir miyim, diye. Erdal, "Benim

için bir mahzuru yok," dedi. Ben de "Zulmün Artsın" adlı yazıyı dergiye gönderdim. Böyle bir hazır yazım olmasaydı bile *Der Spiegel* için bir yazı yazardım. Çünkü *Der Spiegel* dünyanın en etkin dergilerinden biriydi. Türkiye'de de hiçbir gazete Kürt sorunu üstüne hiçbir yazımı almıyordu, denemiştım: Basınımızın halini çok iyi biliyordum, ama gene çok şaşıırıyordum. Kırk yıllık yaşamımda hep gazeteci kalmıştıım ve hiçbir zaman da gazetecilikten, son günlere kadar ayrılmamıştıım. Hep kendimi gazeteci saymıştıım. Son günlerde artık... nah burama gelmişti. Böyle gazetecilik olmazdı. Artık ben de gazeteci olamazdım. Zaten yıllar önce basın beni kusmuştu. Gazetecilikte ben diretiyordum. Biliyordum ki, dünyanın hiçbir yerinde, en ilkel bir yerinde bile böyle bir gazetecilik olamazdı. Bizim gazeteciliğimiz dünyaya örnekti ve dünya gazetecilik fakültelerinde, okullarında ders olarak okutulacaktı: Gazetecilik, ya da bir medya nasıl olmamalıdır diye. Daha güzel bir örneği dünyanın hiçbir yerinde bulamazlardı da...

Böyle bir medya Türkiye'nin demokratik hareketine yardımcı olmuyordu ve olamazdı da. Bunun için birçok sebep vardı. Sebeplerden biri de boyadır, demiyorum. Basınımız üstüne çok yazdım, çok söyledim. Onun için burada daha çok söylememe gerek yok. Türkiye'de demokrasi Kürt sorunundan geçirdi. Bu yüzden Kürtler direnişe geçmişlerdi. Doğu Anadolu'da düpedüz bir savaş sürüyordu ve bu savaş insan soyunun gördüğü en kirli, pis, zalim, insan soyunu küçültecek, insan soyunun kabul edemeyeceği bir savaştı. Siviller öldürölüyor, ormanlar yakılıyordu. Ve çirkin bir tarih yazılıyor, ölkemizin onuru beş paralık ediliyordu. Kuşaklarımız ve insanlık bizi bağışlamayacaktı. Ve medyamız buna karşı çıkacağına, bir kısmı da bu savaşı, bu zulmü, bu insanlık dışı kirli savaşı kışkırtıyor, kızıştıırıyordu.

Ben eski bir gazeteci-ydim. Gazetecilik yaşamımda, kovuluncaya kadar, basında dostlukları ve mutluluğu yaşamıştıım. Benim gazetecilik yaptığım günlerin arkadaşlığı bir güzellikti. Biz birbirimizi çok severdik. Gazetecilik bir sevinç kaynağıydı. Biz hep biribirimizle şakalaşırdık. Bugünlere de o günlerden kalma şakalaştığım arkadaşlarım kalmıştı. Bu yazıları yazarken

bütün basından en ağır sövgüleri bekliyordum da eski arkadaşlarımdan beklemiyordum. Çünkü biz eskiler bir gazetecilik düzeyiydik. Bizim zamanımızda öyle medya falan yoktu. Bir de baktım, o eski arkadaşlarımdan birkaçı bana en iğrenç saldırılarda bulundular. Bunlara sevgi doluydum, şakalar ederdik. İşte bu insanları insan sayıp şaka ettiğime üzülüyorum. Kendimi küçümsüyorum. Böyle bir yanlış nasıl yaptım, diye kendimi bağışlamıyorum. Bu adamlarla şaka edilecek kadar insan küçülür müydü, diyorum. Neyse, olan olmuş. Bu insanların yüzüne, onları insan sayıp da bakamam, bütün bu küçülmeler ne pahasına, diyemem, soramam. Hakkınızda söylenenler, emir eri olduğunuz, general anıları yazdığınız doğru mu, diye soramam.

Bugün Türkiye çok kötüye gidiyor. İnsanlık içinde hiç itibarımız kalmadı. Sıfır. Ekonomik durum çok çok çok kötü. Bütçenin yarısına yakını bu savaşa gidiyor. Enflasyon başını almış doludizgin. Yakında Türk halkından da direniş gelirse hiç şaşmayalım. Toroslar her zaman, taaa Baba İshak başkaldırısından, Kuyucu Murat Paşadan bu yana, zulmün yumuşak karnı olmuştur.

Neyse fazla uzatmayayım, başıma gelecekleri biliyordum, her şeyi, sonuna kadar düşünmek huyumdur. Bir şeyi göze almışsam onu sonuna kadar götürürüm, bu son nasıl biterse bitsin. Bu kahramanlık değildir. Ben kahramanlardan da, kahramanlıklardan da hiç hoşlanmam. Geçenlerde bu düşüncelerimi bir Fransız gazetesine de söyledim. Her zaman da söylüyorum. Benim için insanoğlu korkunun da oğludur. Korku üstüne üç ciltlik uzun bir roman yazdım. Yalnız insanoğlunun en büyük özelliği korkunun üstüne yürümesidir. İnsanoğlunu insanoğlu yapan da bu saygıdeğer gücüdür. Aya giden astronotlar, oraya giderlerken ödleri kopmuyor muydu? Geriye dönecekleri nereden belliydi? İşte korkularının üstüne, ölümün üstüne böylece yürüdüler.

Ben şanlı basınımızın başıma neler açacağını biliyordum da, dünya basınının benimle böylesine yakından ilgileneceğini bilmiyordum. *New York Times*ından *Washington Post*una, *Le Monde*undan *Figaros*una, *Guardian*ına, *Time*ına, *Die Zeit*ına, bütün Skandinav basınına kadar böyle bir dünya olayı olacağı,

her Türk gibi aklımın köşesinden bile geçmiyordu. Bir de dünya televizyonları... Eğer her televizyona, gazeteye cevap verecek olsaydım, Güney Amerikadan Avustralyaya kadar, belki aylarca sürerdi bu iş. İnsanlığın bu büyük dayanışmasından dolayı mutluyum. Bütün bunların başında da bizim, çürümüş sandığımız bizim medya geliyor. Medyadaki demokratik sesler yanımda yer aldılar. Türkiye'nin karanlığına ışık yaktılar. Kara karanlık emir eri seslerinin üstüne yürüdüler. Demek ki, Türkiye gibi bir ülkeden umut kesilmez. Bu yüzden, bu kardeşin kardeşi öldürdüğü savaştan dolayı sonunda bölünecek ülkemizi bölünmekten kurtaracağız. Karanlık sesler karanlık cehennemlerinde dövünmekten başka bir şey yapamayacaklar. Bir ışık bin karanlık duvarını deler, yani yüz bin kat karanlık duvarını... Türkiye gibi, tarih boyunca bir kültürler mozaigi olmuş ülkeler ne kadar kötü durumlara düşerlerse düşsünler, sonunda kurtulurlar.

— Nobel ödülü peşinde olduğun için bütün bu "gürültüyü kopardığın", yaygın iddialar arasında. Kürt sorunundaki tıkanma, ödülü almak için bir "fırsat" mı gerçekten?

— Ben Nobel adayı olmadım ki, kimse kendini Nobel ödülüne aday gösteremez ki... Bildiğim kadarıyla, Nobel'in vasiyeti-ne göre, iki yer aday gösterebiliyor. Bir tanesi İsveç Yazarlar Birliği, ikincisi de İsveç Bilimler Akademisi. 1973 yılında Nobel adayı olduğumu İsveç gazeteleri yazdı, nasılsa bizim gazeteler de yazdılar. Burada benim bir günahım yok ki... Aday olup da Nobel alamayan şu dünyada bir ben değilim ki, Tolstoy'dan Strindberg'e kadar birçok yazar Nobe'le aday oldu ve alamadı. Ben alamazsam kıyamet mi kopar? Gelişmekte olan edebiyatımızdan bir başka Nobel alacak adam çıkmaz mı? Üzülmeyelim, çıkar. Hem de bir tane iki tane değil. Adaylık Nobel almakta bir aşamadır. 1973'te benim politikam Nobel adayı olmama-mı gerektiriyordu, eğer Nobel politikaya veriliyorsa. O dünyadan habersiz kişiler bilsinler ki, Nobel politikaya değil edebiyata veriliyor. Ben de politikanın değil, Nobel'in adayı oldum. Bir iki yazımdan dolayı dünya basını böylesine ayağa kalkmışsa benim politikamdan değil edebiyatımdan dolayıdır. Onların, yalan borazanlarının burunlarının ucunu görebilecek güçleri

olabilseydi, bunun böyle olduğunu bilirlerdi. Emir eri olmak hüner değildir. Hüner dünyayı öğrenebilmektir. Yalan söylemek de hüner değildir.

Batiya yaranma, ondan umut bekleme gibi suçlamalar da oldu. Bunlara ne diyorsun?

Batiya yaranma nedir, nasıl olur? Bir gerçeği yazmak Batıya yaranmak mıdır? Şimdi insanlık Bosnadan dolayı Batıyı, Birleşmiş Milletleri suçluyor, ille de Batının yardımını bekliyor. Bu yaranma mı? Avrupa Konseyi üyesiyiz. Cumhurbaşkanı Batıya çatıyor, Sevri hortlatıyor Batı, diye. Doğru değil. Bir de Sayın Cumhurbaşkanı, "Bir tek çakıltaşını vermeyiz de vermeyiz," diye tutturdu. Hangi Kürt bir avuç toprak, bir tek çakıltaşı istiyor, boyuna sordum, bir karşılık alamadım. Bu insanlık dışı kirli savaşın korkunçluğunu örtmek için olacak, ülkeyi bölme teranesini tutturdular. Kürtler evrensel İNSAN HAKLARIndan yoksun da onun için direniyorlar, diyemiyorlar. Çakıltaşı da çakıltaşı... Bilmiyorlar, ki çakıltaşı can simidi olamaz. Avrupa Konseyi işimize ne karışıyor, bu da dillerine pelesenk. Avrupa Konseyi babasının hayrına mı karışıyor işimize? Biz imza etmedik mi Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesini? İmza eden bütün uluslar, yasaları Avrupa Konseyi İnsan Hakları yasalarına uygun değilse değiştirmediler mi? Üstelik de Almanya, İngiltere, Fransa gibi devletler.. Biz niçin uymuyoruz Avrupa Konseyinin İnsan Hakları Sözleşmesine? Öyleyse, Sevri isteyen Avrupa Konseyinde bizim ne işimiz var? İnsan ülkesini bölmek isteyen bir kuruluştaki kalır mı? Niçin derhal Avrupa Konseyinden ayrılmıyoruz, bizi kırk kat zincirle kim bağladı oraya? Yok, yok, bizim insanlarımız bir acayip insanlar. Öyle olmasa dünyanın en olanaklı ülkesi bu halde perperişan kalır mıydı? Hep laf laf laf laf... Hiçbir doğru dürüst üretimimiz yok. Allah seni inandırсын gene de korkuyorum, acaba bu adamlar ülkeyi toptan çürüttüler mi, diye.

— *Neden herhangi bir Türk gazetesine değil de, Der Spiegel ve Index on Censorship dergilerine yazmayı tercih ettin?*

— Yukarıda söyledim ya, istemediler. Kürt sorunundan yedi başlı ejderhadan kaçır gibi kaçıyor gazetelerimiz. Son günlerde bu sorunu da tartışalım, diye birkaç yazı çıktı. Gördük, ne

tartışma, ne tartışma, ne vatan hainliğimiz kaldı, ne Batı yarıdakçılığımız. Ellerinden gelse emir eri kalemler bizi ipe götüreceklerdi. Şu vatanseverlere de bakın hele! Memleketi bölünmeye götürmeye çalışanlar, yani bu korkunç kardeş savaşının bitmemesini isteyenler vatansever de ben vatan hainiyim, öyle mi? Siz vatanseverseniz efendiler, ben bin kez vatan hainiyim.

Şimdi senin gazetene niçin röportaj veriyorum, daha önce başka bir Türk gazetesine niçin vermiştim? Benim bu hiç beğenmediğim basına en ufak bir kırgınlığım ve öfkem yok. Bugünlerde dünya basınına, televizyonlarına da yazı, konuşma vermiyorum. Buna karşın işte seninle konuşuyoruz. Sen istedin, seni kıramadım da onun için.

— *Yarım yüzyıla yakın bir süredir basınla yakın ilişkilerin oldu. Kürt sorunu ve gerek Güneydoğu gerekse kentlerdeki şiddetle ilgili habercilik anlayışı açısından baktığında basını nasıl bir yere koyuyorsun? Görevini yeterince yerine getiriyor mu? Getirmiyorsa sorun nelerden kaynaklanıyor?*

— 1951 yılında girdim Cumhuriyet gazetesine. Gazetenin sahibi Nadir Nadiydi. Çok açık bir insandı. Kendisini durmadan yeniliyordu. Çağdaş, gerçek bir aydıydı. Genel Yayın Yönetmeni de Cevat Fehmi Başkuttu. Büyük deneylerden geçmiş sola yatkın bir insandı. Büyük de bir oyun yazarıydı. Tiyatro tarihimizde kalıcı bir yeri olacaktır. Bizde Cevat Fehmi gibi usta yazarlar gölgede kalmaya mahkumdur. Şimdilerde adı anılmayan bu büyük ustanın da akıbeti böyle oldu. Bana büyük olanaklar sağladılar. Nadir Nadi beni ilk röportajımda Diyarbakıra gönderdi. Bir dizi röportaj yazdım, ardından da Vana gittim. O zamanlar, Doğu Anadolu'da 14 bin köy yeraltında yaşıyor, diye söylentiler vardı. Ben de bunu çok merak ediyordum. Görmeliydim. Arnis (Günseli) iskelesinden karaya çıktım. Köyü arıyordum. Bir türlü köy gözük müyordu. Tam köye vardım ki, ne göreyim, birtakım delikler, burası köy işte, dediler. Damların üstünde de delikler, baktım deliklerden de duman çıkıyor. Kapı dedikleri deliklerden birinden içeriye girdik. Evin içi dayalı döşeliydi. Dışarı çıktık. Uzakta da yer üstünde, bir katlı bir dam gözüküyordu. O ev Çukurovadan dönmüş akrabalarımdan birinin eviydi. Bu köy babamın köyüydü. Akrabamın hali vakti

yerindeydi. Çukurovadan dönünce bu toprak damlı evi yaptırmış, yerüstüne çıkmıştı. Beni konukladılar. Ondan sonra oralar da çok köy dolaştım, hepsi yeraltındaydı.

Röportaj yazarı olarak on iki yıl Anadoluyu dolaştım. Gazeteci arkadaşlarım adımı *Cumhuriyetin* ağır işçisi koymuşlardı. Nerde bir zelzele, nerde bir sel olmuşsa ben bütün olaylarda oradaydım Anadoluda her sınıf insanla haşır neşir oldum. Kürdünü, Çerkesini, Gürcüsünü, Arabını yakından tanıdım. Ve çoğunu da gücüm yettiğince yazdım. Ve çok tuhaf, Anadolu halkları hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar kardeş gibiydiler. Anadolu halkı, "vatandaş Türkçe konuş"lara boşveriyordu. Bütün etnik yasaklara sırtını dönmüş, bildiğini okuyor, kadim hoşgörüsünü, kardeşliğini sürdürüyordu.

Diyarbakır ovasını dolaşırken tuhaf bir olayla karşılaştım: Diyarbakırın Köprü köyünde bir öğretmenle tanıştım. Öğretmen 1920'lerde Balkanlardan göç edip Köprü köyünü kurmuş göçmenlerin öğretmeni idi. Çok güzel Kürtçe konuşuyordu. Kürt müsün, diye sordum. Yok, göçmenim, dedi. Köye girdik, hep Kürtçe konuşuyorlardı. Türkçe de biliyorlardı ya, yarım yamalak.

1865 Kozanoğlu başkaldırısında, yenilgiden sonra Türkmenler, dediklerine göre, binlerce çadır Diyarbakıra sürülmüşlerdi. Nerde bunlar, diye öğretmene sordum. Var, dedi. İstersen gidelim, bunlar sekiz köy, hiç Kürtçe bilmezler. Öğretmenle birlikte Büyük Kadıköyüne gittik. Gerçekten büyük bir köydü. Köylüler başımıza biriktiler. Bunlar Avşar Türkmenleriydi. Ağızları da tıpkı bizim Torosların Avşarlarının ağızlarıydı. Sekiz köydüler. Kürtçe bilip bilmediklerini sordum, bilmiyorlardı. Başkaldırıdan sonra binlerce Avşar sürülmüştü Diyarbakıra. Biz Çukurovada söylediklerine göre otuz bin çadır gönderilmişti buralara. Haydi, on bin çadır olsun, en aşağı yirmi köy eder, ötekiler nerelerde? Bir yaşlı adam, onların hepsi Kürt oldu, dedi. Siz niçin olmadınız, diye sordum. Bizler Aleviyiz, dedi yaşlı adam. Ne var bunda, dedim. Şu var ki, dedi yaşlı adam, biz Sünni Kürtlerden kız alıp vermeyiz. Öteki Kürt olan Avşarların hepsi Sünniydi. Kürtlerden kız alıp verdiler, şimdi sorarsan hiçbirisi Avşar olduğunu söyleyemez, Türkçe de bilmezler. Bize

söylediklerine göre Sünni Avşarlar büyük çoğunlukmuş, belki bizim on mislimiz kadar, dediler. Ve sekiz Avşar köyünü öğretmenle dolaştık. Birkaç Avşar ağıdı derledim oralardan. Tıpkı Toros Avşarlarının ağıtlarıydı. Öteki Kürtleşmiş Avşarlardan da Kürtçe türküler derledim.

Ben Anadolu halklarının kardeşliğini biliyorum. Bunu artık bizim soyut, ülkeyle bütün bağlarını koparmış, şıkıdım, şıkıdım medyası bilmiyor. Varsa da şıkıdım, yoksa da şıkıdım. Sen yıllardır, gazetelerde bir Anadolu röportajı gördün mü, duydun mu? Orada bir Anadolu var uzakta, o uzaktaki Anadolu artık bizim ülkemiz değil. Orası bizim sömürgemiz bile değil. Sonsuz bir yoksulluk içinde kıvranıyor Anadolu. Türküyle, Kürdü, Çerkesiyle.

Bugün Anadolu'da kirli, çirkin, insan soyuna yakışmayan, insanoğlunu alçaltıcı bir kardeş kavgası sürüyor. Emir kulu basını, yalnız devletin ağzıyla konuşuyor. Halkların beynini yıkamak için, dağlarda toplar, mitralyozlar, helikopterler, uçaklar bombalarla konuşurken, İkitellide de medya rotatifleri, kanallarıyla beyin yıkama savaşında: Vatanımızı böldürmeyiz, bir tek çakıltaşı vermeyiz. Bir karış toprak bile vermeyiz. Kim istiyor çakıltaşını, hiç kimse düşünmüyor. Kürtler bir tek şey istiyor: "EVRENSEL İNSAN HAKLARI"nı.

Evrensel İnsan Hakları:

1- Dilini istiyor.

Diline kavuşmak ne demektir. Dile kavuşmak, o dille eğitim görmek, bütün iletişim araçlarından yararlanmak. Yazılı edebiyata geçmek. Dilini geliştirmek için dil kurumları, edebiyat fakülteleri, enstitüler kurmak...

2- Hiç olmazsa Türk halkının kavuştuğu kadar bir ekonomik duruma ulaşmak. Peh peh, diyeceksiniz, Türk halkı da ne ekonomiye kavuşmuş! diyeceksiniz. Gene de Kürtler o kadarından fazlasını isteyemezler. O kadarına çoktan razılar.

Bütün istekleri Türkiye yöneticileri geriye çeviriyor. Bunları verirsek bağımsızlık da isterler, diye. Bunları vermezsek bağımsızlık da isterler ve dünya karşısında, Türkiye demokratları karşısında haklı çıkarlar. Bunu düşünemiyorlar.

Yetmiş yıldır Kürtlere dağ Türkü dedik, tutturamadık. Üç beş yüz sözcükle konuşan bir halk olur mu, dedik, tutturama-

dık. Kimi akılsızlar Türk dili için de böyle diyorlardı. Koca Dede Korkutun, Yunus Emrenin, Dadaloğlunun, Pir Sultanın, Karacaoğlanın görkemli dilinin sonucunu gördük. O dil bir Nâzım Hikmet, bir Sait Faik, bir Orhan Veli, büyük bir yenilikçi edebiyat yarattı. Kürt dili de çok zengin bir edebiyat dilidir. Onun da Mellé Cizrevisi, Fakiyé Tayranı, Kürtlerin Homerosu Abdalé Zeynikisi var. Büyük destanları var. Kürt yazılı ve sözlü edebiyatı Mezopotamyanın en büyük edebiyatıdır. Belki de Kürt dili bu bölgenin en zengin dilidir.

Türkiye yönetimleri yetmiş yıldır Kürtleri asimile etmeye çalıştı, ne oldu. Kürt dili bu kadar zulüm altında bile yaratmaya devam ediyor. Yazılı Kürt edebiyatı da doğuyor. Türkiye yönetimleri ırkçılığı bırakıp azıcık demokrat düşünebilseler, Anadolu mozaigine dokunmasalardı, şimdi Anadolu kültürü, kadim zamanlarda olduğu gibi insanlık kültürüne, eskisi gibi kaynaklık edemese de, yardım edebilir, dünya kültürüne azımsanmayacak bir katkıda bulunabilirdi.

Yöneticiler bilemediler, bir ülkenin üçte bir nüfusu başka bir dil konuşuyorsa, bu dil dünyanın en eski, en zengin dillerinden biriye, büyük şairler, destancılar yetiştirmişse o halk asimile edilemez. Sevr gerçekleşseydi, Türk halkını kimse asimile edemezdi. Çünkü onun arkasında Dede Korkut vardı. Bir halkın bir tek Dede Korkutu bile olsa o halka kimsenin gücü yetmez.

On yıldır Türkiyede dünyanın en büyük trajedilerinden biri yaşanıyor. Her gün onlarca insan öldürülüyor. Bütçenin, kimi yarısı diyor, kimi üçte biri, diyor, bu savaşa gidiyor. Büyük bir vatan parçasında bütün üretim durmuş. Bu yüzden de enflasyon başını almış gidiyor. Şimdi dur, sana en büyük tehlikeyi anlatayım, büyük tehlikedeyiz, işte bunu göz ardı edemeyiz, böylesi çirkin, insanlık dışı kardeş savaşları gibi savaşlar yönetimleri çürüttüğü gibi halkları da çürütür. Yönetimle birlikte Türk halkı da çürüyor, Kürt halkı da...

Bu savaş böyle sürerse, bütün namuslu dünya, bizim aydınların, demokratların çoğu da söylüyor, bunun sonu bölünmedir. Eeeeey, kendilerini vatansever sayanlar, yurtseverliği babalarından kalmış gibi tekellerine alanlar, haydi ben de onla-

rı vatansever sayayım, dahası da yaygaralarından daha çok vatansever sayayım, söylesinler, söyleyin bu kanlı savaşın sonu bölünme değil mi? Azıcık akıllı olanlar bunu nasıl olur da görmezler? Ne düşünüyorum biliyor musun Yavuz, bunlar vatani korkuları, kursakları kadar seviyorlar.

Can alıcı bir nokta daha var, yirmi milyona yakın bir halk kitlesini bütün insan haklarından yoksun kılarsan, o ülkede nasıl demokrasiyi uygularsın? Bazı ırkçı akılsızlar demokrasi de olmasın, diyorlar ve ülkemizin kanına ekmek doğruyorlar.

Türkiye konumunda ve durumunda bir ülke gerçek bir demokrasiyle yönetilmezse varlığını o kadar uzun sürdüremez. Onun için hemen bugün, gün geçirip fırsat vermeden zamana, şu savaşı bitirip demokrasiye geçmek için var çabamızla uğraşmalıyız.

Kürtleri bitirmemizin hiç mi hiç olanağı yok. Kürtler biterse Türk halkı da birlikte biter. Bu, çürümenin yasasıdır. Dünyamızın çok deneyi vardır bu hususta. Çünkü yalnız dağdaki PKK değildir. Kürtler, Evrensel İnsan Hakları için topyekun direniştedir. Dirençleri azalacağına, bu kadar zulme, işkenceye karşı, çoğalıyor.

Gazetelerimiz demokratik gelişmemize hiç mi hiç yardım etmiyor. Oysa gazeteler, haydi medya da diyelim, devletin yanlışlarının yanında değil ülkenin halklarının yanında olmalı. Bizde ise tam tersine. Devletten çıkarı var medyamızın. Bilmiyorlar ki, bu ülkede demokrasi gerçekleşmezse ilkönce kendileri güme giderler.

Benim yandığım, yalnız yukarda saydığım olumsuzluklar değil, bir de bir ülkenin halkları insanlık içinde onursuz bir durumda yaşayamazlar. Mahkemede söylemiştim: Bir ülkenin halklarının onuru, en az toprağı kadar kutsaldır.

Bu korkunç trajediyi insanlık yutmuyor, gittikçe insanlığın yüzüne bakamaz hale geliyoruz.

Topyekun barışa, demokrasiye var mıyız? Gerçekten bu ülkenin bölünmesini istemiyor muyuz? Yoksa gitti gider. Her yazımda, her gün söylediğim, dilime pelesenk ettiğim gibi, ya demokrasi ya da hiç! Demokrasi de Kürt sorunundan geçer. Gerisi, ağzınla kuş tutsan iflah olmazsın... Ya Demokrasi...

— Türkiye'nin yakın tarihinde aykırı görüşler öne sürmeye kalan aydınları marjinalize etme eğilimi hayli belirgin. Türklerin yüzde 60'ının, Kürtlerin daha da fazlasının aptal olduğunu öne süren Aziz Nesin'in de başına geldi bu, bağımsız olarak Kürt sorunu üzerinde görüşlerini dile getiren Orhan Pamuk'un da, senin de. Sence neden bu kadar 'saldırgan' davranılıyor bu tür tavır takınanlara karşı?

— Bu, bir ülke aydınının kendi kültürüne yabancılaştırması. Büyük bir felaket. Bizim aydınlarımız kendi olmaktan korkuyor. Kendi olmaktan korkan, kendi kültürünü küçümseyen hiçbir şey olamaz, Batı kültürünü de özümseyemez, ortada öylece, yarı yoz kalakalır. Bir demokrasi kültürü de var. Bizim birçok aydınımızın bundan haberi bile yok. O mahkemeye verilen yazımda Kürtler bağımsızlık isterlerse hakları var, dedim. Bunun için kavgaya dövüşe ne gerek var. Ama istemiyorlar. İsteselerdi, onun için de savaşım verirdim. Çünkü bütün insanlığın İnsan Hakları Bildirgelerinde bağımsızlık hakkı da var. Vay efendim bunu diyen sen misin, vay efendim vay. Oysa bu aydın olmanın, insan gibi insan olmanın başlıca koşullarından biriydi. Kürtler Türkiyeden ayrılmak istemiyorlar. Ayrılmak işlerine gelmiyor. Onlar salt Evrensel İnsan Haklarına kavuşmak istiyorlar. Adam kendisini aydın ve insan saymıyor ki, dünyadan da, insanlığın vardığı yerden de haberi yok.

Oysa benim o yazım *Der Spiegel*de çıktığında ne yapmalıydık, insanca bir tartışma açılmalıydı. Bunlar salt sövdüler. Sövmek hiçbir zaman bir umar değildir. Ne işe yarıyor bilmem. Oysa Türkiye tarihin en büyük belalarından birinin içinde debelenip duruyordu. Ülkemizin onuru çiğneniyordu. İnsanlıkta itibarımız sıfıra doğru iniyordu. Tartışmada savaşla Kürtlerin kökünü kazıyıp yeryüzünden silebilirize karar verebilirdik. İnsanlık, onur monur bize ne diyebilirdik. Bir de bu gittiğimiz yol sarp kayalar yoludur, o uçurumdan aşağı düşebiliriz, şu kirli savaşı bitirelim, bin yıldır nasıl kardeş kardeş yaşadık Kürtlerle gene yaşarız, diyebilirdik.

O yüzde altmışa gelince, kendisiyle konuşmadım ya, o Aziz Nesinin bir şakasıydı, diyebilirim. Mahkemelere bile vermediler Aziz Nesini sanırım. İnsanlara kızıp da toptan veryanın eden yazarların Aziz ne birincisi ne de sonuncusu olacaktır.

Mahkeme kapısında gazeteci arkadaşlar bana bunu sorunca, ben de onlara, bırakın çocuklar beni, dedim, ne söylersem gazetelerde çıkmıyor. Onlar da, biz yazıyoruz, dediler. Öyleyse sizin yazdığınızı sekreteryaya koymuyor, dedim. Birden aklıma geldi, ama şimdi size bütün gazetelerin koyacağı birkaç söz söyleyeceğim, bakın, bizim aydınların yüzde 99'u aptaldır. Yöneticilerin de öyle. Niçin yüzde 99 dedim biliyor musunuz, kendimi kurtarmak, yüzde 1'in içinde kalabilmek için... Ben bu sözleri gülerek söyledim. Bu şakayı da yazacaklarını hiç sanmıyordum. Gazetelerin hepsi koydu. Birisi de Yaşar Kemal şaka yaptı, dedi. Sonra ne oldu biliyor musunuz, o böyyük gazetelerimizin bir yazarı, benim doksan dokuzun dışında kalarak böyyük megaloman olduğumu yazdı. Vay Türkiye vay, sen kimlere kaldın! Sen nelere kadirsin. Kimlerden, ne zekalardan yazar yapabiliyorsun!

Basınımızın içine düştüğü, felaketlerin felaketi. *Özgür Gündem* diye bir gazete çıktı. Yirmi muhabiri, yazarı öldürüldü, bizim basın özgürlüğü kahramanı gazetelerimiz gözünü, kulağını, ağzını, kompütürünü kapattı. Sonra gazetenin başına ne işler açıldı devlet tarafından, mahkemeye verilmedik adamı kalmadı gibi. Ve de mahkum edilmeyen... Çıt yok. Bir gece aynı gazetenin 120 çalışanı, hepsi o kadardı zaten, polis aldı karakola götürdü, bir kısmını işkenceden de geçirdiler. Öfkemden ölüyordum nerdeyse, gazetenin önüne gittim, basına ne gerekse söyledim, çıt yok. Sonra Avrupa Konseyi üyesi Türkiye bu gazeteyi kapattı. Arkasından *Özgür Ülke* çıktı, onun da bir gece merkezini, İstanbuldaki bürosunu, Ankaradaki bürosunu bombaladılar. Ne makina kaldı, ne bir kağıt. Demokratik Türkiyeden, Türkiyenin özgür basınından, gene çıt yok. Sonunda *Özgür Ülke* de kapatıldı. Sonra *Yeni Politika* gazetesi çıktı. O gazete de her sabah DGM'ce sansür ediliyor. Gazete alabula çıkıyor. Her gün devletin işine gelmeyen haberler çıkartılıyor, bomboş, sansürlüdür yazılı sayfalar...

Bütün bunlar olurken, ülkede böyle alabula gazete çıkarırken bizim büyük boyalı basınıımız kendini sansürsüz, özgür sayıyor. Herhalde özgürlük görece bir şeydir, öyleyse biz her zaman özgürüz, diyorlar. Hitler zamanında da, Stalin zamanında da, Franco, Salazar... olsaydık gene böyle özgür olurduk.

Gazeteciliği, ülkenin sorunlarını daha ciddiye almalıyız. Çok çok özverilerde de bulunmalıyız. Uçurumun başındayız, sıkı bir yel eserse düşeriz.

Benimle Türkiyedeki demokrat aydınlarla tartışmak gereğini duymadılar emir kulları. Basında beni tutanlara da söv ha söv ettiler. Kırmızı kordonla altın madalyayı hak ettiler, helal. Bize gelince, bugün varız yarın yokuz. Ülkemiz ayakta kalırsa hiç olmazsa kimse arkamızdan sövmeyecek, kimse arkamızdan lanet yağdırmayacak.

Gazeteci arkadaşlara gene birkaç sözüm var, isterseniz bu konuşmayı okuduktan sonra istediğiniz kadar sövünüz bir işe yarayacaksa, ama gelin bir tartışma zemini hazırlayalım. Tartışmada iyilik var. Biliyorum gene söveceksiniz. Eğer bu konuşma için sövmezseniz, ben de büyük Alman gazetesi *Die Zeit*la bir konuşma yaparım. Ülkemde gazeteciler sövmeyi unutmuşlar, diye. Hayıflanırım. Çünkü o gazete birçok gazeteyle birlikte mahkeme konuşmamı tek virgülüne dokunmadan verdi. Öbür dünya gazeteleri de... Benim ülkemın boyalıları ise... ne yapayım. İşte o zaman diliniz döndüğünce bana söversiniz. Hem de vatanımızın bu hainlerden kurtuluşu uğruna. Sövmeye devam, bildiğiniz yere selam...

— *Son DGM duruşması öncesinde dile getirdiğin "Aydın ve yöneticilerin yüzde 99'u aptaldır. Ben kendimi yüzde 1'in içinde sayıyorum," sözleri için megalomani ile suçlandın. Sözlerini böyle yorumlamakta haksız değiller miydi?*

— Sabredemeyip yukarda söyledim ya, adamları, o adamlar o kadar çürük ki, ben onları bir mizahi romanıma tip bile yapmam. Aldırma onlara. Bu dünyada başka işlerimiz var. Onlar üstünde bu kadar durmak zorunda olduğumdan dolayı üzgünüm.

— *Böyle bir dönemde akıntıya karşı kürek çektiğin için endişe, korku ve yalnızlık duymuyor musun?*

— Hayır. Akıntıya kürek çektiğimi de sanmıyorum. Yaptığım işin bilincindeyim. 1971'de Türkiye İşçi Partisi kapatıldıktan sonra politikayla en ufak bir ilişkim bile kalmadı. İşçi Partisine de hiçbir makam kabul etmemek koşuluyla girmiştım. Gene de girmeyecektim. Beni bu dökülen kan boğmaya başladı.

Ülkemde milyonlarca insanın acı çekmesine dayanamazdım. Biraz önce okuduğın Fransız gazetesine söylediğim gibi ben de bütün sıradan insanlar gibi korkağım. Hele, binlerce faili meçhulü sırtında taşıyan bu devletten ödüm kopuyor. Faili meçhul şimdiye kadar üç bine ulaşmışsa niçin üç bin bir olmasın? Ben kahramanlardan da, kahramanlıktan da nefret ederim. Ben, şimdiye kadar hiçbir şey için, ondan nefret ediyorum demedim, benim sözlüğümde nefret yok, ama kahramanlardan, kahramanlıklardan nefret ediyorum. Böylesi bir palavradan, insanüstülükten. Yazdığım *Kimsecik* üçlüsü antikahraman bir romandır. Ya da korkuların romanı diyebiliriz. O romanda başı çok sıkışanlar korkunun üstüne yürürler. Bilmiyorum, belki korkunun üstüne yürüme bir yücelmedir. Aya gidenler geriye döneceklerini biliyorlar mıydı? Ödleri kopa kopa gittiler. Ülkem kan ağlarken ben buna seyirci kalamazdım. Dört ciltlik *İnce Memed* de mecbur insanın romanıdır. Başkaldırmaya mecbur. Dünya öküzün boynuzunda değil, başkaldırının sırtında duruyor. Mecburdum.

— *Korku olmasa bile can sıkıntısının bir yanında da ünlü Anti-Terör Yasası var. Herkes sekizinci maddeden söz ediyor, ama yedinci maddesi ile, tümüyle bir olay olan, aydınları cezaevine gönderen yasa, seni de hapisle tehdit ediyor. Suçun bölücülük. Hapis verirler mi? Bu yaşta hapsi göze alıyor musun?*

— Bilmiyorum, hapisane çok zor. Çekilmez bir şey. Benim de orada çok canım sıkılır ilkönceleri, sonra alışır neşemi bulurum. Sekizinci madde kalksın kalkmasın bir şey değil. Anayasa değişsin değişmesin önemli değil. Kim Anayasayı dinliyor. O da olmazsa öyle çok antidemokratik yasa var ki ülkemizde, amallah, diye bağırır. Demokratik kurumlar gelişmedikçe, antidemokratik güçlerden daha çok işe el koymadıkça, Türkiyeye sittin sene demokrasi gelemes. Gelir seninki, "Anayasayı ilga, iptal, iğfal eder". Sonra da devlet başkanı olur. Sonra da cumhurbaşkanı olur. Devlet başkanı, cumhurbaşkanı olmak çoğunlukla anayasayı iptal, ilga ve iğfalden geçer. Şu cumhurbaşkanlığını kaydı hayat şartıyla... diyecektim. Demoklesin kılıcı onun da başında, o da çare değil... Bana öyle geliyor ki biz aydınlar, yazarlar ülkemizde aydın sayılırsak, işçiler, demokrat kitle ör-

gütleri, daha başka demokratik kuruluşlar, medyamız demeye dilim varmıyor, biz daha çooooooooook bekleyeceğiz gerçek bir demokrasiye ulaşınca kadar. Kim öle kim kala, diyeceksiniz.

Gene bir Fransız gazetesi Yaşar Kemalî dünyadaki ünü belki kurtarabilir, diyor. Her zaman söyledim, insanoğlu kim olursa olsun gücüne güvenip meydan okumamalı. Ünü, Sovyetler Birliğinde Solzenitsini, birçok yazarı kurtarabilir, ama benim ünüm dünyada ne kadar yaygın olursa olsun Türkiye yönetiminin elinden kurtaramaz. Çünkü Türkiye insanlığa, dünyaya, insanlığın geleceğine meydan okuyor. Bu, kişiler için de, devletler için de çok tehlikedir. Dünyaya meydan okumanın ne kadar tehlikeli olduğunun farkında değil Türkiye yöneticileri. Yoksa Türkiye böyle olur muydu, bu halde kalır mıydı?

Hapse gelince, ne gelir elimden. Ya hapisanede ölürsün, ya da çıkarsın. Hapisanenin yaşı yok ki... Dışarısı daha tehlikeli. Niye üç bin faili meçhul, üç bin bir olmasın? Dedim ya, bizim devletin gözü kara. Dünyaya meydan okuyan yönetimlerin dünyada başvurmayacakları kötülük yoktur.

Yazılarımda hiçbir suç olmadığı halde beni hapsedsinler, o beni fazla ilgilendirmiyor. Belki de aklanırım, kim bilir.

Şunu hiç aklımdan çıkarmıyorum, bir ülkenin onuru, en azından toprağı kadar değerlidir. Toprağımızı ormanlarla birlikte öldürdük ya, bir yolunu bulup onurumuzu da çiğneme-yelim.

— *Bütün bu hengame içinde esas faaliyetin, yani yazarlığın bir parça gölgede kaldı. Seni aramaya kalktığımda da çoğu kez telefonun kapalı oluyor. Herhalde yeni ve geniş çaplı bir roman çalışması var. Doğru mu?*

— Ben romanlarımı yazmadan önce çok düşünürüm. Tesadüfe hemen hemen hiçbir şey bırakmam. Şimdi yazdığım romanın konusunu 1973'te Abidin Dinoya anlatmışım. 1977'de de Zülfü Livaneliye anlattım. Şöyle geriye dönüp bir bakarsan birinci *İnce Memed*le ikincisi arasında tam 15 yıl var. İkinciyle üçüncü arasında da gene 15 yıl. Üçüncüsüyle dördüncüsü arasında ancak bir yıl. Hep böyle yazıyorum. Her romana başlarken yazıya ilk başladığım günkü gibi korkuyorum. Yeni bir romanı yazmaya başlıyorum dediğim andan

sonra bile altı ay korkular yaşıyorum, sonra da canımı dişime takıp yazmaya başlıyorum. Ve çabuk bitiriyorum, bir yılda ya da en çok iki yılda.

Bütün yaşamım boyunca doğanın trajedisi en az insanlar kadar beni ilgilendirdi. 18 ya da 19 yaşlarımda Abidin Dinoya anlattığım konu, akar bir suyun trajedisiydi. Salt bir çayı anlatacaktım. Daha da kafamda, vazgeçmedim. Roman, bunca yıldır kafamda zenginleşiyor. Şimdiki yazdığım *Bir Ada Hikayesi* Birinci Dünya Savaşının insan kıyımı ve doğanın bir adadaki yok oluşunun hikayesidir. Birinci bölümü bitirdim, adı "Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana". İkinci bölüme başlamıştım ki, başıma şu mahkeme işi çıktı. Avukatlar, yargıçlar, gazeteciler, çoğuna cevap vermediğim halde canıma okundu. Bir de televizyoncular. Onların da büyük bir kısmıyla konuşma olanağı bulamadım. İkinci bölümün adı da "Karıncanın Su İçtiği". Öyle kaldı roman işte, içim içimi yiyor. Bundan sonra ne kadar zaman kaldı ki... Ne kadar da çok kurduğum roman var kafamda. Üçüncü bölümün adı da "Çıplak Deniz Çıplak Ada".

Bir de beni şu günlerde yaşadığımız büyük insan macerası çok ilgilendiriyor. Şu Dersim işi. Olacak iş mi? Sürülen, topraklarından edilen milyonlarca insan. Köyleri, ormanları, tarlaları yakılan, öldürülen, işkenceden geçen, yiten insanlar. İşte bu maceranın olağanüstü romanları. Yazamam ki, bir roman çok çok yıl istiyor. Daha genç olmadığımı yaşıyorum. Yalnız bir şeyden öylesine umutluyum ki, gelecek kuşak yazarları, Türkler olsun Kürtler olsun, bu maceranın, büyük trajedinin ateşinde çelikleşmiş romancılar, şairler, çağımızın büyük romanlarını, destanlarını yazacaklardır. Bugünlerde çıkarılan Kürt ve Türk ağıtlarının sonsuz acısı onların yolunu çizmeye yetecektir. Ve sayın Süleyman Demirel, sayın General Güreş, balığı tutmak için suyu kurutan (ondan önce balığı tutmak için suyu Mao Çe Tungun kuruttuğu rivayeti var) ve Kürtlere Evrensel İnsan Haklarını vermeyeceğini dünyanın yüzüne karşı bas bas bağırarak sayın Çiller politika tarihine nasıl geçer onu bilmiyorum, ama orasını ben bilemem, kendileri bilir, ama şunu iyi biliyorum, onlar gelecek romanlara tip olarak geçeceklerdir. Çevrilecek birçok filmde de başrolü oynayacaklardır. Böylelikle de ölümsüzlüğe kavuşacaklardır.

— *Roman yazmak sende hâlâ büyük heyecanlar uyandırıyor mu?*

— Benim yaşamım romandır. Ben her zaman, gece ve de gündüz hep roman düşünürüm. Bir çeşit hayal kurma. Roman düşündükçe mutluyumdur. Elimden gelse hiç yazmaz hep düşünürdüm. Ama yazmanın da büyük tadı var. Ondan da vazgeçilmiyor. Şimdi en mutsuz günlerimi yaşıyorum. Keşke ülkenin başına böyle bir bela gelmeseydi de ben de bu yaşta bu hengamenin içine düşmeseydim. Ben bundan sonra yazamazsam da gelecek kuşaklara güveniyorum. Türk dili çok zengin bir edebiyat dilidir. Kürt dili de öyle. Benim yazamadıklarımın çok çok daha güzellerini onlar yazacaklar, yeni roman, yeni şiir dilleri, kişilikleri yaratacaklardır. Bunun böyle olacağı şimdiden gözüküp durur.

— *Kır romanı yazan Yaşar Kemal ile şehir romanlarının yazarı Yaşar Kemal aynı kişiler mi? Örtüştükleri, ayrıştıkları noktalar neler?*

— Hemen hiç fark yok. 26 yıl Çukurovanın doğasında, kaynaşan insanları arasında, dilin zenginliğinde yaşadım. Toprağı iyi tanıdım. 26 yaşında da İstanbula geldim, İstanbullu ağzına kadar yaşadım. Gazetecilik beni zenginleştirdi. Bütün Anadoluyu doğudan batıya dolaşım. En çok da denizi yaşadım. Denizi de toprak kadar kokusuyla, rengiyle, insanlarıyla öğrendim.

Denizi, İstanbullu yazarken yeni bir roman dili kendiliğinden oluşuyordu. *Deniz Küstünün* dili sanırım ki öbür romanlarımın diline benzemiyor. Yeni öğeler, ister istemez yeni bir dil oluşturuyor. Daha doğrusu yeni, başka dünyalar yazara yeni bir dil oluşturmayı, yaratmayı dayatıyor.

— *Yaşar Kemal deyince elbette akla ilk gelen konu, edebiyatın dille kurduğu ilişki. Sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş süreci sende nasıl gerçekleşiyor?*

— Ben bir sözlü edebiyat insanı olarak başladım işime. Önce halk şiirleri gibi şiirler söyledim. Sonra folklor çalışmalarına başladım. Ağıtlar, destanlar derlerken bir usul geliştirdim. Bir köye gidiyor, örneğin köylülere bir Köroğlu kolu, başka türkölü hikayeler anlatıyordum. Bundan sonra kolaylıkla derleme yapıyordum. Kadınlar gelip bildikleri ağıtları yazdırıyor, aşıklar türkülerini, destancılar bildikleri destanları yazdırıyorlardı.

İlk yazdığım uzun hikaye "Pis Hikaye"yi 1945 yılında yazdım. Sanıyorum, o zaman yazılı edebiyat dili diye bir bilincim yoktu. Ama bu hikayenin gene de sözlü edebiyatla çok az ilgisi var, belki de hiç yok. Ondan sonra yazdığım uzun hikayelerde de sözlü edebiyat anlatımından hemen hemen hiçbir etki yok. Yalnız 1951'de yazdığım *Hüyükteki Nar Ağacında*, sözlü edebiyat burnunu gösteriyor. Şaşılası.

Benim yazılı edebiyat ve dil maceram *İnce Memed*le başladı. *Ortadireke*, *İnce Memede* 1947'de başladım, ikisini de bitiremedim. Sonra birini 1953, 1954 yılında bitirdim. *Ortadirek* 1960'lara kadar kaldı.

Nâzım Hikmete çok hayrandım. Daha Adanadayken *Şeyh Bedrettin Destanını* okudum. Bu destanda bir şeyler, başka şairlerde olmayan bir şeyler vardı, bir türlü uzun bir süre ne olduğunu çıkaramadım. Destanı o kadar çok okumuştum ki, birçok yerini ezberlemiştim. Bir gün işin farkına vardım. Oadaki dil zenginliği Anadolunun, benim dilimin zenginliği idi. Dilimizi bir iyice yoğurmuştu. Üstelik de zenginleştirmişti. Üstelik de bu destanda sözlü edebiyatın, Karacaoğlanın, Dadaloğlunun, Yunusun kokusu vardı. Ve Nâzım Hikmet bizim dilimizden yeni, zengin, görkemli bir şiir dili yaratmıştı. Sonra *Memleketimden İnsan Manzaraları*, öbür şiirler geldi. Bunlarda artık sözlü edebiyatın ne kokusu ne de en küçük bir etkisi vardı. Yepyeni, zengin, kendine has, büyük bir şiir dili yaratmıştı Nâzım Hikmet. Bizim de dikenli yolumuzu açmıştı. Biz zengin, çok işlenmiş, şiir, destan, masal, konuşma dilinden yeni bir roman dili yaratabilirdik. Bizim kuşağa gelinceye kadar bizde öyle belirgin bir roman dili, bir şiir dili de yoktu. Orhan Veli de, Sait Faik de konuşma dilinden, sözlü edebiyattan epeyce yararlanmışlar, bir hikaye dili, bir şiir dili yaratmaya çalışmışlardı.

Benim roman dilim ilk olarak *Demirciler Çarşısı Cinayetinde* belirgin olarahtan ortaya çıktı. Dil bilincim bu romanı yazarken daha belirginleşti. Artık bundan sonra her romanda yeni bir dil yaratma maceram başladı. Becerebildim mi, yoksa kendimi mi aldatıyorum, bilemiyorum.

— *Türkiye'de medyanın gelişimi, reklamcılığın ağırlık kazanması dile nasıl yansıyor? Günümüz Türkçesi ile arandaki mesafe büyüyor mu, yoksa farklı bir ilişki mi söz konusu?*

— Batıda olsun, bizde olsun her konuşmamda, dilin büyük yaralar aldığını söyledim. Bugünlerde ulusal kültürler bir çürümede. Çok mu abartıyorum, bilmem. Bu berbat gazete, televizyon dilleri halkların dillerini bozuyor. Bana öyle geliyor ki gelişmiş diller bir yerde donuyor, yaratıcılığını yitiriyor. Her şeye karşın bizim halk dilimiz bekaretini koruyor. Bu televizyon, sinema dili bizim dilimizi de donduracak. Gazetelerin dili tamamen dondu. Hangi haber olursa olsun aynı biçimde, aynı sözcüklerle yazılıyor. Tam kalıplaşma. Ben gazeteciliğimde hiç haber yazamadım. Yazdıklarımı yazı müdürleri yüzüme fırlatıyorlardı. Arkasından da, “Şuna bakın, bir de yazar olacak, bir haberi bile yazamıyor,” diye söyleniyorlardı. Ben de, bana verilen haberleri Vasfiye Özkoçak kardeşime yazdırıyor, yakayı kurtarıyordum. Bir türlü o kalıba alışmamıştım. Vasfiyeyse gazetecilik okulunu bitirmişti.

Kalıplaşan dillerde dil, sıcaklığını, sevgisini, içtenliğini yitiriyordu. Bütün sevgi, dostluk, içtenlik sözcükleri gidiyor, dilin sıcaklığı boşalıyordu. Dilin kalıplaşmasının biz yazarlar, şairler çok bilincinde olmalı, dilin kalıplaşmasının önüne geçmek için elimizden geleni yapmalıyız. Sevgiyi, sıcaklığı, içtenliği insanların yüreğine hapsetmemeliyiz.

Eğer insanlar, halklar gibi konuşsalar dillerini, birbirlerini çok daha iyi tanırlar, ayrıcalıklar daha az olur, birbirlerini daha çok severler. Çünkü bozulmamış dillerde cana can bir sıcaklık vardır, o dilin seslerinden bile, bir tek sözcük anlamasan da sevgi taşar.

Ben umarım halk dilinin yazılı edebiyata geçerken sıcaklığının bozulmamasında, dilin içtenliğinin bozulmamasında buluyorum. Bu da çok zor, onu da biliyorum. Halk dilinin içinde yaşamak, halkın içinde yaşamak bizim yeni şiir, yeni roman dilleri yaratmamıza yardım edebilir. Gene de dillerin kalıplaşmasının önüne geçebilmek bizim günümüzde, zor.

— Öncelikle Batı’da romanın miadının dolduğu konusunda görüşler ağır bastı, tartışmalar sürdü. Kitabın geleceği konusunda da kaygılı olanlar var, Umberto Eco gibi. CD-ROM’ların, İnternet gibi küresel yazım araçlarının egemenleştiği bu çağda romanın hâlâ bir işlevi var mı? Ölümlü bir şey değil mi roman?

— Her on yılda Fransada, Batıdaki birçok ülkede, romanın ölüp ölmeyeceği gündeme gelir. Romanın öleceğini nereden, neye dayanarak ortaya atıyorlar, bir türlü aklım ermiyor bu işe. Roman niçin ölsün, bir türlü anlayamıyorum. Sanatlar içinde tek ölmeyecek sanat romandır. Ölmek için romanın birçok olanakları vardır. Elbette roman da dünyadaki her şey gibi kendini günler, yıllar geçtikçe yeniler, geliştirir, zenginleşir, dahası da başkalaşır. Kendine yeni diller, yeni biçimler bulur. Şimdi kimse *Odyseia* gibi romanlar, masallar bile yazmıyor, ama *Odyseia* bugün yazılmış gibi okunuyor, seviliyor. Sanırım daha uzun yıllar da yaşayacak. *Don Kişot* da öyle, öbür dünya klasikleri de öyle.

Roman niçin ölmeyecek: Dünyada beş buçuk milyar insan yaşıyorsa, beş buçuk milyar dil var demektir. Biliyor muyuz bilmem, dünyada kültür ulusların sayısı kadar değildir, binlerce kültür vardır yeryüzünde ve bu bir bilimsel gerçektir. Ben beş buçuk milyar dil var derken abarttığımı kimse sanmasın.

Düşüncelerimi çok yalın, basit dememek için yalın diyorum, oysa basit yalın değildir, bir gün belki basitin karşılığını da buluruz da ben de rahat ederim, anlatacağım: Şimdi ben bir roman okuyorum. Ben Çukurovalıyım. En çok gördüğüm ovalar Çukurova, Çukurovadaki Yüreğir, Anavarza, Dumlu ovaları. Bu ovalara Yüreğir toprağı da, Anavarza toprağı da deniyor. Bir romanda ben ova sözcüğünü okuduğumda gözümün önüne ilk gelen Çukurova, ya da Anavarza ovasıdır. Çiçek geçerse Çukurova çiçeğidir. Kaya geçerse bizim köyün sırtını dayadığı Hemite dağındaki kayalıklardır. Zeytin ağacı geçerse, altında ilk yazılarımı yazdığım zeytin ağacıdır. Kartal geçerse, bizim köydeki kara kartallar, cıngır dedikleri kızıl kartallardır. Sonradan onların kızıl şahin olduğunu öğrendim ya, benim için daha onlar kızıl kartallardır.

Her insanın dili böylelikle kendince oluyor. Buna karşın hepimizin olan soyut sözcükler de var. Bilimsel, matematiksel sözcükler. Bunu bile tartışabiliriz. O sözcükleri bile kendimizin yapmak olanağı gelişmiyor mu acaba? Tartışılmaya değer. İş böyle olunca ben romandaki ovayı kendi ovam gibi, örneğin ova yoksa düşlediğim ova gibi yeniden yaratıyorum. Sanatlar

içinde, bu yüzden yeniden, her okuyucuya yeniden yaratma, yaratılma olanağı veren tek sanat romandır. Onun için dünya, insan var oldukça roman da var olacaktır.

Her insanın yaratma özelliği insanı öbür yaratıklardan ayıran başlıca özelliktir: İnsan yaratandır. İnsanın en iyi tarifi bu olacaktır.

Klasiklerin bu kadar uzun yaşamasının sebeplerini de aramalıyız. Örneğin *Gilgamiş Destanı*ndan başlamalıyız. Ölümsüzlüğün otunu aramanın bir destanı olan bu yapıt nasıl ölümsüz olmuş, diye. Ölümsüzlüğü aradığı için ölümsüz olmuş demek kolay, ama sorun o kadar basit değil sanırsam. Her klasikte de böyle ölümsüz bir yan bulabiliriz... Başka bir sürü özellikler de olmalı.

Klasiklerin ölümsüzlüğü üstünde durmak, düşünmek, araştırmalar yapmak insanlığımıza çok şeyler kazandırır. Sarıyorum ki kapsamlı geniş araştırmalar yapılmadı. Elbette sözcüklerden dolayı klasikleri de yeniden yaratıyoruz. Başka olanaklar da olmalı.

— *Kitap, iki binli yıllarda hâlâ cazibesini koruyabilecek mi?*

— Tabii koruyacak, okumak başka, seyretmek, işitmek çok başkadır. Okuduğumuz kitap kadar hiçbir araçla romanı yeniden yaratamayız. Öyle bir araç çıkar, o da kitabın yerini tutarsa, o da başka türlü bir kitap olursa sözüm yok. Matematik kitaplarını bilmem. En köklü öğretiler bile birkaç rakamla açıklanmıyor mu?

— *1995 dünyasında, diğer ülkelerde romanın durumu nasıl?*

— Ben dil bilmediğim için doğrusu birçok romanı okumak olanağım olmuyor. Ancak Türkçe çevirilerini okuyorum. Epeyi iyi yazarlar var.

— *Şiir yazıyor musun? Şiirin de roman gibi yaratılma olanağı var mı?*

— Roman kadar olmasa da var. O da söz sanatı değil mi?

— *Türk yazarlardan hâlâ okuduğun ve sevdiğin kimler var?*

— Yazarlarımızı seviyorum, aşağı yukarı çoğunu seviyorum. Güzel olanı, hepsinin zengin ve güzel bir dili var. Dilimizin kalıplaşmasının önüne, onların dil zenginliği ve çeşitliliği geçecektir. Bir de bizim yazarlarda, en gencinde bile biçim çeşitlilikleri var. Sait Faik hepimize çok şey öğretti.

— *Yabancı yazarlardan kimler var?*

— Faulkner'ı çok seviyorum. Arada sırada ondan vazgeçiyorum ya, en sonunda gene gelip ona sarılıyorum.

Klasiklerden de hiç şaşmıyorum. Özellikle Homeros, *Binbir Gece Masalları*, *Dede Korkut*, şimdilerde *Manas Destanı*. Geçenlerde kitapçım Gallimard bana *Dede Korkut* önsözünü yazmayı önerince çok sevindim.

— *Hilmi Yavuz, bugün artık Yaşar Kemal okumadığını, yani bir anlamda senin demode olduğunu söylüyor. Bu konuda ne diyorsun?*

— Aldırma.

— *Şiirle ve öyküyle aran hâlâ iyi mi?*

— İyi, iyi. Günlerdir bir hikaye düşünüyorum. Kafamda da çok bitmiş hikaye var. Yazmıyorum da Fethi Naciye anlatıyorum. İyi değil mi? Epeydir şiir yazmıyorum. Yakında başlarım. Belki yayımlamam, ama şiir yazmak herhalde bir gereksinme.

— *Kızarsın belki bu soruma, ama artık hatıralarını yazma zamanı gelmedi mi? Birçok kişi şöyle her şeyin tüm çıplaklığıyla, olduğu gibi gözler önüne serildiği, hacimli 'Yaşar Kemal Hatıraları' bekliyor, bundan eminim.*

— Geldi de geçti. Hep anılardan korktum. İnsan gerçeğine yaratmadan kimse varamaz. Ben, hep düşündüm, yaratarak yazarsam acaba attığım taş dediğim kuşu vurur mu, anı yazanların çoğu gibi hep kendime yontmaz mıyım? Sevdiklerime kızıp, onları yerin dibine batırıp, sevdiklerimi gökyüzüne çıkarmaz mıyım? Zor iş, zor. Sağlıklı, namuslu, kendinin üstüne yürüyerek anı yazmak her babayiğidin harcı değil. Anılarda yaratma çok zor bir iş. Zor, zor bir iş. Ama ben anılarımı yazmaya şimdi başlasam ömrümün sonuna kadar bitiremem ki... Belki yarısını bile bulamam. Bunu birçok Batılı yazar arkadaşım da sordu. İkircikliyim. Böyle bir maceraya girmektense ben gene romanlarımı, hikayelerimi anlatmayı, yazmayı sürdüreyim.

— *Şimdi kaçınılmaz bir konudan, siyasetten söz edelim. 1980'lerin sonunda, dünyada özgürlük rüzgârının hızlanması ile Türkiye'de de yarı dikta rejimin 'deli gömleğinden' kurtulma umutları çok yükselmişti. Ama 1990 itibarıyla mevcut olan iyimserlik ortamı, Demirel-İnönü uzlaşmasının sonucu vermemesiyle hızla karamsarlığa ve gi-*

derek artan bir öfke ve hoşgörüsüzlüğe yol açtı. Son beş yıl içinde ne oldu da bu noktaya gelindi? Kimdir bunun sorumlusu?

— Her şey çok açık. Cumhuriyet kurulduğundan bu yana, ilk günlerde, yıllarda diyelim, ulus-devlet bir yarı diktatoryaydı. Ne olursa olsun Osmanlı kurumları sürüp gidiyordu. Küçük bir değişiklik de olmamış değildi. Yalnız halk her zamanki gibi büyük baskılar altındaydı. Bir Çukurovalı halk şairinin, Hacı Sözdöğuranın dizeleri her şeyi, olan biten baskıları açık açık anlatıyor:

*Kimi çeltik eker çıkarır nifak
Ağzını açarsan yapışır şaplak
Böyle midir elbirlikte ittifak
Efendimiz adlı köle ölüyor
Evler yıkılıyor kasa doluyor.*

O günlerin bütün halk şairleri aşağı yukarı hep böyle şiirler söylemişlerdi. O günlerde de çok halk şairi vardı. Bizim Çukurovada elli altmışı buluyorlardı. Bütün baskılara karşı bağıyorlardı.

Birkaç yılı dışında Demokrat Parti devri de bir baskı, zulüm devri oldu. Çünkü demokrasi dedikleri şeyden çok korkmuşlar, demokrasinin fil ayakları olan hiçbir demokratik kuruluşa izin vermemişlerdi. Sonra askeri darbeler çağı başladı. Artık devlet zaptü rapt altındaydı. Gide gide kimse soluk alamaz oldu. Anayasayı ihlal, ilga ve işgal eden her başkomutan, devlet başkanı, cumhurbaşkanı oldu. Bu generaller cumhurbaşkanlığından ayrılınca da ülkenin gözbebeği, baştacısı ilan edildiler. Oysa bu generaller ülkede inanılmaz bir terör rüzgarı estirmiş, yüz binlerce insanı hapsedmiş, idam cezaları uygulatmış, ülkeyi yeryüzünün en işkenceci ülkesi yapmış, on yedi yaşındaki çocukları idam ettirmiş, evler yıkılmış, haneler sönmüştü. Ülkenin kurucusu Atatürk'ün kurdurduğu, malvarlığını verdiği Türk Dil Kurumunu, Türk Tarih Kurumunu kapattırmış, ülkeyi bir karanlığa sürüklemişti.

Son general cumhurbaşkanı da zorla halka onaylattığı bir anayasa çıkartmış, buna uygun yasaları da ihmal etmemişti. Bu Anayasa ve öteki yasalar baskı yasalarıydı. Bu Anayasayla, ya-

salarla demokrasi kurulamazdı. Bu Anayasayla, ona uygun askeri darbecilerce çıkarılan yasalarla biz on beş yıl yönetildik. Sözümona, Türkiye İslam dünyasının tek laik, tek demokratik ülkesiydi. Laikliğin ne olduğunu uzmanlar araştırırsın. Yalnız ben bir tek şey söyleyeceğim: Generaller laik Türkiyenin okullarına mecburi din dersi koymuşlardı. Bu on beş yıl içinde demokratik kurumlar geliştirilmemiş, askeri yasalar demokrasiye giden bütün yolları tıkamışlardı. Basın da her zamankinden daha çok kendini boya fıçısına sokmuş, kendini devletin borazanı eylemiş, halktan umudunu kesmiş, halka, demokrasiye sırtını bir iyice dönmüştü. Halk da ona sırtını dönmüşken, o da promosyon yılanına sarılmıştı. Böylece dünya basın tarihine bir olumsuzluk anıtı olarak geçme durumuna düşmüştü.

Bütün bu baskılar, hükmi karakuşiler, yasadızlıklar yönetimi çürütmüş, halkı da baskılar, ekonomik sıkıntılar ondan beter etmişti.

Bir de al başına Doğu Anadoludaki savaşı, fol yok yumurta yokken. Kürtler öz bir kardeşimiz. Bin yıllık can bir biraderimiz. Biz Kürtlerle etle tırnak gibiyiz. İç içeyiz. Yüzyıllardır biribirimize kız aldık kız verdik. Eeeeeee, insan kardeşinin dilini keser mi, yetmiş yıldır onu asimile eder, kültürünü yok eder, bütün insanlığını, kültürünü elinden alıp dımdızlak bırakır mı? Böyle kardeşlik düşman başına. Kardeş olan insan, "Ey Kürt kardeşler biz yetmiş yıldır, bilemedik, yanıldık, sizlere çok kötülük ettik. Size yapılan zulüm, yalnız size değil Türk halkına da yapıldı, bundan sonra aç sefil bırakmayacağız, Batı Anadoluya ne kadar yardım etmişsek, size daha çok edeceğiz. Kürtçe okullar açacağız. Biz ne bilelim, size yedi kat yabancılar, Avrupalılar okullar açıyor, televizyonlarda Kürtçe konuşuluyor. Üniversitelerinde Kürt Enstitüleri bile var. Biz Türk halkına da çok zulüm ettik ya, hiç olmazsa, akıl edip de, size yaptığımız gibi onların dillerini kesmedik. Amanın alın televizyonunuzu, konuşun konuşabildiğiniz kadar. Atatürk de bunu istiyordu, ama biz akıl edemedik. Bir iki darbeci generale uyduk, generale uyduk da suyu kuruttuk da balığı yakalayamadık. Oysa Mao Çe Tung suyu kurutunca balığı yakalamıştı," demeliydi.

Meclisimiz baskı anayasasından birkaç maddeyi değiştirdi, diye bayramlar seyranlar ediyoruz. Demokratik kurumlar yerleşmeden ölkemizde biz demokrasi yüzü görmeyiz. Sivil kuruluşların güçlenmesine, biz de, dünya da çok önem vermeliyiz. Sivil kuruluşlar demokrasilerde ağırlığını koymazlarsa ne ölkede, ne de dünyada barış, eşitlik olabilir. İnsanlık dünyayı yalnız devletlere bırakamaz. Bırakırsa da başı beladan kurtulamaz.

Çok korkak insanlarız. Korkumuzun üstüne azıcık yürüyüp demokratik sivil kuruluşlara yönelmeliyiz. Demokrasiyi, yani anayasaları, böyle anayasalar değil, doğru dürüst anayasaları, bir anayasa olsun da nasıl olursa olsun, dememeliyiz, bir sabah kılıcını kaldıran, tanklarını yürüten generale teslim etmemeliyiz.

Bu basın, biz aydınlar, işçiler, köylüler böyle gidersek demokrasi hak etmiş insanlar olamayız. Demokrasi gökten düşmez. Bir çaba sonucudur demokrasiye erişmek. İnsanlık içinde demokratik bir ölkeler olarak yaşamak zorundayız. Baskı düzenleri bizim durumumuzda, bizim konumumuzda bir ölkeleri çürütür. Baskı düzeniyle bir ölkeleri yönetmek çok zordur artık. Baskı düzenlerinin ömrü kısadır artık. Oysa biz büyük kültür toprağının üstünde oturuyoruz. Mozaik kültürlerin sağlamlığından başlar bir ölkelerin yaratıcılığı.

— *Meclis toplumsal talep ve beklentileri gerçekleştiren değil, ilerlemeyi durduran bir konuma büründü. Bu aşılabilir mi?*

— Ben bu çürümeye çoktan başlamış halkımıza gene de çok güveniyorum. Biz aydın takımı daha yürekli olabilir, korkularımızın üstüne yürüyebilirsek, demokrasinin tek çare olduğuna yürekten inanabilirsek, üstesinden gelemeyeceğimiz zorluk olmaz. Meclisler değişir. En büyük baskı demokrasiye inandırmış, halkını da inandırmış, ne kadar çürürse çürüsün halk, demokratik kuruluşların baskı gücüdür. Demokratik kuruluşların, halkın baskısı olursa hiçbir meclis buna karşı koyamaz. Böyle bir baskı olsaydı Refah Partisi, değiştirilmeye çalışılan birkaç maddeyi engellemek için, aylarca Büyük Millet Meclisini tıkayamazdı. Halk onu kusardı. Gene de kusacak ya.

— *Bugünün Türkiyesinde ordu-sivil ilişkileri ne durumda? Toplum üzerinde darbe tehdidi hâlâ mevcut mu?*

— Sivil demokratik kurumların yaygınlaşması, güçlenmesi, halkla el ele vermesi orduyu da demokratlaştırır. Sanıldığı kadar ordunun antidemokratik bir kurum olduğunu hiç sanmıyorum. Ordunun içinde de demokratikleşmemize yardım edecek çok insan olduğunu sanıyorum. Bugünkü dünyada askeri darbelerle bir ülkeyi yönetmeye kalkacak insanların olabileceğine hiç inanmak istemiyorum.

Bugünlerde bir asker baskısının olduğu bir gerçek. Bu baskı çok kötü. Türkiyeyi felç ediyor. Mao Çe Tung gibi suyu kurutup da milyonlarca insanı perperişan eden bir general değil mi? Hükümet buna izin versin, Doğu Anadolu da ot bitirmeyeyim, diyen bir general değil mi? 8'inci maddeyi kaldırtmayız, diyen bir general değil mi? Bütün dünya Türkiyeyi ordunun yönettiğini biliyor. Ordunun kendini yenilemesi, demokratikleşmesi ülkemize sayılamayacak kadar fayda sağlar.

Darbe olacak mı, olmayacak mı? Kimilerine göre ordu zaten yönetimde, darbenin ne gereği var? Kimileri de ordu darbe ye can atıyor, diyor. Bence bir askeri darbenin gerçekleşebilmesi bundan sonra çok zor. Dünyanın şimdiki koşullarının buna uygun olduğunu hiç sanmıyorum. Bizim ülkemizde her şey olur, diyemiyorum da...

— *Türkiye toplumunun yüzde 70'i 30 yaşın altında. Ülke gençleşirken yönetim katmanlarında bulunan yaşlılarla arasındaki yaş ve bakış farkı da büyüyor. Sözelimi milletvekili seçilme yaşını kimsenin düşürme niyeti yok. 30 yaş altındaki gençler Mecliste temsil edilmiyor. İsveç meclisinde yaşı 25'in altında sekiz milletvekili var. Türkiye'nin kabuğunu kırması, dinamizm kazanmasının önünde, ciddi bir tehlike görüyor musun? Sosyal patlamalar mı yaşanacak?*

— Bu çok büyük bir yanlış. Niçin gençlere güvenmiyoruz? Politika da bir kültürdür. Politik kültürün içine gençken girmesi insanın, büyük faydalar sağlar. Bizim sol kuşak çok genç girdik politikaya. Ben on yedi yaşında yedim, ilk polis dayacağımı. Az da olsa o yaşlarda girdim hapisaneye. Biz Marksizmi politika içinde öğrendik. Bağımsız sosyalizmi de Türkiye İşçi Partisinde öğrendik: Sosyalizmin demokratik ilkelerini de... Sovyetler Birliğinin dogmatik olduğunu, sosyalizmin demokratik ilkelerini yadsıdığını da orada öğrendik. Gençler çok daha önce

milletvekili olmalılar, Mecliste pişmeliler. Biz bile Türkiyede demokrasi var, diye zaman zaman kendimizden geçiyoruz.

Türkiyenin yüzde 70'i 30 yaşın altında, diyorsun. Bir ülke için bu ne büyük bir talih. Yalnız bu gençler hiç de iyi yetişmiş değiller. Okullarımız çok kötü. Batının eğitimi de eski bir eğitim. Eski Yunandan bu yana bu ezberci eğitim sürüyor. Bu eğitim insanın kişiliğini geliştiren bir eğitim değil, kişiliğini yaralayan, sakat bırakan bir eğitim. Bizdeki eğitim de bu yanlış eğitimin suyunun suyu. Daha dilini doğru dürüst yazamayan, konuşamayan çok üniversite bitirmiş kişi var. İnsanlık için bu eğitim düzeni bir felakettir. Oysa dünyanın en ileri eğitim düzeni bizde uygulandı. Köy Enstitüleri soyut, insanı yaşam dışı bırakan bir eğitim düzeni değildi. İnsanlığın geleceği, yaşayarak, üreterek uygulanan bir eğitime bağlıdır. Bugün daha ileri bir eğitim düzeni düşünülemiyor. Köy Enstitüleri düzeni de düşünülemiyor ya.

Köy Enstitüleri bugüne kadar kalsaydı ve daha da yaygınlaşsaydı, bütünüyle Türkiyenin eğitim düzeni olsaydı, olamazdı ya, Türkiye bambaşka bir Türkiye olurdu. Yaşamın ve üretimin içinde eğitim görmüş insanlar baskı düzenlerine, ırkçılığa, eşitsizliğe izin veremezlerdi. Kasımda Hiroşimanın ellinci yılı için Japonyaya çağrılıyım. Hiroşima cehennemini yaratanların bu kötü eğitim düzeninden geldiğini kim yadsıyabilir? Aşağıda yüz binlerce kişinin yanarak öleceğini bile bile kim o bombanın düğmesine basabilirdi? O buyruğun altına kim imzasını koyabilirdi? Ancak evinde baskı görmüş, okullarda baskılar altında yetişmiş, kişilikleri ellerinden alınmış kimseler bu cinayeti işleyebilirdi. Böyle bir eğitim düzeni kaldıkça dünyada ne kalıcı barış olabilir, ne de dünya insan çürümesinin önüne geçebilir. Bu tutucu eğitimi kimse, ne yazık ki değiştiremedi. Dünyada epeyce yeni eğitim düzeni öneren bilim adamları oldu. Birkaçı da uygulamaya kalktı. Yazık ki, hiçbiri başaramadı. Yazık ki, sosyalistler yeni bir dünya kuracaklarını söylerlerken, yeni bir eğitim düzeni kurmayı akıl etmediler. Sovyetlerin yıkılmasının sebeplerinden birisi de budur.

Japonyada bütün felaketin bu eski eğitim düzensizliğinden geldiğini söylemeye çalışacağım. Ben pedagog değilim, salt bir yazarın sezilerini söylemekten daha ileriye gidemem.

— *Siyasi partilerde net görüş ayrılıkları var mı, yoksa hepsi birbirine mi benziyor? Partileri, liderleri temsil ettikleri görüşler açısından kısaca, tek tek değerlendirir misin?*

— Bence hiç yok. Bildiğim kadarıyla bir tek Refah Partisi var. O da açık açık şeriat istiyor.

Tek tek değerlendirmek istemem. Yalnız hiçbirisinin gerçek bir demokrat olmadığını söyleyebilirim. On beş yıldır darbe yasalarını değiştirmeyenler onlar değil mi? Kendilerini hapseleyenleri, partilerini kapatan generalleri baş tacı edenler onlar değil mi? Uzatmayayım, bütün dünya onların kim olduğunu iyi biliyor. Birkaç sözle onların kim olduklarını nasıl anlatabilirim? O kadar anlatılamayacak insanlar da değiller ya. Onların kim olduklarını bir tek örnekle anlatabilirim sanıyorum. İçlerinden bir teki şu Doğu Anadolu'da yaşanan, tarihimizin en büyük trajedisine karşı koyabildi mi? Su kurutulunca, yani generalin dediği olunca insanlığın yüz karası olmadık mı, işkenceci bir ülke olarak yirminci yüzyıl tarihinin kara sayfalarına yazılmadık mı, onurumuz çiğnenmedi mi? Ne hakkımız vardı koca bir ülkeyi insanlık içinde bu durumlara düşürmeye? Hepimiz, politikacılar, gazeteciler, yazarlar, üniversiteler, hepimiz ülkemiz halklarının ve insanlığın karşısında suçluyuz. Ve bizim bu suçlarımız insanlık tarihi boyunca bağışlanamayacak.

— *Mecliste çoğu Kürt ağırlıklı illere ait sandalyeler boş duruyor. Ara seçim sürüncemede bırakılıyor. Siyasette tıkanmaya çözüm bir türlü bulunamıyor. Bu çıkmaz nasıl aşılabılır? Erken seçim mi? Erken seçim olursa ne olur? Yeni bir koalisyon arayışı mı? CHP muhalefete çekilmeli mi?*

— Mecliste Kürt bölgelerinin sandalyalarının boş olması çok kötü oldu. Bağışlanmaz yanlışlar. Ara seçim olsa ne olur? Bu sıkı düzende bir daha içerdeki milletvekillerine benzer milletvekillerinin gelmesine, allem eder kallem eder, izin vermezler. Ancak Kamuran İnan gibiler girer Meclise, onlar da hiçbir işe yaramaz: Kürdüm diyebilirler, ama Kürt kimliğinden söz edemezler. Vay, Leyla Zana Mecliste Kürtçe bir iki sözcük konuşmuş da, vay babam vay! Kıyametler koptu. Ne demiş Leyla Zana, yaşasın Türk-Kürt kardeşliği. Vay babam, bu sözleri Kürtçe söylemiş, Türk Meclisinde. Orası Türk Meclisi değil,

Türkiye Büyük Millet Meclisi. İlk Mecliste Kürdistan, Lazistan Mebusları varken adı böyle kondu.

CHP koalisiyona girerken büyük günah işledi. Sanırım bu işlediği günahı halklarımız bağışlamayacak. Elli yıldır sağ partilerin, Türkiye'yi bu hale getirip suçlarına ortak oldu. Doğuda ormanların yakılmasına, iki bin beş yüz köyün yıkılmasına, üç milyon insanın sürülmesine de ortak. Dahasını söyleyim, sosyal demokrat parti olarak bunca çürümeyi ülkemiz insanları kabul eder mi, bilemem. Bu koalisyon olmamalıydı. Belki de insanlık dışı birtakım suçlar onlara dayanılarak işlendi. Bundan sonra koalisyon bozulsa ne olur, bozulmasa ne olur. Battı balık yan gider. Dileğim odur ki, ülkemizin insanları CHP'yi bağışlasın.

— *DYP-CHP çekişmesi büyüdüğüne hem RP'nin güçlenmesinden, hem de muhtemel bir DYP-MHP işbirliğinden söz ediliyor. RP'yi Türkiye'deki toplumsal huzurun daha da bozulması bakımından bir tehdit olarak görüyor musun?*

— Politikada dengeler önemli. DYP'yle CHP'nin arasının bozulmasının politikada bir değişiklik yapacağını hiç sanmıyorum. DYP her zaman MHP'yle işbirliğindedir. Bu yüzden de Refahın güçleneceği söz konusu değildir. Eğer baskısız, gerçek bir seçimle HADEP'e olanak tanınırsa Mecliste bir denge kurulabilir, gerçek bir demokrasi yoluna da girilebilir. 15 milyondan daha çok bir kitlenin temsilcisi bir partinin Meclise girmesine izin verilmezse demokrasi gene bir baskı düzeni olarak kalır. Bunun da sonucunu söylemeye dilim varmıyor. Kürt sorunu barışçı yoldan çözümlenemezse, Refah da güçlenir, aklımıza gelmeyen başka belalara da uğrayabiliriz.

— *Peki, DYP ile MHP ve belki de ANAP'ın oluşturacağı bir yeni 'Milliyetçi Cephe' iktidarı? Bu olasılık Türkiye'yi nasıl etkiler?*

— Milliyetçi Cephe günlerine dönebiliriz.

— *Bosna'daki gelişmeler konusundaki düşüncelerin neler?*

— İçinde Türkiye de bulunan insanlığın yüz karasıdır ve bir Sırp ırkçılığıdır. Ben, ırkçılıktan bu kadar çekmiş Alman, Cezayirde çocukları öldürülmüş, milyonlarca kişinin kanına girmiş Fransız, Vietnam cehennemini yaşamış Amerikan halkına şaşıyorum. Niçin bu korkunç soykırıma duyarsız kalıyorlar, di-

ye. Bir de şunu düşünüyorum, dünyada sivil kuruluşlar güçlü ya da yeterli olsalardı, halklarla kaynaşabilselerdi bu soykırım utancını dünya yaşamayabilirdi. Çünkü devletlerin türlü çıkarları onları duyarsız kılabilir, ama çok çekmiş halkların duyarsız olmaları daha güçtür. Gene de İslam ülkelerini, Türkiye de içinde, suçlamaktan kendimi alamıyorum. Bosna olayında bir Fransa kadar bile olamadılar. Suçla ha suçla Batıyı, suçla ha suçla Birleşmiş Milletleri.

Bir de Doğu Anadolu'da bu korkunç trajedi yaşanırken kim ne sözümüz olabilir ki... Tencere dibin kara seninki benden kara. Sırlarla çoktan karşılaştırılmaya başladık.

— *Avrupa Birliği olmasa da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi projesine ne diyorsun?*

— Avrupa Birliği'ne girebilirdik, bir türlü barışçıl yoldan bu Kürt işini halledemiyoruz yazık ki... Kürt sorunu barışçıl yoldan halledilemezse, görünen köy kılavuz istemez, değil Avrupa Topluluğuna girebilmek, Avrupa Konseyinden bile atılabiliriz. Eğer Avrupa basınının her gün manşetlerinde değilsek, Bosna yüzündendir. Nasıl olsa Bosna işi ya şöyle ya böyle bir gün bitecektir. Daha çok sürüncemede bırakılamaz. Sürerse de insanlık iyice çöker, çürür. O zaman da Üçüncü Dünya Savaşını, ya şundan ya bundan dolayı, bekleyebiliriz. Ama bitecektir. Bıçak kemiğe dayanınca birçok kez insanlar kendilerini toparlamışlardır. İşte, Bosna soykırımı bitince, ondan sonra sen seyreyle gümbürtüyü. Bütün dünya medyası yönünü bize dönecektir. Elin adamına haber gerek. Dersimden iyi haber mi olur?

— *Bir zamanlar sen de TİP'te yer aldın. Bugün o kuşak Aziz Nesin, Aybar gittiler. Sosyalizm öldü mü? Bu kuşak bir hayal peşinde mi koştu?*

— Aziz Nesin TİP'e hiçbir zaman girmede. Sosyalizm bir bilimsel gerçektir. Ve insan soyunun yarattığı en gerçek bir öğretilerdir. Aybarın dediği gibi, sömürü bitmediği sürece sosyalizm savaşını da bitmez. Büyük bir Fransız filozofuna göre, yirmi birinci yüzyıl sosyalizmin yüzyılı olacaktır. Çok kimse, Sovyet sosyalizmi iyi ki bitti diyor. Yanlış bir sosyalizmin bitmesi yaşamamasından, sosyalizm için daha iyidir. Sosyalizm düşüncesi öyle

yaşama uygun bir düşüncedir ki, dogmayı kabul edemez, sonuna kadar kendini yeniler, değiştirir.

— *Sence Türkiye’de solun en büyük hatası neydi? Neden kitlelere ulaşamadı?*

— Halkla bütünleşemedi. Halkı yaşamayınca da, halk üstüne düşünmeyince de, kültür kısırlığı olunca da, Mehmet Ali Aybar gibi bir insan güler yüzlü sosyalizm deyince de, kıyametler kopunca da, Aybar gibi çağın liderleri çapındaki liderler dışlanınca da... Hangi yanlışı söyleyim. Türkiyede, her sosyalistim diyen kişi tekbaşına bir sosyalist partisi olunca da... Yeter Allahını seversen, tepeden tırnağa hepimiz yanlışlar içindeydik. Bundan sonra yanlışlarımızı görürsek, üstüne yürürsek işte o zaman... Büyük bir kültür toprağında yaşayan Anadolu halkı bizi bağrına basar.

Sosyalizm, hiç ağlayan yüzlü, azgın suratlı olabilir mi? Bu icat bizim Türkiye sosyalistlerinin keşfi, öfkesi burnunda sosyalizm...

— *Bugün soldaki siyasi hareketler için ne düşünüyorsun?*

— Sol üstünde gene de ağır baskılar var. Yalnız halkta kıpırdanmalar da var. Halk her zamandakinden daha sosyalizme yatkın. Yavaş yavaş bilinçleniyor. Bu bilinçlenme örgütünü de geliştirir, liderini de çıkarır.

— *Sosyal demokrat partilerin bölünmüş durumu sence nerden kaynaklanıyor?*

— Çünkü tabanı kalmadı. Onlar da sosyalistler gibi halka ulaşamadılar. Halktan, halkın gereksinmelerinden koptular. Umuttular, belki de yapay bir umut, umut olmayı da yitirdiler. Bizim Türkiye İşçi Partisindeki gibi bunların da bölünmeleri çaresizliktendir. Halka gidebilseler, ulaşabilseler, dertlerini, en azından demokrasi savaşımalarını anlatabilseler, halk onları tutar, üstelik de bölünmelerine izin vermez. Zaten onlar da bölünmek gereksinimi duymazlar.

— *Gelelim Kürt sorununa. Sanırım bu konuda telaffuzundaki sertleşme geçen yaz DEP Davası’nın bir duruşması sırasında oldu. BBC adına seninle bir mülakat yapmıştım. Yazar olarak daha önce davranmadığın için duyduğun utançtan, iki binli yıllara insanlık suçuyla giden Türkiye’nin ortadan kalkması tehlikesinden ilk kez o za-*

man söz etmiştin. Neydi seni bu kadar açık tutum takınmaya zorlayan? Kürtlerin anlattıkları mı? Sabrını ne taşırdı?

— Kürt sorunu Türkiye'nin de, dünyanın da belki en büyük sorunlarından biri. Çok yazdım. Savaş, çıkmaz yol. Bu savaşın sonu ne olursa olsun bölünme. Dilime pelesenk ettim, ama ki-me anlatabilirsin. Bir türlü Kürtlerin niçin bağımsızlık isteyeceklerini anlayamıyorum. Dünya bütünleşmeye, birleşmeye doğru giderken Kürtler niçin ayrılsın, bunu kimse anlatamıyor. Ayrılmayı niçin bir zorunluk haline getiriyoruz. Atatürk 1920'de ve 1923'te Kürtlere özerklik vermeyi önermedi mi, Kürtlere özerklik (muhtariyet) verilmezse sonunun ülke için kötü olacağını söylemedi mi? Atatürk sağlığında bu isteklerini niçin gerçekleştirmedi diyeceksiniz, bu bir bilimsel araştırma sorunudur. Böyle can alıcı noktalarda Atatürk hep üstüne üstüne giderdi. Kim bilir karşısında nasıl güçler vardı da... Atatürk Balkan Paktını da kurmuştu. Şimdi anlıyoruz ki, Balkanlar birleşmezse, ekonomik, kültürel bir birlik kuramazlarsa iflah olmazlar. Balkanlar yaşamak için birleşmek zorundadırlar. Kürt sorununda yöneticilerimiz gerçek demokratlara, gerçek yurtseverlere inanmıyorlar, hani onlar Atatürkçülerdi, niçin Atatürke inanmıyorlar, Atatürk de bizim gibi bölücü müydü? Atatürkü de 8'inci maddeden DGM'nin karşısına, öyleyse, ne zaman çıkaracağız? General Ahmet Çörekçi, Atatürkün kurduğu ordunun bir generali değil miydi? Suyu kurutan general Güreş de Atatürkün ordusunun bir generali değil miydi? Ya demokrasi ve barış ya da bölünme? 15 milyondan daha çok bir vatandaş kitlesini bu çağda evrensel insan haklarından yoksun kılmaya kimin gücü yeter? Hep yazdım, 21'inci yüzyılın adı daha şimdiden kondu, *İnsan Hakları Yüzyılı*. Buna hangi güç karşı koyabilir? Bizim yönetimler istediği kadar dünyaya meydan okusun. Amerika da, Sovyetler Birliği de meydan okumuştur. Sonlarını gördük. Amerika daha Vietnamı sırtından atamadı. Sovyetler Birliğinin foyası Afganistanda bir iyice ortaya çıktı. Gücünün nereye kadar olduğunu Afganistanda görmedik mi?

Az önce söylediğim gibi, Kürt sorununu çok yazdım. Gözükenler, yazdıklarımın azıcık bir bölümü. Bu korkunç kirli savaşın gerçeklerini bir insan, bir yazar bir ömür boyunca bi-

le anlatamaz. Ben de iki örnekle Kürt sorunu üstüne düşüncelerimi söyleyip sözü keseceğim. Ben Kürt sorunu işine yalnız DEP'li milletvekillerinin mahkemesinde başlamadım. Daha önce Özalın isteği üstüne bir Kürt raporu gönderdim ona. O da Özal öldükten sonra, nasıl ele geçirmişlerse, *Aydınlık* gazetesinde çıktı. Sonra da Musa Anterin öldürülmesi üstüne *Cumhuriyet*te uzun bir yazım çıktı. 1951'de de ilk röportajım gene Doğu Anadolu'da Kürtler üstüneydi. Kürt sorunuyla karınca kararınca epeyce uğraştım. Romanlarımda çok Kürt tipi bulursunuz.

İki örnek:

Tunceli Milletvekili Sinan Yerlikayanın, Tuncelideki olaylar üstüne söylediklerini gazeteden olduğu gibi alıyorum: "Tunceli köylerinin üçte ikisi boşaltılmıştır. Hayvancılık tümüyle bitmiş, eğitim ve sağlık hizmetleri şehir merkezi dışında tümüyle ortadan kaldırılmıştır.

Ben bu halkın sorunlarını çözmek için uluslararası platformlara Türkiye'yi şikayet etmeyi düşünüyorum. Yakın zamanda bir koordinasyon kurulu oluşturuldu. Uluslararası platformlara gitmeden önce iyi niyetimi göstermek için bir süre daha bekleyeceğim. [Sen daha çok beklersin. Y.K.]

Hatta Birleşmiş Milletlerden güvenli iskan talebinde bulunacağım. Bosnada Sırp vahşeti var, Tuncelide özel tim vahşeti var. Sırplarla aynı taktiklerle vatandaşlarımız göçe zorlanıyor.

Yalnız Tunceli mi aynı vahşeti yaşıyor? Ya yakılıp yıkılan Lice, ya Şırnak, ya Cizre, ya üç bine yakın köy, ya sürgün edilen üç milyondan daha çok köylü. Ya Ruanda sendromu, aç, yoksul, hastalıktan şehir kıyılarında kırılan köylüler. Salgın hastalıklardan ölümler, kıyımlar.

Gene bir Dersimli, "Gençlerimizi dağlara savuruyorlar," diyordu gazetelerde. Bir devlet yapsa yapsa bunu yapar, ülkesini Ruandaya işte böyle çevirir.

Generaller suyu kuruturlar da, suyu kuruttukça da balığı çoğaltırlar. Balıklar da Ağrıdağının, Cudi dağının, Zagros dağının doruklarındaki pınarlara, Dicleye, Fırat'a kaçarlardı. Bir kısmı da salgın hastalıklardan ölürler. Türk halkının da, kardeşlerinin de böylesi ölümlerine yüreği bir dayanır iki dayanır...

Hep tutturmşlar PKK, PKK... PKK bir başlangıç değil, zulmün getirdiği sonuçtur. Kimse farkında değil, bir halk savaşıyor. Bunu bildiği için de akıllı general suyu kurutuyor. Oysa ki, on beş milyondan daha çok bir halk küçük bir su değil, bir denizdir. Denizi de, bir generalin ne kadar topu tüfeği, uçağı, kobrası olsa da kurutamaz.

Gazeteler yazdı, bir cenaze törenini, iyice anımsıyorum. Yaşlı kadının gerilla oğlu öldürülmüş, kasaba halkı çoluk çocuk yüzlerce, mezarlıktalar. Zılgıtlar çekiliyor, alkışlar çalınıyor. Sanki bir düğün bayram. Yaşlı ana ortaya çıkmış, çağırın davulcuları zurnacıları, demiş. Davul zurna çalmaya başlayınca da kadın gövende durmuş halay başı olmuş, yani başlamış türküler söyleyerek halaya, kalabalıkla da birlikte. Hem halay çekiyor, hem de bağıırıyormuş: "İki oğlum daha kaldı onları da az sonra dağa gönderiyorum." Öldürülen oğlu üstüne Çukurovalı kadının yaktığı ağıt geliyor aklıma:

*Efesini (fesini) bana verin
Ben belime sokucuyum
Ahmet oğlum düğün kurmuş
Ben halaya çıkıcıyım*

Bir de mahpusanede açlık grevine, ölüme yatmış on bin kişi var. Bugünkü gazetede var. Grevcilerden biri ölmüş. On bin kişinin barış için ölüme yatması dünya için büyük bir olaydır. Ülkemiz için de... Altından kalkabilirsen kalk.

Doğu Anadolu milletvekillerinin durumlarına onca öfkelenmem en büyük barış şansımızı yitirdiğimizden dolayıldı. Onlar Mecliste kalsalardı, onlar Kürt halkının temsilcileriydiler, onlarla konuşulur, barış sağlanabilirdi. Bizim yönetimin buna, yani barışa hiç niyeti olmadığı anlaşıldı. İşte bu da beni çileden çıkardı. Onlar, yani yöneticiler çok kapalı kaldıkları için Türkiye sınırları içinde, ne Türkiyeyi biliyorlar, ne de dünyayı. Kürtleri ezdikleri, bitirdikleri gün Türkiyenin de biteceğini, en azından bu durumda kalamayacağını bilmiyorlar. Biliyorum, kimse beni dinlemeyecek. Hemen hemen hiç etkim olmayacak, olan bana olacak. Ama göz görüyor gönül katlanmıyor. Ne yapalım

bu ülke bizim ülkemiz. Kıramadığımız zinciri kemireceğiz. Eğer bunun böyle olduğunun bilincine varırsa Türkiye halkları kurtulduğumuz gündür. Ne yazık ki, halka en küçük bir ışık sızdırılmıyor.

— Kürt sorunu konusunda ortaya atılan kavramlar iktidar tarafından ustaca dejenere edildi. 'Siyasi çözüm' diyenler 'bölücü' damgası yedi. 'Barışçı çözüm', 'demokratik çözüm', 'sivil çözüm' gibi kavramlar ortaya atıldı, ama bunların hiçbirisi rağbet görmedi. Çözümün adı nedir ve sorun nasıl ortadan kaldırılmalıdır? Sorun nasıl çözülmeli?

— Yukarda da söyledim ya, elimizdeki en büyük kozu kacırdık, Kürt milletvekillerini hapsettik. Çok kötü oldu bu. Akıl var yakın var, derler. Hiç mi bizde akıl kalmamış? Göz göre göre ülkeyi onarılmaz *badirelere* sürüklüyoruz, Mustafa Kemal Paşanın deyimiyle. Başlıca umar o hapisanedeki milletvekilleriydi. Kimler açıyor başımıza bu işleri? Kim soktu Türkiyeyi bu çıkmaz yola, yok mudur kurtaracak bahtı kara kaderini? Bugün de çözüm var, barışçı, demokratik çözüm mümkün ve çözümlerin en kolayı. Haydi Kürtleri savaşıla sindirdik, direnişlerini kırdık, diyelim, bu ne kadar, kaç gün, kaç ay, kaç yıl sürer? Sürse de, bu acıdan, böylesine kırımlardan, bu kadar işkencelerden sonra bu iki halk birbirlerinin gözlerini oymazlar mı? İki halkı zorla, işkenceyle, açlıkla nasıl bir arada tutabilirsiniz? İki yıl önce de *Le Mondela* yaptığım bir konuşmada bir yılan hikayesi anlatmış, sende bu oğul acısı, bende bu kuyruk acısı varken nasıl kardeş olabiliriz, demiştim. Kim kıyıyor bir ülkeye? Bir yönetici bölüğü bu kadar akılsız olabilir mi? Askeri darbenin Anayasasının birkaç maddesini birazcık da olsa yüreklilik göstererek değiştiren Meclis, Kürt sorununu barışçıl yoldan çözümleyemez mi? Kiminle konuşacağız, diyorlar barışmak için, işte karşılarında koskoca bir Kürt halkı. O halk da barışmaya can atıyor. Türk kökenli halk da can atıyor.

Halkların üstüne yürümek çok korkunç sonuçlar doğurur.

Bence barışmanın bir yolu var. Hem de birçok yolu var. Hem de birçok yolu var.

Yeter ki isteyelim. Milletin çocuklarını birbirine öldürtmekten zevk mi alıyoruz acaba?

Biz Kürtlere evrensel insan haklarını verirse, çorap söküğü gibi gider bu, diyorlar, hem de insanlığın gözünün içine baka baka söylüyorlar. Böyle bir akla şeytanlar bile kıcıyla güler. Kürtlerden evrensel insan haklarını esirgersen, bunun için de Özel Timinle, üç yüz bin kişilik ordunla Kürtlerin üstüne yürürsen, dünyaya halkları da Kürtlerin yanında yer alır. Dünyaya meydan okumanın, ben İslam dünyasına giderim, diye şantaj yapmanın, zaten İslam dünyasının içindesin, ne yararı var? Bu şantajını, o da bir süre için, devletlere yutturursun, ama halklara yutturamazsın. *İlle de insan hakları...* Elindeki düğümü niçin dişine vuruyorsun?

— Bir görüşe göre, *"Türkiye'de işçi sınıfının sorunları göz ardı ediliyor."* Bu görüşü savunanlar, *"Kürt sorununu dile getirmenin yeni bir moda olduğunu, bunu yapanların emperyalizmin oyununa geldiğini"* öne sürüyorlar. Bu konudaki görüşlerin?

— Nasıl göz ardı edilmesin, her yıl savaşa binlerce trilyon gidiyor. Bu yıl savaşa gidecek para 436 trilyonmuş. Savaş harcamaları yıllar geçtikçe büyüyor. Bundan sonra daha da büyüyecek: bütün üretimler hemen hemen yerinde sayıyor. Gıda ambargosu konmuş, Doğu Anadolu halkı da üretim yapamaz olmuş. Koskocaman bir bölge. Türkiye buğday bile satın almaya başladı dışarıdan. Yakında et de alacak. Doğu halkı artık hayvan üretemiyor. Savaş onların belini kökten kırdı. Gelecek yıl savaş, enflasyonu yüzde 200'e çıkarmayacak mı sanıyoruz. Belki de daha çok. Açlıkla, yoksullukla karşı karşıya kalmış bir ülkede işçilerin sorunları nasıl halledilebilir? Doğrusu iyiye gitmiyoruz. En büyük sebep de savaş. Bir de iç borçlar, dış borçlar... Kolay değil. Ondan sonra seyreyle sen gümbürtüyü. Şeytan kulağına kurşun, böyle giderse, ülkede kıtlık olacak. İşçi istediği kadar çağırıp bağırıp yürüsün, kim duyar, kim dinler? İşçilerin akılları varsa, kendilerini, emeklerini kurtarmak istiyorlarsa, önce demokrat aydınların yanında, bu kirli savaşa karşı çıksınlar. Çünkü ekmeklerinin yarıya yakınını bu savaş ellerinden alıyor. Üstelik de çocuklarını...

— Geçenlerde ölen Mehmet Ali Aybar'ın Kürt sorunu konusundaki yaklaşımı neydi?

— Ölmeden çok önceleri Mehmet Ali Aybar düşüncelerini durmadan söyledi. Üstelik hepimizden önce. Barışçıl, demok-

ratik çözümden başka Aybardan, Aybar gibi yurtsever büyük bir liderden başka türlü sü beklenabilir miydi? Sanırsam, gazetelere bir açıklamasından dolayı yargıçların karşısına da çıkarıldı. Türkiyede ilk olarak Doğu Anadolu mitinglerini Türkiye İşçi Partisi gerçekleştirdi, Aybarın önderliğinde. Aybar gibi bir sosyalist demokrat insan geniş bir halk kitlesinin bütün insan haklarından yoksun kalmasını nasıl kabul ederdi.

— *Ekonomik önlemler paketiyle sorunun çözümüne ulaşılacağı yönünde mesajlar geliyor Başbakan Çiller'den. Bu sorunu böyle hal etmek mümkün mü?*

— Elbette ekonomik önlemler çok önemli. Yetmiş yıl dağ Türklerini devlet unutmış. Azıcık da kıpırdanma olunca devlet bütün gücüyle dağ Türklerinin başına kara kartallar gibi çullanmış, ümüğünü kesmiş. Sayın Çiller ekonomik önlemleri gerçekleştirebilecek mi? O da her söylediği gibi unutulacak mı? Küşümlüyüm.

Kürt sorunu bir insan hakları sorunudur. Kürtler hakları için direnişe geçtiler. General akılsız mı, koskocaman general, niçin topyekun yok etme savaşına geçti? Bütün Doğu Anadolu topraklarını altınla kaplasan bu savaş sürer. Tek umar demokratik çözüm. Ya devlet başa ya kuzgun leşe değil.

— *PKK konusunda ne düşünüyorsun? Sence bağımsız bir örgüt mü, bölgedeki diğer bazı ülkelerin güdümünde mi? Bu örgütle görüşme yolları aranmalı mı? Böyle bir arayış hâlâ geçerli olabilir mi?*

— Geçenlerde, mahkeme kapısında bir genç gazeteciyi tersledim, buna da çok üzüldüm. PKK hakkında bir soru sordu. Ne korkunç, ne ayıp. PKK'ya küfretmezsen PKK'nın yanında-sın. Ne aşağılayıcı bir düşünce biçimi. Eskiden polisler, sağcılar, hep Sovyetler Birliği için ne diyorsun, diye sorarlardı. Sövmezsen Sovyetlerden yanasın. Örgütleri de, başkaldırıları da, onların iyiliğini, kötülüğünü de bir romancı gibi düşünmeye alışmış kişiyim. Ne politikacı gibi düşünürüm, ne de aşağılanmayı kabul ederim. Evimde bir tek PKK dosyası yok. Ne bileyim PKK'nın nereden yardım aldığını. Sanıyorum ki, PKK lideri Abdullah Öcalan Birleşmiş Milletler üyesi bir ulusun başında da değil. Avrupa Konseyi İnsan Haklarını da, AGİK'i de imzalamamış. Görüşme yolları bir teknik iş, ben de Dışişleri Bakan-

lığında hiç çalışmadım. Devlet isterse kiminle konuşacağını bulur. Ben ne bileyim, belki de Öcalanla anlaşır. Bilemem.

— Güneydoğu illerini kasıp kavuran şiddet ve göç dalgasının en önemli insani boyutu, ölenler ile ailelerin parçalanması gibi görünüyor. Türk gençleri ölüyor, Kürt gençleri ölüyor. Ankara'da yöneticiler ile PKK'nın lideri bu insanları ölüme göndermeye devam ediyor. Kan davası ülkeyi tehlikeli yollara sürüklemeyi mi?

— Hepsini biraz önce söyledim. Beni yürekten yaralayan elbette gencecik insanların muratlarını alamadan ölmeleri. Ben, hiçbir şey için insanın ölmesini kabul edemiyorum. Hiçbir zaman da etmeyeceğim. Ne için olursa olsun bir savaşı kabul edemeyeceğim. İkincisi, bu savaşta beni yaralayan, Doğu Anadolu da on milyon hektar ormanın yakılması. İnsan, ne için olursa olsun kendi toprağını kendi eliyle öldürür mü? Bir de ambargo konması, gerillaya yiyecek gitmesin, diye halkın yiyeceğinin elinden alınması, karneye bağlanması, korkunç, korkunç, olacak iş değil.

Bu savaş her düşünen, her yüreği olan insanı kahredecek bir durumda.

O topraklarından edilen 3 milyondan fazla insanın macerası yürekler acısı. Olan biteni bilmemizin olanağı yok. Geçenlerde bir kanalda, hangi dağda kurt öldüyse, Diyarbakırdaki bir sürgün kampını gösterdiler, ya da çadırlardaki, barakadakileri. Televizyonlarda gördüklerimiz Ruandalılar gibiydi. Onların çocukları gibi sürgünlerin çocuklarının da boyunları ip gibiydi. Kaburga kemikleri gözüküyor, sayılıyordu. Yüzleri iskelet yüzü gibi, kocamanlaşmış gözleri de çukura kaçmıştı. Yaşlılar da bin beter. Ruandadan da beter. Aman Allah kahretsin. Bütün bunlar bizim ülkemizde oluyor. Alın işte suyu kuruttunuz da böyle oldu. Sayın yöneticilerin işleyebilecekleri başka, daha korkunç suçlar kaldı mı? Şimdi de zokayı yiyince sürgünleri geriye göndermeye kalkıyorlar. Niçin sürdürünüz o kadar insanı, yerlerinden yurtlarından ettiniz? Sürgündeki insanları da rahat bırakmıyorlar. Faili meçhul cinayet, yüzlerce gözaltı. Bütün bunlar ne için, ne için?

— Olağanüstü Hal ile birlikte bölgedeki özel timler olgusunu ve koruculuk sistemini tasfiye etmek mümkün olabilir mi?

— Yöneticiler akıllarını başlarına toplayabilir, barış da gerçekleşebilir. Ama korucular, Özel Tim ne olur? Uzmanlar onun da yolunu bulurlar belki. Belki emekli ederler. Ne bileyim ben, bu koruculuk, Özel Tim işi beni çok korkutuyor. Savaştan sonra ülkeyi daha büyük belalar mı bekliyor? Bilemem, bilmek de istemem şimdiden. Acaba Vietnamlılar, Amerikan yanlısı korucuları ne yaptılar, bir heyet göndersek de Vietnama öğrensek, kötü mü olur?

— *Cumhurbaşkanı Demirel sık sık Batı'nın Sevres'i istediğinden söz etti son zamanlarda. Ona başka tutucu siyasetçiler de katıldı. Ecevit ile Türkeş de benzer görüşleri dile getirdi. Kürtlere şu ya da bu şekilde özerklik veya federatif çözümler gündeme getirildiği takdirde ülkenin bölüneceği yolunda dile getirilen kaygılarda haklılık payı var mı? Sence Kürtler arasında Türkiye'den kopma eğilimi ne durumda?*

— Yukarda da söyledim ya, eğer durum bu kadar kötüyse, Batıyla bu kadar düşmansak, ne işimiz var Avrupa Konseyinde? Ne işimiz var Gümrük Birliğinde, ne işimiz var Avrupa Birliğinde? Bizi oraya kırılmaz kesilmez kırk urganla mı bağladılar? İnsan ille de düşmanının yakasına yapışır, amanın beni bırakma, diye bağırır çağırır mı? Bunlar acayip insanlar, Sevrin bir daha geriye dönemeyeceğini bilmiyorlar mı? Türkiye, Türküyle, Kürdüyle, Çerkesi, Arabı, Lazı, Arnavudu, Boşnağıyla büyük bir ülke. Batılılar bilmez mi Türkiyeyi hiçbir gücün bölemeyeceğini? Amerika bile bölemez Türkiyeyi. Öyleyse ne oluyor, diyeceksiniz, bizim anlı şanlı çok akıllı, ileriye gören liderler neden bu kadar korkuyorlar? Korkularının sebebinin çok düşündüm, bir türlü bulamadım. Bu kirli, pis, insanlığa hiç yakışmayan, ülkemizi yıkıma götüren bu savaşı haklı çıkartmak için böyle konuşmasınlar?

Bu ülke o kadar yalnız değil, böylesi birkaç adamın da güdümünde değil, kim olursa olsunlar. Bu ülkede demokrasiye kendisini adanmış epeyce de insan var. Bu ülke dara geldiği zaman, gene mucizeler yaratabilir. Böyle burnunun ucunu görmeyen birkaç insanın eline bırakılacak kadar küçük, köksüz bir ülke değil Türkiye. Vatanseverlerin hepsini Çanakkale toprağına gömmedik.

Kaynakça

Bu kitapta yer alan yazıların hepsi ilk kez aşağıdaki süreli yayınlarda ve kitaplarda çıkmıştır.

Acceuillir, Fransa, 1981.

Arbetet, İsveç, 1980.

Ant, 1968.

Cumhuriyet, 1951,1959, 1962, 1974-1976, 1992.

Erkekçe, 1982.

Evensel Kültür, 1992.

Hürriyet, 1986.

Hürriyet Gösteri, 1987.

Milliyet, 1993.

Milliyet-Haftaya Bakış, 1987.

Milliyet Sanat dergisi, 1973, 1978, 1982, 1984.

Le Nouvel Observateur, Fransa, 1986.

Oslobodenje, Bosna, 1993.

Sanat Olayı, 1981.

Yazko Edebiyat, 1983.

Yeni a, 1973.

Yeni Halkçı, 1973.

Yeni Yüzyıl, 1995.

Semih Balcıoğlu: *Güle Güle İstanbul*, İstanbul 1978.

Turhan Selçuk: *Söz Çizginin*, İstanbul, 1979.

Yine Düşünce Özgürlüğü Yine Türkiye, İstanbul, 1995.

Zulmün Artsın, Baldaki Tuz, Ağacın Çürüğü ve Ustadır Arı Yaşar Kemal'in gazetelerde, dergilerde yayınlanmış toplumcu ve gerçekçi bir bakış açısıyla kaleme aldığı yazılarından ve konuşmalarından derlenmiştir. Onun düşünce ve yazarlık serüvenine tanıklık eden bu yazılar halkın yıllardır içine sürüklendiği karanlığın belgeleridir.

"Egede, Akdeniz yörelerinde gene ormanlar yanıyor. Benim şaşırdığım daha yanacak orman kaldığıdır. Nereden buluyorlar da, bu kadar ormanı yakıyorlar? Ben bu yörelerde dikili ağaç kalmadığını sanıyordum. Demek ki yanılmışım. Öldürmeyen Allah öldürmez derler, şu ormanı da bitirmeyen Allah bir türlü bitirmiyor demek ki."

Yaşar Kemal

Kapaktaki Resim: Turgut Pura

ISBN 975-08-0749-9

9 789750 80749

17.00₺

